

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS

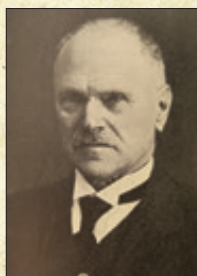
BILETENS

NR.11 / 2015 OKTOBRIS

TIESLIETU
PADOMES
INFORMĀCIJAPIEREDZE:
KOMANDĒJUMU
INFORMĀCIJA
UN ATZIŅASKONFERENCE
„KOMERCITIESĪBAS
BALTIJAS
TIESĪBU TĒLĀ”TIESĪBDOMAS:
PRIEKŠLASĪJUMI,
PUBLIKĀCIJAS

AUGUSTAM LĒBERAM VĒLTĪTA IZSTĀDE

Atzīmējot vienu no Latvijas civiltiesību pamatlicējiem – Latvijas Senāta senatora Augusta Lēbera – 150.dzimšanas dienu, Augstākajā tiesā septembrī bija skatāma izstāde „Augusta Lēbera dzīve un darbs”. Tas ir unikāls notikums, jo izstāde tiesas telpās notika pirmoreiz.

Izstādē bija izvietota vien daļa no vēsturiskās bagātības, ko savācis un, neskatoties uz piespiedu izceļošanu no Latvijas 1939.gadā, saglabājis pats senators un ko Augstākajai tiesai nodevis viņa dēls profesors Dītrihs Andrejs Lēbers. Tas arī bija sākums Augstākās tiesas muzejam 1998.gadā.

Izstādē bija skatāmas liecības par Augusta Lēbera darbību Latvijas Senātā un Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē, kā arī par daudzpusīgo politisko, likumdošanas un sabiedrisko darbību.

Izstāde raisīja gan tiesnešu un darbinieku, gan tiesas apmeklētāju un lietu dalībnieku, gan ārvalstu viesu interesi. Vairākas studentu un pasniedzēju, advokātu biroju un citu iestāžu darbinieku grupas tiesu apmeklēja tieši ar nolūku apskatīt izstādi.

IVARS BIČKOVIČS AUGSTĀKĀS TIESAS PRIEKŠSĒDĒTĀJA AMATĀ OTRO PILNVARU TERMIŅU

Saeima 28. maijā Augstākās tiesas priekšsēdētāja amatā uz otro pilnvaru termiņu apstiprināja Ivaru Bičkoviču.

Saeimas lēmums stājās spēkā 16. jūnijā.

Augstākās tiesas priekšsēdētāja amatam Augstākās tiesas tiesneši bija izvirzījuši divus kandidātus – Ivaru Bičkoviču un Andri Guļānu. Abas kandidatūras atbalstīja Tieslietu padome. Augstākās tiesas plēnumam apstiprināšanai Saeimā bija jāizvirza viens kandidāts, un plēnuma atbalstu saņēma Ivars Bičkovičs.

Ivars Bičkovičs ir Augstākās tiesas priekšsēdētājs kopš 2008. gada, kad Saeima viņa pilnvaras apstiprināja uz 7 gadu termiņu, kāds tobrīd bija noteikts likumā. Šobrīd likums „Par tiesu varu” paredz, ka Augstākās tiesas priekšsēdētājs tiek ievēlēts uz 5 gadiem, un viena un tā pati persona amatā var būt ne ilgāk kā divus pilnvaru termiņus pēc kārtas.

Ivars Bičkovičs ierodas Augstākās tiesas plēnumā, kurā tiks izvirzīts Augstākās tiesas priekšsēdētāja amata kandidāts

Ivars Bičkovičs pēc Saeimas balsojuma atbild uz žurnālistu jautājumiem

AUGSTĀKĀS TIESAS PRIEKŠSĒDĒTĀJS IVARS BIČKOVIČS

DIVI REDZĒJUMI PAR BŪTISKĀKAJIEM VIRZIENIEM, KUROS JĀTURPINA STRĀDĀT:

Kā Tieslietu padomes priekšsēdētājam – par Tieslietu padomi un tiesu sistēmu kopumā

DARBA VIRZIENI TIESU SISTĒMAI

1. TIESLIETU PADOME

- Tieslietu padomes kapacitātes stiprināšana
- Aktīva dalība tiesu sistēmai būtisku jautājumu risināšanā; dialogs ar likumdevēju un izpildvaru
- Komunikācija ar tiesnešiem un tiesnešu pašpārvaldes institūcijām, medijiem un sabiedrību

2. TIESU SISTĒMAS REPUTĀCIJA

- Tiesneša amata kandidātu atlases pilnveidošana
- Tiesa un tiesneši – atvērtāki sabiedrībai
- Tiesnešu un tiesu priekšsēdētāju lomas palielināšana tiesu sistēmas reputācijas veidošanā

3. TIESU SISTĒMAS KOMUNIKĀCIJAS VADLĪNIJAS

- Informēšana par tiesu sistēmai un sabiedrībai nozīmīgām tiesu sistēmas aktualitātēm
- Sabiedrības izglītošana, skaidrojot tiesu sistēmas darba specifiku
- Krīzes komunikācija – nepatiesas informācijas atspēkošana, pozīcijas paušana saistībā ar publiskajā telpā izskanējušu kritiku tiesu sistēmai

Kā Augstākās tiesas priekšsēdētājam – par Augstākās tiesas darbu

DARBA VIRZIENI AUGSTĀKAJAI TIESAI

1. AUGSTĀKĀS TIESAS REFORMAS JURIDISKI KOREKTS NOSLĒGUMS

- Racionāla tiesu palātu resursu izmantošana
- Kasācijas instances kapacitātes stiprināšana
- Augstākās tiesas lomas vienotas tiesu prakses veidošanā saglabāšana

2. PROFESIONĀLA UN TAISNĪGA TIESAS SPRIEŠANA

- Kvalitāte
- Neizskatīto lietu uzkrājuma samazināšana
- Vienotas tiesu prakses nodrošināšana

3. SABIEDRĪBAS UZTICĒŠANĀS TIESU VARAI VEICINĀŠANA

- Atklātums tiesas darbā
- Tiesnešu ētikas komisijas atzinumu analīze un apspriešana
- Sabiedrības izglītošana; periodiskas sabiedrības aptaujas par Augstākās tiesas darbu

BŪTISKĀKAIS AUGSTĀKAJAI TIESAI KĀ IESTĀDEI – LABAS PĀRVALDĪBAS PRINCIPA IEVĒROŠANA UN PILNVEIDOŠANA

- Efektīva iekšējā kontrole un procesu apraksti, tiesas modernizācija
- Efektīva finanšu resursu izmantošana
- Efektīva personāla politika – augsti kvalificēti, profesionāli un motivēti darbinieki

2015 | 2016 | 2017 | 2018 | 2019 | 2020

SATURS

BILETENS Nr.11 2015. gada oktobris

ISSN 1691-810X

Izdevējs
**LATVIJAS REPUBLIKAS
AUGSTĀKĀ TIESA**
Brīvības bulvāris 36, Rīga, LV-1511

Sagatavoja
Augstākās tiesas Administrācija
Redkolēģija
Edite Vernuša, Pēteris Dzalbe,
Veronika Krūmiņa
Redaktore Rasma Zvejniece

Foto: Augstākā tiesa,
Saeimas Preses dienests,
Valsts prezidenta kanceleja,
"Jurista Vārds"

Iespiests SIA *Dardedze hologrāfija*
Metiens 300 eks. Rīga, 2015

I AUGSTĀKĀS TIESAS INFORMĀCIJA	2
Augstākās tiesas plēnuma lēmumi	2
Aktualitātes	2
Aktuāli Satversmes tiesas spriedumi	8
II TIESLIETU PADOMES INFORMĀCIJA	10
Tieslietu padomes lēmumi tiesu sistēmai konceptuālos jautājumos	10
Ar tiesu priekšsēdētājiem apspriež tiesu komunikācijas stratēģiju	15
Tieslietu padome starptautiskajā telpā	16
III PIEREDZE: KOMANDĒJUMU INFORMĀCIJA UN ATZIŅAS	17
Informē Jautrīte BRIEDE, Veronika KRŪMIŅA, Jānis NEIMANIS, Aigars STRUPIŠS, Inga BĒRTAITE	17
Civillietu departaments gūst pieredzi Dānijā un Norvēģijā	20
IV TIESĪBDOMAS: PRIEKŠLASĪJUMI, PUBLIKĀCIJAS	24
Edite VERNUŠA. Aktualitātes prasības pret medijiem par goda un cieņas aizskārumu: Civillietu departamenta prakse	24
Jānis NEIMANIS. Sprieduma parakstīšana	28
Jānis NEIMANIS. Patiesības paušanas pienākums	30
Dace MITA. Bezvalstnieki, nepilsoņi un Latvijas tiesas	31
Jautrīte BRIEDE. Administratīvo aktu un politisku lēmumu nošķiršana	35
Jautrīte BRIEDE. Valsts pārvaldes rīcībā esošas konfidencialas informācijas izpaušana sabiedrības interesēs	39
Veronika KRŪMIŅA. Administratīvo tiesu loma un izaicinājumi cilvēktiesību aizsardzībā: Latvijas pieredze	42
Jānis BAUMANIS. Ieskats krimināltiesību normu interpretācijas problemātikā	45
Ivars BIČKOVIČS. Tiesu komunikācijas jaunās iniciatīvas: Latvijas pieredze	49
V KONFERENCE „KOMERCĒTIESĪBAS BALTIJAS TIESĪBU TĒLPĀ”	51
Latvijas tirdzniecības tiesību pamatlicējam Augustam Lēberam – 150	51
Atklāšanas uzrunas: Kristīne STRADA-ROZENBERGA un Ivars BIČKOVIČS	52
I.daļa. Baltijas valstu komercētības aktualitātes	54
Aigars STRUPIŠS. SIA dalībnieku lēmumu atzīšana par spēkā neesošiem: teorija un tiesu prakse	54
Gedimins SAGATIS. Lietuvas Augstākās tiesas prakse līgumu tiesību jomā	54
Jāna LINTSA. Konvencijas par kravu starptautisko autopārvadājumu līgumu (CMR) un Igaunijas tiesību aktu mijiedarbība Igaunijas Augstākās tiesas judikatūrā	57
Zane PĒTERSONE. Nemantiskais kaitējums juridiskajai personai	62
II.daļa. Lēbera dzimta Latvijas tiesiskajā sistēmā	67
Jānis PLEPS. Zināšanas par pagātņi nostiprina mūsu tiesisko sistēmu	67
Edvins DANOVSKIS. Augusta Lēbera darbs Latvijas Universitātē	67
Dina GAILĪTE. Vācbaltiešu devums jaundibinātās Latvijas valsts juridiskajā kultūrā	70
Jānis LAZDIŅŠ. Baltijas tiesību telpa	75
Signe TERIHOVA. Dīriha Andreja Lēbera līdzdalība Latvijas tiesiskās sistēmas atjaunošanā	77
VI TIESĪBU PRAKSE	84
Skaidrojumi	84
Tiesu prakses apkopojumi	85
Juridiskās literatūras jaunumi	92

I AUGSTĀKĀS TIESAS INFORMĀCIJA

AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMI

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMS NR.5

2015.gada 24.aprīli

Par kandidāta izvirzīšanu Augstākās tiesas priekšsēdētāja amatam

Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 50.panta pirmo daļu, **nolēma:**

• ierosināt Saeimai par Augstākās tiesas priekšsēdētāju apstiprināt Augstākās tiesas tiesnesi Ivaru Bičkoviču.

Priekšsēdētāja p.i. P.Dzalbe
Plēnuma sekretāre I.Garda

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMS NR.6

2015.gada 15.jūnijā

Par Civillietu tiesu palātas priekšsēdētāja ievēlēšanu

Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” pārejas noteikumu 65.punktu, **nolēma:**

• ievēlēt Inetu Ozolu par Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas priekšsēdētāju.

Priekšsēdētājs I.Bičkovičs
Plēnuma sekretāre I.Garda

No kreisās: Civillietu tiesu palātas priekšsēdētāja Ineta Ozola un Civillietu departamenta priekšsēdētāja Edīte Vernuša

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMS NR.7

2015.gada 15.jūnijā

Par Civillietu departamenta priekšsēdētāja ievēlēšanu

Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 44.panta otro daļu, **nolēma:**

• ievēlēt Editi Vernušu par Augstākās tiesas Civillietu departamenta priekšsēdētāju.

Priekšsēdētājs I.Bičkovičs
Plēnuma sekretāre I.Garda

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMS NR.8

2015.gada 4.septembrī

Par Disciplinārtiesas locekļa ievēlēšanu

Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 48.¹ pantu, 49.panta astoto daļu, **nolēma:**

• ievēlēt Andri Guļānu par Disciplinārtiesas locekli.

Priekšsēdētājs I.Bičkovičs
Plēnuma sekretāre I.Garda

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMS NR.9

2015.gada 4.septembrī

Par Disciplinārtiesas locekļa ievēlēšanu

Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 48.¹ pantu, 49.panta astoto daļu, **nolēma:**

• ievēlēt Ļubovu Kušniri par Disciplinārtiesas locekli.

Priekšsēdētājs I.Bičkovičs
Plēnuma sekretāre I.Garda

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMS NR.10

2015.gada 4.septembrī

Par Disciplinārtiesas locekļa ievēlēšanu

Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 48.¹ pantu, 49.panta astoto daļu, **nolēma:**

• ievēlēt Anitu Poļakovu par Disciplinārtiesas locekli.

Priekšsēdētājs I.Bičkovičs
Plēnuma sekretāre I.Garda

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS PLĒNUMA LĒMUMS NR.11

2015.gada 4.septembrī

Par Disciplinārtiesas priekšsēdētāja apstiprināšanu

Augstākās tiesas plēnums, pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 48.¹ pantu, 49.panta astoto daļu, **nolēma:**

• apstiprināt Aigaru Strupišu par Disciplinārtiesas priekšsēdētāju.

Priekšsēdētājs I.Bičkovičs
Plēnuma sekretāre I.Garda

VALSTS PREZIDENTS UN AUGSTĀKĀS TIESAS PRIEKŠSĒDĒTĀJS AKTUALIZĒ TIESISKUMA JAUTĀJUMUS

Augstākās tiesas priekšsēdētājs iepazīšanās vizītē Melngalvju namā bija ieradies pēc Valsts prezidenta uzaicinājuma

Atzīstot par nepieciešamu stiprināt tiesiskumu valstī, Augstākās tiesas priekšsēdētājs Ivars Bičkovičs un Valsts prezidents Raimonds Vējonis 8.septembra tikšanās laikā vienojās par Augstākās tiesas sadarbību ar Valsts prezidenta veidoto ekspertu komisiju, kas sagatavos priekšlikumus tiesiskās vides pilnveidošanai.

Ivars Bičkovičs informēja par Augstākās tiesas un Tieslietu padomes paveikto tiesu darba efektīvizēšanā, norādot, ka lietu

iztiesāšanas termiņus ietekmējusi ekonomiskā krīze, kas radīja civillietu pieplūdumu. Situācija pakāpeniski uzlabojas – pirmajā pusgadā Augstākā tiesa izskatījusi vairāk lietu nekā saņemtas jaunas. Valsts prezidents atzinīgi vērtēja tiesu sistēmā veiktās reformas, uzsverot, ka tās aktīvi jāskaidro sabiedrībai. Bičkovičs norādīja uz Tieslietu padomes apstiprināto tiesu komunikācijas stratēģiju un tiesu sistēmas komunikācijas vadlinijām, pie kuru ieviešanas šobrīd tiek strādāts.

AUGSTĀKĀ TIESA NORĀDA UZ TIESU SLODZES PALIELINĀŠANOS LĪDZ AR BĒGLU UZŅEMŠANU

Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments 11.septembrī nosūtījis vēstuli valdības vadītājam Laimdotai Straujumai un Tieslietu ministrijai, vēršot uzmanību uz vairākiem problemātiskiem aspektiem, ar kuriem neizbēgami nāksies saskarties administratīvajām tiesām, palielinoties patvēruma meklētāju skaitam valstī. Vēstulē aicināts vienlaikus ar jautājumu par bēgļu uzņemšanu apsvērt jautājumu par Administratīvās rajona tiesas kapacitātes paaugstināšanu, jo

patvēruma meklētāju lietas kā vienīgā tiesu instance izskata Administratīvā rajona tiesa, turklāt šādas lietas jāskata ārpus kārtas. Jārisina ne tikai jautājums par tiesnešu un tiesas darbinieku skaita palielināšanu un īpaša tiesas atbalsta personāla veidošanu, bet arī par tiesnešu papildu apmācībām šo kategoriju lietās, informācijas apmaiņu starp Eiropas Savienības dalībvalstīm bēgļu lietu izskatīšanā, kā arī par papildu valsts budžeta līdzekļu atvēlēšanu tulkdarbam.

AUGSTĀKĀS TIESAS PRIEKŠSĒDĒTĀJS JAUNAJIEM TIESNEŠIEM VĒL DROSMI BŪT NEATKARĪGIEM SAVOS LĒMUMOS

Tiesneša amata kandidātiem un jauniešiem tiesnešiem, kas mācās Latvijas Tiesnešu mācību centra jauno tiesnešu kursā, 15.septembrī bija nodarbība Augstākajā tiesā. Viņi tikās ar Augstākās tiesas priekšsēdētāju un iepazīs ar Latvijas tiesu sistēmas vēsturi.

Ivars Bičkovičs jauniešiem tiesnešiem vēlēja drosmi būt neatkarīgiem un patstāvīgiem savos lēmumos: „Esiet godprātīgi, objektīvi, savu viedokli argumentējiet – un tad nebaidieties par savu pozīciju.” Augstākās tiesas

priekšsēdētājs atgādināja Tiesnešu ētikas kodeksa normu, ka tiesnesis, izlemjot lietas, nedrīkst ietekmēties no atsevišķu cilvēku interesēm, sabiedrības protestiem vai bailēm no kritikas. Priekšsēdētājs akcentēja arī citas tiesneša darbā nozīmīgas vērtības – plašu juridisko redzesloku, pastāvīgu zināšanu papildināšanu, judikatūras pārzināšanu, kā arī informēja par tiesu sistēmas aktualitātēm – lietu izskatīšanas termiņiem, tiesu namu koncepciju, tiesnešu profesionālās novērtēšanas sistēmu, Tieslietu padomi.

PĒTERIS DZALBE SAŅEM JELGAVAS ATZINĪBAS ZĪMI

Jelgavas 750 gadu jubilejas balvu Pēterim Dzalbem pasniedz pilsētas domes priekšsēdētājs Andris Rāviņš

Jelgavas 750 gadu jubilejas ietvaros 11 cilvēkiem, kas ar savu darbu, idejām un cerībām veicinājuši Jelgavas izaugsmi, 28.maijā pasniedza īpašas pilsētas jubilejas atzinības zīmes „Jelgava 750 – vēstures griežos”. Balvu saņēma arī Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta priekšsēdētājs, jelgavnieks Pēteris Dzalbe. Balva viņam piešķirta par tieslietu sistēmas pilnveidošanu un ilggadēju darbu Jelgavas pilsētā, kā arī ieguldījumu jaunās paaudzes juristu izglītošanā.

1984.–1995.gadā Pēteris Dzalbe bija tiesnesis un tiesas priekšsēdētājs Jelgavas pilsētas tiesā, bet 1995.gadā, veidojot apgabaltiesas, bija pirmais Zemgales apgabaltiesas priekšsēdētājs un vadīja tiesu līdz 2005.gadam, kad iecelts par Augstākās tiesas tiesnesi. Arī strādājis Rīgā, lasījis lekcijas Lauksaimniecības universitātē un Baltijas krievu institūta Jelgavas filiālē.

VALSTS KONTROLE AUGSTĀKĀS TIESAS GADA PĀRSKATAM DOD POZITĪVU ATZINUMU

Valsts kontrole revīzijā guvusi pārliecību, ka Augstākās tiesas 2014.gada pārskats ir sagatavots atbilstoši normatīvo aktu prasībām un visos būtiskajos aspektos sniedz skaidru un patiesu priekšstatu par tiesas finansiālo stāvokli, tā izmaiņām un darbības rezultātiem. 25.maijā publiskotajā atzinumā par Augstākās tiesas pārskata sagatavošanas pareizību Valsts kontrole norāda, ka atzinums sniegts bez iebildēm.

Revīzija ietvēra Augstākās tiesas finanšu pārskata, tajā skaitā pārskata par tiesas finansiālo stāvokli, pārskata par darbības finansiālajiem rezultātiem, pašu kapitāla izmaiņu pārskata, naudas plūsmas pārskata un finanšu pārskata pielikumu, vadības ziņojuma un grāmatvedības politikas apraksta pārbaudi.

MEDIJU DIENĀ SNIEDZ INFORMĀCIJU ŽURNĀLISTIEM

Mediju dienā žurnālisti iztaujā Augstākās tiesas priekšsēdētāju

Turpinot tradīciju, Augstākā tiesa 17.aprīli aicināja medijus – gan nacionālos, gan reģionālos – uz Mediju dienu. Aicināti bija žurnālisti, kas raksta un veido raidījumus par tieslietām.

Augstākās tiesas priekšsēdētājs žurnālistiem sniedza informāciju par šībrīža aktualitāti – tiesu reformu, pārejot uz tīro trīs pakāpju tiesu sistēmu, kā rezultātā Augstākajā tiesā tiek likvidētas tiesu palātas. Ņemot vērā, ka jūnijā beidzas Ivara Bičkoviča pilnvaru termiņš Augstākās tiesas

priekšsēdētāja amatā, viņš žurnālistiem sniedza pārskatu par septiņos gados darīto, kā arī iezīmēja nākamo piecu gadu svarīgākos uzdevumus.

Civillietu departamenta priekšsēdētāja Edīte Vernuša iepazīstināja ar tiesu prakses aktualitātēm prasībās pret medijiem par goda un cieņas aizskārumu un iesaistīanos privātajā dzīvē. Savukārt Komunikācijas nodaļa žurnālistus izveda īsā „ekskursijā” pa Augstākās tiesas mājaslapu, parādot sadaļas, kas žurnālistu darbā var būt noderīgas.

APTAUJA: JURISTIEM UN STUDENTIEM AUGSTĀKĀS TIESAS INFORMĀCIJA IR NODERĪGA

Augstākās tiesas pamatzdevums ir spriest tiesu un veidot judikatūru. Par savu papildfunkciju Augstākā tiesa noteikusi arī sabiedrības informēšanu un izglītošanu, un viena no svarīgākajām auditorijām tiesas darbam ir juristi un jurisprudences studenti. Lai noskaidrotu, kas šīm auditorijām būtu noderīgs sadarbībā ar tiesu un kā Augstākās tiesas piedāvātās iespējas izmantot efektīvāk, veikta juristu un jurisprudences studentu aptauja.

Vairums aptaujāto juristu – zemāku instanču tiesu tiesnešu un darbinieku, prokuroru, advokātu, valsts pārvaldes un citu iestāžu juristu – uzskata, ka pēdējo gadu laikā ir vērojamas pozitīvas pārmaiņas Augstākās tiesas darbā – tiesas spriešanā, judikatūras veidošanā, sabiedrības informēšanā un izglītošanā. 88% aptaujāto atzinuši, ka viņiem kā juristiem informācija par Augstāko tiesu ir pietiekama. Problēma, uz ko norāda 46% respondentu – pieejamo Augstākās tiesas nolēmumu skaits nav pietiekams, publicējami būtu ne tikai judikatūras nolēmumi, bet arī citi, uz kuriem dotas atsaucis.

Savukārt gandrīz visi aptaujā piedalījušies jurisprudences studenti no Latvijas Universitātes, Rēzeknes augstskolas, biznesa augstskolas „Turība”, Rīgas Stradiņa Universitātes un citām augstskolām mācību procesā ir izmantojuši Augstākās tiesas nolēmumus un tiesu prakses apkopojumus, vairāk nekā trešdaļa ir apmeklējusi Pirmkursnieku dienas Augstākajā tiesā, daudzi izmantojuši arī tiesas statistiku un citus materiālus. 97% respondentu atzinuši, ka viņu saskarsme ar Augstāko tiesu ir bijusi veiksmīga.

Studentiem ar Augstāko tiesu saistās pārsvarā pozitīvas lietas – profesionalitāte, augsta kompetence, taisnīgums, efektīva darbība, informācijas pieejamība, motivēti nolēmumi, judikatūra u.c. Atbildot uz jautājumu, kuri tiesneši ir viņu autoritātes, studenti galvenokārt nosaukuši tiesnešus, kuri darbojas arī kā mācībspēki – Jautriti Briedi, Jāni Neimani un nu jau bijušo tiesnesi Kalvi Torgānu.

Aptaujātie devuši arī virkni vērtīgu ieteikumu, kas tiks analizēti un ņemti vērā, uzlabojot un pilnveidojot Augstākās tiesas sadarbību ar juristiem un jurisprudences studentiem.

DARBU AUGSTĀKAJĀ TIESĀ SĀKUŠI ZINĀTNISKI ANALĪTISKIE PADOMNIEKI

Nokomplektējot zinātniski analītisko padomnieku amata vietas visos Augstākās tiesas departamentos, aprīlī jaunais zinātniski analītiskais dienests sāka darbu. Par pastāvīgu struktūrvienību šis dienests gan, iespējams, varētu veidoties ar laiku, pagaidām tie ir trīs padomnieki – katrā departamentā pa vienam, kuri veiks zinātniskās pētniecības darbu, kas nepieciešams departamenta darba nodrošināšanai.

Konkursā uz padomnieku vietām atsaucība bija liela, pieteicās juristi ar plašu pieredzi un labu izglītību. Padomnieku atlase notika sadarbībā ar departamentu priekšsēdētājiem, ņemot vērā katra departamenta darba specifiku un aktuālos problēmjautājumus.

Administratīvo lietu departamenta padomniece Inga Bērtaite pabeigusi doktorantūras studijas tiesību zinātnē, desmit gadus strādājusi Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamentā par tiesneša un departamenta priekšsēdētāja palīdzi. Administratīvā procesa likuma komentāru līdzautore, nozīmīgu pieredzi zinātniskajā darbā guvusi, strādājot par juridisko redaktori mēnešrakstā „Likums un Tiesības”.

Kriminālietu departamenta padomnieks juridisko zinātņu doktors Jānis Baumanis vairāk nekā piecpadsmit gadus veicis pētījumus jurisprudences jomā, strādājis tiesībsargājošās iestādēs – Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojā, Ieslodzījuma vietu pārvaldē un Valsts policijā, piedalījies likumdošanas procesos, pasniedzējs vairākās augstskolās.

Augstākajai tiesai kļūstot tikai par kasācijas instanci, tās darbs būs vēl jo svarīgāks ne ar nolēmumu skaitu, bet ar to nozīmi judikatūras veidošanā, teorētiskajā pamatojumā un zinātnes atziņu izmantošanā – tiekoties ar jaunajiem zinātniski analītiskajiem padomniekiem, norādīja Augstākās tiesas priekšsēdētājs

Civillietu departamenta padomnieka juridisko zinātņu doktora Riharda Gulbja profesionālā pieredze juridisku jautājumu risināšanā intelektuālā īpašuma tiesību, saistību un lietu tiesību, komerciesību un konkurences tiesību jomās iegūta, strādājot valsts koncernā, zvērinātu advokātu birojā, privātā uzņēmumā, kā arī vadot Kultūras ministrijas Autortiesību nodaļu. Ir lektors intelektuālo tiesību un autortiesību studiju kursos vairākās augstskolās.

ĀRZEMJU VIESI AUGSTĀKAJĀ TIESĀ

Baltijas valstu Augstāko tiesu tikšanās Rīgā 9.septembrī. Pirmajā rindā (no kreisās) Igaunijas Augstākās tiesas tiesnese Malle Sepika (*Malle Seppik*), Igaunijas Augstākās tiesas priekšsēdētājs Priits Pikamē (*Priit Pikamae*), Latvijas Augstākās tiesas priekšsēdētājs Ivars Bičkovičs, Lietuvas Augstākās tiesas priekšsēdētājs Rimvīds Norkus (*Rimvydas Norkus*) un Igaunijas Augstākās tiesas tiesnesis Pēters Jerofejevs (*Peeter Jerofejev*). Otrajā rindā Lietuvas Augstākās tiesas tiesnesis Gedimīns Sagatis (*Gediminas Sagatys*), Latvijas Augstākās tiesas departamentu priekšsēdētāji Pēteris Dzalbe, Edīte Vernuša, Veronika Krūmiņa un Lietuvas Augstākās tiesas tiesnesis Olegas Fedosiukas

Baltijas valstu Augstāko tiesu tiesneši dalās pieredzē kasācijas instances darba efektīvizēšanā

Trīs Baltijas valstu Augstāko tiesu priekšsēdētāji – Priits Pikamē (Igaunija), Ivars Bičkovičs (Latvija) un Rimvīds Norkus (Lietuva) – Augusta Lēbera 150.jubilejai veltītajā konferencē „Komerctiesības Baltijas tiesību telpā” 11.septembrī

ASV federālās
tiesas tiesnese
Virdžīnija Kendala
(*Virginia M.Kendall*)
21.septembrī
tiekas ar
Krimināllietu
departamenta
tiesnešiem

Humbolta Universitātes Berlīnē (*Humboldt Universität zu Berlin*) un Latvijas Universitātes organizētās vasaras skolas „Projekt Netzwerk Ost-West” ietvaros 6.augustā Vācijas un Latvijas studentus ar Augstāko tiesu iepazīstināja Administratīvo lietu departamenta tiesnešu palīgi un darbinieki no citiem departamentiem

Augstākās tiesas priekšsēdētājs Ivars Bičkovičs 9.jūnijā tiekas ar Ēģiptes Kasācijas tiesas viceprezidentu Nabeel A.Sadek

Starptautiski
atzītā civiltiesību
eksperte, Ženēvas
Universitātes
profesore
Kristīne Šapuī
(*Christine
Chappuis*)
22.maijā tiekas
ar Civillietu
departamenta
tiesnešiem
Aigaru Strupišu un
Zani Pētersoni

Administratīvo lietu departamenta tiesnese Jautrīte Briede 1.jūnijā tiekas ar Kirgizstānas delegāciju, kas Latvijā iepazīstas ar administratīvā procesa darbības pieredzi

AKTUĀLI SATVERSMES TIESAS SPRIEDUMI

SATVERSMEI ATBILST NORMA PAR APMĒRU, KĀDĀ CIVILPROCESĀ ATLIDZINĀMI AR LIETAS VEŠANU SAISTĪTIE IZDEVUMI PAR ADVOKĀTA PALĪDZĪBU

2015.gada 29.aprīlī Satversmes tiesa pieņēma spriedumu lietā Nr.2014-31-01 „Par Civilprocesa likuma 44.panta pirmās daļas 1.punkta b) apakšpunkta (2012.gada 29.novembra likuma redakcijā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 92. un 105.pantam”.

Apstrīdētā norma noteica, ka ar lietas vešanu saistītie izdevumi ir atlīdzināmi šādos apmēros: 1) izdevumi advokāta palīdzības samaksai: [...] b) atlīdzināmie izdevumi advokāta palīdzības samaksai prasībās, kurām ir mantisks raksturs un kurās prasības summa ir no 6001 lata līdz 40 000 latu, – to faktiskajā apmērā, tomēr ne vairāk par 2000 latu.

Pieteikuma iesniedzējs 2012. un 2013.gadā bijis iesaistīts tiesas procesā, kurā viņa prasība noraidīta. Tādēļ viņam bija pienākums atlīdzināt otrai pusei izdevumus advokāta palīdzības samaksai. Tiesa par atlīdzināmo izdevumu apmēru lēma pēc 2013.gada 1.janvāra un atlīdzināmo izdevumu apmēra noteikšanai piemēroja apstrīdēto normu. Tādējādi apmērs, kādā atlīdzināmi izdevumi advokāta palīdzības samaksai, salīdzinājumā ar iepriekšējo procesuālo regulējumu pieauga aptuveni trīsarpus reizes.

Satversmes tiesa norādīja, ka viens no vispārārstājamiem procesuālo tiesību principiem ir noteikums, ka tiesvedību civillietā regulē civilprocesuālo tiesību normas, kas ir spēkā lietas izskatīšanas, atsevišķu procesuālu darbību izdarīšanas vai tiesas sprieduma izpildīšanas laikā. Tādēļ apstrīdētā norma piemērojama arī gadījumos, kad tiesvedība uzsākta un atlīdzināmie izdevumi radušies līdz tās spēkā stāšanās brīdim.

Satversmes tiesa atzina, ka likumdevējam ir tiesības pieņemt arī tādus grozījumus, kam ir tūlītējs spēks. Likumdevējam, pieņemot šādas normas, ir pienākums izvērtēt to ietekmi uz jau iesāktajām tiesiskajām attiecībām un, ja nepieciešams, paredzēt saudzējošu pāreju uz jauno regulējumu, lai tādā veidā nodrošinātu saprātīgu līdzsvaru starp personu tiesisko paļāvību un sabiedrības gūto labumu. Vienlaikus Satversmes tiesa norādīja, ka, samērojot personu un sabiedrības intereses, nepieciešamībai pēc jauna regulējuma var tikt piešķirta prioritāte. Turklāt likumdevējs ir līdzsvarojis sabiedrības intereses un personu tiesisko paļāvību, pieļaujot, ka tiesa var izvērtēt piedzenamo atlīdzināmo izdevumu apmēru, kā arī pēc puses lūguma var atlikt sprieduma izpildi šajā daļā vai sadalīt to termiņos. Tādējādi Satversmes tiesa atzina apstrīdēto normu par atbilstošu Satversmes 1.pantam un 92.panta pirmajam teikumam.

Vērtējot apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 1.pantam un 92.panta pirmajam teikumam, Satversmes tiesa secināja, ka tiesiskās paļāvības princips nav pārkāpts, un atzina apstrīdēto normu par atbilstošu Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

Satversmes tiesa arī atzina, ka apstrīdētā norma neaizskar pieteikuma iesniedzēja tiesības uz īpašumu, jo jautājums par tiesāšanās izdevumu samērīgumu vērtējams Satversmes 92.panta tvērumā kā tiesību uz taisnīgu tiesu

ierobežojums. Atbilstoši Civilprocesa likumam ikviena persona var brīvi rīkoties ar savām subjektīvajām tiesībām un to aizsardzības līdzekļiem. Tātad jebkurus tiesvedības izdevumus visupirms rada pati persona ar savu brīvo gribu, nevis valsts noteikts pienākums uzsākt tiesvedību. Tādējādi Satversmes tiesa izbeidza tiesvedību daļā par apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 105.pantam.

NORMA PAR SPRIEDUMA IZPILDĪŠANAS PAGRIEZIENU DARBA LIETĀS NEATBILST SATVERSMEI

2015.gada 16.aprīlī Satversmes tiesa pieņēma spriedumu lietā Nr.2014-13-01 „Par Civilprocesa likuma 635.panta sestās daļas, ciktāl tā attiecas uz sprieduma izpildīšanas pagriezīnu lietās par darba samaksas piedziņu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam un trešajam teikumam”, atzīstot, ka darba devēja tiesības atgūt bez tiesiska pamata piedzītos naudas līdzekļus ir ierobežotas tiktāl, ka var uzskatīt, ka šīs tiesības ir atņemtas pēc būtības.

Apstrīdēta tika Civilprocesa likuma 635.panta sestā daļa, kas noteic, ka „lietās par [...] darba samaksas piedziņu [...] sprieduma izpildīšanas pagriezīns pieļaujams, ja atceltais spriedums pamatots uz prasītāja sniegtām nepatiesām ziņām vai uz viņa iesniegtiem viltotiem dokumentiem.”

Uzņēmumiem bija strīdi ar darbiniekiem par darba līguma uzteikuma atzīšanu par spēkā neesošu un atlīdzību par darba piespiedu kavējuma laiku. Pirmās instances tiesas darbinieku prasības apmierināja, nosakot, ka spriedums izpildāms nekavējoties, izmaksājot darbiniekiem atlīdzību par darba piespiedu kavējumu. Apelācijas instances tiesas šos spriedumus atcēla.

Civilprocesa likums regulē situācijas, kad izpildītais spriedums vēlāk tiek atcelts, proti, atbildētājam ir tiesības saņemt atpakaļ visu, kas no viņa ir nepamatoti piedzīts (sprieduma izpildīšanas pagriezīns). Tomēr atbilstoši apstrīdētajai normai lietās par darba samaksas piedziņu darba devējs var piedzīt no darbinieka nepamatoti samaksātos naudas līdzekļus tikai tad, ja darbinieks ir sniedzis tiesai nepatiesas ziņas vai viltotus dokumentus. Šā iemesla dēļ apelācijas instances tiesas noraidījušas lūgumus par spriedumu izpildīšanas pagriezīnu. Šāds regulējums, pēc konstitucionālo sūdzību iesniedzēju domām, nepamatoti ierobežo tiesības uz taisnīgu tiesu, jo atbildētājs (darba devējs) nevar panākt sev labvēlīga taisnīga sprieduma izpildīšanu, bet prasītājs (darbinieks), kura prasība ir noraidīta, var nepamatoti iedzīvoties uz atbildētāja rēķina.

Satversmes tiesa norādīja, ka procesuālās līdztiesības princips neliedz vienam procesa dalībniekam (piemēram, darbiniekam, kam ir nepieciešama īpaša tiesiska aizsardzība) piešķirt Satversmei atbilstošas papildu tiesības, kas tam garantētu efektīvu procesuālo aizsardzību. Likumdevējs normatīvajos aktos, kas regulē tiesvedību lietās par darba strīdiem, ir darbiniekiem paredzējis virkni dažāda rakstura papildu tiesību. Savukārt darba devēja tiesības uz sprieduma izpildīšanas pagriezīnu ir atkarīgas vienīgi no tādiem apstākļiem, kurus tas nevar ietekmēt,

proti, no tā, vai darbinieks ir sniedzis tiesai nepatiesas ziņas vai viltotus dokumentus. Darba devēja tiesības atgūt bez tiesiska pamata piedzītos naudas līdzekļus ir ierobežotas tiktāl, ka var uzskatīt, ka šīs tiesības ir atņemtas pēc būtības. Apstrīdētā norma nelīdzsvaro tiesības uz sprieduma efektīvu izpildi, no vienas puses, un darbinieka tiesību aizsardzību, no otras puses. Tādējādi Satversmes tiesa atzina apstrīdēto normu par neatbilstošu Satversmes 92.panta pirmajam teikumam.

Satversmes tiesa ņēma vērā, ka likumdevējam ir nepieciešams laiks, lai mainītu normatīvo regulējumu. Satversmes tiesa noteica, ka apstrīdētā norma zaudē spēku 2015.gada 1.novembrī.

KRIMINĀLLIKUMA NORMAS PAR MANTAS KONFISKĀCIJU ATBILST SATVERSMEI

2015.gada 8.aprīlī Satversmes tiesa pieņēma spriedumu lietā Nr.2014-34-01 „Par Krimināllikuma 36.panta otrās daļas 1.punkta, 42.panta un 177.panta trešās daļas vārdu „konfiscējot mantu vai bez mantas konfiskācijas” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. panta otrajam un trešajam teikumam”, atzīstot, ka iespēja zaudēt īpašumu ir piemērots līdzeklis personu atturēšanai no mantiska rakstura noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.

Sūdzības iesniedzēja norādīja, ka viņai piemērotais papildsods, proti, mantas konfiskācija, nesamērīgi ierobežo viņas pamattiesības. Apstrīdēto normu mērķis esot sabiedrības drošības aizsardzība, taisnīguma atjaunošana un vainīgās personas sodīšana. Tomēr šos mērķus esot iespējams sasniegt ar citiem, personas tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem.

Satversmes tiesa norādīja, ka mantas konfiskācija kā soda veids nozīmē notiesātajam piederošās mantas piespiedu bezatlīdzības atsavināšanu valsts īpašumā, proti, konfiskācija kā kriminālsods netiek piemērota, lai atsavinātu noziedzīgā ceļā iegūtos līdzekļus. Mantas konfiskācija pēc būtības ir līdzīga naudas sodam – tās mērķis nav atsavināt noziedzīgā ceļā iegūto, bet gan sodīt personu ar mantisko piedziņu.

Satversmes tiesa, vērtējot pamattiesību ierobežojuma samērīgumu, norādīja, ka mantas konfiskācija kā soda veids sasniedz pamattiesību ierobežojuma leģitīmo mērķi. Turklāt soda veidi nevar tikt savstarpēji salīdzināti vai vērtēti kā vairāk vai mazāk saudzējoši līdzekļi, tādēļ nepastāv indivīda tiesības mazāk ierobežojoši līdzekļi. Turklāt iespēja zaudēt īpašumu ir piemērots līdzeklis personu atturēšanai no mantiska rakstura noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Tādējādi labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām nodarīto kaitējumu, un pamattiesību ierobežojums ir atzīstams par samērīgu. Līdz ar to Satversmes tiesa atzina apstrīdētās normas par atbilstošām Satversmes 105.pantam.

SATVERSMEI ATBILST NORMA PAR MAKSĀTNESPĒJAS PROCESA ADMINISTRATORA TIESĪBĀM PĀRSŪDZĒT TIESAS LĒMUMU, AR KURU VIŅŠ ATCELTS NO MAKSĀTNESPĒJAS PROCESA

2015.gada 12.martā Satversmes tiesa pieņēma spriedumu lietā Nr.2014-23-01 „Par Civilprocesa likuma 363.⁸ panta astotās daļas (redakcijā, kas bija spēkā līdz 2010.gada 31.oktobrim), ciktāl tā attiecas uz maksātnespējas administratora tiesībām pārsūdzēt tiesas lēmumu, ar kuru administrators tiek atcelts no maksātnespējas procesa, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam”, atzīstot, ka tiesas lēmums par administratora atcelšanu no pienākumu pildīšanas maksātnespējas procesā nav tāds nolēmums, kura pārsūdzības nodrošināšana būtu likumdevēja pienākums.

Apstrīdētā norma bija spēkā līdz 2010.gada 31.oktobrim un noteica, ka tiesas lēmums par pieteikuma un sūdzības izskatīšanu, tajā skaitā par administratora atcelšanu no pienākumu pildīšanas maksātnespējas procesā uz pieteikuma pamata, nav pārsūdzams. Attiecībā uz sūdzības iesniedzēju tiesa divos maksātnespējas procesos pieņēmusi lēmumu par viņa atcelšanu no maksātnespējas procesa administratora pienākumu pildīšanas un lēmums nebija pārsūdzams.

Par tiesību uz taisnīgu tiesu saturu Satversmes tiesa norādīja uz tās nolēmumos jau iepriekš pausto atziņu: likumdevējam ir plaša rīcības brīvība pieņemt procesuālos likumus. Likumdevējam, ievērojot savas rīcības brīvības robežas, kas izriet no Latvijas tiesību sistēmas un valstij saistošiem starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem, var noteikt to lietu kategorijas, kurās tiesas nolēmumi nav pārsūdzami.

Par tiesas procesu Satversmes tiesa atzina, ka administratoram tika nodrošināts taisnīgs tiesas process tās instances tiesā, kas pieņēma lēmumu par viņa atcelšanu no maksātnespējas procesa un kurā viņam bija iespēja sniegt mutvārdu paskaidrojumus tiesai. Satversmes tiesa atzina, ka maksātnespējas procesa lietas ir sevišķa lietu kategorija. Ja tiesa atzina, ka ir iestājies kāds no Maksātnespējas likumā noteiktajiem atcelšanas pamatiem, tad administrators tika atcelts no konkrētā maksātnespējas procesa un viņam nav subjektīvo tiesību turpināt administratora pienākumu pildīšanu šajā procesā. Ņemot vērā šos aspektus, Satversmes tiesa noteica, ka tiesas lēmums par administratora atcelšanu nav tāds nolēmums, kura pārsūdzības nodrošināšana būtu likumdevēja pienākums. Tādējādi tiesa atzina apstrīdēto normu par atbilstošu Satversmes 92.pantam.

Vienlaikus Satversmes tiesa norādīja, ka likumdevējs savas rīcības brīvības ietvaros var pieņemt arī tādu normatīvo regulējumu, kas administratoram ļautu pārsūdzēt tiesas lēmumu, ar kuru viņš atcelts no administratora pienākumu pildīšanas maksātnespējas procesā. Šobrīd spēkā esošais Civilprocesa likuma regulējums noteic, ka tiesas lēmums par administratora atcelšanu atsevišķos gadījumos ir pārsūdzams.

II

TIESLIETU PADOMES INFORMĀCIJA

TIESLIETU PADOME

TIESLIETU PADOMES LĒMUMI TIESU SISTĒMAI KONCEPTUĀLOS JAUTĀJUMOS

28.09.2015. LĒMUMS NR.90

PAR GROZĪJUMIEM TIESNEŠU DISCIPLINĀRĀS ATBILDĪBAS LIKUMĀ

Tieslietu ministrija viedokļa sniegšanai Tieslietu padomei iesniegusi likumprojektu „Grozījumi Tiesnešu disciplinārās atbildības likumā” (turpmāk – Likumprojekts), kurš paredz, ka:

- Augstākās tiesas priekšsēdētāja vietnieka vietā Tiesnešu disciplinārkolēģijas sastāvā ir viens no Augstākās tiesas departamentu priekšsēdētājiem;
- Augstākās tiesas departamenta priekšsēdētājs ir Tiesnešu disciplinārkolēģijas priekšsēdētājs;
- Pēc grozījumu spēkā stāšanās Disciplinārkolēģijas loceklis, kas kolēģijas sastāvā ievēlēts kā Augstākās tiesas priekšsēdētāja vietnieks, turpina pildīt Tiesnešu disciplinārkolēģijas locekļa un priekšsēdētāja pienākumus līdz pilnvaru termiņa beigām.

Izvērtējot iesniegto Likumprojektu un sēdē izteiktos viedokļus,

Tieslietu padome nolēma

- atbalstīt Likumprojektu „Grozījumi Tiesnešu disciplinārās atbildības likumā”.

28.09.2015. LĒMUMS NR.89

PAR APGABALTIESU, RAJONU (PILSĒTU) TIESU UN AUGSTĀKĀS TIESAS BUDŽETA PIEPRASĪJUMU 2016.GADAM

Tieslietu ministrija un Augstākā tiesa viedokļa sniegšanai iesniegusi apgabaltiesu, rajonu (pilsētu) tiesu un Augstākās tiesas budžeta pieprasījumu 2016.gadam.

Pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 89.¹¹ panta pirmo daļu,

Tieslietu padome nolēma

- atbalstīt apgabaltiesu, rajonu (pilsētu) tiesu budžeta pieprasījumu 2016.gadam;
- atbalstīt Augstākās tiesas budžeta pieprasījumu 2016.gadam;
- atzīt par nepietiekamu finansējumu tiesu sistēmas darbinieku atalgojumam.

31.08.2015. LĒMUMS NR.81

PAR TIESU VARAS UN TIESĪBAIZSARDZĪBAS IESTĀŽU DARBINIEKU APMĀCĪBĀM

Ar Ministru kabineta 2015.gada 9.marta rīkojumu Nr.115 apstiprināts Tiesu varas un tiesībaizsardzības iestāžu darbinieku cilvēkresursu kapacitātes stiprināšanas un kompetenču attīstīšanas plāns 2015.–2020.gadam.

Atbilstoši Partnerības līguma Eiropas Savienības investīciju fondu 2014.–2020.gada plānošanas periodam pielikumā Nr.1 „Kopsavilkums par *ex ante* nosacījumu izpildi nacionālā līmenī” Tiesu administrācija iesniegusi Tieslietu padomei izvērtēšanai un saskaņošanai tiesu varas un tiesībaizsardzības iestāžu darbinieku apmācību un izvērtējumu (pētījumu) vajadzību sarakstu.

Apspriežot iesniegto nepieciešamo apmācību kopsavilkumu un sēdē izteiktos viedokļus,

Tieslietu padome nolēma

- atbalstīt tiesu varas un tiesībaizsardzības iestāžu darbinieku apmācību vajadzības atbilstoši Tiesu administrācijas iesniegtajam sarakstam.

31.08.2015. LĒMUMS NR.80

PAR TIESNEŠU UN PROKURORU ATALGOJUMA SISTĒMU

Saskaņā ar Ministru prezidentes 2015.gada 24.marta rezolūciju Nr.45/SAN-515 tieslietu ministram uzdots sadarbībā ar Finanšu ministriju sniegt atbildi uz Tieslietu padomes 2015.gada 17.marta vēstuli par tiesnešu un prokuroru atalgojumu.

Tieslietu ministrs 2015.gada 27.augusta vēstulē aicinājis Tieslietu padomi paust viedokli par sagatavotajiem trīs atalgojuma sistēmas risinājuma variantiem, kuros tiesneša mēnešalgu paredzēts noteikt, piesaistot Centrālās statistikas pārvaldes oficiālajā statistikas paziņojumā publicētajam valstī strādājošo aizpagājušā gada mēneša vidējās darba samaksas apmēram, kas noapaļots pilnos eiro, piemērojot attiecīgo koeficientu.

Apspriežot iesniegtos variantus un sēdē izteiktos viedokļus,

Tieslietu padome nolēma

- atbalstīt rajona (pilsētas) tiesas tiesneša atalgojuma pietuvināšanu izpildvaras iestāžu juridisko dienestu augstāk atalgoto vadītāju atalgojuma līmenim 2014.gadā, tiesnešu mēnešalgas aprēķinam piemērojot koeficientu 4,31, pārejot uz jauno atalgojuma sistēmu no 2017.gada pakāpeniski 3 gadu laikā.

31.08.2015. LĒMUMS NR.79

PAR TIESNEŠU SKAITU RAJONU (PILSĒTU) TIESĀS NO 2015.GADA 1.OKTOBRA

Pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 32.panta trešo daļu,
Tieslietu padome nolēma

- noteikt tiesnešu skaitu katrā rajona (pilsētas) tiesā un to sastāvā ietilpstošajās zemesgrāmatu nodaļās no 2015.gada 1.oktobra atbilstoši Tieslietu ministrijas iesniegtajam priekšlikumam.

TIESNEŠU SKAITS RAJONU (PILSĒTU) TIESĀS UN TO SASTĀVĀ IETILPSTOŠAJĀS ZEMESGRĀMATU NODAĻĀS

Tiesa/ Zemesgrāmatu nodaļa	Tiesnešu skaits
Administratīvā rajona tiesa	43
Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa	14
Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa	27
Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa	27
Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	17
Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa	14
Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa	13
Daugavpils tiesa	14
Daugavpils tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	4
Jelgavas tiesa	15
Jelgavas tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	3
Liepājas tiesa	16
Liepājas tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	3
Rēzeknes tiesa	9
Rēzeknes tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	2
Ventspils tiesa	8
Ventspils tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	2
Aizkraukles rajona tiesa	6
Aizkraukles rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	2
Alūksnes rajona tiesa	4
Alūksnes rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	1
Balvu rajona tiesa	4
Balvu rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	1
Bauskas rajona tiesa	6
Bauskas rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	2
Cēsu rajona tiesa	6
Cēsu rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	2
Dobeles rajona tiesa	5
Dobeles rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	1
Gulbenes rajona tiesa	4
Gulbenes rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	1

Tiesa/ Zemesgrāmatu nodaļa	Tiesnešu skaits
Jēkabpils rajona tiesa	6
Jēkabpils rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	2
Krāslavas rajona tiesa	4
Kuldīgas rajona tiesa	4
Kuldīgas rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	2
Limbažu rajona tiesa	4
Limbažu rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	2
Ludzas rajona tiesa	4
Ludzas rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	1
Madonas rajona tiesa	5
Madonas rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	2
Ogres rajona tiesa	7
Ogres rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	2
Preiļu rajona tiesa	4
Preiļu rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	2
Rīgas rajona tiesa	29
Rīgas rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	14
Saldus rajona tiesa	4
Saldus rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	2
Talsu rajona tiesa	4
Talsu rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	2
Tukuma rajona tiesa	6
Tukuma rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	2
Valkas rajona tiesa	3
Valkas rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	1
Valmieras rajona tiesa	7
Valmieras rajona tiesas Zemesgrāmatu nodaļa	2
Kopā rajonu (pilsētu) tiesās un to sastāvā ietilpstošajās Zemesgrāmatu nodaļās, t.sk.	403
rajonu (pilsētu) tiesās	326
Zemesgrāmatu nodaļās	77

08.06.2015. LĒMUMS NR.61

PAR GROZĪJUMIEM „VADLĪNIJĀS ORGANIZĒJOT TIESVEDĪBĀ PIENĒMTAS LIETAS NODOŠANU CITAI TIESAI LIETAS ĀTRĀKAI IZSKATĪŠANAI”

Tieslietu ministrija 2015.gada 4.jūnija vēstulē ir aicinājusi Tieslietu padomi izskatīt un apstiprināt grozījumus „Vadlīnijās organizējot tiesvedībā pieņemtās lietas nodošanu citai tiesai lietas ātrākai izskatīšanai”.

Apspriežot Tieslietu padomei iesniegto projektu un sēdē izteiktos viedokļus,

Tieslietu padome nolēma

- apstiprināt grozījumus „Vadlīnijās organizējot tiesvedībā pieņemtās lietas nodošanu citai tiesai lietas ātrākai izskatīšanai” saskaņā ar pielikumu.

Grozījumi ar Tieslietu padomes 2014.gada 24.novembra lēmumu Nr.79 apstiprinātajām

„Vadlīnijām organizējot tiesvedībā pieņemtās lietas nodošanu citai tiesai lietas ātrākai izskatīšanai”

1. Papildināt 1.5.punktu ar jaunu teikumu šādā redakcijā:

„Lai veicinātu tiesas pieejamību, kā arī procesa dalībnieku laika un izdevumu ekonomiju, tiesa pēc lietas dalībnieka lūguma par piedalīšanos lietas iztiesāšanā, izmantojot videokonferenci, saņemšanas saskaņā ar Civilprocesa likuma un 2013.gada 12.jūnija Tieslietu ministrijas iekšējo noteikumu Nr.1-2/14 „Videokonferences iekārtas rezervēšanas un lietošanas kārtība tiesvedības procesā” regulējumu organizē lietas izskatīšanu videokonferences režīmā.”

2. Aizstāt 2.1.punktā vārdus „tiesā, kurai lieta ir piekritīga” ar vārdiem „tiesā, kurā lieta sākotnēji pieņemta tiesvedībā”.

3. Aizstāt 2.2.punktā vārdus „tiesā, kurai lieta ir piekritīga” ar vārdiem „tiesā, kurā lieta sākotnēji pieņemta tiesvedībā”.

4. Papildināt 2.3.punktu ar jaunu teikumu šādā redakcijā:
„Ja atzīts par iespējamu nodot izskatīšanai lietu, kuras piekritība noteikta saskaņā ar Civilprocesa likuma 28. vai 29.pantu, izvēloties tiesu, kurai lietu nodot, iespēju robežās jāņem vērā prasītāja – fiziskās personas – rakstveida lūgumā norādītie apstākļi (ja lūgumā tādi ietverti) par prasītāja iespējām piedalīties lietas iztiesāšanā, ja lieta tiktu nodota izskatīšanai citā pilsētā vai citā tiesu apgabalā esošā tiesā.”

5. Aizstāt 2.4.punktā vārdus „tiesā, kurai lieta ir piekritīga” ar vārdiem „tiesā, kurā lieta sākotnēji pieņemta tiesvedībā”.

08.06.2015. LĒMUMS NR.58

PAR KĀRTĪBU, KĀDĀ TIEK SAGATAVOTS UN IZSKATĪTS PRIEKŠLIKUMS PAR TIESNEŠA PĀRCELŠANU DARBĀ CITĀ TIESĀ

Pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 89.¹ pantu, Tieslietu padome nolēma

- apstiprināt Kārtību, kādā tieslietu ministrs sagatavo un Tieslietu padomes sēdē tiek izskatīts priekšlikums par tiesneša pārcelšanu darbā citā tiesā (pielikumā);
- noteikt, ka kārtība stājas spēkā vienlaikus ar grozījumiem likumā „Par tiesu varu” Nr.274/Lp12.

Kārtība, kādā tieslietu ministrs sagatavoto un Tieslietu padomes sēdē tiek izskatīts priekšlikums par tiesneša pārcelšanu darbā citā tiesā

1. Kārtība, kādā tieslietu ministrs sagatavo un Tieslietu padomes sēdē tiek izskatīts priekšlikums par tiesneša pārcelšanu darbā citā tiesā (turpmāk – Kārtība) nosaka, kā tieslietu ministrs (turpmāk – ministrs) sagatavo priekšlikumu un Tieslietu padome (turpmāk – Padome) sēdē izskata ministra priekšlikumu par rajona (pilsētas) tiesas tiesneša pārcelšanu darbā citā tā paša tiesu apgabala rajona (pilsētas) tiesā līdz ar tiesas reorganizāciju (turpmāk – tiesneša pārcelšana).

2. Ministrs informē tiesnešus par tiesneša amata vakancēm (turpmāk – vakantais tiesneša amats) un uzaicina norādītajā termiņā rakstiski informēt ministru par savu piekrišanu vai atteikšanos tikt pārceltam darbā uz attiecīgo vakanci.

3. Ja tiesnesis ir piekritis pārcelšanai darbā kādā no vakantajiem tiesneša amatiem, ministrs ne vēlāk kā 5 darbdienu laikā pēc Kārtības 2.punktā noteiktā termiņa sagatavo un nosūta priekšlikumu Padomei par tiesneša pārcelšanu (turpmāk – ministra priekšlikums). Priekšlikumam pievieno rakstisku tiesneša piekrišanu.

4. Padomes priekšsēdētājs pēc tam, kad ir saņēmis Kārtības 3.punktā norādītos dokumentus, sasauca Padomes sēdi, lai izskatītu ministra priekšlikumu un lemtu par tiesneša pārcelšanu.

5. Ja tiesnesis nav piekritis pārcelšanai darbā kādā no vakantajiem tiesneša amatiem, ministrs nosaka tiesnesim piemērotāko vakanto tiesneša amatu. Par tiesnesim piemērotāko tiek uzskatīts vakantais tiesneša amats tādā tiesā, kas ir iespējami līdzvērtīga tiesneša līdzšinējai tiesai.

6. Nosakot tiesnesim piemērotāko vakanto tiesneša amatu, ministrs ņem vērā:

- 1) tiesneša līdzšinējo pieredzi un paredzamo specializāciju;
- 2) tiesneša dzīvesvietu un tiesas, kurā ir vakantais amats, atrašanās vietu;
- 3) citu informāciju, kas ir būtiska tiesneša amata vakances noteikšanai.

7. Šis kārtības 5.punktā noteiktajā gadījumā ministrs ne vēlāk kā piecu darbdienu laikā nosūta rakstveida motivētu ministra priekšlikumu Padomei un tiesnesim.

8. Padomes priekšsēdētājs pēc tam, kad ir saņēmis Kārtības 7.punktā paredzēto motivēto ministra priekšlikumu, sasauca Padomes sēdi, lai izskatītu ministra priekšlikumu un lemtu par tiesneša pārcelšanu darbā citā tiesā saskaņā ar Kārtības 9.–12.punktu.

9. Uz Padomes sēdi uzaicina tiesnesi un, ja tas nepieciešams, citas tiesu amatpersonas (turpmāk – uzaicinātās personas).

10. Padome sēdē, izskatot ministra priekšlikumu par tiesnesi, kurš nav piekritis pārcelšanai darbā kādā no vakantajiem tiesneša amatiem, iepazīstas ar motivētu ministra priekšlikumu, uzklausā tiesnesi un uzaicinātās personas.

11. Ja tiesnesis vai uzaicinātā persona nav ieradies uz Padomes sēdi, Padome var izskatīt priekšlikumu un lemt par tiesneša pārcelšanu bez tiesneša vai uzaicinātās personas klātbūtnes.

12. Padome ne vēlāk kā piecu darba dienu laikā nosūta saskaņā ar Kārtības 4. vai 8.punktu pieņemto Padomes lēmumu tiesnesim.

08.06.2015. LĒMUMS NR.57

PAR JŪRMALAS PILSĒTAS TIESAS REORGANIZĀCIJAS PLĀNU

Pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 89.¹ pantu, Tieslietu padome nolēma

- apstiprināt Jūrmalas pilsētas tiesas reorganizācijas plānu (pielikumā);
- noteikt, ka reorganizācijas plāns stājas spēkā vienlaikus ar grozījumiem likumā „Par tiesu varu” Nr.274/Lp12.

Jūrmalas pilsētas tiesas reorganizācijas plāns

Reorganizācijas nepieciešamība. Jūrmalas pilsētas tiesa pieskaitāma pie t.s. nelielajām tiesām. Jūrmalas pilsētas tiesā ar Tieslietu padomes 2015.gada 9.februāra lēmumu Nr.22 apstiprinātas ir septiņas tiesnešu amata vietas un 27 darbinieku amata vietas. Tuvākajā laikā izveidosies situācija, kad tiesā faktiski strādās divi tiesneši. Šādos apstākļos Jūrmalas pilsētas tiesā būs grūti nodrošināt lietu izskatīšanas nepārtrauktību un lietu sadales nejausību. Līdz ar to rodas problēmas nodrošināt efektīvu tiesas darbu. Minētais var radīt būtisku personu tiesību uz taisnīgu tiesu aizskārumu.

Ar 2012.gada 1.janvāri Jūrmalas pilsētas tiesas sastāvā ir zemesgrāmatu nodaļa, kurā apstiprinātas divas tiesnešu amata vietas un astoņas darbinieku amata vietas. Laikā, kamēr viens no diviem zemesgrāmatu nodaļas tiesnešiem atrodas pagaidu prombūtnē (piemēram, atvaļinājums vai darba nespēja), konstatējams būtisks noslodzes pieaugums. Tā kā zemesgrāmatu nodaļu tiesnešu kompetencē esošo lietu izskatīšana normatīvajos aktos ir terminēta, lai nodrošinātu zemesgrāmatu nodaļu kompetencē esošo lietu izskatīšanu noteiktajos termiņos, darbs norit paaugstinātas intensitātes apstākļos.

Mērķis. Lai risinātu tādus ar tiesu efektivitātes paaugstināšanu saistītos problēmjaucējumus kā nevienmērīga tiesas noslodze, attiecīgi atšķirīgi tiesvedības ilgumi viena veida lietās, tai skaitā pārāk gari tiesvedības termiņi, apgrūtināta vai neiespējama specializāciju izveide un lietu sadales nejausības nodrošināšana mazā

tiesnešu skaita tiesā dēļ, kā arī nepieciešamību nodrošināt zemesgrāmatu nodaļas darba efektivitāti, reorganizējama Jūrmalas pilsētas tiesa un tās sastāvā esošā zemesgrāmatu nodaļa, pievienojot to Rīgas rajona tiesai un attiecīgi tās sastāvā esošai zemesgrāmatu nodaļai.

Reorganizācijas īstenošanas termiņš: 01.08.2015.
Galvenie rīcības virzieni.

Reorganizēt Jūrmalas pilsētas tiesu un tās sastāvā esošo zemesgrāmatu nodaļu, pievienojot to Rīgas rajona tiesai un attiecīgi tās sastāvā esošai zemesgrāmatu nodaļai (saglabājot tiesu namu).

Nodrošināt Rīgas rajona tiesas un tās sastāvā ietilpstošās zemesgrāmatu nodaļas pieejamību un darbību Jūrmalas pilsētā (saglabājot tiesu namu).

Nodrošināt, ka nostiprinājuma lūgumu par nekustamajiem īpašumiem, kas atrodas Rīgas rajona tiesas darbības teritorijā, izskatīšana tiek organizēta pēc nekustamā īpašuma teritoriālās piekritības (nekustamā īpašuma atrašanās vietas).

08.06.2015. LĒMUMS NR.56

PAR LIKUMPROJEKTU „GROZĪJUMI LIKUMĀ „PAR TIESU VARU” NR.274/LP12

Saeimas Juridiskā komisija 2015.gada 4.jūnija vēstulē ir aicinājusi Tieslietu padomi apspriest un paust viedokli par likumprojektu „Grozījumi likumā „Par tiesu varu” Nr.274/Lp12 (turpmāk – Likumprojekts).

Izvērtējot iesniegto Likumprojektu un sēdē izteiktos viedokļus,

Tieslietu padome nolēma

- atbalstīt likumprojektu „Grozījumi likumā „Par tiesu varu” Nr.274/Lp12.

18.05.2015. LĒMUMS NR.51

PAR VIEDOKĻA SNIEGŠANU LIETĀ NR.2015-06-01

Tieslietu padome ir saņēmusi Satversmes tiesas tiesneša lēmumu lietā Nr.2015-06-01 „Par Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma 11.⁶panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 100.pantam”, ar kuru Tieslietu padome ir atzīta par pieaicināto personu šajā lietā un aicināta sniegt rakstveida viedokli.

Tieslietu padome, izvērtējot Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma 11.⁶panta pirmajā daļā noteiktā ierobežojuma leģitīmo mērķi un samērīgumu, ņēma vērā:

- disciplinārlietas ierosināšanas kārtību un ierosinātāju skaitu;
- iespēju, ka disciplinārlieta var tikt ierosināta politisku vai subjektīvu iemeslu dēļ;
- nepieciešamību pēc konfidencialitātes sākotnējā procesa stadijā;
- iespēju, ka disciplinārlieta ne tikai var tikt izbeigta (publicējams lēmums), bet lēmumu (vai rīkojumu) par tās ierosināšanu līdz lietas izskatīšanai Tiesnešu disciplinārkolēģijā persona, kas to ir ierosinājusi, var atsaukt ar motivētu lēmumu vai rīkojumu;
- nepieciešamību aizsargāt tiesnešu un tiesas autoritāti, nepubliskojot informāciju par ierosinātām disciplinārlietām (neatkarīgi no tā, vai tā ir pamatoti vai nepamatoti ierosināta).

Tieslietu padome nolēma

- Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma 11.⁶ panta pirmajā daļā noteiktais ierobežojums ir samērīgs un piemērots leģitīma mērķa sasniegšanai.

18.05.2015. LĒMUMS NR.50

PAR TIESU SISTĒMAS KOMUNIKĀCIJAS VADLĪNIJĀM UN TIESU KOMUNIKĀCIJAS STRATĒGIJU

Pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 89.¹ pantu, Tieslietu padome, piedaloties tiesu sistēmas politikas un stratēģijas izstrādē, lai noteiktu tiesu sistēmas komunikācijas mērķus, uzdevumus, principus un izveidotu vienotu sistēmu komunikācijas nodrošināšanai, kas veicinātu tiesu varas efektīvu darbību un sabiedrības uzticēšanos tiesu varai,

nolēma

- apstiprināt Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas visām institūcijām, kas pārstāvētas Tieslietu padomē;
- apstiprināt Tiesu komunikācijas stratēģiju visām Latvijas tiesām komunikācijai ar procesu dalībniekiem, plašsaziņas līdzekļiem un sabiedrību kopumā.

20.04.2015. LĒMUMS NR.39

PAR AUGSTĀKĀS TIESAS PRIEKŠSĒDĒTĀJA AMATA KANDIDĀTU A.GUĻĀNU

Pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 89.¹¹ panta ceturto daļu,

Tieslietu padome nolēma

- atbalstīt Andra Guļāna kandidatūru Augstākās tiesas priekšsēdētāja amatam.

20.04.2015. LĒMUMS NR.38

PAR AUGSTĀKĀS TIESAS PRIEKŠSĒDĒTĀJA AMATA KANDIDĀTU I.BIČKOVIČU

Pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 89.¹¹ panta ceturto daļu,

Tieslietu padome nolēma

- atbalstīt Ivara Bičkoviča kandidatūru Augstākās tiesas priekšsēdētāja amatam.

20.04.2015. LĒMUMS NR.37

PAR ĢENERĀLPROKURORA AMATA KANDIDĀTU

Pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 50.panta trešo daļu un Prokuratūras likuma 38.panta pirmo daļu,

Tieslietu padome nolēma

- atbalstīt Ērika Kalmeiera kandidatūru ģenerālprokurora amatam.

13.04.2015. LĒMUMS NR.36

PAR LIKUMPROJEKTU „GROZĪJUMI LIKUMĀ „PAR TIESU VARU” NR.195/LP12

Ievērojot, ka Augstākās tiesas reforma ar likumu sāka ar 2013.gada 13.jūnija grozījumiem likumā „Par tiesu varu” un attiecībā uz Augstākās tiesas palātas tiesnešu pārcelšanu darbā citā tiesā likums papildināts ar 2014.gada 30.oktobra grozījumiem;

Ievērojot to, ka Tieslietu padome bijusi iesaistīta Augstākās tiesas reformas procesa jautājumos, tai skaitā tajā apstiprināta kārtība, kādā tiek sagatavots un Tieslietu padomes sēdē izskatīts priekšlikums par tiesneša pārcelšanu darbā citā tiesā;

Īpaši ņemot vērā, ka arī 2014.gada 25.februāra vēstulē nr.142.9/3-7-12/15 Saeimas Juridiskā komisija bija lūgusi un Tieslietu padome konceptuāli atbalstījusi priekšlikumus attiecībā par piemērotāko kandidātu atlasīšanu departamentā, ņemot vērā tiesu palātas tiesneša līdzšinējo pieredzi;

II TIESLIETU PADOMES INFORMĀCIJA

Ņemot vērā likumā „Par tiesu varu” šobrīd noteikto, ka pēc reformas Augstākajai tiesai būs pilnvērtīgs kasācijas instances tiesas saturs un tās tiesneši būs kasācijas instances tiesneši, un to, ka tiesu palātas tiesneši ir apelācijas instances tiesneši un attiecīgi līdz šim nav pildījuši kasācijas instances tiesneša amata pienākumus,

Tieslietu padome, atbildot uz Saeimas Juridiskās komisijas 2015.gada 31.marta vēstuli nr.142.9/3-12-12/15, sniedz šādu viedokli:

- Pēc tiesu palātu likvidācijas uz Augstākās tiesas attiecīgu departamentu nepārceltam tiesnesim nav saglabājams Augstākās tiesas tiesneša statuss, jo pēc reformas pabeigšanas „Augstākās tiesas tiesneša” jēdziena saturs atbilstīs kasācijas instances tiesas tiesneša amatam, vienlaikus atbalstāma sociālo garantiju saglabāšana;
- Priekšrocības amata saņemšanai departamentā būtu piešķiramas salīdzinājumā ar citiem līdzvērtīgiem kandidātiem, vienlaikus precizējams, ka šādas priekšrocības saglabājamas noteiktu laiku, piemēram, trīs gadus;

- Augstākās tiesas attiecīgā departamenta iesaiste saglabājama kandidāta izvēles procesā, vienlaikus neuzliekot Kvalifikācijas kolēģijai lemt pēc būtības par piemērotākā kandidāta izvēli; savukārt tieslietu ministra iesaiste nebūtu nosakāma likumā, jo to tieslietu ministrs nodrošina kā likumā noteiktais Tieslietu padomes pastāvīgais loceklis;
- Tiesu palātas tiesnesim būtu saglabājama iespēja izvēlēties tiesu instanci, kurā viņš vēlas turpināt pildīt amata pienākumus (apelācijas instances tiesā apgabaltiesā vai rajona (pilsētas) tiesā).

06.10.2015. LĒMUMS NR.91

PAR SATVERSMES TIESAS TIESNEŠA AMATA KANDIDĀTU

Pamatojoties uz likuma „Par tiesu varu” 89.¹¹ panta trešo daļu,

Tieslietu padome nolēma

- atbalstīt Daigas Rezevskas kandidatūru Satversmes tiesas tiesneša amatam.

Latvijas tiesnešu konference

2015.gada
13.novembris

Viesnīcas
„Radisson Blue Hotel Latvija”
konferenču zāle
(Rīgā, Elizabetes ielā 55)

KONFERENCES DARBA KĀRTĪBA

9.00 – 10.00	Reģistrācija
10.00 – 10.05	Konferences atklāšana
10.05 – 10.20	Valsts prezidenta Raimonda Vējoņa uzruna
10.20 – 10.30	Informācija par tiesnešu pašpārvaldes institūciju pārstāvju vēlēšanām
10.30 – 10.50	Tieslietu padomes priekšsēdētāja Ivara Bičkoviča pārskats par padomes darbu
10.50 – 11.00	Jautājumi un diskusija
11.00 – 11.20	Tieslietu ministra Dzintara Rasnača pārskats par aktualitātēm tieslietu sistēmā
11.20 – 11.35	Jautājumi un diskusija
11.35 – 11.55	Tiesnešu ētikas komisijas priekšsēdētāja Visvalža Sprudzāna ziņojums
11.55 – 12.05	Jautājumi un diskusija
12.05 – 12.20	Tiesnešu mācību centra informācija
12.20 – 12.30	Informācija par Eiropas Sociālā fonda finansēto mācību projektu
12.30 – 13.30 Pusdienu pārtraukums	
13.30 – 14.10	Tiesu komunikācijas stratēģija praksē (Tiesnešu ētikas komisijas pārstāve Dzintra Balta, komunikācijas eksperte Antra Bork-Ržečicka)
14.10 – 14.30	Jautājumi un diskusija
14.30 – 15.15	Psihologes Marijas Ābeltiņas padomi brīvai un pārliecinošai publiskai runai
15.15 – 15.20	Konferences noslēgums

AR TIESU PRIEKŠSĒDĒTĀJIEM APSPRIEŽ TIESU KOMUNIKĀCIJAS STRATĒGIJU

No stratēģiskiem dokumentiem uz darbību – tāds vadmotīvs bija Tieslietu padomes un Tiesnešu ētikas komisijas sarunai ar tiesu priekšsēdētājiem, viņu vietniekiem un tiesu kolēģiju priekšsēdētājiem. Tikšanās 17.jūnijā bija organizēta, lai informētu par diviem Tieslietu padomes apstiprinātiem dokumentiem – Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijām un Tiesu komunikācijas stratēģiju – un diskutētu par veidiem, kā tos izmantot tiesu darbā.

Izprotot nepieciešamību veidot profesionālu saziņu starp tiesu sistēmu un sabiedrību, gan Tieslietu padome, gan Tiesnešu ētikas komisija aktualizēja jautājumu par vienotas tiesu komunikācijas stratēģijas nepieciešamību. Apvienojot idejas, sadarbojoties un pieaicinot profesionālu komunikācijas konsultantu, tika izstrādāti divi dokumenti – vienotas Tiesu sistēmas vadlīnijas visām institūcijām, kas pārstāvētas Tieslietu padomē, un Tiesu komunikācijas stratēģija, kas būs darba dokuments Latvijas tiesām, veidojot komunikāciju ar procesu

dalībniekiem, plašsaziņas līdzekļiem un sabiedrību kopumā.

Tā kā komunikācijas stratēģijā noteikts, ka komunikācija ir tiesu darba sastāvdaļa un tās mērķis ir veicināt tiesu efektīvu darbību, stratēģijas ieviešanā būtiska nozīme būs tiesu priekšsēdētāju attieksmei, izpratnei un pašu aktīvai komunikācijai. Tādēļ Tieslietu padome uzskatīja par lietderīgu apspriest pieņemtos dokumentus klātienē diskusijā. Kā tiesas sprieduma pieņemšanai nepietiek ar faktiem, bet vajadzīgi arī pierādījumi, tā arī tiesas uzticamības veidošanai profesionāls darbs jāpapildina ar atvērtu un proaktīvu komunikāciju – norādīja mediju eksperte Vita Savicka, kas konsultēja dokumentu izstrādē. Savukārt Tiesnešu ētikas komisijas pārstāves Dace Mita un Dzintra Balta uzsvēra, ka apstiprināto dokumentu mērķis ir iedrošināt tiesas komunikācijai un kā viens no būtiskākajiem jauninājumiem paredzētas Runas personas katrā tiesā, kuru uzdevums būs komunicēt ar žurnālistiem par tiesu nolēmumiem.

TIESU SISTĒMAS KOMUNIKĀCIJAS VADLĪNIJAS – VIENOTAS VISĀM TIESU SISTĒMAS INSTITŪCIJĀM

KO NOSAKA VADLĪNIJAS:

1. Jābūt vienotiem un jāsadarbojas → jo tiesu sistēma nav tikai tiesas
2. Mums ir kopīgi mērķi → tādēļ formulējam kopīgus komunikācijas uzdevumus
3. Katra institūcija darbojas patstāvīgi → bet vienojamies par vienotiem principiem, ko ievērosim katrs savā komunikācijā
4. Vienota komunikācija jākoordinē → tādēļ nosakām, kā sadarbojas par komunikāciju atbildīgās personas

*Tiesu sistēmai jākomunicē –
jo caurskatāmība stiprina uzticamību*

TIESU SISTĒMA

(vadlīniju kontekstā) –

Tieslietu padomē pārstāvētās institūcijas:

- Tiesas
- Satversmes tiesa
- Prokuratūra
- Advokātu padome
- Notāru padome
- Tiesu izpildītāju padome
- Tieslietu ministrija
- Juridiskā komisija

KOMUNIKĀCIJAS MĒRĶI

- Taisnīgumam jābūt redzamam – jo sabiedrība tic tam, ko redz un dzird
- Pozitīvs un atvērts tēls – tas palīdz veidot reputāciju un autoritāti
- Izpratne par tiesu sistēmu – lai saprastu mūsu kompetenci un iespējas

KOMUNIKĀCIJAS UZDEVUMI

- Informēt – ne tikai par sabiedrībai, bet arī pašai tiesu sistēmai aktuālo
- Skaidrot – lai izprastu tiesu sistēmas specifiku
- Pārvarēt krīzes – rīkoties vienoti

KOMUNIKĀCIJAS PRINCIPI

- Rīkojamies stratēģiski – komunikācija ir tiesu sistēmas darba sastāvdaļa
- Sniedzam iespējamo – informācija ir pilnīga, precīza, operatīva, bet – ievērojot noteiktos ierobežojumus
- Esam proaktīvi – ne tikai reaģējam uz žurnālistu interesi, bet iniciatori esam paši
- Runājam saprotami – jo ne visi ir juristi
- Analizējam intereses – mediju saturs, jautājumi, sūdzības, aptaujas
- Neizvairāmies – runājam arī par neērtiem jautājumiem
- Reaģējam – viedokļu dažādību pieņemam, bet faktu kļūdas labojam un paužam savu viedokli
- Esam koleģiāli – ievērojam profesionālās ētikas normas
- Esam objektīvi – visiem medijiem vienlīdzīgas iespējas

KOMUNIKĀCIJAS KOORDINĀCIJA

TIESLIETU PADOMĒ

Runas persona – Tieslietu padomes priekšsēdētājs vai deleģēts padomes loceklis:

- publiski pauž Tieslietu padomes viedokli

Komunikācijas vadītājs:

- koordinē tiesu sistēmas kopīgos komunikācijas pasākumus
- koordinē rīcību krīzes situācijās
- pārrauga vienoto komunikācijas principu ievērošanu
- konsultē par komunikācijas stratēģiskiem jautājumiem

Sadarbība

Katra institūcija ir neatkarīga savā komunikācijas darbībā, bet pienākums sadarboties ar Tieslietu padomes komunikācijas vadītāju

1) tiesu sistēmas kopējos komunikācijas pasākumos

2) krīzes komunikācijā

KATRĀ TIESU SISTĒMAS INSTITŪCIJĀ

Runas persona – vadītājs vai deleģēts pārstāvis:

- pārstāv institūcijas viedokli (tiesās – arī skaidro nolēmumus)

Par komunikāciju atbildīgais darbinieks:

- sadarbojas ar žurnālistiem
- citi pienākumi tiek noteikti atbilstoši katras institūcijas darba specifikai

TIESLIETU PADOME STARPTAUTISKAJĀ TELPĀ

PIEŅEM HĀGAS DEKLARĀCIJU PAR TIESU SISTĒMAS EFEKTIVITĀTES VEICINĀŠANU

Eiropas Tieslietu padomju asociācijas (ENCJ - *European Network of Councils for the Judiciary*) Ģenerālās asamblejas šīgada tēma bija par tieslietu sistēmu efektivitāti.

Asamblejā, kas notika Hāgā 3.–5.jūnijā, piedalījās 22 asociācijas locekļi un 15 novērotāji. Latviju Eiropas Tieslietu padomju asociācijā pārstāvēja Tieslietu padomes priekšsēdētājs Ivars Bičkovičs.

Tika pieņemta Hāgas deklarācija par tieslietu sistēmu efektivitātes veicināšanu. Deklarācijā uzsvērts, ka saskaņā ar ENCJ četru gadu plānu asociācija iedrošinās dalībvalstis stingrāk ievērot ENCJ izstrādātos standartus, vadlīnijas un labākās prakses atzinumus, lai veicinātu savu tieslietu sistēmu efektivitāti.

Deklarācija nosaka:

1. Neatkarīga un atbildīga tiesu vara ir būtiska kvalitatīvu, efektīvu un produktīvu tieslietu sistēmu sastāvdaļa un priekšnoteikums labai ES tieslietu telpas darbībai;

2. ENCJ sekmēs dialoga grupu un citu līdzekļu izmantošanu, lai asociācijas dalībnieki un novērotāji varētu vairot tiesas spriešanas kvalitāti, produktivitāti un efektivitāti savās valstīs;

3. ENCJ turpinās attīstīt un uzlabot tās standartus, vadlīnijas un labākās prakses atzinumus, un atrast veidus, kā nodrošināt, lai tās dalībnieki un novērotāji stingrāk tos ievēro, uzlabojot savas tieslietu sistēmas.

4. ENCJ centīsies noteikt elementus, kas veido tieslietu sistēmas kvalitāti, un rādītājus, pēc kuriem novērtēt tiesas spriešanas kvalitāti, ar mērķi uzlabot tos visās Eiropas Savienības kandidātvalstīs.

Hāgas ģenerālās asamblejas dalībnieki

EIROPAS KOMISIJA NOVĒRTĒJUSI LATVIJAS TIESU SISTĒMAS MODERNIZĀCIJU UN TIESNEŠU TĀLĀKIZGLĪTĪBAS IESPĒJAS

Eiropas Komisijas ziņojumā „Eiropas Savienības rezultātu apkopojums tiesiskuma jomā” var pārliecināties – Latvijas tiesu sistēmas rādītāji ir virs vidējiem Eiropas Savienībā. Latvijas tiesu sistēma īpaši augstu novērtēta elektronisku rīku ieviešanā tiesvedības procesos.

Jaunākajā, nu jau trešajā, Eiropas Komisijas ziņojumā apkopotā informācija liecina par Latvijas tiesu sistēmas izaugsmi tiesu modernizācijā. Latvija ierindojas to valstu vidū, kurās vispilnīgāk interneta vidē ir atspoguļota informācija par tiesu pakalpojumiem, pieejamību, jurisdikciju, kā arī pieņemtajiem tiesu nolēmumiem. Latvija ieņem augstu vietu

informācijas un komunikācijas tehnoloģiju rīku izmantošanā gan tiesu vajadzībām, gan arī saziņā ar lietu dalībniekiem. Tiek nodrošinātas videokonferenču izmantošanas iespējas tiesās un lietu dalībniekiem ir pieejami dažādi e-pakalpojumi. Latvija ir starp lidervalstīm, kas nodrošina tiesu spriedumu publicēšanu internetā.

Latvija ir astotajā vietā tiesnešu dalībā tālākizglītibā un viena no lidervalstīm, kas nodrošina tiesnešiem komunikācijas apmācības.

Latvijai ir sestais labākais rādītājs neizskatīto lietu atlikumā uz 100 iedzīvotājiem. Savukārt lietu izskatīšanas termiņu ziņā esam vidēja Eiropas Savienības limeni.

Zemākie Latvijas rādītāji ir ārpustiesas mediācijas izmantošanā un Latvijas tiesu budžets pret iedzīvotāju skaitu ir sestais mazākais.

III

PIEREDZE:

KOMANDĒJUMU

INFORMĀCIJA UN ATZIŅAS

Administratīvo lietu departamenta tiesnesis Jānis NEIMANIS piedalījās Eiropas Komisijas Vispārējās justīcijas direktorāta ekspertu grupas sanāksmē (Brisele, 2015. gada jūlijs)

Ekspertu grupas sanāksmes mērķis bija asistēt Eiropas Komisijai, lai labāk ieviestu praksē juridiskās apmācības projekta rekomendācijas, kas tika izstrādātas 2010./2011. gadā pirmajā ekspertu grupas sanāksmē.

Sanāksmes ietvaros diskutēts par vadlinijām juridiskās tālākāpmācības organizācijām, lai tās varētu efektīvāk pildīt savus uzdevumus. Piemēram, apskatīts, vai un kāda ir informācijas pieejamība par apmācību ārvalstīs, piedalīšanās noteikumiem un apmācības ieguvumu apzināšanos. Vērtēts, vai ir pieejami mācību materiāli, vienkārša pieteikšanās un starptalstu sadarbība.

Pēc tikšanās Komisija izstrādās vadlīniju gala versiju.

Tiesnesis Jānis NEIMANIS piedalījās Eiropas Konkurences tiesību tiesnešu asociācijas, Eiropas Komisijas un Upsalas universitātes rīkotajā konferencē „Daudzpusējie tirgi: ieskats ekonomikā un juridiskā pieredze” (Upsala, 2015. gada jūnijs)

Konferencē aplūkots daudzpusējo tirgu fenomēns, kas faktiski ir jaunums konkurences tiesību sfērā. Daudzpusējie tirgi ir tādi, kuros apstākļi veicina ārējas, daudzpusējas, savstarpēji izdevīgas attiecības. Piemēram, lidostas, *Mastercard*, *Windows*, *Amazon*, *Google*, *Booking.com*. Pirmkārt, tās ir **platformas** – piemērotas tīkliem, shēmām, apmaiņai, mājaslapas, kas lietotājus saved kopā. Otrkārt, tās ir **ārējas** – viens aģents ietekmē cita aģenta labklājību, pirmajam to neņemot vērā (piemēram, lietotājs *LinkedIn* platformā). Visbeidzot, tās ir **daudzpusējas** – saved kopā dažādu tipu lietotājus (pretstatā biržai, kur kopā savesti tikai brokeri), piemēram, datoroperētājsistēmas, spēļu konsoles,

viedtelefonu (programmētājus un lietotājus); laikraksti, televīzijas kanāli, meklēšanas servisi (reklamētājus un patērētājus); kredītkartes (bankas, veikalus, lietotājus); iepazīšanās servisi; lidostas (pasažierus, lidkompānijas un tirgotājus); konferences (runātājus un auditorijas).

Daudzpusēju tirgu raksturo fenomēns – jo vairāk lietotāju platformai, jo izdevīgāk tai pievienoties citiem.

Šādi tirgi ir pakļauti arī konkurences kropļošanas riskam. Piemēram:

- jauni tīkli prasa kritisko masu (produkta piedāvāšana par velti ir vispārējā stratēģija) – tiesību pārkāpuma risks: izslēgšana no tirgus ar pārāk zemu cenu;
- divpusējā platformā nepieciešamas abas puses valdē (viena puse maksā mazāk, otra vairāk) – tiesību pārkāpuma risks: pārāk zema cena no vienas puses, pārmērīga cena otrai pusei (vienkāršākais piemērs – ieejas maksa disko klubā meitenēm par velti, puīšiem – dārgi jāmaksā);
- platformas nomaļņā parasti ir jākoordinē ar citiem – tiesību pārkāpuma risks: saskaņota informācijas apmaiņa.

Vienlaikus daudzpusējiem tirgiem ir pozitīvi ekonomiskie efekti. Piemēram:

- tirgus vara, kas radīta ar tīklu, var nebūt pēdēja: *MMC*, *Nintendo* un *Sega*, *Sony Playstation*;
- multiplatformas var savstarpēji konkurēt: *Facebook* un *LinkedIn*, *Windows* un *Mac*, *Mastercard* un *American Express*;
- iejaukšanās vienā pusē var ietekmēt otru pusi: zemākas kredītkartes maksas palielina darījumus ar karti.

Konferencē aplūkota pieredze, kā citviet šādi tirgi tiek regulēti. Piemēram, tas var notikt pašplūsmā, kad konkurents atstāj tirgu dēļ patērētāja lēmuma (*Blackberry* telefonus vairs nelieto), tas var notikt valstij regulējoši, nosakot dažādas maksas, vai arī attīstot platformu (nosakot pieeju standartiem vai savienojamībai).

Konferencē apskatīta arī ES direktīva 2014/104 par zaudējumu efektīvu piedziņu konkurences tiesību pārkāpuma gadījumā.

Augstākās tiesas izskatīšanā ir vienīgā zaudējumu lieta PKL flote prasībā pret Rīgas brīvostas pārvaldi. Tā būs indikators, vai Latvijā ir iespējama efektīva zaudējumu atlīdzināšana konkurences pārkāpuma gadījumā.

Administratīvo lietu departamenta zinātniski analītiskā padomniece Inga BĒRTAITE piedalījās ANO EEK Konvencijas par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju vērsties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem (Orhūsas konvencija) darba grupas sanāksmē (Ženēva, 2015. gada jūnijs)

Ši bija Orhūsas konvencijas darba grupas par pieeju tiesai (*Aarhus Convention Task Force on Access to Justice*) astotā tikšanās. Darba grupā piedalījās konvencijas dalībvalstu valdību, nacionālo tiesu, Eiropas Savienības, ANO specializēto aģentūru, reģionālo vides centru, nevalstisko organizāciju, kā arī augstskolu pārstāvi. Darbs lielākoties notika prezentāciju un diskusiju formā.

Apspriesti vairāki aktuāli jautājumi saistībā ar sabiedrības pieeju tiesai vides jautājumos. Tiesas pieejamība ir viens no trim pilāriem, uz kuriem balstās Orhūsas konvencija, un ir paredzēta konvencijas 9. pantā. Īpaša uzmanība darba grupā veltīta: 1) jautājumam par tiesas vērtējuma apjomu vides lietās; 2) tiesāšanās izdevumiem; 3) efektīviem tiesību aizsardzības līdzekļiem vides lietās, īpaši kaitējuma videi atlīdzināšanu.

Salīdzinot ar citām valstīm, Latvijā vides jautājumos administratīvā procesa ietvaros sabiedrībai tiek garantēta plaša pieeja tiesai, proti, ikviena privātpersona – gan fiziskā persona, gan privāto tiesību publiskā persona – neatkarīgi no savu subjektīvo tiesību aizskāruma vides jomā var vērsties administratīvajā tiesā ar pieteikumu sabiedrības interesēs. Citās valstīs pieeja tiesai vides jomā lielākoties ir ierobežojošāka un paredzēta tikai personām, kuru tiesības ir aizskartas vai kurām ir tiesiska interese tiesvedības procesā, kā arī vides nevalstiskajām organizācijām.

Attiecībā uz tiesas vērtējuma apjomu vides lietās konvencijas dalībvalstu pārstāvi norādīja, ka pamatā sabiedrībai ir tiesības pārsūdzēt lēmuma, darbības un bezdarbības likumību, pamatojoties gan uz materiālo, gan uz procesuālo tiesību pārkāpumiem. Parasti procesuālo tiesību pārkāpums var būt pamats lēmuma atcelšanai, ja tas uzskatāms par būtisku, proti, ja attiecīgais procesuālo tiesību pārkāpums varēja ietekmēt lēmuma saturu. Tomēr praksē izvērtēt to, vai procesuālo tiesību pārkāpums uzskatāms par būtisku, var sagādāt grūtības.

Saistībā ar tiesāšanās izdevumiem kā barjera pieejai tiesai vides jautājumos tika apspriesti ne tikai tiesas izdevumi, bet arī citi izdevumi – tādi kā atlīdzība ekspertiem un juridiskās palīdzības izmaksas. Tieši pēdējās no iepriekš minētajām

izmaksām vairākās valstīs var radīt finansiālu barjeru sabiedrības pieejai tiesai vides jautājumos. Piemēram, Apvienotajā Karalistē tiesas izdevumi par tiesvedību visās tiesu instancēs kopā ir ap 6000 mārciņu, savukārt juridiskās palīdzības izdevumi vides lietās parasti ir 25000 mārciņas vai pat vairāk. Zaudējušajai pusei ir jāatlīdzina uzvarējušās puses izdevumi, taču ne vairāk kā 35000 mārciņu. Iepriekš minētais attur sabiedrību no vērsšanās tiesā vides jautājumos, jo, zaudējot lietu, ir jāatlīdzina uzvarējušajai pusei ar tiesvedību saistītie izdevumi, savukārt, uzvarot sarežģītā vides lietā, kurā juridiskās palīdzības izmaksas ir bijušas lielākas nekā vidēji, otra puse nesedz izdevumus, kas pārsniedz 35 000 mārciņu.

Atsevišķa diskusija tika veltīta jautājumam par nevalstisko organizāciju iespējām vērsties tiesā civilprocesuālā kārtībā ar prasību saistībā ar videi nodarīta kaitējuma atlīdzināšanu. Diskusija šajā jautājumā balstījās uz izpēti, kas bija veikta par Francijas, Itālijas, Nīderlandes un Portugāles pieeju. Izpētot minēto valstu normatīvo regulējumu un praksi, secināts, ka šim atbildības veidam ir ierobežota praktiskā piemērošana. Šajā sakarā tika ierosināts apsvērt iespējamus mehānismus, lai vides nevalstiskās organizācijas varētu vērsties pret kompetento valsts institūciju pasivitāti, piedzenot no operatoriem atlīdzinājumu par videi nodarīto kaitējumu. Izteikts arī priekšlikums izveidot tiešsaistes datubāzi, kurā tiktu apkopota informācija par veiktajām izmeklēšanām saistībā ar videi nodarīto kaitējumu un no atbildīgajiem operatoriem piedzīto zaudējumu atlīdzinājumu šajā sakarā. Tāpat izteikts priekšlikums veicināt operatorus apdrošināt savu atbildību.

Saistībā ar videi nodarīto kaitējumu diskutēts arī par nevalstisko organizāciju iespējām vērsties tiesā ar civilprasību saistībā ar tām nodarītajiem materiālajiem zaudējumiem. Francijā, Itālijā un Portugālē nevalstiskās organizācijas var pretendēt arī uz atlīdzinājumu par sava veida morālo kaitējumu, kas radies saistībā ar videi nodarīto kaitējumu. Līdztekus minētajam Francijas tiesu praksē, kā arī Nīderlandes tiesību doktrīnā vērojama jauna tendence saistībā ar atlīdzinājumu par tīri ekoloģisku kaitējumu, proti, kaitējumu ekosistēmai pašai par sevi, taču praksē šis atlīdzinājuma veids tiek piemērots reti un saistībā ar to ir vairāki problēmjautājumi.

Darba grupas ietvaros uzsvērtā tiesu un tieslietu institūciju savstarpējā sadarbība konvencijas dalībvalstu ietvaros. Arī Latvijas tiesnešiem, izskatot vides lietas, var būt noderīga nacionālo tiesu judikatūras datubāze vides lietās, kas pieejama: <http://www.unece.org/env/pp/tfaj/jurisprudenceplatform.html>. Citi interneta resursi, kas var būt noderīgi, izskatot vides lietas saistībā ar Orhūsas konvencijas piemērošanu: Orhūsas konvencijas piemērošanas rokasgrāmata <http://www.unece.org/index.php?id=35869&L=0>; Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas pieņemtie lēmumi: <http://www.unece.org/env/pp/cc.html>.

Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja Veronika KRŪMIŅA un tiesnese Jautrite BRIEDE piedalījās Eiropas Augstāko administratīvo tiesu asociācijas ģenerālajā asamblejā un sadarbībā ar Čehijas Augstāko tiesu organizētāja seminārā „Augstākās administratīvās tiesas un tiesības uz publicitāti, privātās dzīves neaizskaramību un informāciju attīstība”

(Brno, 2015.gada maijs)

Semināra mērķis bija diskutēt gan par datu aizsardzības, gan informācijas atklātības jautājumiem. Eiropas Komisijas pārstāve deva ieskatu par datu aizsardzības reformu, ar mērķi transformēt visas četras Eiropas Savienības pamatbrīvības digitālajā vidē.

Semināra otrajā daļā diskutēts par informatīvo pašnoteikšanos, tostarp tiesībām tikt aizmirstam, tiesībām uz informāciju un privātās dzīves aizsardzību. Diskusijā parādījās kulturālās atšķirības starp ziemeļvalstu un dienvidvalstu uztveri attiecībā uz minētajiem jautājumiem. Ja ziemeļvalstis lielāka nozīme tiek likta uz atklātību, tad dienvidvalstis vairāk atzīst privāto datu aizsardzību (Francijā likums pat paredz sodu par informācijas tiesību ļaunprātīgu izmantošanu). Zviedrijas pārstāvis šajā sakarā uzsvēra, ka valsts pārvaldes korupcijas līmenis, tieši pateicoties atklātībai, ziemeļvalstīs ir krietni zemāks. Tika apspriests Eiropas Savienības Tiesas paplašinātajā sastāvā pieņemtais 2008.gada 16.decembra spriedums lietā C-73/07 (par plašsaziņas līdzekļu tiesībām publicēt ziņas par nodokļu maksātāju ienākumiem saistībā ar datu aizsardzību).

Arī diskutējot par tiesas spriedumu anonimizēšanu, konstatēta atšķirīga attieksme dažādās valstīs.

Civillietu departamenta tiesnesis Aigars STRUPIŠS piedalījās konferencē „Ekspertīze civilajā tiesvedībā Eiropas Savienībā”, ko organizēja Eiropas Ekspertīzes un ekspertu institūts ar Eiropas Savienības Civilās justīcijas programmas atbalstu

(Roma, 2015.gada maijs)

Konferences mērķis – apspriest Eiropas Ekspertīzes un ekspertu institūta izstrādāto Eiropas juridiskās ekspertīzes vadliniju (*European Guide for Legal Expertise*) projektu. Vadliniju projekts tiek izstrādāts kopš 2014.gada pavasara ar mērķi apvienot visu ES valstu profesionāļu pieredzi tiesu ekspertīzes jautājumos, lai radītu vienotus tiesu ekspertīzes

labās prakses ieteikumus, kas varētu kalpot par standartu pārrobežu tiesvedībās. Darba grupās iesaistījās speciālisti no Vācijas, Beļģijas, Bulgārijas, Spānijas, Francijas, Itālijas, Nīderlandes, Rumānijas un Lielbritānijas.

Konferencē piedalījās ap simts dalībniekiem, pārsvarā tiesneši no apelācijas un kasācijas instancēm, kā arī tiesu ekspertīzi veicošo organizāciju pārstāvji no dažādām valstīm.

Eiropas juridiskās ekspertīzes vadlinijās plānots ietvert vairākas jautājumu sadaļas.

Ekspertu sertifikācija, reģistrācija, iecelšana. Dalībvalstīm būtu jānodrošina ekspertu sertifikācija nacionālajā līmenī. Sertifikācija būtu jāveic publiskai iestādei. Dalībvalstīm būtu jāievieš ekspertu reģistrs; ES līmenī šie reģistri būtu jāharmonizē un jāizveido ES reģistrs. Vairākums uzskata, ka eksperts būtu jāieceļ tiesai pēc pušu uzklaušanās; pusēm jābūt tiesībām pieteikt ekspertam motivētu noraidījumu.

Eksperta atbildība. Ekspertam būtu pēc iespējas ātrāk pusēm un tiesai jāpaziņo par prognozēto ekspertīzes izmaksu aprēķināšanas metodiku. Tiesai būtu jānosaka eksperta atbildība par iepazīšanos ar lietu; lieta tiek nosūtīta ekspertam pēc šīs atbildības samaksas. Pēc lietas saņemšanas eksperts aprēķina izmaksas. Eksperta atbildība tiek nodrošināta caur tiesas depozītu: eksperts iesniedz atzinumu, kad atbildība ir deponēta tiesā, un saņem šo atbildību pēc atzinuma sniegšanas.

Ekspertīzes priekšmeta, robežu un termiņa noteikšana. Pamatnostādne – ekspertīze paredzēta tehnisku jautājumu noskaidrošanai, kuri neietilpst tiesneša zināšanu lokā. Šajā jautājumā raisījās diskusija par to, vai ārvalstu likuma noteikumi un to iztulkošana var būt ekspertīzes priekšmets. Domas dalījās: vieni uzskatīja, ka tas ir tiesību jautājums, un tiesnesim jāprot iztulkot tiesību normas, tai skaitā ārvalstu tiesību normas, citi – ka ārvalstu tiesību pārzināšana nevar ietilpt tiesneša zināšanu lokā. Piemēram, Francijas kasācijas tiesas tiesnesis uzskatīja, ka ārvalsts likuma noteikums viņa izpratnē ir nevis tiesību, bet fakta jautājums, tādēļ tas var būt ekspertīzes priekšmets. Pie vienota viedokļa nenonāca.

Ekspertīzes jautājumus nosaka tiesa, uzklaušot puses. Robežas un jautājumi jānosaka maksimāli precīzi. Ekspertam jābūt iespējai prasīt tiesnesim precīzēt jautājumus un robežas; par šādu komunikāciju jāziņo pusēm. Maksimālais ekspertīzes veikšanas termiņš – 6 mēneši, sarežģītās lietās – 12 mēneši. Maza apmēra prasībās iespējama vienkāršota ekspertīzes procedūra (īsāki termiņi, komunikācija rakstveidā).

Eksperta atzinums. Pirms galīgā atzinuma jāiesniedz iepriekšējs atzinums; pēc iepriekšējā atzinuma pusēm jābūt tiesībām precīzēt jautājumus. Eksperta atzinumam jābūt pieejamam pusēm, ja tiesa nav lēmusi citādi. Eksperta viedoklis jādara zināms pusēm pirms lietas iztiesāšanas. Atzinums nesaista tiesu.

Vadliniju gala versija tiks izstrādāta līdz šā gada oktobra beigām.

NORDIC-BALTIC MOBILITY PROGRAMME

Public administration

Latvijas delegācija Oslo rajona tiesas sēžu zālē, kas īpaši tika pārbūvēta Andersa Bēringa Breivika krimināllietas izskatīšanai. No kreisās: Aigars Strupīšs, Linda Vīgante, Marika Senkāne, Gunvaldis Davidovičs, Tieslietu ministrijas Tiesu sistēmas uzraudzības departamenta direktore Jekaterina Beļesova, Santa Vīgante

CIVILLIETU DEPARTAMENTS GŪST PIEREDZI DĀNIJĀ UN NORVĒGIJĀ

Civillietu departaments šogad piedalījās Ziemeļvalstu un Baltijas valstu mobilitātes programmas „Valsts administrācija” projektā, kura ietvaros organizēti divi departamenta pārstāvju pieredzes braucieni uz Dāniju un Norvēģiju. Projektā piedalījās Civillietu departamenta tiesneši Aigars Strupīšs, Marika Senkāne un Zane Pētersone, tiesnešu palīgi Gunvaldis Davidovičs, Santa Vīgante, Anita Soloha un departamenta priekšsēdētājas palīdzēja Linda Vīgante.

Pirmās vizītes laikā Kopenhāgenā, Dānijā, Augstākās tiesas pārstāvji viesojās Frederiksbergas tiesā, Austrumu apgabaltiesā, Dānijas Augstākajā tiesā, Dānijas Jūras lietu un Komerclietu tiesā, Dānijas Tiesu administrācijā un Apelācijas padomē. Savukārt otrās vizītes laikā Trondheimā

un Oslo, Norvēģijā, apmeklēja Tiesu administrācija, Tiesnešu uzraudzības komisija, Norvēģijas Augstākā tiesa, Oslo rajona tiesa un Tieslietu ministrija.

Latvijas delegācija iepazinās ar Dānijas un Norvēģijas tieslietu sistēmu, pārrunāja alternatīvo strīdu risināšanas metodes, tika iepazīstināta ar informācijas un komunikācijas tehnoloģiju sistēmām, ko Dānijas un Norvēģijas tieslietu iestādes izmanto tiesvedībā esošu civillietu uzraudzībai, pārrunāja tiesu varas un izpildvaras aktivitātes dažādu jaunu procesuālu risinājumu ieviešanā nolūkā paātrināt civillietu izskatīšanas gaitu, kā arī apsprieda pieejamos un efektīvos risinājumus uzticības tiesu varai paaugstināšanai.

Ziemeļvalstu un Baltijas valstu mobilitātes programmas „Valsts administrācija” projekts „Personu pieeja pēdējās

instances tiesai civilo tiesību aizsardzībai un tiesnešu atbildība par pārkāpumiem, kuru rezultātā tikuši atcelti tiesu spriedumi” īstenots, līdzdarbojoties Ziemeļvalstu partneriem: Dānijas Augstākajai tiesai, Dānijas Tiesu administrācijai, Norvēģijas Augstākajai tiesai un Norvēģijas Tieslietu ministrijai. Projekta finansējums 60% apmērā segts no Ziemeļu Ministru padomes Ziemeļvalstu un Baltijas valstu mobilitātes programmas līdzekļiem, 40% ir valsts budžeta līdzfinansējums (granta līgums Nr.PA-GRO-742).

NORVĒĢIJĀ GŪTĀS IEMAŅAS UN PIEREDZE

Studiju vizītes ietvaros Civillietu departamenta pārstāvji Norvēģijā apmeklēja piecas tieslietu sistēmas iestādes.

Tiesu administrācija. Tiesu administrācija sniedza vispārēju apskatu par Norvēģijas tiesu sistēmu. Civiltiesisko strīdu atrisināšanai Norvēģijā pastāv ne tikai ārpustiesas, bet arī tiesas mediācija, kas tiek plaši izmantota. Tas nozīmē, ka pirms lietas izskatīšanas tiesnesim jāveic viss iespējams pušu samierināšanai pārrunu ceļā. Lai nodrošinātu tiesas objektivitāti un neitralitāti, gadījumos, kad tiesas mediācija izrādījusies nesekmīga, tiek nozīmēts cits tiesnesis, kuram tālāk jāskata attiecīgā civillietā. Tiesu mediācija darbojas ļoti veiksmīgi: 50% lietu tiek nodotas mediācijai un apmēram 70% no tām beidzas ar izlīgumu.

Tiesu administrācija veic īpašus pasākumus tiesu darba slodzes novērtēšanai. Tas tiek veikts ar 1) elektroniskās sistēmas „Lovisa” palīdzību, kurā tiek reģistrētas visas tiesneša darbības un darba grafiks katrai dienai, 2) ienākušo, izskatīto un neizskatīto lietu uzraudzību, 3) lietu izskatīšanas laika uzraudzību, 4) statistiku dažādiem mērķiem. Tiesu administrācija izstrādājusi elektronisku rīku, ar kuru tiek sekots katras lietas izskatīšanas ilgumam. Civillietu izskatīšanā pirmajā instancē par atbilstošu termiņu tiek uzskatīti 6 mēneši, krimināllietu izskatīšanā 3 mēneši (ja lietu izskata viens tiesnesis, tad 1 mēnesis).

Tiesnešu uzraudzības komisija. Ar tiesnešu disciplinārās atbildības tiesisko regulējumu Norvēģijā iepazīstināja Tiesnešu uzraudzības komisijas Sekretariāta vecākie padomnieki *Espen Solberg* un *Elin Helene Kvalvik Utvik*, kā arī Tiesnešu uzraudzības komisijas locekle *Randi Grøndalen*, kas ir tiesnese apelācijas instances tiesā.

Norvēģijā ir 660 tiesneši, kuri gada laikā izskata vairāk par 120 000 civillietu un krimināllietu. Trīspadsmit gadu laikā kopš 2002.gada saņemtas 1350 sūdzības. 2014.gadā – 122 sūdzības, bet tikai 4 gadījumos konstatēts pārkāpums un tiesnesim piemērots disciplinārsods.

Tiesnešu uzraudzības komisiju ieceļ Norvēģijas valdība. Tā sastāv no 6 locekļiem, no kuriem 2 ir no tautas vidus, 2 vispārējo jurisdikciju tiesu tiesneši, 1 zemesgrāmatu tiesnesis un 1 praktizējošs jurists. Katram komisijas loceklim ir savs aizvietotājs gadījumam, ja kādu apstākļu dēļ viņš nevar piedalīties disciplinārlietas izskatīšanā. Tiesnešu uzraudzības komisijas darbu nodrošina Sekretariāts, kurš ietilpst Tiesu administrācijas sastāvā un kurā strādā 4 darbinieki ar juridisko izglītību un iepriekšēju darba pieredzi.

Tiesnešu uzraudzības komisija var piemērot tikai divu veidu sodus – izteikt kritiku vai brīdinājumu. Kopš 2002.gada 61 gadījumā ir izteikta kritika, bet 6 gadījumos brīdinājums. Tiesnešu uzraudzības komisijas lēmumi

ir publiski pieejami anonimizētā formātā, taču pēc privātpersonas rakstiska lūguma var tikt izsniegti arī nolēmumi, kuros nav aizklāti personas dati, tostarp tiesneša vārds un uzvārds.

Norvēģijas tiesību aktos ir uzskaitītas personas, kuras tiesīgas iesniegt sūdzību par tiesnesi: puses lietā, pārstāvji, eksperti, liecinieki, personas, kuras šī rīcība ir skārusi, Tieslietu ministrija, Tiesu administrācija, tiesas sēdes priekšsēdētājs, Advokātu kolēģija un pati Tiesnešu uzraudzības komisija. Visām sūdzībām jābūt iesniegtām 3 mēnešu laikā no pārkāpuma atklāšanas brīža, bet ne vēlāk kā gada laikā no izdarīšanas brīža.

Tiesnesi Norvēģijā iespējams atbrīvot no darba tikai ar tiesas spriedumu, bet Tiesnešu uzraudzības komisijas piemērotais sods – brīdinājums – tam var būt izšķirošs. Tiesnešu uzraudzības komisijas lēmumi nav pārsūdzami, tomēr pēc lēmuma pieņemšanas var tikt iniciēts jauns tiesas process par Tiesnešu uzraudzības komisijas lēmuma tiesiskuma pārbaudīšanu.

Kā īpaši vērtīgu informācijas avotu norvēģu kolēģi minēja Eiropas Tieslietu padomju tikla (ENCJ) 2015.gada 5.jūnijā publicēto ziņojumu par disciplinārlietu izskatīšanas minimālajiem standartiem, kura sagatavošanā aktīvi iesaistījusies arī Norvēģija. Latvija šajā projektā nav līdzdarbojusies. Ziņojums satur pielikumu, kurā uz anketēšanas pamata apkopota un salīdzināta informācija par tiesnešu disciplināratbildības dažādiem aspektiem 24 ziņojuma tapšanā iesaistītajās valstīs. Ar ziņojumu iespējams iepazīties Eiropas Tieslietu padomju tikla mājaslapā.¹

Atzīmējams, ka Tiesnešu uzraudzības komisijas darbība balstās uz izmeklēšanas principu. Tas nozīmē, ka personas iesniegtā sūdzība sākotnēji nonāk Tiesnešu uzraudzības komisijas sekretariātā, kas tālāk pieprasa tiesnesim paskaidrojumus un ievāc citu informāciju par radušos situāciju. Taču Tiesnešu uzraudzības komisijas sekretariāts nesniedz viedokli par pārkāpuma juridisko kvalifikāciju. Visi disciplinārlietas materiāli nonāk Tiesnešu uzraudzības komisijas rīcībā un tiek izvērtēti, izskatot disciplinārlietu. Līdz ar to pati Tiesnešu uzraudzības komisija sniedz disciplinārā pārkāpuma juridisko kvalifikāciju.

Latvijas un Norvēģijas tiesu pārstāvju diskusijā apspriests arī jautājums par advokāta izdevumu atlīdzināšanu, ja Tiesnešu uzraudzības komisijā disciplinārlieta tiek skatīta mutvārdu procesā un tiesnesis savai pārstāvībai algo advokātu. Norvēģu kolēģi atzina, ka tiesnešu disciplinārlietu izskatīšanu regulējošās speciālās tiesību normas šādu situāciju nerisina, taču neizslēdza, ka procesuālo izdevumu atlīdzība varētu tikt sniegta, atsaucoties uz likuma normām, kas regulē valsts nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas kārtību.

Augstākā tiesa. Latvijas delegācija viesojās Norvēģijas Augstākajā tiesā laikā, kad tika atzīmēta tās pastāvēšanas 200 gadu jubileja. Augstākās tiesas noslodzi un darba rādītājus raksturo šāda statistika. Tiesā ir 20 tiesneši, kuri skata gan civillietas, gan krimināllietas, t.i., nepastāv tiesnešu specializācija. Ikdienas darba pienākumu nodrošināšanai ir izveidots Juridiskais sekretariāts, kurā

¹ European Network of Councils for the Judiciary (ENCJ). Minimum Judicial Standards V. Disciplinary proceedings and liability of judges. ENCJ Report 2014-2015. Pieejams: http://www.csj.be/sites/5023.b.fedimbo.belgium.be/files/related-documents/encj_report_minimum_standards_v_discipl_adopted_ga_june_2015.pdf

nodarbināti nedaudz virs 20 juriskonsulti jeb tiesnešu palīgi (*law clerks*). Augstākajā tiesā 2014.gadā pārsūdzības kārtībā saņemtas 496 sūdzības par apelācijas instances tiesas spriedumiem civillietās un 619 sūdzības par tiesas lēmumiem vai rikožumiem. Tikai daļa no sūdzībām tiek atzīta par atbilstošām likumā noteiktajiem kritērijiem lietas skatīšanai Augstākajā tiesā. 2014.gadā tikai 71 civillietā dota atļauja virzīt lietu tālākai izskatīšanai. Līdzīgi skaitļi raksturo krimināllietas, kur no 400 sūdzībām sakarā ar apelācijas instanču tiesu spriedumiem par atbilstošām likumā noteiktajiem kritērijiem lietas skatīšanai Augstākajā tiesā tika atzītas tikai 46. Tādējādi no visu saņemto pārsūdzību apjoma tikai 12–15% gadījumos tās pārvar tiesas iekšējo „sietu”. Pārējo lietu izskatīšana noslēdzas Apelācijas sūdzību atlasīšanas komisijā (*Appeals Selection Committee*). 19 gadījumos tiesas nolēmumiem tika pievienotas arī tiesnešu atsevišķas domas.

Augstākās tiesas Juridiskā sekretariāta vadītājas vietniece *Birthe Aspehaug Buset* iepazīstināja ar sekretariāta uzdevumiem. Juridiskajā sekretariātā strādā juriskonsulti, kuri pilda līdzīgas funkcijas, kādas Latvijā deleģētas tiesnešu palīgiem. Juriskonsulti nav piesaistīti konkrētam tiesnesim, bet gan darbojas sekretariātā, nodrošinot atbalstu ikvienam tiesnesim. Vērā ņemama īpatnība, ka šiem juriskonsultiem ir termiņēti darba līgumi (parasti uz laiku līdz 7 gadiem), termiņam izbeidzoties, darba attiecības tiek pārtrauktas. Taču daudzi no viņiem vēlāk nonāk tiesu sistēmā jau citā statusā.

Tiesnesis *Karl Arne Utgård* sniedza ieskatu Apelācijas sūdzību atlasīšanas komisijas darbā. Pēc savas būtības šī komisija Norvēģijas Augstākās tiesas sastāvā uzskatāma par analogu Latvijas Augstākās tiesas tiesnešu kolēģijas rīcības sēdei, kuras laikā tiek izlemts, vai ir pamats ierosināt kasācijas tiesvedības lietu. Norvēģijā komisijas darbs tiek organizēts rakstveida procesā. Tiesnesis iepazīstināja ar Norvēģijā pieejamajiem procesuālajiem instrumentiem, kas nodrošina efektīvu lietu izskatīšanu un savlaicīgu nolēmumu sagatavošanu. Vidējie lietu izskatīšanas termiņi Augstākajā tiesā ir šādi: 1 mēneša laikā pēc lietas ienākšanas tā tiek izskatīta tā saucamajā rīcības sēdē jeb Apelācijas sūdzību atlasīšanas komisijā un 6 mēnešu laikā lieta tiek izskatīta pilnā tiesas sastāvā.

Tiesnesis *Arne Ringnes* izklāstīja Norvēģijas Augstākās tiesas lomu judikatūras veidošanā, kā arī plašāk referēja par personām pieejamajiem atlīdzinājumiem tiesu varas pieļauto kļūdu dēļ. Savukārt tiesnesis *Bergljot Webster* iepazīstināja ar tiesnešu tālākapmācību un alternatīvajām strīdu risināšanas metodēm Norvēģijā. Noslēgumā Augstākās tiesas Ģenerālsēkretāra vietniece *Elin Holmedal* izrādīja tiesas telpas un organizēja arī divu mutvārdu procesā izskatāmo lietu apmeklējumu.

Oslo rajona tiesa. Latvijas delegācija tikās ar tiesas administratori *Nina Gulbrandsen* un tiesnesi *Ole Kristen Øverberg*. Pārrunāti jautājumi par augstāku instanču tiesu judikatūras meklēšanas iespējām un tiesnešu rīcībā esošajām informācijas sistēmām, kas palīdz uzturēt atgriezenisko saiti ar augstāku instanču tiesām un racionāli organizēt tiesnešu ikdienas darbu. Tika demonstrētas elektroniskās sistēmas „Lovisa” funkcijas un dažādu tiesnešiem pieejamo datubāžu un elektronisko rīku izmantošanas iespējas nolēmumu un zinātniskās literatūras meklēšanai (Lovdata, Gyldendal rettsdata u.c.). Pārrunāta arī tiesas priekšsēdētāja

loma tiesas darba organizēšanā, kā arī tiesnešu iesaistīšanās tālākapmācību programmās.

Tieslietu ministrija. Vecākā padomniece *Trude Einersen* Latvijas delegāciju iepazīstināja ar Tieslietu ministrijas kompetenci privāttiesību jomā. Īpašu diskusiju izraisīja jautājums par tiesisko regulējumu, kas paredz kārtību, kādā persona tiek atbrīvota no tiesāšanās izdevumu samaksas, kā arī kārtību valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanai. Plašāku ieskatu par tiesību aktu izstrādi privāttiesībās no materiāli tiesiskā aspekta un civilprocesuālajās tiesībās sniedza padomniece *Anne Marie Slettebø*, kura tuvāk atklāja to, kā Norvēģijā tiek īstenotas jaunas likumdošanas iniciatīvas un veidotas ekspertu darba grupas likumprojektu izstrādē. Savukārt padomnieces *Cathrine Westbye* un *Ragnhild Oddbjørnsen* sniedza ieskatu jautājumos, kas skar starptautisko sadarbību civillietās starp Norvēģijas tiesām un Tieslietu ministriju un ārvalstu iestādēm, kas atbild par dokumentu izsniegšanu, un ārvalstu tiesām.

Vērtīgas atziņas par izpildvaras un tiesu varas savstarpējo mijiedarbību sniedza vecākā padomniece *Ingeborg Gjølstad*, kura izskaidroja Tieslietu ministrijas lomu disciplinārlietas pret tiesnesi ierosināšanā, minot arī konkrētus gadījumus. Jānorāda, ka tiesu varas un izpildvaras nošķirtība Norvēģijā ir ārēji redzamāka nekā citās valstīs, kas praktizē tiesnešu īslaicīgu rotāciju darbā Tieslietu ministrijā (piemēram, Vācijā Tieslietu ministrijas darbinieku sastāvu veido aptuveni 60% tiesneši). Latvijā līdzīga iespēja noteikta likuma „Par tiesu varu” 85.¹ pantā, taču praksē šādi gadījumi nav zināmi. Atbilstoši Norvēģijas Tieslietu ministrijas sniegtajai informācijai šāda prakse nav izplatīta arī Norvēģijā. Sadarbība starp izpildvaru un tiesu varu tomēr ir ļoti cieša, jo tā veidojas neformālu kontaktu līmenī, apzinot tiesnešu viedokli atbilstoši attiecīgās situācijas radītajai nepieciešamībai.

SECINĀJUMI UN IETEIKUMI

1. Disciplinārlietu skaits, to ierosināšanas un izskatīšanas process, ar dažām vērā ņemamām atšķirībām, Norvēģijā un Dānijā ir ļoti līdzīgs. Jūnijā Latvijas delegācija apmeklēja Dānijas Speciālo apsūdzības un revīzijas tiesu (*Special Court of Indictment and Revision*), kura uzsvēra faktu, ka minētā institūcija pati lemj par disciplinārā pārkāpuma juridisko kvalifikāciju, un tai nav saistoši jebkādi iepriekš izteikti vērtējumi. Jautājums par institūcijas, kura skata disciplinārlietu, kompetences apjomu divu projektā iesaistīto Ziemeļvalstu apmeklējuma kontekstā ir turpmākas Latvijas situācijas salīdzinošas izpētes cienīgs. Atsevišķu tiesnešu disciplinārlietu izskatīšanas gaitā Latvijā ir tikušas sašaurinātas Tiesnešu disciplinārkolēģijas un Disciplinārtiesas funkcijas, jo iezīmējusies tendence attiecināt kriminālprocesa principus uz disciplinārlietu izskatīšanu. No minēto institūciju dažiem nolēmumiem izriet, ka disciplinārlietas ierosinātājs (tieslietu ministrs, tiesas priekšsēdētājs, u.c.) tiek pielīdzināts apsūdzības uzturētājam kriminālprocesā, kura uzturēto apsūdzību un juridisko kvalifikāciju tiesa nav tiesīga grozīt. Diskusijas ir radušās sakarā ar Tiesnešu disciplinārkolēģijas 2014.gada 30.maija lēmumu lietā Nr.D-6-2014.²

² Tiesnešu disciplinārkolēģijas 2014.gada 30.maija lēmums lietā Nr.D-6-2014 par disciplinārlietas izbeigšanu. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/Media/Default/Disciplin%C4%81rkol%C4%93C4%A3ijas%20l%C4%93mumi/Nr.%20D-6-2014.doc>

Tā kā Latvijā spēkā esošajā Tiesnešu disciplinārās atbildības likumā tieši nav nosaukti principi, pēc kādiem tiek organizēta disciplinārlietas izskatīšana, ir nepieciešami izsmēlošāki skaidrojumi, kāpēc tieši kriminālprocesā sastopamais „apsūdzības princips”, nevis civilprocesa „sacikstes princips” vai administratīvā procesa „objektīvās izmeklēšanas princips” raksturo disciplinārlietas izskatīšanu. Norvēģijas un Dānijas prakse liek izvirzīt jaunu hipotēzi, ka nav jāmeklē analogija ar kādu no nosauktajiem procesu veidiem, bet disciplinārās lietas izskatīšana ir atzīstama par patstāvīgu procesu, kurā institūcijai, kas izskata disciplinārlietu, ir pietiekami liela kompetence pašai noteikt disciplinārā pārkāpuma juridisko kvalifikāciju, jo nedz tieslietu ministrs, nedz tiesas priekšsēdētājs vai kāda cita persona neveic personas (tiesneša) subjektīvās attieksmes noskaidrošanu, nopratinot „aizdomās turēto”, nesastāda protokolu, kurā tiktu fiksēta tiesneša subjektīvā attieksme, kas norādītu uz tiša pārkāpuma esamību vai arī liecinātu, ka vainas formu raksturo jēdziens „rupja nolaidība”. Tiesnesis minētajām personām iesniedz tikai rakstveida paskaidrojumu par pārkāpuma apstākļiem, kas bieži vien nav pietiekami juridiski precīzi disciplinārā pārkāpuma kvalificēšanai.

Amatpersonu disciplinārās atbildības jautājumi Latvijā aplūkojami plašāk no valsts pārvaldes viedokļa, kur tiesnešu atbildības vērtēšana ir atstāta tiesnešu pašpārvaldes ziņā, bet savos principos tā būtiski ne ar ko neatšķiras no citām profesijām. Citos Latvijas tiesību aktos, kas regulē disciplinārlietu ierosināšanu un izskatīšanu, tikai nedaudz skaidrāk ir iekļauts viens vārds, ka lēmumā vai rīkojumā par disciplinārlietas ierosināšanu tiek norādīta „iespējama” disciplinārā pārkāpuma kvalifikācija (*sk., piemēram, Valsts civildienesta ierēdņu disciplinārās atbildības likuma 20.panta otrās daļas 2.punktu, Tiesu izpildītāju likuma 53.pantu, Notariāta likuma J sadaļu (179.-199.pants), u.c.*). Šādā aspektā atzīmējams arī Eiropas Tieslietu padomju tikla (ENCJ) 2015.gada 5.jūnijā publicētajā ziņojumā par disciplinārlietu izskatīšanas minimālajiem standartiem norādītais. Projekta darba grupa secinājusi, ka disciplinārlietas izskatīšanā pēc būtības jābūt nošķirtām divām atsevišķām institūcijām: 1) lai izmeklētu un izlemtu ir vai nav pirmšķietams pārkāpums, 2) lai izspriestu disciplinārlietu pēc būtības.³ Tas neizslēdz, ka katrā valstī iespējamas kādas nacionālās tiesību sistēmas īpatnības, atbilstoši kurām pastāv arī atkāpes no šiem principiem. Tomēr paliek jautājums, vai tiesām tas ir Latvijas gadījums.

Likumdevēja mērķa noskaidrošana, tiesību normas sistēmiska iztulkošana kopsakarā ar citām spēkā esošām tiesību normām, kā arī ņemot vērā principus, pēc kādiem tiek organizēta tiesnešu disciplinārlietu izskatīšana citās Latvijai radniecīgās tiesību sistēmās, liek secināt, ka disciplinārlietas ierosinātāja lēmumā norādītais disciplinārlietas ierosināšanas pamats aplūkojams kā tikai un vienīgi *prima facie* jeb pirmšķietamais vērtējums. Tādējādi Tiesnešu disciplinārkolēģija (arī Disciplinārtiesā) līdz šim, iespējams, atsevišķās lietās nepamatoti sašaurinājusi savu

³ European Network of Councils for the Judiciary (ENCJ). Minimum Judicial Standards V. Disciplinary proceedings and liability of judges. ENCJ Report 2014-2015, page 28

kompetenci, jo nevar noliegt, ka, izskatot disciplinārlietu pēc būtības, Tiesnešu disciplinārās atbildības likums tai tomēr dod iespējas iegūt papildu pierādījumus un konstatēt papildu apstākļus, kas var būt par pamatu savādākai disciplinārāpārkāpuma kvalifikācijai. Iespējams, jāattīsta koncepcija, ka disciplinārlieta rosināma tikai iespējamā pārkāpuma fakta pārbaudei, bet pati pārbaude, konstatācija, kvalifikācija un sankcijas noteikšana ir piemērotāju (Tiesnešu disciplinārkolēģijas un Disciplinārtiesas) ziņā. Piemēram, tieslietu ministrs rīkojumā norāda, ka „*pastāv apstākļi A, B un C, kuri var norādīt uz Tiesnešu disciplinārās atbildības likuma [...] pantā norādītajiem pārkāpumiem*”, bet nenorāda konkrētu kvalifikāciju.

2. Norvēģijas pēdējo gadu laikā veiktie pasākumi tiesvedības ilguma samazināšanai civillietu izskatīšanā var būt ļoti noderīgi Latvijai, jo īpaši pirmās instances tiesās, ņemot vērā īpaši garos lietu skatīšanas termiņus. Kā viens no nākotnē apsveramiem risinājumiem lietas ātrākai izskatīšanai, lai atrisinātu dažādus procesuāla rakstura jautājumus, ir telefonkonferences ieviešana, kad tiesnesis, izmantojot tālruna sakarus, apspriežas ar pušu pārstāvjiem lietā 10–20 minūšu garā sarunā, lai vienotos par kādu jautājumu. Taču kā būtiskākais tiesvedības ilguma samazināšanas pasākums minama nepieciešamība pēc iespējas risināt civiltiesiskos strīdus ārpus tiesas ceļā, izmantojot alternatīvos strīdu risināšanas līdzekļus. Norvēģijā izplatītās specializētās tiesas (Darba strīdu tiesa, Nacionālā apdrošināšanas tiesa, Zemes apvienošanas tiesa, izveidošanas stadijā esošā Bērnju tiesa) Latvijā būtu pārlieku dārgs un neracionāls risinājums no resursu viedokļa. Turklāt jāņem vērā, ka šo pirmstiesas strīdu izskatīšanas iestāžu autoritāte sabiedrībā Norvēģijā ir ļoti augsta, kā rezultātā tajās izskatītie strīdi pēc tam reti nonāk tiesās. Latvijas sabiedrībā šādas autoritātes izveidošanās nav iespējama īstermiņā.

3. Norvēģijā ļoti veiksmīgi darbojas tiesas mediācijas institūts, kura ieviešana Latvijā ir apsvēršanas vērtā, jo var samazināt to lietu skaitu, kuras jāizskata pēc būtības un kurās jāraksta spriedums. Turklāt tiesas mediācijas gadījumā pusēm nerodas papildu izmaksas, kā tas ir ārpus tiesas mediācijas gadījumā, un šis arī ir viens no mediācijas popularitāti bremzējošiem faktoriem.

4. Norvēģijas un arī Dānijas Augstākajā tiesā gada laikā izskatīto lietu skaits civillietās un krimināllietās ir ievērojami mazāks nekā Latvijā. Minētās tiesas efektīvi izmanto dažādus filtrus, nosakot kritērijus lietas pieņemamībai izskatīšanai Augstākajā tiesā. Tāds kritērijs ir arī prasības summa, kad maza apmēra prasībām (Dānijā – 20 000 DKK jeb aptuveni 2700 EUR; Norvēģijā – 125 000 NOK jeb aptuveni 13 400 EUR) nepieciešams pamatot strīda nozīmīgumu nevis no konkrētās lietas izskatīšanas rezultāta zemākā tiesu instancē un taisnīguma viedokļa, bet gan no nepieciešamības valstiskā mērogā vienveidīgi iztulkot un piemērot tiesību aktus. Arī Latvijā nepieciešams izstrādāt efektīvāku lietu atlases kārtību civillietas virzīšanai izskatīšanai Augstākās tiesas Civillietu departamentā, t.i., nepieciešams pārskatīt kasācijas tiesvedības ierosināšanas kritērijus.

IV

TIESĪBDOMAS: PRIEKŠLASĪJUMI, PUBLIKĀCIJAS

Edīte VERNUŠA,
Augstākās tiesas Civillietu departamenta priekšsēdētāja

AKTUALITĀTES PRASĪBĀS PRET MEDIJIEM PAR GODA UN CIENAS AIZSKĀRUMU: AUGSTĀKĀS TIESAS CIVILLIETU DEPARTAMENTA TIESU PRAKSE

Nevarētu teikt, ka prasības pret medijiem par goda un cieņas aizskārumu būtu ļoti liels skaits. Pēdējo četru gadu laikā šādas prasības nav masveidīga tendence. Vai tas liecina, ka visi žurnālisti ir brīnišķīgi patiesības rakstītāji un nevienam nav problēmu?

Drīzāk sacītu, ka šo lietu aktualitāte ir nedaudz pārspīlēta. Tiesneši ir apguvuši tos principus, kuri izriet no Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakses. ECT spriedumos izteiktās atziņas tiek vairāk apspriestas un izmantotas.

Kā pēdējo gadu aktualitāti varētu minēt prasības, kurās goda un cieņas aizskārumus attiecināts ne tikai uz rakstīto vārdu, bet arī uz fotogrāfijām. Otra aktualitāte – goda un cieņas aizskāruma norobežošana no privātās dzīves gan attiecībā uz lietas faktiskajiem apstākļiem, gan arī uz materiālo tiesību normu piemērošanu. Trešā aktualitāte – privātās dzīves aizskārumus literārajā darbā.

Vēl nianse – ja pagājušā gadsimta 90. gados pamatā bija politiķu prasības pret presi, tad tagad kā prasītājs parādījies arī advokāts, tiesnesis – tāpat lietās pret medijiem paplašinās prasītāju loks.

Savukārt kā problēma ir jautājums par morālā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanu. Pēc Civillikuma tas nosakāms pēc tiesas ieskata, līdz ar to ir atšķirības šā apmēra noteikšanā.

Minētās aktualitātes ilustrēšu ar konkrētu spriedumu piemēriem, protams, neatklājot personu datus.

PUBLISKĀS PERSONAS PUBLICITĀTE SKAR ARĪ VIŅA ĢIMENI

Viena no pirmajām lietām, kurā norādīts uz privātās dzīves aizskārumu, ir samērā sena – 2010.gada lieta Nr.SK-68/2010. Prasību cēla sieviete X pret žurnālu „Santa”, „Privātā Dzīve” redaktoru un konkrēto žurnālistu. Prasībā bija norādīts, ka „Privātās Dzīves” konkrētajā numurā publicētas fotogrāfijas, kurās prasītāja ir redzama iznākam no Dzemdību nama ar jaundzimušo un bērna tēvu. Turklāt pie fotogrāfijām pievienots raksts, kurā izklāstīts, kādas un cik daudz mantas prasītāja iznes no slimnīcas. Prasītāja uzskatīja, ka fotogrāfijas esot uzņemtas slēpti, neviens viņai nebija lūdzis atļauju tās publicēt.

Prasītāja, lūdzot piedzīt atlīdzību par morālo kaitējumu, atsaucās uz Civillikuma 1635.pantu. Prasītājas ieskatā, publikācija nekādā veidā nav saistīta ar preses brīvību, nav attaisnojama demokrātiskā sabiedrībā ar leģitīmu sabiedrības interesi saņemt informāciju, žurnāls rīkojies vienīgi savās interesēs, lai piesaistītu vairāk lasītāju.

Pirmās instances tiesa prasību apmierināja daļēji. Izskatot lietu apelācijas instances tiesā, pirmo reizi prasību noraidīja, Senāts atcēla spriedumu, apelācijas instance to skatīja no jauna un arī otrreiz prasību noraidīja. Tiesa norādīja, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesā pieņemts spriedums lietā „Von Hannover pret Vāciju” par princesi Karolinu, un tajā minētos argumentus tiesa ņēmusi vērā.

Gan Latvijas Republikas Satversme, gan Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencija paredz tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību un tiesības uz vārda brīvību, taču minētās tiesības savā starpā konkurē. Senāts spriedumā norādīja – lai secinātu, vai ievērots līdzsvars starp šīm divām tiesībām, ir jāvērtē, vai viena pamattiesība nav pārkāpusi otru, tātad jāvērtē arī konkrētās lietas apstākļi to kopsakarā. Pirmo reizi tika minēts, ka jāvērtē samērīguma princips.

Senāts atzina par pareizu, ka, pirmkārt, apelācijas instances tiesa izvērtējusi apstākļi, ka apstrīdētās fotogrāfijas ir iegūtas uz ielas, kas ir publiska vieta. Tiesa atzina, ka personas fotografēšana publiskā vietā bez konkrētā indivīda piekrišanas pati par sevi nav uzskatāma par privātās dzīves aizskārums. Otrkārt, tiesa atzina, ka prasītāja nav attēlota tādā veidā, kas kaut kā aizskartu viņas godu vai cieņu. Treškārt, tiesa, atsaucoties uz ECT spriedumu „Von Hannover pret Vāciju”, secināja, ka fotografēšana ir notikusi viena konkrēta gadījuma atspoguļošanai un nekādā veidā nav saistīta ar prasītājas ilgstošu privātās dzīves izsekošanu un ilgstošu viņas novērošanu. Apelācijas instances tiesa vērtēja, vai prasītājai konkrētajā gadījumā bija pamats rēķināties ar savu darbību privātumu, un atzina, ka par gaidāmo bērnu tā tēvs jau iepriekš bija sniedzis informāciju žurnālam „Privātā Dzīve”, norādot, ka tas ir nozīmīgs notikums. Tiesa ņēma vērā, ka jau bērna tēvs ir radījis sabiedrības interesi par tālākiem notikumiem, līdz ar to bērna dzimšana jau iepriekš tika padarīta par publisku, nevis privātu pasākumu. Turklāt prasītājai tas bija ļoti labi zināms.

Prasītāja gan iebilda, ka bērna tēvs ir publiska persona, bet viņa tāda nav, un tiesa izvērtēja arī šo apstākļi. Tiesa ņēma vērā, ka vēl pirms šo fotogrāfiju uzņemšanas presē bija atspoguļoti gan bērna tēva, gan prasītājas privātās dzīves aspekti, turklāt ne tikai vienā žurnālā, bet arī citos, kur prasītāja bija ļoti labprāt stāstījusi par savu privāto dzīvi. Prasītāja iebilda, ka viņa tam bija piekritusi, bet konkrētajā gadījumā piekrišana netika prasīta. Tiesa tomēr atzina, ka, pirmkārt, nevar runāt par privātumu, jo prasītāja šo privātumu pati no sevis attālinājusi. Otrkārt, tiesa norādīja, ka personai, dzīvojot kopā ar publisku personu, ir jārēķinās, ka viņu var skart publiskās personas publicitāte – esot līdzās vai saistīti ar publisku personu, jārēķinās, ka var tikt parādīta kopā ar viņu gan rakstos, gan fotogrāfijās. Konkrētajā gadījumā nav publicētas fotogrāfijas, kuras attiektos tikai un vienīgi uz prasītājas privāto dzīvi, bet gan fotogrāfijas, kurās ir atspoguļots notikums prasītājas un vēl otra cilvēka – publiskas personas – ģimenes dzīvē. Līdz ar to šajā gadījumā nevar uzskatīt, ka ir aizskarts personas privātums.

FOTOGRĀFIJU PRETTIESISKA PUBLICĒŠANA – PRIVĀTUMA AIZSKĀRUMS

Arī nākamā lieta ir par fotogrāfijām. Tā ir 2011.gada lieta SKC-161/2011, kurā divas sievietes cēla prasību pret SIA „Kurzemes Vārds” un laikraksta galveno redaktoru, lūdzot tiesu uzlikt par pienākumu atvainoties un piedzīt atlīdzību par morālo kaitējumu sakarā ar tiesību aizskārums. Liepājā notika pasākums, par ko laikrakstā publicētais raksts saucās „Projekts beidzas ar kārtīgu pāršanos”. Fotogrāfijās, kuras publicētas laikraksta pirmajā lappusē, šīs sievietes bija redzamas kailas uz lāvas. Prasītājas norādīja, jā, bija šāds oficiāls pasākums, viņas arī iepriekš zinājušas, ka būs saviesīgā daļa un pirts, bet viņām teikts, ka mediji

būs svinīgajā daļā, bet nebija nekādas runas par to, ka viņi ieradies arī uz pirti. Taču, kad prasītājas bija pirti, fotogrāfs atvēris durvis un viņas nofotografējis. Šādas fotogrāfijas aizskar prasītāju godu un cieņu, un viņas lūdza atlīdzināt morālo kaitējumu 15 000 latu katrai, kā arī uzlikt par pienākumu atvainoties.

Pirmās instances tiesa prasību apmierināja daļēji, uzlika pienākumu SIA „Kurzemes Vārds” atvainoties prasītājam par godu un cieņu aizskarošas fotogrāfijas publicēšanu laikraksta pirmajā lappusē, rakstiski publicējot atvainošanos tajā pašā izdevuma nodaļā, kurā bija publicēta godu un cieņu aizskarošā informācija. Pirmās instances tiesa piedzina morālā kaitējuma atlīdzību 8000 latus par labu katrai no prasītājām. Arī apelācijas instances tiesa prasību apmierināja daļēji – uzlikt par pienākumu atvainoties, publicējot atvainošanos, un morālā kaitējuma atlīdzību nosakot katrai 3000 latus. Šajā spriedumā tiek tālāk attīstīta doma, ka fotografēšana pati par sevi nav prettiesiska darbība, ka preses uzdevums ir izplatīt informāciju un idejas, taču šie principi ir jāsamēro tā, lai nepārkāptu personas tiesības uz privāto dzīvi un aizsargātu citu personu cieņu un godu. Apelācijas instances tiesas ieskatā, prasītājām bija zināms, ka būs fotografēšana, taču atbildētāji nav ņēmuši vērā, ka tieši šādas situācijas fotografēšana bez prasītāju piekrišanas tomēr ir neatļauta darbība, līdz ar to atzīts, ka tā aizskar šo personu godu un cieņu, tas aizskar privātumu.

Spriedums tika pārsūdzēts, un Senāts atstāja to negrozītu. Kasācijas sūdzībā atbildētāji iebilda, ka prasība ir celta par goda un cieņas aizskārums, bet faktiski fotografēšana ir saistīta ar privātumu. Iztīrējot prasību un prasības papildinājumus, Senāts atzina, ka tajos akcents ir uz goda un cieņas aizsardzību, taču tas nav vienīgais tiesību aizskārums, uz ko norādīts. Iesniedzot prasības pieteikuma papildinājumus, prasītājas atsaukušās uz Civillikuma 1635.pantu un Satversmes 96.pantu, kas liecina, ka fotogrāfijas publicēšanas faktu saistījušas arī ar tiesību uz privāto dzīvi (privātuma) pārkāpumu. Tādējādi, izskatot prasību, tiesa pamatoti vērtējusi abu šo tiesību aizskārums esamību.

Protams, tika izvērtēts, vai tiešām sabiedrības interesēs bija jāpublicē tās fotogrāfijas, kurās prasītājas ir redzamas kailas. Nebija strīda, ka Bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu biedrības pasākuma sākuma daļa varēja interesēt sabiedrību. Atbildētāji norādīja, ka biedrības darbībā ir ieguldīta Eiropas Savienības fondu nauda, līdz ar to atbildētāji lika uzsvāru uz to, ka sabiedrību noteikti interesē, kādā veidā šī nauda tiek izlietota. Tiesa norādīja – jā, tas, protams, var interesēt un var izraisīt diskusiju, bet, kā tiesa bija noskaidrojusi – pirts pasākums nebija par Eiropas Savienības vai nodokļu maksātāju naudu. Turklāt no visām uzņemtajām fotogrāfijām publicējot tieši to, kurā redzamas prasītājas kailas, atbildētāja nebija izsvērusi, vai informatīvā publikācijas vērtība attaisno iejaukšanos personas privātumā. Ievērojot minēto, Senāts atzist, ka apelācijas instances tiesa pamatoti atzinusi fotogrāfiju publicēšanu bez prasītāju piekrišanas par iejaukšanos viņu privātajā dzīvē, kas ir pamats arī morālā kaitējuma atlīdzināšanai.

Šajā spriedumā pirmo reizi tika pateikts, ka ir būtiski nošķirt privātuma aizskārums un goda un cieņas aizskārums, jo par godu un cieņu var celt prasību pēc Civillikuma 2352.¹panta, savukārt par privātuma aizskārums – pēc 1635.panta. Konkrētajā lietā apelācijas

instances tiesa, atzīstot tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību pārkāpumu, nepamatoti spriedumā atsaukusies arī uz goda un cieņas pārkāpumu, kas netika konstatēts. Taču, Senāta ieskatā, minētā neprecizitāte nebija novedusi pie lietas nepareizas izspriešanas, tāpēc tā nevarēja būt par pamatu tiesas sprieduma atcelšanai. Pirmkārt, prasībā bija norādīts gan uz goda un cieņas, gan arī uz privātuma aizskārumu, un tiesa atzina, ka konkrētajā gadījumā ir notikusi iejaukšanās privātajā dzīvē. Otrkārt, apelācijas instance nebija uzlikusi par pienākumu atbildētājam atsaukt godu un cieņu aizskarošas ziņas, bet gan atvainoties, un šādu pienākumu tiesa var uzlikt gan goda un cieņas aizskāruma gadījumā, gan arī tad, ja ir notikusi iejaukšanās privātajā dzīvē. Treškārt, persona, ja ir pārkāptas tās tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, ir tiesīga saņemt atbildību par nodarīto morālo kaitējumu, ko konkrētajā gadījumā, norādot apsvērumus par atbildības apmēru, tiesa pamatoti ir piedzīnusi.

PAR GODA UN CIENAS AIZSKĀRUMU SŪDZĒTIEM VAR TIKAI KATRS PATS

Nākamā lieta – SKC-8/2012 – arī ir par privātuma un goda un cieņas aizskārumu. Bijušais politiķis X cēla prasību pret SIA „Mediju nams” un pret raksta autoru par morālā kaitējuma atbildības piedziņu. Prasītājs norādīja, ka „Vakara Ziņas” publicēti raksti par viņa tēvu un viņa patēvu, par to, kā no ģimenes šķīries tēvs, kādas attiecības veidojušas ar patēvu, un šajās publikācijās ir izteikta klaji neivadojoša, negatīva attieksme, kas ietver apgalvojumu par viņu, par māti, par tēvu, par patēvu, par viņu savstarpējām attiecībām. Turklāt raksti ietver nepatiesas godu un cieņu aizskarošas ziņas. Prasītājs jau prasībā atzina, ka šie raksti aizskar viņa radnieciskus, taču viņš uzskata, ka caur visiem tiem epitetiem ir pateikta doma „kādi vecāki, tādi bērni”, proti, tāpat arī viņš ir tāds pats. Rakstā, tiešām, konkrēti par viņu bija maz rakstīts.

Pirmās instances tiesa piedzina no „Mediju nama” 3000 latus, no autora 500 latus. Otrās instances tiesa prasību pret „Mediju namu” apmierināja, bet izbeidza tiesvedību daļā par pienākuma uzlikšanu atvainoties, jo prasītājs atsauca atvainošanos prasību. Otrā instance savu spriedumu sāka ar to, kas jau ir kā zināma patiesība – vērtēja, vai rakstos ir viedoklis vai ziņa, kas jāņem vērā, skatot šādas lietas. Tiesa analizēja visus rakstus un atzina, ka dažas ir ziņas, daži ir viedokļi, bet tika pateikts, ka šīs ziņas nav apstiprinājušas ar pierādījumiem. Tā kā rakstā minētās ziņas par nelikumīgiem darījumiem netika pamatotas ar konkrētiem pierādījumiem, tiesa uzskatīja, ka tās neatbilst patiesībai. Spriedumā norādīts, ka attiecībā uz politiku ir pieļaujams stingrāks vērtējums nekā uz pārējiem, bet tiesa atzina, ka tas nav attiecināms uz viņa ģimenes locekļiem un viņu privāto dzīvi. Līdz ar to, tiesas ieskatā, ir pamats uzskatīt, ka noticis prasītāja personīgās dzīves aizskārumš, dodot tiesības uz atbildību par morālo kaitējumu.

Spriedums tika pārsūdzēts, un kā būtiskāko šajā lietā jāuzsver, ka jau kasācijas sūdzībā bija norādīts, ka visi šie aizskārumi ir vairāk vērsti uz radniecīgiem, nevis uz pašu prasītāju. Līdz ar to tika novērtēts, ka šīs ziņas ir nepatiesas attiecībā uz prasītāja tēvu un patēvu, bet tas neattiecas uz prasītāju. Bet ne tēvs, ne patēvs, ne citi, kas tikuši minēti publikācijās, prasību nav cēlušies.

Senāts spriedumu pēc būtības negrozīja, bet grozīja to tikai daļā par kompensācijas apmēru. Senāta spriedumā

pirmo reizi tika pateikts, ka goda un cieņas aizskārumam un tiesībai prasīt atbildību par to ir tīri personisks raksturs. Citiem vārdiem, tiesība prasīt godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu ir tikai tai personai, kurai kaitējums nodarīts.

Lai gan apelācijas instances tiesa, atzīdama tiesību uz privātās dzīves neaizskaramības pārkāpumu, kļūdaini bija atsaukusies arī uz goda un cieņas aizskārumu, nepamatoti nenoskaidrojot šos pēc būtības dažādos jēdzienus, minētā neprecizitāte, Senāta ieskatā, nebija vērtējama kā tāda, kas novedusi pie lietas nepareizas izspriešanas, jo prasītājs, kura tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību atzītas par pārkāptām, ir tiesīgs saņemt atbildību par nodarīto morālo kaitējumu. Šo neprecizitāti, ievērojot procesuālās ekonomijas principu, Senāts uzskatīja par iespējamu novērst, grozot apelācijas instances tiesas spriedumu daļā par noteiktās atbildības apmēru.

Šajā spriedumā ir arī vispusīgi izmantoti principi, kas izriet no Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumiem, par to, ka var brīvi paust savus uzskatus, par preses sarguņa lomu, par kritikas robežu politikim un parastam cilvēkam, par ziņu nošķiršanu no viedokļiem un par to, ka viss vienmēr ir jāvērtē kopumā, nevis atrauti virsraksts vai kāda rindiņa. Visa tā rezultātā Senāts noteica atbildību, to samazinot no 3000 latiem uz 1000 latiem. Taču galvenā bija atziņa, ka par goda un cieņas aizskārumu sūdzēties var tikai katrs pats.

MORĀLĀ KAITĒJUMA ATLĪDZĪBAS APMĒRA NOTEIKŠANAS KRITĒRIJI

Lieta SKC-11/2013 – par fotogrāfiju prettiesisku publicēšanu. Tā bija sievietes X prasība pret SIA „Izdevniecība Rīgas Viļņi” un autoru par morālā kaitējuma 9000 latu apmērā piedziņu.

Žurnālā „Kas Jauns” bija publicēta fotogrāfija, kurā redzama prasītāja, atrodoties baznīcā, tāpat slēgtā telpā reliģiska rituāla ceremonijas laikā, nolasot pareizticīgās baznīcas ticības simbolu un kristāmā vārdā dodot solījumu Dievam. Prasītāja uzskatīja, ka ir pārkāpts gan viņas privātums, gan viņas personas datu neaizskaramība, jo publiski tika paziņots, kāda viņai ir ticība. Nav strīda par to, ka bērns, kuru kristīja, ir zināma un pazīstama politiķa bērns, tāpat publiskas personas bērns, bet prasītāja nav devusi piekrišanu fotografēties. Viņas ar krustmeitu noteikti nav publiskas personas. Prasītāja lūdza piedzīt nodarīto kaitējumu par prettiesisku iejaukšanos privātajā dzīvē 6000 latus un par sensitīvu datu izpaušanu – 3000 latus.

Pirmās instances tiesa prasību noraidīja, apelācijas instance – apmierināja daļēji un piedzina 1000 latus par privātuma aizskaršanu, pārējā daļā prasību noraidīja. Tiesa secināja – lai gan kristību ceremonijā piedalās kristāmā un viņas tuvinieki un tas varētu būt publisks pasākums, tomēr konkrētajā gadījumā pasākums, kurā piedalījās prasītāja, nav atzīstams par publisku, jo tajā netika aicināta un iesaistīta plašāka sabiedrība, tieši otrādi, pasākuma dalībnieku skaits un loks tika stingri ierobežots, turklāt pēc baznīcas tradīcijām ceremonijas dalībnieki ir kristāmā tuvinieki. Prasītāja nav publiska persona, viņai ir tiesības uz anonimitāti. Turklāt fotogrāfijai klāt bija raksts, ka šis politiķis nokristīja meitiņu pareizticībā, uz ko tiesa bija atbildējusi – ja politiķis pats to teica un gribēja, varēja par to rakstīt, taču nevajadzēja publicēt fotogrāfijas, kurās redzama prasītāja.

Atbildētāja kasācijas sūdzībā norādīja – tā kā tika konstatēts privātuma aizskārumš, tiesa, piemērojot

Civillikuma 1635.pantu, neņēma vērā, ka, ja tas nav noziedzīgs nodarījums, tad šis morālais kaitējums ir jāpierāda. Atbildētājas ieskatā, tas netika pierādīts. Šī ir problēma, kas praktiski ir visās lietās par morālā kaitējuma atlīdzināšanu – kā to pierādīt. Administratīvajā procesā, konstatējot, ka ir aizskarta kāda tiesība, tas dod pamatu atzīt morālā kaitējuma esību. Taču Civillikuma 1635.pantā ir skaidri pateikts – ja ir noziedzīgs nodarījums, tad pienākas morālā kaitējuma atlīdzība, citos gadījumos morālais kaitējums cietušajam jāpierāda.

Senāts atstāja apelācijas instances tiesas spriedumu negrozītu. Svarīgākais, ka šajā spriedumā Senāts pateica, kādi konkrēti apstākļi ir jānovērtē, pārbaudot, vai fotogrāfijas ir tiesiski vai prettiesiski publicētas. Tātad – kādos apstākļos notikusi fotografēšana, kādiem nolūkiem persona fotografēta, ko šī persona darīja tajā vietā, kur tā nofotografēta, un kā nofotografētais materiāls tika izmantots. Tie ir vispārējie kritēriji. Konkrētajā gadījumā apelācijas instances tiesa, atzīstot personas privātās dzīves aizskārumu, kā arī nosakot morālā kaitējuma apmēru, nebija balstījusies vienīgi uz saviem subjektīviem ieskatiem, bet gan uz racionāliem juridiskiem apsvērumiem, ņemot vērā un izvērtējot šī tiesību pārkāpuma būtiskos apstākļus. Proti, tiesa atzina, ka fotografēšana notika bez atļaujas, fotografēšana nav notikusi publiskā pasākumā, un prasītājam bija tiesības paļauties uz to, ka neviens neuzzinās, ka viņa ir pareizticīga, ka prasītāja nav nedz politiķe, nedz amatpersona un viņas attēls konkrētā gadījumā nekādā veidā nav saistīts ar kādu sabiedriski nozīmīgu diskusiju, bet tas ir publicēts, lai apmierinātu noteiktas lasītāju grupas interesi par citas personas privāto dzīvi. Līdz ar to attēla publicēšana nav bijusi attaisnojama un samērīga. Atbildētāja norāde, ka tiesa, piedzenot morālo kompensāciju par konkrētās fotogrāfijas publicēšanu, ierobežojusi atbildētāja izteiksmes brīvību, nav pamatota.

Protams, var strīdēties par publiskumu baznīcā. Vai kristību laikā kādam bija aizliegts ieiet baznīcā, vai var teikt, ka baznīca ir publiska vieta, ja uz dievkalpojumu var atnākt jebkurš?

JAUNRADES BRĪVĪBAS IZVĒRTĒŠANA

Lieta SKC-482/2012 ir interesanta, bet sarežģīti izstāstāma. Tā ir prasība pret SIA „Karogs”, AS „Delfi” un pret personu X, kas ir autors, par godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu un kompensācijas piedziņu. Prasītāja lūdz atvainoties, lūdz atsaukt aizskarošo publikāciju, izņemt to no ziņu portāla „Delfi”, un piedzīt kompensāciju.

Prasības būtība ir tāda, ka mēnešrakstā „Karogs” ir publicēts konkrēta autora darbs ar nosaukumu „Tenkas”. Līdztekus citām tenkām šajā darbā ir atrodama prasītājas godu un cieņu aizskaroša, nepatiesa ziņa: *„dzejnieki A un Y vienu laiku gulēja kopā un miegā tik nemierīgi grozījās, ka regulāri no rītiem modās, šķērseriski pārkrituši viens pār otru, tādējādi veidojot perfektu hitleriskās vācijas kāškrustu. šis fakts abus nabadziņus mocīja un satrauca tik ļoti, ka viņi beigu beigās tomēr nolēma pašķirties, ko arī veiksmīgi izdarīja.”* Viss ir rakstīts ar maziem burtiem, arī Vācija un uzvārdi. Šis raksts publicēts arī ziņu portālā „Delfi”. Prasītāja apgalvo, ka žurnāla redaktorei bija ļoti ļoti zināms, ka starp prasītāju un publikācijā minēto Y pastāv domstarpības, kas saistītas ar Rakstnieku savienības profesionālo darbību. Prasītāja liek uzsvāru uz to, ka šī darba sākumā ir norādīts – tā kā šīs ir tikai tenkas, visi tajās aprakstītie notikumi visdrīzāk

ir izdomāti un jebkura sakritība ar reālo dzīvi ir uzskatāma par laimīgu nejaušību. Prasītājas ieskatā, rakstā viss ir nepatiesi un akcents ir uz paskaidrojumu sākumā, kurā ir pateikts nevis „ir izdomāti”, bet „visdrīzāk ir izdomāti un jebkura sakritība ir uzskatāma par laimīgu nejaušību”. Izanalizējot šos vārdus, prasītāja secina, ka norāde var tikt uztverta tādējādi, ka šīs tenkas nav autora izdomājums, bet tām ir saistība ar reālo dzīvi. Tā kā ziņas ir nepatiesas, viņa aizskarošas, viņa cēlusi konkrēto prasību.

Pirmās instances tiesa prasību apmierināja daļēji, uzliekot pienākumu atvainoties un piedzenot kompensāciju par morālo kaitējumu. Otrās instances tiesa strīdu izšķīra tāpat kā pirmās instances tiesa.

Šajā lietā problēma ir par vārda brīvību, par jaunrades brīvību, par privātumu un par godu un cieņu. Apelācijas instances tiesa atzina, ka publikācija ar nosaukumu „Tenkas” ir vērtējama kā atbildētāja literārs darbs, kas ir svarīgi, lai pārietu nevis vienkārši pie vārda brīvības, bet arī pie jaunrades brīvības izvērtēšanas. Tiesa izvērtējusi gan Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus šajās jomās, gan Senāta spriedumus un atziņas. Tiesa atzina – kaut gan autors norāda, ka tas ir izdomājums ar fikciju, tomēr šo izdomājumu saistot ar reālu personu, rodas ticamības efekts patiesībai neatbilstošam faktam par prasītājas miesīgām attiecībām ar trešo personu, kas vērtējams kā prasītājas privātās dzīves pārkāpums. Bet tiesa, secinot, ka konkrētajā gadījumā ir notikusi iejaukšanās prasītājas privātajā dzīvē, piemērojusi Civillikuma 2352.¹pantu un uzlikusi par pienākumu atbildētājiem atsaukt godu un cieņu aizskarošas ziņas un atvainoties, kas atbilst šai tiesību normai.

Senāts spriedumu atcēla, jo konstatēja, ka nepareizi piemērots Civillikuma 2352.¹ pants. Tiesa nebija pietiekami vērtējusi, ka ir nepieciešams nošķirt šos pēc būtības dažādos jēdzienus, proti, vai ir notikusi iejaukšanās privātajā dzīvē (privātumā), vai aizskarts gods un cieņa. Kaut gan šajā gadījumā varbūt varētu runāt gan par vienu, gan otru, un arī par jaunrades brīvību.

Apelācijas instances tiesa bija atzinusi, ka konkrētajā gadījumā ir pamats jaunrades brīvības ierobežojumam, jo ar strīdus tenkas publicēšanu ir noticis personiskās dzīves neaizskāruma pārkāpums. Senāts atzina, ka jaunrades brīvības ierobežojums nav pietiekami izvērtēts, un secinājums, kas izdarīts, balstoties uz darba fragmenta un atsevišķu frāžu analīzi atrauti no literārā darba žanra, satura, izteiksmes veida, kopējā konteksta, kā arī šī darba tapšanas apstākļiem, izdarīts bez pietiekama pamata.

Senāts norādīja, ka apelācijas instances tiesa nav vērtējusi publikāciju atbilstoši Civillikuma 2352.¹ pantam, proti, kuras frāzes uzskatāmas par ziņām, kuras par viedokļiem, un vai vispār darbā, kas atbilst literārās anekdotes žanram, var būt ietvertas ziņas un fakti. Senāts arī pateica, ka vispirms ir jāpieņem, ka šis literārais darbs ir fikcija, kas nepretendē uz atbilstību patiesībai, tādēļ tajā ietvertais mākslinieciskais attēlojums jāvērtē nevis atbilstoši reālai pasaules mērauklai, bet mākslinieciskai.

Tajā pašā laikā Senāts noraidīja argumentus par to, ka apelācijas instances tiesa nepamatoti strīdus tenkā izmantotā tēla prototipā identificējusi prasītāju. Tomēr, kā norādīja Senāts – apstākļi, ka literārā darbā kā prototipi izmantotas reālas personas, kuras ir identificējamās, pats par sevi nevar būt par pamatu jaunrades brīvības ierobežošanai.

IV TIESĪBDOMAS: PRIEKŠLASĪJUMI, PUBLIKĀCIJAS

Lietu skatot atkārtoti, apelācijas instance pilnībā noraidīja prasību. Spriedumā norādīts, ka šajā gadījumā Civillikuma 2352.¹ pants, ar kuru bija pamatota prasība, nav piemērojams, jo darbā „Tenkas”, kas atbilst literārās anekdotes žanram, nav ietvertas ziņas un fakti, bet tajā atspoguļotie notikumi ir fikcija, ko nav iespējams pārbaudīt no objektīvā patiesīguma viedokļa.

Par spriedumu tika iesniegta kasācijas sūdzība, taču līdz ar Civillietu departamenta rīcības sēdes lēmumu par atteikšanos ierosināt lietā kasācijas tiesvedību, apelācijas instances spriedums šajā lietā stājies spēkā.

MORĀLĀ KAITĒJUMA ATLĪDZINĀJUMU NOSAKA, SALĪDZINOT LĪDZĪGAS LIETAS

Lietā SKC-2471/2013 prasību par goda un cieņas aizskārumu cēla tiesnesis. Prasība celta pret SIA „Lattlecom”, SIA „Baltic Screen” un diviem žurnālistiem par godu un cieņu aizskārošu ziņu atsaukšanu un kompensācijas piedziņu par nodarīto morālo kaitējumu. Atbildētājs „Baltic Screen” bija noslēdzis līgumu ar žurnālistiem, kuri uzrakstīja rakstus, un „Baltic Screen” tos nodeva SIA „Lattelecom” publicēšanai tam piederošā portālā.

Pirmās instances tiesa atzina, ka „Baltic Screen” ir vērtējami kā žurnālisti, kā darba autori. Apelācijas instances tiesas ieskatā, šādi secinājumi tika atzīti par nepareiziem. Arī

Senāts atzina, ka „Baltic Screen” šajā gadījumā ir vērtējama kā izplatītājs, kas darbojies kā starpnieks – samaksājis žurnālistiem un nodevis sagatavotos rakstus izplatīt tālāk. Līdz ar to „Baltic Screen” atbildēja kā izplatītājs, nevis kā raksta autors.

Otrreiz Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta šo lietu skatīja tikai par atbildības apmēru, un spriedumā PAC-1003/2013 ir izvērsti argumenti par funkcijām, kādas pilda goda un cieņas aizskāruma atbildības apmērs, proti, taisnīguma, prevencijas un samierināšanas funkciju. Lai panāktu, ka piespriežamā summa izpildīs šīs trīs galvenās funkcijas, ir ņemami vērā arī tādi apstākļi kā nepatiesu, godu un cieņu aizskārošu ziņu izplatīšanas publiskums, plašums, šā aizskāruma smagums attiecībā uz personu, sekas, ko radījusi godu un cieņu aizskārošu ziņu izplatīšana, prasītāja personība.

Spriedumā ir salīdzināts un secināts, ka atbilstoši vienlīdzības principam morālā kaitējuma atlīdzinājuma noteikšanā jāņem vērā arī citos (jo sevišķi – salīdzināmos) gadījumos noteikto atlīdzinājumu veids un apmērs. Šajā lietā par nodarīto morālo kaitējumu sakarā ar prettiesisku goda un cieņas aizskārumu tiesa no atbildētājiem piedzina 5340 latus.

*Raksta pamatā priekšlasījums Mediju dienā
Augstākajā tiesā 2015.gada 17.aprīlī*

Dr.iur. Jānis NEIMANIS,

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētais profesors,
Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta tiesnesis

SPRIEDUMA PARAKSTĪŠANA

Raksta mērķis ir aplūkot plašāk tiesas sprieduma parakstīšanas jautājumu, jo īpaši gadījumā, ja tiesnesis ir kavēts parakstīt tiesas spriedumu, kā arī attiecināt iegūtās atziņas uz kāzusu un pārbaudīt, vai ieviestais likuma grozījums ir pareiza atbilde uz situāciju.

Kāzuss

2014.gada 12.novembrī no Rīgas apgabaltiesas tiesneša amata tika atstādināta tiesnese I.Bērziņa. Viņa bija piedalījusies vairāku civillietu iztiesāšanā un saīsinātu tiesas spriedumu pasludināšanā, taču atstādināšanas dēļ tika kavēta parakstīt pilnu tiesas spriedumu izskatītajās civillietās. Atzīstot to par tiesisku šķērslī, Rīgas apgabaltiesas administrācija uzdeva izskatīt šīs lietas no jauna citā tiesas sastāvā. Dažas lietas tika izskatītas no jauna pēc būtības citā tiesas sastāvā, bet dažās lietās tiesneši to atteicās darīt, uzskatot, ka nav tiesiska pamata tiem skatīt lietu no jauna, bet lietas dalībniekiem ir tiesības pārsūdzēt kasācijas kārtībā saīsināto tiesas spriedumu.

Šādā situācijā Rīgas apgabaltiesa vērsās Tieslietu ministrijā pēc palīdzības, aicinot likumā tiešā tekstā ierakstīt, kā jārikojas šādā gadījumā. Tieslietu ministrija atbildējusi, ka likums jau šobrīd paredz risinājumu, norādot

uz tiesas sastāva nemainīguma principu, kurš paredz: ja lietas iztiesāšanas procesā kādu no tiesnešiem aizstāj cits tiesnesis, lietas iztiesāšanu sāk no jauna.* Vienlaikus pēc Tieslietu ministrijas 2015.gada 17.marta ierosmes un Saeimas Juridiskās komisijas priekšlikuma ar Saeimas akceptu Civilprocesa likums 2015.gada 23.aprīlī tika papildināts, tiešā tekstā ierakstot, ka gadījumā, ja lietas iztiesāšanas gaitā līdz pilna sprieduma sastādīšanai kādu no tiesnešiem aizstāj cits tiesnesis, lietas iztiesāšana jāsāk no jauna.**

* Sk. http://www.pietiek.com/raksti/rigas_apgabaltiesa_aicina_tm_rosinat_likuma_precizi_noteikt [aplūkots 6.05.2015.]

** Likumprojekts Nr. 129/Lp12 “Grozījumi Civilprocesa likumā”. Pieejams: <http://titania.saeima.lv>

Izskatāmā kāzusa apspriešanā noteicošs ir tiesību noteikums, kurš iekļauts visos procesa likumos vienādi: „Spriedumu paraksta visi tiesneši”.¹

Ar jēdzienu „visi tiesneši” saprotami tie tiesneši, kuri ir bijuši tiesas sastāvā izskatāmajā lietā, piedalījušies lietas iztiesāšanā mutvārdu vai rakstveida procesā un tiesnešu apspriedē apspriedušies par tiesas sprieduma

saturu. Tādējādi tie tiesneši, kuri nav piedalījušies tiesnešu apspriedē, nav tiesīgi parakstīt tiesas spriedumu – nedz saīsinātu, nedz pilnu.

Atbilstoši paraksta juridiskajai nozīmei neparakstīts tiesas spriedums ir tikai sprieduma projekts.

Taču kāda ir tiesneša paraksta saturiskā nozīme, un kāda ir tā ietekme uz saīsinātu vai pilnu tiesas spriedumu? Atbilstoši procesuālajiem likumiem tam, vai tiesnesis piekritis tiesas sprieduma saturam, nav nozīmes, jo tiesnesim, kurš nepiekrīt tiesas sprieduma saturam, tomēr ir pienākums to parakstīt.² Atteikšanās parakstīt tiesas spriedumu nav pamats tiesneša aizstāšanai, bet gan atbildībai par dienesta pienākuma neievērošanu.

Lai mazinātu spriedzi starp tiesneša individuālo pārliecību un koleģiāla tiesas sprieduma saturu, tikai dažos likumā noteiktos gadījumos tiesnesis, kurš nepiekrīt spriedumam, ir tiesīgs pievienot spriedumam atsevišķas domas.³ Tāpēc, parakstot spriedumu, tiesnesis nepauž personisku piekrišanu sprieduma saturam, bet gan to, ka sprieduma saturs atbilst tiesnešu apspriedes rezultātam. Tam ir ietekme uz izskatāmā gadījuma atbildes meklējumu.

Tiesas sprieduma parakstīšanai var pastāvēt faktiski vai tiesiski šķēršļi.

Faktisks šķērslis tiesas sprieduma parakstīšanai ir gadījumi, kad tiesnesis ir miris vai atrodas bezvēsts prombūtnē, vai citi faktiski apstākļi, kas ilgstoši⁴ liedz tiesnesim būt sasniedzamam un faktiski izpildīt tiesneša dienestu. Tātad faktiskais šķērslis tiesas sprieduma parakstīšanai ir ar tiesneša personu vai tiesneša faktisko sasniedzamību saistīts iemesls, kas liedz parakstīt tiesas spriedumu.

Tiesneša pārcelšana dienestā uz citu tiesu vai iestādi, ciktāl tiesnesis ir faktiski sasniedzams, nav faktiskais šķērslis sprieduma parakstīšanai.

Pretēji tātad tiesisks šķērslis tiesas sprieduma parakstīšanai ir ar tiesneša dienesta statusu saistīts iemesls, kas liedz parakstīt spriedumu. Tiesas sprieduma parakstīšana ir tiesas spriešanas amata darbība, kas atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes 82. pantam ir uzticēta tiesām un tādējādi tiesnešiem.

Persona, kura tiesas sprieduma parakstīšanas brīdī ir zaudējusi tiesneša amata pilnvaras, tiesiskā nozīmē nevar parakstīt spriedumu. Te norādāmi šādi gadījumi: tiesnesis sasniedzis maksimālo amata pildīšanai atvēlēto vecumu, tiesnesim beigušās amata pilnvaras termiņa iestāšanās dēļ, tiesnesis atbrīvots vai atcelts no amata.⁵ Tāpat – ja tiesnesis ievēlēts par pašvaldības, Eiropas Parlamenta vai Saeimas deputātu, tiesnesis zaudē amatu ar vēlēšanu komisijas lēmuma spēkā stāšanās dienu⁶ un nav tiesīgs parakstīt spriedumu.

Turpretim, ja tiesnesis saglabā tiesneša amata statusu, tiesnesim nav tiesisku šķēršļu parakstīt spriedumu. Tas būtu gadījumā, ja, piemēram, tiesnesis apstiprināts par Satversmes tiesas tiesnesi⁷ vai norikots darbā citā institūcijā.⁸

Taču, kā ir tiesneša atstādināšanas gadījumā? Likuma „Par tiesu varu” 84.pants noteic divus gadījumus, kuros tiesnesis var tikt atstādināts no amata:

- 1) disciplinārlietā uz disciplinārā procesa norises laiku;
- 2) kriminālprocesā uz procesuālā statusa – persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību – laiku līdz krimināltiesisko attiecību noregulējumam kriminālprocesā.

Atstādināšanas gadījumā tiesnesis saglabā tiesneša amatu, bet tam ir liegts uz laiku izpildīt tiesneša dienesta pienākumus, tātad – arī parakstīt spriedumu. Tādējādi atstādināšana no amata ir tiesisks šķērslis tiesas sprieduma parakstīšanai.

Turpinājumā jāaplūko tiesībās noteiktais rīcības modelis gadījumā, ja tiesnesis ir kavēts parakstīt tiesas spriedumu.

Kā jau minēts iepriekš, neparakstīts spriedums ir sprieduma projekts. Tādējādi, ja lietu izskatījusi tiesa viena vai vairāku tiesnešu sastāvā, bet tiesnesis nevar (ilgstoši faktiski vai tiesiski) parakstīt spriedumu, tiesnesis ir jāaizstāj un lietas izskatīšana jāsāk no jauna. Sprieduma parakstīšanas pienākumu nevar administratīvā kārtā uzdot veikt citam tiesnesim, jo tas būtu pretēji tiesībām uz taisnīgu tiesu, kas sevī ietver arī tiesības uz tiesas sastāvu, kas noteikts paredzamā likumā noteiktā kārtībā.⁹

Latvijas likumi paredz, ka tiesa var pasludināt saīsinātu spriedumu, bet pilnu spriedumu sastādīt vēlāk. Ja tiesnesim ir šķēršļi parakstīt pilnu spriedumu pēc tam, kad viņš ir parakstījis saīsinātu spriedumu, situācija ir komplicētāka.

Saīsināta sprieduma sastādīšana un parakstīšana nozīmē, ka tiesneši ir apsprieduši spriedumu, tostarp arī sprieduma pamatojumu. Šāds secinājums izriet no juridiskā siloģisma piemērošanas pamatprincipa, ka tiesību piemērotājs nevar izdarīt secinājumu par tiesisko seku iestāšanos konkrētajos faktiskajos apstākļos, ja nav vispirms konstruējis tiesisko sastāvu (interpretējis un konkretizējis tiesības) un faktisko sastāvu (noskaidrojis lietas būtiskos faktiskos apstākļus), kā arī nav konkretizējis tiesiskās sekas. Citiem vārdiem, nevar formulēt sprieduma rezolutīvo daļu, ja nav apspriesta aprakstošā un motīvu daļa – lietai būtiskie fakti un juridiskais pamatojums.

Ar to arī atšķiras konceptuāli atšķirīgā pieeja jautājumam, kad lietas izskatīšana tiesā ir pabeigta – ar saīsinātā sprieduma pasludināšanu vai tāda sprieduma noformēšanu, kuram ir visas sprieduma sastāvdaļas. Tieslietu ministrija uzskata, ka lietas iztiesāšana tiek pabeigta ar pilna sprieduma sastādīšanu.¹⁰ Tam var piekrist tādā nozīmē, ka tajā brīdī tiesnesis ir pabeidzis izpildīt savus dienesta pienākumus konkrētajā lietā. Taču nevar neievērot, ka lieta juridiskā nozīmē ir izspriesta ar rezolutīvās daļas pieņemšanu. Būtībā saīsināta sprieduma pasludināšana juridiski nozīmē vienīgi, ka pamatojuma rakstiskai noformēšanai ir nepieciešams ilgāks laiks.

Tā kā vēlāka parakstīta sprieduma labošana ir aizliegta, rezolutīvā daļa pēc pasludināšanas nav grozāma.¹¹ Lietas apstākļu un rezolutīvās daļas pamatojuma (motīvu) rakstiska noformēšana vairs nevar ietekmēt gala secinājumu (rezolutīvo daļu).

Tā kā tiesai ir pienākums ievērot tiesiskās drošības un paredzamības pienākumu, tai ir jāsniedz sava nolēmuma pamatojums atbilstoši tiesnešu apspriedei. Lai to varētu izpildīt, pārejiem tiesas sastāva tiesnešiem atbilstoši savam dienesta pienākumam ir jānoformē sprieduma aprakstošā un motīvu daļa. Savukārt sprieduma parakstu daļā varētu norādīt, ka tiesnesis ir kavēts parakstīt šo spriedumu un kavēkļa tiesisko pamatu.

Kopsavilkums

Noslēgumā, summējot iepriekš veiktās analīzes ceļā izdarītos slēdzienus, secināms, ka nevar piekrist izskatāmā gadījumā paustajam tiesnešu viedoklim, ka lietas dalībniekiem ir jāpārsūdz saīsinātais tiesas spriedums

kasācijas kārtībā, lai panāktu, ka lieta tiek skatīta apelācijas instancē atkārtoti un tā tiek saņemts sprieduma pamatojums. Šāda darbība ir obstruktīva un neievēro tiesneša (pārējā tiesas sastāva) dienesta pienākumu sniegt pamatojumu savam spriedumam.

Tomēr var piekrist tiesnešu viedoklim, ka tiem nav tiesiska pamata iestāties izspriestā lietā. Lieta ir izspriesta ar brīdi, kad tiesas sastāvs ir pasludinājis (parakstījis) saīsinātu tiesas spriedumu. Pamatojuma noformēšana ir juridiski tehniska darbība, kuru jāizpilda tiesas sastāvam, kurš piedalījies pamatojuma apspriešanā un nav kavēts noformēt pamatojumu. Šāda sastāva aizstāšana būtu tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpums. Tāpēc arī nevar atzīt par pareizu izskatāmā gadījuma risinājumu, ka tiesas administrācija lietu var nodot izskatīšanai no jauna citam tiesas sastāvam.

Iepriekš minēto apsvērumu dēļ arī likumdevēja iekļautā norma Civilprocesa likumā, ka turpmāk gadījumā, ja lietas iztiesāšanas gaitā līdz pilna sprieduma sastādīšanai kādu no tiesnešiem aizstāj cits tiesnesis, lietas iztiesāšana jāsāk no jauna, ir pretēja Satversmes 92.pantam. Iekļaujot šādu konceptuālu normu likumprojektā uz 3.lasījumu, Saeimas Juridiskā komisija nav rīkojusies pārdomāti. Izskatot likuma labojumu priekšlikumus, plašāk jāanalizē labojuma tiesiskā ietekme un vieta tiesību sistēmā, pat ja sākotnēji šķiet, ka labojums ir tikai redakcionāls precizējums.

*Raksts publicēts žurnālā „Jurista Vārds”
2015.gada 19.maijā*

¹ Civilprocesa likuma 191.panta ceturtdaļa, Administratīvā procesa likuma 248.panta otrā daļa, Kriminālprocesa likuma 523.panta otrā daļa.

² Sk., piemēram, Kriminālprocesa likuma 523.panta otro daļu.

³ Administratīvā procesa likuma 346.panta ceturtdaļa, Civilprocesa likuma 472. panta piektā daļa, Kriminālprocesa likuma 516.pants.

⁴ Islaicīgi faktiski šķēršļi parakstīt spriedumu nebūtu jāievēro.

⁵ Likuma „Par tiesu varu” 80.¹–83.pants.

⁶ Saeimas vēlēšanu likuma 6.panta ceturtdaļa, 38.panta pirmā daļa; Eiropas Parlamenta vēlēšanu likuma 44.panta pirmā daļa; Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likuma 10.panta pirmā daļa, 44.panta pirmā daļa.

⁷ Tas redzams no sistēmas ar Satversmes tiesas likuma 5.panta trešo daļu, 7.panta ceturto daļu.

⁸ 86.¹ pants. Šā panta trešā daļa saprotama, ka nav pieļaujama pastāvīga, ilgstoša amatu apvienošana.

⁹ Detalizētāk – šo tiesību izpausme ir valsts pienākums noteikt atklātu lietu sadales kārtību tiesā, noteikt tādu kārtību, kas izslēdz konkrētas lietas apzinātu nonākšanu pie konkrēta tiesneša (tiesas).

¹⁰ Tieslietu ministrijas 2015.gada 17.marta vēstule Nr.1-11/1045 Saeimas Juridiskajai komisijai. Pieejama: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/77D513C063BA7B8DC2257E0B00452BA8?OpenDocument> [aplūkota 06.05.2015.].

¹¹ Civilprocesa likuma 191.panta sestā daļa, Administratīvā procesa likuma 248.panta ceturtdaļa, Kriminālprocesa likuma 523.panta trešā daļa.

Dr.iur. Jānis NEIMANIS,

Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta tiesnesis

PATIESĪBAS PAUŠANAS PIENĀKUMS

Šā gada pavasarī Saeima papildināja Civilprocesa likuma tekstu ar jaunu 9.¹ pantu „Patiesības paušanas pienākums”, kas uzliek pienākumu pusēm, trešajām personām un pārstāvjiem pārstāvam vārdā sniegt tiesai patiesas ziņas par faktiem un lietas apstākļiem.

Vispirms jānorāda, ka šāds pienākums Latvijas tiesībās jau pastāvēja iepriekš nerakstīta principa formā, jo patiesības paušanas pienākums ir labas ticības principa tiesiskās sekas, bet labas ticības princips ir Latvijas tiesiskās iekārtas pamatā.¹

Patiesības paušanas pienākums kalpo gan lietas dalībnieku tiesību aizsardzībai, gan arī tiesvedības efektivitātes aizsardzībai. Šāds pienākums aizliedz lietas dalībniekam melot tiesā, izmantojot no „zila gaisa rautus” faktu izdomājumus. Tādējādi tas nodrošina saturīgu tiesvedību par nopietnu tiesisku strīdu. Taču vienlaikus šāds pienākums ļauj tiesai neatzīt par ticamiem abu pušu (prasītāja un atbildētāja) saskanīgus, bet melīgus paskaidrojumus par faktiem. Tādējādi Civilprocesa likuma 104.panta otrajā daļā minētais iegūst apstiprinājumu.

Kā pieredzēts iepriekš, tiesas nereti šo normu ir atstājušas ārpus vēribas, piemēram, atzīstot par noslēgtu ievērojamu summu aizdevuma darījumu, kas apstiprināts

vien ar vecas automašīnas ķīlu. Tādējādi prasītājs un atbildētājs – formāli strīdus puses, bet faktiski līdzdalībnieki citas personas krāpšanā – ieguva ar tiesas spriedumu apstiprinātu saistību un izmantoja to tālākās darbībās.

Patiesības paušanas pienākums attiecas tikai uz faktiem, nevis uz lietas dalībnieku uzskatiem par tiesībām. Tas atbilst principam *iuria novit curia*, atbilstoši kuram lietas dalībnieku uzskatam par tiesību normu saturu tiesvedībā nav izšķirošas nozīmes.

Praksē grūtības varētu radīt patiesības paušanas pienākuma izpildes pārbaude, jo, filozofiski sakot, pasaulē patiesību ir tik, cik ir cilvēku. Civilprocesa ietvaros patiesību zinātnei būtu jāsniedz plašāks šāda principa satura izvērsums. Tomēr zināmus pieturas punktus varētu mēģināt jau tagad atrast, lai šādu kārtību prasītu ievērot. Pirmkārt, lietas dalībniekam būtu jāsniedz patiesas ziņas par faktiem, kas tam tieši ir zināmi vai kuru rašanās, pastāvēšana ir tieši saistīta ar viņu un viņam var būt vislabāk zināma. Otrkārt, lietas dalībnieks nevar noklusēt otra lietas dalībnieka sniegto faktu nepatiesumu, ja tam tas skaidri zināms.

Pienākuma pārkāpuma gadījumā Civilprocesa likumā likumdevējs noteicis tiesiskas sekas – naudas sodu.² Taču šis

ir tikai procesuālas sekas, kuras kalpo tiesvedības procesa efektivitātei, kārtības nodrošināšanai.

Būtiski nozīmīgākas ir civiltiesiskas un krimināltiesiskas sekas. Jau iepriekš norādītajā gadījumā, kad puses meli (prasītāja un atbildētāja saskaņota rīcība) ir kalpojuši, lai nodarītu zaudējumus citai personai, šī persona ir tiesīga prasīt nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu civiltiesiskā kārtībā. Melošana par faktiem, lai panāktu tiesas spriedumu, kas atzīst tiesības uz mantu, ir kvalificējams vismaz kā krāpšanas mēģinājums. Patiesības paušanas pienākuma pārkāpums ir arī zvērināta advokāta amata pienākuma izpildes pārkāpums, kura dēļ advokātam iestājas amata

atbildība un arī civiltiesiska atbildība. Tādējādi arī jau pastāv tiesiskās atbildības mehānismi, lai efektīvi nodrošinātu prasību pēc godprātīgas rīcības Latvijas tiesiskajā iekārtā. Svarīgi, lai tiesību piemērotāji šos principus un mehānismus atpazītu un faktiski pielietotu.

*Raksts publicēts žurnālā „Jurista Vārds”
2015.gada 4.augustā*

¹ Civilprocesa likumā rakstveidā atrodams arī lietas dalībnieku godprātības pienākums. Patiesības paušanas pienākums ir arī godprātības pienākuma izpausme.

² Civilprocesa likuma 73.¹pirmā daļa.

Dace MITA,
Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta tiesnese

BEZVALSTNIECĪBA, NEPIILSONI UN LATVIJAS TIESU VARA

Līdz 2004.gada 1.februārim Latvijā nebija administratīvo tiesu. Administratīvās lietas tika iztiesātas kā civillietu kategorija. Tas nozīmē, ka visi jautājumi par pilsoņa, nepilsoņa un bezvalstnieka statusu tika skatīti vispārējās jurisdikcijas tiesā civilprocesuālā kārtībā. Administratīvā procesa likums stājās spēkā 2004.gada 1.februārī. Pieņemot Administratīvā procesa likumu, parlaments izveidoja administratīvās tiesas.

Lietas par bezvalstnieku un nepilsoņu statusu ir administratīvās lietas.

Tādējādi šis referāts attiecas tikai uz administratīvo tiesu darbu.

1. Administratīvā procesa likums

Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 2.pantu likuma pamatmērķi ir:

- 1) nodrošināt demokrātiskas, tiesiskas valsts pamatprincipu, it sevišķi cilvēktiesību, ievērošanu konkrētās publiski tiesiskajās attiecībās starp valsti un privātpersonu;
- 2) pakļaut neatkarīgas, objektīvas un kompetentas tiesu varas kontrolei izpildvaras darbības, kuras attiecas uz konkrētām publiski tiesiskajām attiecībām starp valsti un privātpersonu;
- 3) nodrošināt tiesību normu tiesisku, precīzu un efektīvu piemērošanu publiski tiesiskajās attiecībās.

Administratīvā procesa regulējums tiek piemērots attiecībās starp publisko personu (galvenokārt valsti) un privātpersonu (fizisko vai juridisko). Iestādes pieņemtie lēmumi publisko tiesību jomā attiecībā uz individuālu personu ir administratīvie akti, un tie ir izskatāmi administratīvajā tiesā. Administratīvā procesa likums tiek piemērots administratīvajā procesā iestādēs un administratīvajā tiesā. Līdz ar Administratīvā procesa

likumu, kas nosaka administratīvā procesa principus un pamatnoteikumus, iestādēm arī jāpiemēro normatīvie akti, kas reglamentē konkrētas nozares darbību. Savukārt tiesa pamatā piemēro Administratīvā procesa likuma normas.

Piemēram, likums „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” reglamentē iespēju iegūt nepilsoņa statusu un zaudēt to, kā arī paredz Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldi kā atbildīgo valsts iestādi, kas risina šos jautājumus. Ja persona nav apmierināta ar pārvaldes lēmumu, viņa var pārsūdzēt lēmumu administratīvajā tiesā Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā.

Administratīvā tiesa veic kontroli pār pārvaldes lēmumu un atkarībā no tiesai iesniegtā pieteikuma priekšmeta pieņem vienu no iespējamiem nolēmumiem. Pirmais – ja persona lūdz atcelt lēmumu, ar kuru tā zaudējusi nepilsoņa statusu, tiesa var atcelt pārvaldes lēmumu. Šādā gadījumā persona automātiski atgūst nepilsoņa statusu. Otrais – ja pieteikums tiesai ir saistīts ar lēmumu, ar kuru personai tika atteikta nepilsoņa statusa iegūšana, tiesa, apmierinot pieteikumu, uzliek pārvaldei pienākumu pieņemt lēmumu (30 dienu laikā), ar kuru tiek piešķirts nepilsoņa statuss.

Jāatzīmē, ka visi nepilsoņa statusa iegūšanas un zaudēšanas kritēriji ir ietverti likumā „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības”. Tas nozīmē, ka tiesai ir stingri jāievēro likuma noteikumi. Visi iespējamie cilvēktiesību apsvērumi, kas ir saistīti ar faktu, ka nepilsoņa statusa zaudēšanas rezultātā persona var tikt izraidīta no valsts, netiek izskatīti tiesvedībā par personas juridisko statusu. Ja rodas cilvēktiesību jautājumi, piemēram, šķiršanās no citiem ģimenes locekļiem, tie tiek skatīti citā tiesvedībā par personas tiesībām iegūt uzturēšanās atļauju vai tiesībām netikt izraidīti.

Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde ir arī atbildīgā valsts iestāde, kas risina bezvalstniecības jautājumus. Tas nozīmē, ka pārvalde izskata pieteikumus par bezvalstnieka statusa atzīšanu un lemj par bezvalstnieka statusa atņemšanu. Ja šāds lēmums tiek pārsūdzēts, administratīvās tiesas kompetence ir tāda pati, kā minēts iepriekš attiecībā uz nepilsoņiem.

2. Tiesu prakse

Vislielākais tiesā izskatīto lietu skaits attiecas uz lēmumiem par nepilsoņa statusa atņemšanu. Mazāk lietu ir saistītas ar iespēju iegūt nepilsoņa vai bezvalstnieka statusu, un tikai dažas lietas attiecas uz nepilsoņa tiesībām kļūt par Latvijas pilsoni. Ne vien nacionālajām tiesām, bet arī Eiropas Cilvēktiesību tiesai ir bijusi iespēja izteikt viedokli par konkrētiem jautājumiem saistībā ar Latvijas nepilsoņiem. Tālāk tiks aplūkota Latvijas administratīvo tiesu un Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse.

2.1. Nepilsoņa statuss Latvijā

Satversmes tiesa izskatīja lietu, kurā tika apstrīdēta dažu likuma „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” normu atbilstība Satversmei. Savā 2005.gada 7.marta spriedumā lietā Nr.2004-15-0106 Satversmes tiesa atzina, ka Latvijas nepilsoņi ir līdz šim starptautiskajās tiesībās nezināma personu kategorija un ka tas ir sarežģīta politiska procesa rezultāts. Nepilsoņa statuss nevar tikt uzskatīts par Latvijas pilsonības paveidu. Tāpat nepilsoņi nav uzskatāmi ne par bezvalstniekiem, ne par ārvalstniekiem. Tomēr nepilsoņiem noteiktās tiesības, kā arī starptautiskās saistības, ko Latvija uzņēmusies pret šīm personām, liecina, ka ir jāatzīst nepilsoņu tiesiskā saikne ar Latviju. Tas rada savstarpējas tiesības un pienākumus.

Satversmes tiesas nolēmumi ir saistoši administratīvajām tiesām, jo tiem ir likuma spēks. Administratīvā tiesa, izskatot lietu par nepilsoņa statusa zaudēšanu, atkārtoja Satversmes tiesas secinājumu, ka nepilsoņa statuss ir īpašs personas statuss Latvijā un ka tas apstiprina tiesiskās saiknes esību starp personu un valsti (sk. 2006.gada 17.oktobra spriedumu lietā Nr. SKA-469/2006).

2.2. Nepilsoņa statusa iegūšana

Attiecībā uz iespēju iegūt nepilsoņa statusu Latvijas tiesas ir izteikušas tālāk minētās atziņas:

1) nepilsoņa statusa iegūšanas pamatprincips, tāpat kā pilsonības iegūšanas pamatprincips, nozīmē, ka nepilsoņa statuss nevar tikt uzspiests. Ja persona neievēro likumā noteikto prasību, ka tai jāsaņem nepilsoņa pase likumā noteiktajā termiņā, tad tas atzīstams nevis par personas gribas izpaušmi neiegūt nepilsoņa statusu, bet gan par personas gribas izpaušmi kļūt par bezvalstnieku. Līdzīgi, ja persona ir saņēmusi citas valsts pasi, tas būtu atzīstams par personas gribas izpaušmi iegūt konkrētas valsts pilsonību, nevis nepilsoņa statusu Latvijā. Konkrētajā lietā pieteicējs bija ieguvis Krievijas Federācijas pasi, tādējādi tika secināta pieteicēja griba kļūt par Krievijas pilsoni (sk. 2006.gada 17.oktobra spriedumu lietā Nr.SKA-469/2006).

Citā lietā tika konstatēts, ka pieteicējs, kas vēlējas tikt atzīts par Latvijas nepilsoni, izbrauca no Latvijas 1995.gadā un atgriezās 2012.gadā. 1995.gadā viņš atbilda kritērijiem, lai kļūtu par nepilsoni, taču 2012.gadā nebija iespējams iegūt šo statusu, jo visu šo gadu laikā pieteicējs

nedarīja neko, lai apmainītu PSRS pilsoņa pasi pret Latvijas nepilsoņa pasi. To bija iespējams izdarīt ne tikai Latvijas teritorijā, bet arī Latvijas vēstniecībās ārvalstīs. Visi likumā noteiktie termiņi bija beigušies, tādējādi pieteicējam vairs nebija tiesību uz nepilsoņa statusu. Arī šajā lietā tiesa uzsvēra, ka pieteikšanās nepilsoņa statusam vai tiesībām būt nepilsonim nenozīmē šā statusa automātisku iegūšanu. Personai ir jāveic darbības, lai iegūtu nepilsoņa statusu (sk. 2014.gada 10.jūlija spriedumu lietā Nr.A42-02122-14/22);

2) nepilsoņa pases izsniegšana ir atzīstama par lēmumu, ar kuru tiek piešķirts nepilsoņa statuss. Pases saņemšana parāda personas gribu. Cits formāls lēmums nav nepieciešams.

Atšķirībā no iepriekšminētās lietas Nr.SKA-469/2006, šajā lietā tika konstatēts, ka, neskatoties uz personas pārliecību, ka tā ir Krievijas pilsonē (kā tā bija sapratusi no Krievijas likuma), šī persona nebija saņēmusi Krievijas pasi. Tādējādi nevarēja konstatēt tās gribu kļūt par Krievijas pilsoni (sk. 2004.gada 21.septembra spriedumu lietā Nr.SKA-128/2004);

3) personas nevēlēšanās iegūt citas valsts pilsonību nerada Latvijai pienākumu piešķirt personai nepilsoņa statusu. Tas nozīmē, ka konkrēta statusa iegūšanai personai ir jāatbilst konkrētiem likuma noteikumiem. Šajā lietā, lai arī pieteicēji (armēņu ģimene) vēlējas nevis iegūt Armēnijas pilsonību, bet gan būt Latvijas nepilsoņi, viņiem formāli bija jāatbilst kritērijiem, kas ir izvirzīti attiecībā uz tiesībām iegūt nepilsoņa statusu. Konkrētajos lietas apstākļos to nevarēja konstatēt (sk. 2008.gada 14.februāra spriedumu lietā Nr. SKA-24/2008);

4) šajā pašā spriedumā tika pateikts, ka nespēja iegūt nepilsoņa statusu nenozīmē nespēju pieprasīt bezvalstnieka statusu vai iesniegt dokumentus naturalizācijas procesā, lai iegūtu Latvijas pilsonību (sk. SKA-24/2008). Tomēr jāatzīmē, ka iespēja iegūt citu statusu arī ir atkarīga ne tikai no personas gribas, bet arī no faktiskajiem apstākļiem un to atbilstības likumā noteiktajiem kritērijiem;

5) ja persona ir tiesīga iegūt nepilsoņa statusu saskaņā ar likumu, tai nav tiesību lūgt bezvalstnieka statusu. Šāds secinājums tika izdarīts, ņemot vērā ekonomiskās un sociālās tiesības, kas tiek piešķirtas nepilsoņiem salīdzinājumā ar bezvalstniekiem. Tādējādi, kā uzskatīja tiesa, pretējs secinājums pārkāptu Konvenciju par bezvalstnieka statusu. Konkrētajā lietā pieteicējs vispirms mēģināja kļūt par Latvijas pilsoni, bet pēc atteikuma par bezvalstnieku. Tajā pašā laikā viņš negribēja būt nepilsonis. Latvijas iestādes nevarēja piedāvāt viņam citu statusu, jo pēc likuma tas nebija iespējams (sk. 2008.gada 3.oktobra spriedumu lietā Nr.SKA-472/2008).

Līdzīga situācija bija citā lietā, kurā pieteicējs izteica papildu argumentu, ka viņš pēdējos astoņus gadus dzīvojis ārpus Latvijas un nerunā latviski. Šādos apstākļos, kā viņš apgalvoja, viņam nav tiesību iegūt nepilsoņa statusu, bet drīzāk viņam ir jābūt bezvalstniekam. Tiesa nepiekrīta pieteicējam, nosakot, ka kritēriji ir ietverti likumā un tie ir jāievēro (sk. 2006.gada 16.aprīļa spriedumu lietā Nr.A421293-07/21).

2.3. Nepilsoņa statusa atņemšana

Administratīvās tiesas ir izskatījušas daudz lietu, kurās Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde bija atņēmusi nepilsoņa statusu, pamatojoties uz personas iegūto citas valsts pilsonību. No likuma „Par to bijušās PSRS pilsoņu

statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” viedokļa pastāv divas izplatītas situācijas, kurās tiek pieņemti šādi lēmumi:

1) persona ieguvusi citas valsts pilsonību, neiesniedzot pieteikumu par atteikšanos no nepilsoņa statusa 30 dienu laikā kopš pilsonības iegūšanas;

2) persona apzināti sniegusi nepatiesu informāciju par sevi, lai iegūtu nepilsoņa statusu.

Tiesas attiecībā uz minētajām situācijām izteikušas šādus viedokļus:

1) no administratīvā procesa viedokļa nepilsoņa statusa atņemšana ir obligātais administratīvais akts (tas ir, likums paredz izdot administratīvo aktu ar noteiktu saturu). Piemēram, konstatējot, ka persona sniegusi nepatiesu informāciju nepilsoņa statusa iegūšanai, pārvaldei nav citas iespējas, kā pieņemt lēmumu, ar kuru nepilsoņa statuss tiek atņemts (*sk. 2006.gada 17.oktobra spriedumu lietā Nr.SKA-469/2006*).

Parasti „nepatiesa informācija” ir saistīta ar citas valsts pilsonības iegūšanas faktu, kuru persona ir noklusējusi, iesniedzot iesniegumu nepilsoņa statusa iegūšanai. Kad pēc kāda laika pārvalde atklāj pilsonības esamību, tā atceļ iepriekš pieņemto lēmumu par nepilsoņa statusa piešķiršanu;

2) lai arī likums nenosaka maksimālo termiņu lēmuma, ar kuru personai tiek atņemts nepilsoņa statuss, pieņemšanai, šādas tiesības valsts iestādēm nav beztermiņa. Pretējs secinājums būtu netaisnīgs. Tādēļ katrā administratīvā akta izdošanas reizē ir jāapsver tiesiskās paļāvības princips. Ir izvērtējams: a) vai personai ir tiesiskā paļāvība; b) vai tiesiskā paļāvība ir aizsardzības vērtā; c) vai sabiedrības interese atņemt personai nepilsoņa statusu ir lielāka kā personas tiesības.

Piemēram, tiesa sniedza negatīvu atbildi uz jautājumu par tiesiskās paļāvības esību gadījumā, ņemot vērā, ka, iebraucot Latvijā, pieteicēji demonstrējuši saikni ar citu valsti – Armēniju – un izteikuši vēlmi tajā atgriezties. Tika secināts, ka tiesiskā paļāvība Latvijas nepilsoņa statusa iegūšanai nevarēja rasties (pat ja paļāvība radās, tā nebija tiesiska) (*sk. 2008.gada 14.februāra spriedumu lietā Nr.SKA-24/2008*);

3) nepilsoņa statusa atņemšanas gadījumā cilvēktiesību apsvērumi nav piemērojami. Personas bieži apgalvo, ka lēmums par statusa atņemšanu pārkāpj viņu tiesības uz privāto vai ģimenes dzīvi (ņemot vērā viņu ilgtermiņa uzturēšanos Latvijā). Tomēr tas nenozīmē, ka persona automātiski tiks izraidīta. Cilvēktiesību argumenti ir būtiski, risinot ar pārvaldi jautājumu par tiesībām palikt Latvijā (iegūt uzturēšanās atļauju). Taču tie nav aplūkojami tiesvedībā par nepilsoņa statusa atņemšanu (*sk. 2009.gada 12.janvāra lēmumu lietā Nr. SKA-119/2009*).

4) ja persona apzināti sniegusi nepatiesu informāciju, nepilsoņa statusa atņemšana nav pretrunā ar Konvenciju par bezvalstniecības samazināšanu. Konvencijas 8.panta 1.punkts noteic, ka valsts nedrīkst atņemt personai pilsonību, ja atņemšanas gadījumā šī persona kļūtu par bezvalstnieku. No otras puses, 8.panta 2.punkta „b” apakšpunkts paredz, ka, neskarot šā panta 1.punkta noteikumus, personai var atņemt pilsonību, ja tā iegūta, sagrozot faktus, vai ar krāpšanu. Latvijas tiesa atzina – ja ir iespējama pilsonības atņemšana, tam jo vairāk ir jābūt atļautam attiecībā uz nepilsoņa statusu (*sk. 2006.gada 17.oktobra spriedumu lietā Nr.SKA-469/2006*);

5) nepilsoņa statusa atņemšana ir būtisks personas tiesību ierobežojums, un tas nevar tikt balstīts uz formāliem iemesliem un pilnībā nenoskaidrotiem faktiem. Nav pietiekami paļauties tikai uz pieņēmumiem, kas izriet no ārvalstu likumiem, bet ir jāveic dziļāka faktu noskaidrošana. Tas tika uzsvērts lietā, kurā pārvalde bija saņēmusi Armēnijas policijas vēstuli ar norādi, ka pieteicējam (Latvijas nepilsonim) bijusi reģistrēta dzīvesvieta Armēnijā un ka saskaņā ar Armēnijas likumu viņš ir šīs valsts pilsonis. Šajā lietā Latvijas tiesa atzina, ka citas valsts likumi nevar uzspiest personai šīs valsts pilsonību. Personai ir jāpauž sava vēlme iegūt konkrētas valsts pilsonību. Tā kā pieteicējs, iespējams, nevarēja zināt par Armēnijas pilsonības iegūšanas faktu, Latvijas tiesa nevarēja secināt, ka viņš apzināti sniedzis nepatiesas ziņas par sevi, lai iegūtu nepilsoņa statusu (*sk. 2006.gada 23.augusta spriedumu lietā Nr.SKA-312/2006*).

2.4. Pilsonības iegūšana (naturalizācija)

Pilsonības likums ietver skaidru regulējumu par pilsonības iegūšanas kritērijiem, līdz ar to par šādiem gadījumiem ir maz lietu. Piemēram, tiesa izskatīja lietu, kurā nepilsoņa naturalizācijas iesniegums tika noraidīts, jo persona neilgi pirms tam bija notiesāta par kriminālnozieģuma izdarīšanu (*sk. 2012.gada 3.decembra spriedumu lietā Nr.A420589211*).

Ir divas interesantas lietas, kuras ir vērts apspriest detalizētāk.

1) Persona (nepilsonis) iesniedza naturalizācijas iesniegumu. Iesniegums tika noraidīts, jo persona nebija pietiekamu laiku nodzīvojuši Latvijā. Likumā bija ietverta norma, ka naturalizācijas kārtībā Latvijas pilsonībā var uzņemt vienīgi personas, kurām naturalizācijas iesnieguma iesniegšanas dienā pastāvīgā dzīvesvieta ne mazāk kā piecus gadus ir bijusi Latvijā, skaitot no 1990.gada 4.maija (Deklarācijas par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu pieņemšanas dienu). Personām, kuras ieradušās Latvijā pēc 1992.gada 1.jūlija, piecu gadu termiņš tiek skaitīts no pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanas brīža.

Konkrētajā lietā pieteicējam bija piešķirts nepilsoņa statuss 90.gadu sākumā, bet no 2002.gada līdz 2008.gadam viņš nedzīvoja Latvijā. Naturalizācijas iesniegums tika iesniegts 2010.gadā. Tiesa interpretēja likumu tādejādi, ka personai līdz naturalizācijas iesnieguma iesniegšanas dienai ir nepārtraukti jādzīvo Latvijā pieci gadi. Tiesa norādīja, ka šis kritērijs nav formāla prasība nodzīvot konkrētajā vietā noteiktu laiku. Tieši pretēji – likums nosaka minimālu laika periodu, lai izveidotu saikni ar valsti. Pilsonība (kā to nosaka Pilsonības likums) ir personas noturīga tiesiska saikne ar Latvijas valsti. Piecu gadu periods ir termiņš, kura laikā persona novērtē savu vēlmi izpildīt naturalizācijas prasības, savukārt valsts novērtē personas uzticību un lojalitāti valstij (*sk. 2014.gada 14.marta spriedumu lietā Nr.SKA-21/2014*).

2) Citā lietā nepilsonis sekmīgi nokārtoja naturalizācijas eksāmenu, un viņa vārds līdz ar citu personu vārdiem tika iekļauts Ministru kabineta rīkojuma projektā par uzņemšanu pilsonībā. Šajā sakarā jānorāda, ka Latvijā valdība pieņem galīgo lēmumu naturalizācijas jautājumos. Parasti sagatavotie rīkojumu projekti tiek apstiprināti bez iebildumiem, taču šajā lietā valdība nolēma svītrot personas vārdu no saraksta, tādējādi noraidot viņa naturalizācijas iesniegumu.

Persona iesniedza pieteikumu administratīvajā tiesā, pārsūdzot šo lēmumu. Tā norādīja, ka lēmums par personas uzņemšanu pilsonībā ir administratīvais akts, nevis politisks lēmums. Pieteicējs apgalvoja, ka ir izpildījis lojalitātes pienākumu pret valsti brīdī, kad ir izpildītas visas Pilsonības likumā noteiktās prasības, ja vien nav konstatējami kādi likumā noteiktie ierobežojumi. Viņš norādīja, ka atteikums piešķirt pilsonību ir nelikumīgs, jo saskaņā ar vienlīdzības principu naturalizācijas atteikums nevar tikt pamatots ar pieteicēja uzskatiem. Pieteicējs apgalvoja, ka viņa vārds tika svītrots no saraksta sakarā ar viņa dalību politiskajā partijā „Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā” un viņa publiskiem izteikumiem. Tomēr administratīvā tiesa atteicās pieņemt pieteikumu. Augstākā tiesa savā lēmumā atzina, ka Ministru kabinetam ir piešķirta neierobežota rīcības brīvība piešķirt vai nepiešķirt pilsonību personām, attiecībā uz kurām pārvalde ir konstatējusi, ka tās atbilst naturalizācijas priekšnoteikumiem. Šāda neierobežota rīcība, kas turklāt krasi kontrastē ar detalizēto regulējumu attiecībā uz pārvaldes lēmumu, liecina par to, ka Ministru kabinets šādā gadījumā neveic valsts pārvaldes, bet gan konstitucionālu funkciju. Tādēļ Ministru kabinets nav atzīstams par iestādi administratīvā procesa izpratnē. Tādējādi nepamatots ir sūdzībā norādītais arguments, ka minētais lēmums atbilst visām administratīvā akta pazīmēm. Ministru kabineta kompetence neaprobežojas ar pārvaldes virzīto juridisko argumentu izskatīšanu, pretējā gadījumā Ministru kabinets pildītu pārvaldes sekretariāta funkciju. Ministru kabinets ir tiesīgs pieņemt lēmumu pēc būtības un tam nav pienākums sniegt pieņemta lēmuma pamatojumu (sk. 2006.gada 11.aprīļa lēmumu lietā Nr.SKA-221/2006).

2.5. Eiropas Cilvēktiesību tiesa

1) Minētā lieta tālāk tika skatīta Eiropas Cilvēktiesību tiesā kā lieta „Petrovavlovskis pret Latviju” (sk. 2015.gada 13.janvāra spriedumu lietā Nr.44230/06).

Lietā tika konstatēts, ka 2003.–2004.gadā iesniedzējs aktīvi piedalījās protestos pret izglītības reformu Latvijā. Viņš bija viens no līderiem kustībai, kas veicināja un aizstāvēja protestu rīkošanu. Viņš piedalījās mītiņos un demonstrācijās pret izglītības reformu un izteica publiskus apgalvojumus, aizstāvojot krievvalodīgās kopienas tiesības uz izglītību krievu valodā un valsts finansēto krievu mācībvalodas skolu saglabāšanu.

Pieteicējs iesniedza pieteikumu Eiropas Cilvēktiesību tiesā, sūdzoties par Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Eiropas Cilvēktiesību konvencija) 10.panta (tiesības uz vārda brīvību) un 11.panta (tiesības uz pulcēšanās un biedrošanās brīvību) pārkāpumiem. Viņš apgalvoja, ka atteikums uzņemt viņu Latvijas pilsonībā naturalizācijas kārtībā bija sods par viņa paustajām idejām un piedalīšanos piketos, kuros viņš kritizēja Latvijas valdības nostāju. Pieteicējs norādīja, ka pilsonības jautājumi neietilpst valstu ekskluzīvo kompetenču lokā, ja tie ietekmē cilvēktiesības.

Valdība apgalvoja, ka sūdzība ir slēpts mēģinājums pārsūdzēt pieteicēja naturalizācijas iesnieguma atteikumu. Valdība uzskatīja, ka pieteicējs nebija pierādījis, kā šis atteikums pārkāpa vai citādi negatīvi ietekmēja Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. un 11.pantā nostiprinātās tiesības.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencija negarantē tiesības iegūt vai paturēt konkrētas valsts pilsonību. Tomēr tiesa neizslēdza iespēju, ka patvaļīgs pilsonības atteikums noteiktos apstākļos var

rosināt jautājumu par konvencijas 8.pantu (tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi), jo šāds atteikums var ietekmēt personas privāto dzīvi. Tādējādi tiesa atzina, ka apstākļos, kad dalībvalsts, nodibinot tiesības uz pilsonību un tās iegūšanas kārtību, pārsniedz 8.pantā noteiktos pienākumus, tai ir jāgarantē šīs tiesības bez diskriminācijas konvencijas 14.panta izpratnē (diskriminācijas aizliegums).

Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzsvēra, ka jautājums, vai pieteicējs bija vai nebija tiesīgs iegūt pilsonību, ir risināms, atsaucoties uz konkrētas valsts tiesību aktiem. Lidzīgi jautājums, vai personai pilsonība tika liegta patvaļīgi tādā veidā, ka tas varētu veidot Eiropas Cilvēktiesību konvencijas pārkāpumu, arī ir vērtējams, atsaucoties uz nacionālajiem normatīvajiem aktiem. Saskaņā ar nacionālajiem normatīvajiem aktiem kritēriju izvēle pilsonības piešķiršanai naturalizācijas kārtībā ir saistīta ar saikni starp valsti un konkrētu personu, kas ir jānodrošina sabiedrībai. Daudzās valstīs pilsonības iegūšana ietver arī uzticības solījumu, personai apliecinot lojalitāti valstij.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka lojalitātes vērtējums naturalizācijas lēmuma pieņemšanai šajā lietā attiecas uz lojalitāti nevis pret esošo valdību, bet gan pret valsti un tās konstitūciju. Tiesa norādīja, ka demokrātiska valsts ir tiesīga prasīt no personām, kuras vēlas iegūt šīs valsts pilsonību, būt lojāliem pret valsti un tās pamatā esošajiem konstitucionālajiem principiem. Tiesa piekrita pieteicējam, ka, īstenojot savas tiesības uz vārda un pulcēšanās brīvību, viņš var nepieņemt valdības politikai, ciktāl šāda kritika nav pretrunā likumiem. Turklāt pieļaujamās kritikas robežas attiecībā uz valdību ir plašākas nekā attiecībā uz privātpersonu vai politiķi. Tomēr šis jautājums ir pavisam atšķirīgs no kritērijiem, kas tiek izvirzīti naturalizācijai un naturalizācijas kārtībai, ko nosaka nacionālie normatīvie akti. Prasība būt lojālam pret valsti un tās konstitūciju nav uzskatāma par soda līdzekli, lai ierobežotu personas vārda un pulcēšanās brīvību. Drīzāk tas ir kritērijs, kas ir jāizpilda jebkurai personai, kura vēlas iegūt Latvijas pilsonību naturalizācijas kārtībā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa neuzskatīja, ka pieteicēja publiski izteiktā valdības politikas kritika vai piedalīšanās mītiņos vai kustībās tikuši jebkāda veidā ierobežoti. Tādējādi tiesa secināja, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. un 11.pants nav piemērojami konkrētās lietas apstākļos, un atzina sūdzību par nepieņemamu.

2) Lieta „Sisojeva pret Latviju” (sk. 2007.gada 15.janvāra spriedumu lietā Nr.60654/00) skar bijušo PSRS armijas militārpersonu, kas dzīvoja ar ģimeni Latvijā. Ģimene sūdzējās par savu nenoteikto tiesisko statusu Latvijā. Iesniedzēji apgalvoja, ka Latvijas iestāžu atteikums legalizēt viņu situāciju, neskatoties uz ilgstošo uzturēšanos Latvijā, pārkāpa viņu tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi, kas ir noteiktas Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8.pantā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka konvencijas 8.pantu nevar tulkot tādējādi, ka tas garantē tiesības uz kādu konkrētu uzturēšanās atļauju (nepilsoņa statusu). Ja nacionālie normatīvie akti paredz vairākus uzturēšanās atļauju veidus, Eiropas Cilvēktiesību tiesai ir jāanalizē konkrētas atļaujas izsniegšanas juridiskie un praktiskie aspekti. Ja atļauja dod iespēju personai uzturēties attiecīgās valsts teritorijā un brīvi īstenot tiesības uz tās privāto un ģimenes dzīvi, šādas atļaujas piešķiršana principā ir pietiekams līdzeklis šīs tiesību normas noteikumu izpildei. Šādos gadījumos Eiropas Cilvēktiesību tiesa nav pilnvarota lemt, vai personai būtu piešķirams viens

vai otrs tiesiskais statuss, jo šī izvēle atrodas nacionālo iestāžu kompetencē.

Abas minētās lietas ir ļoti nozīmīgas Latvijas nacionālajām tiesām, jo skar jautājumu par valsts likumdevēja, izpildvaras un tiesu pilnvarām. Secināms – lai valsts konstatētu jebkādu Eiropas Cilvēktiesību konvencijā garantēto tiesību pārkāpumu situācijā, kas izriet no konkrēta statusa atteikuma šajā valstī, ir jābūt ļoti pārliecinošiem argumentiem par pārkāpuma esamību. Šādos jautājumos valstīm ir piešķirta rīcības brīvība arī tādā situācijā, kāda pastāv Latvijā. Būtiskākie Latvijas tiesu piemērojamie normatīvie akti lietās, kas ir saistītas ar nepilsoņa statusa atteikumu, ir likums „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības”, Pilsonības likums un Bezvalstnieku likums, kā arī starptautiskie līgumi, kas attiecas ar bezvalstniecību.

Secinājumi

No nacionālo tiesu prakses var secināt, ka personām ir atšķirīgas vēlmes, kā legalizēt to statusu un uzturēšanos. Piemēram, daudzi izvēlas paturēt divus statusus – Latvijas nepilsoņa un Krievijas pilsoņa statusu. Tas ir ērti, jo ļauj izmantot ar vienu vai otru statusu saistītās tiesības. Tāpat ir personas, kuras vēlas palikt Latvijā ar jebkādu statusu un nevēlas atgriezties valstī, no kuras tās ir iebraukušas. Dažiem cilvēkiem nav vienalga, kādu statusu viņi grib iegūt – citi izvēlas būt bezvalstnieki, bet citi vēlas būt nepilsoņi. Tiesas loma ir nevis vērtēt, kāds būtu subjektīvi viskomfortākais risinājums katrai personai, bet gan piemērot tiesību normas konkrētajos apstākļos.

Gatavojot šo referātu, tika meklēti visi nolēmumi lietās par nepilsoņiem un bezvalstniekiem. Kopumā tās bija

40 lietas. Kā redzams, tikai dažas lietas bija saistītas ar bezvalstniekiem. Lielākā daļa lietu izriet no jautājumiem, kas ir saistīti ar nepilsoņa statusu. Cita tendence, ko būtu vērts pieminēt, ir šo spriedumu datumi. Ik gadu tiesās nonāk aizvien mazāk šīs kategorijas lietu, un tas ļauj secināt, ka lielākā daļa personu, kas bažijas par savu tiesisko statusu Latvijā, ir atrisinājuši šo jautājumu.

Dažos gadījumos Latvijas tiesas nav piekritušas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes lēmumiem, tomēr lielākajā daļā gadījumu tie ir atstāti negrozīti. Pētot tiesu praksi, var secināt, ka tiesām nav dotas plašas iespējas veikt lietderīguma apsvērumus vai atbilstību cilvēktiesībām. Tiesību normas, kas regulē nepilsoņa un bezvalstnieka statusa iegūšanu vai zaudēšanu, ir skaidras un tiek piemērotas diezgan konsekventi. Kā rāda tiesu prakse – bažas par izraidīšanu vai ietekmi uz cilvēktiesībām (piemēram, iespēju saņemt dažādus pabalstus) netiek apsvērtas lietās, kuru būtība ir personas tiesiskā statusa noteikšana.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumi ir būtiski Latvijas tiesām kopš brīža, kad Eiropas Cilvēktiesību konvencija Latvijā ir piemērojama kā starptautisko tiesību līgums. Attiecībā uz nepilsoņu un bezvalstnieku statusu var secināt, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencija negrantē tiesības uz konkrētu statusu. Konvencija attiecas uz cilvēktiesību jautājumiem, kuri var izrietēt no atteikuma piešķirt konkrētu statusu.

Priekšlasījums Japānas bezvalstniecības izpētes grupas un Starptautiskās Kristīgās universitātes simpozijā „Kas ir bezvalstniecība un nepilsoņi? Dialogs ar Latviju” Tokijā 2015.gada 23.maijā

Dr. iur. Jautrite BRIEDE,

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesore,
Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta tiesnese

ADMINISTRATĪVO AKTU UN POLITISKU LĒMUMU NOŠĶIRŠANA

Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 47.pants un Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 6. un 13.pants nosaka personas tiesības uz tiesu. Tiesas pieejamība nodrošina cilvēkiem, kuru tiesības ir pārkāptas, efektīvu viņu tiesību īstenošanu un nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu neatkarīgi no tiesību rakstura – vai tās ir pilsoniskās, politiskās, ekonomiskās vai sociālās tiesības.¹ Tomēr ne visi individuāli lēmumi ir pakļauti tiesas kontrolei. Praksē ne vienmēr ir viegli izprast, vai administratīvās iestādes lēmums ir politisks vai administratīvs. Tādēļ šī raksta mērķis ir sniegt izpratni par to, kādus kritērijus varētu izmantot, lai

¹ European Union Agency for Fundamental Rights. Handbook on access to justice in Europe, pieejams <http://fra.europa.eu/en/project/2014/handbook-access-justice-europe> [skatīts 21.05.2015.].

secinātu, ka individuālam lēmumam piemīt politiska daba. Analīze veidota, izmantojot galvenokārt juridisko literatūru un tiesu prakses pētījumus, kā arī salīdzinošu metodi, lai salīdzinātu citu valstu regulējumu.

VISPĀRĪGS IESKATS

Daudzus lēmumus, kuri būtiski ietekmē personas ikdienu, pieņem valsts pārvaldes iestādes. Lielākā lēmumu daļa ir individuāli administratīvie akti (termiņš „administratīvais akts” šajā referātā ir izmantots tādā nozīmē, kā tas ir definēts Latvijas Republikas Administratīvā procesa likuma 1. pantā²

² Administratīvā procesa likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.164 (2551), 14.11.2001.

un Eiropas Padomes rekomendācijā³; termins ietver aktus, kas tiek izdoti attiecībā uz vienu vai vairākām konkrētām personām, taču tajā nav iekļauti vispārīgi piemērojami līdzekļi un lēmumi). Efektīva administratīvo aktu pārsūdzēšana, lai aizsargātu personu tiesības un intereses, ir būtisks cilvēktiesību aizsardzības sistēmas elements, tādēļ visiem administratīvajiem aktiem ir jābūt pārsūdzamiem.⁴

Valsts iestādēm bieži tiek piešķirta rīcības brīvība attiecībā uz administratīvo aktu saturu. Tomēr pastāv iespēja pārsūdzēt arī šādu aktu. Eiropas Padomes rezolūcija nosaka, ka tiesa vai cita neatkarīga iestāde var pārbaudīt arī rīcības brīvības īstenošanas ietvaros pieņemto aktu likumību. Fiziskām un juridiskām personām ir jābūt iespējai pārsūdzēt vismaz tos administratīvos aktus, kuri tieši ietekmē šo personu tiesības vai intereses.⁵

Vienlaikus, atzīstot varas dališanas principu, ir jāatzīmē, ka tiesas kontrole par pārvaldi nevar būt absolūta.⁶ Ir jautājumi, kurus tiesas atteiksies izskatīt, jo tie pilnībā nodoti lemjošo iestāžu kompetencē. Nacionālā tiesa, tai skaitā konstitucionālās tiesas, bieži pamato šādus ierobežojumus ar varas dališanas principu.⁷

Amerikas Savienotajās Valstīs (ASV) „politiska jautājuma” doktrīna, kas attiecas uz šo jautājumu, attīstījies kopš 19.gadsimta sākuma. Tā nav ne likumdošanas rezultāts, ne arī ASV Konstitūcijas daļa, lai gan tā nāk no Konstitūcijā noteiktā varas dališanas principa. Augstākās tiesas priekšsēdētājs Džons Māršals (*John Marshall*) pirmo reizi izmantoja terminu „politisks jautājums” 1803.gadā, kad tiesa centās uzmanīgi lavierēt starp Vašingtonas karojošām politiķu frakcijām. ASV Augstākā tiesa izveidoja politiskā jautājuma doktrīnu kā plašāka piekritības jēdziena daļu – vai lieta ir piekritīga izskatīšanai tiesā.⁸ ASV tiesas konstatējušas politiskus jautājumus, arī saistītus ar personas tiesībām, jomās, kas nebija nodotas tikai un vienīgi Valsts prezidenta kompetencē.⁹

Politisko jautājumu doktrīnas normatīvais pamats attiecas galvenokārt uz jautājumu, vai tiesas un tiesneši var saskaņā ar likumu lūgt augstāku iestādi, nevis citus varas atzarus, atrisināt konkrētu politisku strīdu, un vai tas var izraisīt tiesnešu ierobežotu kapacitāti, tiesas procesa ierobežojumus un vāju demokrātisku uzticību tiesnešiem, kuri izskata politisku strīdīgus jautājumus. Politisku jautājumu doktrīnās tiek pieņemts, ka tiesnešiem trūkst zināšanu par konkrēto sarežģītu un mainīgu politisku situāciju. Tiesnešu zināšanas tiesību jomā

katrā ziņā neaptver zināšanas par drošības risku analīzi, starptautiskajām attiecībām, ekonomikas pārvaldību, resursu piešķiršanu vai monetāro politiku.¹⁰

Tiesu lēmumu pieņemšanas likumība parasti ir problemātiska gadījumos, kad strīda priekšmetu var aprakstīt kā politisku, jo tam nav viegla risinājuma vai „pareizas atbildes”. Ja politika skar domstarpības, tad jomas, kurās domstarpības ir vislielākās, tai skaitā morāles jautājumi un ārpolitika, labprāt tiek atstātas iestādēm, piemēram, likumdevējam, jo tas labāk nekā tiesa atspoguļo sabiedrības vairākuma viedokli. Šādās lietās tiesnesis nezina labāk par vidējo iedzīvotāju, juristu, politiķi vai akademiķi, piemēram, vai aborts ir labi vai slikti, vai kā veicināt ētisku ārpolitiku.¹¹

POLITISKS LĒMUMS LATVIJĀ UN CITĀS EIROPAS SAVIENĪBAS DALĪBVALSTĪS

Liela daļa Eiropas Savienības (ES) dalībvalstu nav pārsūdzami politiski lēmumi, kas ir saistīti ar attiecībām starp valsts iestādēm – iecelšana, parlamenta atļaišana, starptautiskās attiecības utt.¹² Piemēram, Somijā nav pārsūdzama Valsts prezidenta administratīvā rīcība.¹³ Apvienotajā Karalistē nav pārsūdzami izpildvaras lēmumi, kas ir saistīti ar augstām amatpersonām vai politiku un kas ir pieņemti noteiktos apstākļos, īstenojot Karaliskās prerogātas pilnvaras. Tie ir lēmumi, kas saistīti ar valsts aizsardzību, apbalvojumu piešķiršanu, parlamenta atļaišanu un ministru iecelšanu.¹⁴ Francijā nav pārsūdzami divu veidu akti: valdības akti un iekšējās kārtības līdzekļi. Valdības akti ir politiski akti. No vienas puses, tie ir akti vai nacionālās tiesību normas, kas skar attiecības starp konstitucionālajām valsts iestādēm, no otras puses – starptautiskie tiesību akti, kas skar attiecības starp Franciju un ārvalstīm vai starptautiskajām organizācijām. Iekšējās kārtības līdzekļi skar vadības un iekšējās disciplīnas jautājumus militārajās, labošanas un izglītības iestādēs, un tie ir pārāk maznozīmīgi, lai tiktu iesniegti administratīvā tiesneša pārbaudei. Tomēr tiesneši piekrīt skatīt jautājumus, kas varētu ievērojami ietekmēt aizsargātās tiesības un brīvības vai likumā noteikto situāciju.¹⁵ Francijas Valsts padome (*Conseil d'État*) arī uzskata, ka Francijas diplomātiskās attiecības neietilpst administratīvo tiesu kompetencē.¹⁶ Zviedrijā noteiktas administratīvās lietas, kuras ir ļoti nozīmīgas no politikas vai finanšu aspekta, izskata valdība kā pirmā un pēdējā instance.¹⁷ Valdība izskatāmajās lietās pieņem lēmumus, kuri parasti nav pārsūdzami. Tomēr īpašos gadījumos

³ Explanatory memorandum of the Recommendation No.R(77)31 on the protection of the individual in relation to the acts of administrative authorities. (Adopted by Committee of Ministers on 28 September 1977). / The administration and you. A handbook. Council of Europe Publishing, 1996, p.340.

⁴ Recommendation Rec(2004)20 of the Committee of Ministers to member states on judicial review of administrative acts. (Adopted by Committee of Ministers 15 December 2004), pieejama <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=802925&Site=CM> [skatīts 21.05.2015.].

⁵ Recommendation No.R(80)2 concerning the exercise of discretionary powers by administrative authorities. (Adopted by Committee of Ministers on 11 March 1980). / The administration and you. A handbook. Council of Europe Publishing, 1996, p.364.

⁶ Liebermann E. Appeal before court. / Judicial control of administrative acts. Council of Europe Publishing, 1997, p.83.

⁷ Schokkenbrock J. Judicial review by the European Court of Human Rights. / Judicial control. Comparative essays on judicial review. Antwerpen-Apeldoorn: Maklu Uitgevers, 1995, p.163.

⁸ <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/Political+question+doctrine>

⁹ Cole J.P. The Political Question Doctrine: Justiciability and the Separation of Powers. December 23, 2014., pieejams <https://www.fas.org/sgp/crs/misc/R43834.pdf> [skatīts 21.05.2015.].

¹⁰ Mac Amhlaigh C. Does Germany need a political questions doctrine?, pieejams <http://eutopialaw.com/2014/02/21/does-germany-need-a-political-questions-doctrine> [skatīts 21.05.2015.].

¹¹ Ibid.

¹² Warren A. Administrative Justice in Europe. Observatory for Institutional and legal Changes of the University of Limoges. Paris: Droit et Justice, p.53.

¹³ The administration and you. A handbook. Council of Europe Publishing, 1996, p.247.

¹⁴ Association of the Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of the European Union. Tour of Europe. United Kingdom. Administrative acts excluded from judicial review. Pieejams www.aca-europe.eu/index.php/en/tour-d-europe-en [skatīts 21.05.2015.].

¹⁵ Association of the Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of the European Union. Tour of Europe. France. Administrative acts excluded from judicial review. Pieejams www.aca-europe.eu/index.php/en/tour-d-europe-en [skatīts 21.05.2015.].

¹⁶ Flinterman C. Judicial control of foreign affairs: the political question doctrine. / Judicial control. Comparative essays on judicial review. Antwerpen-Apeldoorn: Maklu Uitgevers, 1995, p.51.

¹⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1982.gada 23.septembra spriedums lietā *Sporrong and Lönnroth v Sweden*, pieteikums Nr.151/75, 7152/75, 49.punkts

iespējams iesniegt pieteikumu par lietas atkalatvēršanu (*resningsansökan*).¹⁸ Polijā administratīvās tiesas neizskata šādas lietas (politiska rakstura jautājumus): atteikumu virzīt vai iecelt personu amatā valsts pārvaldes iestādē, ja vien šāda virzīšana vai iecelšana nav noteikta likumā, konsulu izsniegtās vīzas.¹⁹

Pastāv apgalvojumi un pieņēmumi, ka Vācijā tiesā izskatāmas visas lietas. Vācijas kontinentālajā sistēmā politisku jautājumu doktrīna nepastāv.²⁰ Galvenais Administratīvās piekritības likuma princips garantē, ka visi strīdi, kas izriet no antikonstitucionālām publiskajām tiesībām, ir izskatāmi tiesā. Strīdi starp iedzīvotājiem un valsti vienmēr ir antikonstitucionāli.²¹ Tomēr saskaņā ar dažu komentētāju teikto pastāv arī konstitucionāla rakstura strīdi starp valsti un tās pilsoņiem, piemēram, parlamentārā izmeklēšanā konstatētie fakti, imunitātes atcelšana utt.²²

Saskaņā ar Latvijas Republikas Administratīvā procesa likuma 1.pantu Saeimas, Valsts prezidenta, Ministru kabineta vai pašvaldības domes (padomes) politiski lēmumi (politiski paziņojumi, deklarācijas, aicinājumi un paziņojumi par amatpersonu ievēlšanu u.tml.) nav administratīvi akti. Kā skaidroja noteikuma autors, politisks lēmums ir administratīvas iestādes lēmums, kas ir izdots publisko tiesību jomā un kas saskaņā ar likumu vai varas dalīšanas principu nav pārsūdzams tiesā.²³

Augstākā tiesa konstatēja, ka būtiska nozīme administratīvā akta nošķiršanā no politiska lēmuma ir šā lēmuma pieņemšanas procedūras izvērtējumam. Gadījumā, ja lēmums pieņemts, balstoties uz amatpersonu iekšējo pārliecību, un likumā nav izvirzīti nosacījumi, kuriem iestājoties, balsojams vienā vai otrā veidā, lēmums uzskatāms par politisku.²⁴

Kā Saeimas individuāla rakstura politiskā lēmuma piemēru, kas nerada šaubas par politisko raksturu, var minēt lēmumu par Ē.Kalnmeiera apstiprināšanu ģenerālprokurora amatā.²⁵ Par acimredzamu politisku ministra lēmumu ir atzīstams ārlietu ministra lēmums par ārzemnieka iekļaušanu Latvijas Republikai nevēlamo personu sarakstā (*persona non grata*). Likumā pastāv skaidra norāde, ka šāds lēmums nav pārsūdzams.²⁶ Tajā pašā laikā iekšlietu ministra lēmums par ārzemnieka iekļaušanu Latvijas Republikai nevēlamo personu sarakstā, pamatojoties uz likumā noteiktajiem kritērijiem, dažos gadījumos ir pārsūdzams

Augstākajā tiesā.²⁷ Šāda norma tika iekļauta likumā pēc Satversmes tiesas sprieduma, kurā tā atzina Imigrācijas likuma 61.pantā ietverto frāzi „Lēmums, kas pieņemts saskaņā ar šā panta pirmo daļu, nav pārsūdzams” par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam un spēkā neesošu.²⁸

No likuma, kas regulē īpašus jautājumus, ne vienmēr top skaidrs, vai lēmums ir atzīstams par politisku vai administratīvu. Piemēram, saskaņā ar Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumu²⁹ Drošības policijas, Valsts policijas, Valsts robežsardzes, Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta un Ieslodzījuma vietu pārvaldes vadītāju amatā uz pieciem gadiem iecel ministrs pēc tam, kad attiecīgo kandidātūru apstiprinājis Ministru kabinets. Saskaņā ar administratīvā akta definīciju lēmumi par personas iecelšanu ir politiski lēmumi, jo kandidātūru apstiprina Ministru kabinets. Savukārt tā paša ministra pieņemtais lēmums par šīs amatpersonas atvaļināšanu no amata ir pārsūdzams administratīvajā tiesā. Jāatzīmē, ka likumā nav skaidri norādīta iespēja pārsūdzēt šos lēmumus, tomēr administratīvās tiesas praksē ir vismaz viena šāda lieta,³⁰ un tiesa nav šaubījusies par tās kompetenci izskatīt šo lēmumu.

Attiecībā uz ierēdņu tiesībām uz piekļuvi tiesai Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka iesniedzēja ierēdņa statuss var kalpot par pamatu 6.pantā paredzētās aizsardzības nepiemērošanai, pastāvot diviem nosacījumiem. Pirmkārt, valstij nacionālajos tiesību aktos ir skaidri jānorāda, ka konkrēti darbinieki ir izslēdzami no to personu loka, kurām ir tiesības vērsties tiesā. Otrkārt, šai izslēgšanai jābūt pamatotai ar objektīviem iemesliem – valsts interesēm. Pretējā gadījumā pastāv aizsardzības prezumpcija saskaņā ar 6.pantu.³¹ Tādējādi minētie lēmumi par amatpersonu atvaļināšanu varētu nebūt pārsūdzami, jo tas varētu būt pamatots ar valsts drošības interesēm.

Būtu jāmin lēmums, kuru Latvijas administratīvās tiesas atzina par politisku lēmumu un kuru vērtēja arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa. Šajā lietā iesniedzējs iesniedza pieteikumu Naturalizācijas pārvaldē Latvijas pilsonības iegūšanai naturalizācijas kārtībā un nokārtoja naturalizācijas eksāmenus. Naturalizācijas pārvalde iekļāva viņa vārdu pilsonības kandidātu sarakstā. Saraksts tika pievienots lēmuma projektam par pilsonības piešķiršanu un nosūtīts Ministru kabinetam galīga lēmuma pieņemšanai. Ministru kabinets nolēma svītrot iesniedzēja vārdu no saraksta, tādējādi noraidot viņa naturalizācija pieteikumu. Iesniedzējs uzsāka administratīvu tiesvedību pret Ministru kabinetu. Viņš lūdza administratīvo tiesu „uzlikt Ministru kabinetam pienākumu pieņemt lēmumu par viņa uzņemšanu Latvijas pilsonībā”. Iesniedzējs apgalvoja, ka lēmums par personas uzņemšanu ir administratīvs akts un tas nav atzīstams par politisku lēmumu. Visu instanču

¹⁸ Turpat, 50.punkts

¹⁹ Association of the Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of the European Union. Tour of Europe. Poland. Administrative acts excluded from judicial review. Pieejams www.aca-europe.eu/index.php/en/tour-d-europe-en [skatīts 21.05.2015.].

²⁰ Flinterman C. Judicial control of foreign affairs: the political question doctrine./Judicial control. Comparative essays on judicial review. Antwerpen-Apeldoorn: Maklu Uitgevers, 1995, p.49.

²¹ Association of the Councils of State and Supreme Administrative Jurisdictions of the European Union. Tour of Europe. Germany. Administrative acts excluded from judicial review. Pieejams www.aca-europe.eu/index.php/en/tour-d-europe-en [skatīts 21.05.2015.].

²² Kopp F.O., Schenke W.R.. Verwaltungsgerechtsordnung. Kommentar. München: Verl. C.H.Beck, 2009, p.168–178.

²³ Levits E. Iestāde rīcības veidi klasifikācija (publisko tiesību jomā): Administratīvā procesa likuma projekta darba grupas materiāli, 1997.gada 25.maijs (nepublicēts).

²⁴ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010.gada 30.decembra lēmums lietā Nr.SKA-1088/2010. Pieejams <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam-ar-tezem/6/> [skatīts 21.05.2015.].

²⁵ Saeimas 2015.gada 21.maija paziņojums. Latvijas Vēstnesis, 99 (5417), 22.05.2015.

²⁶ Imigrācijas likums. Latvijas Vēstnesis, 169 (2744), 20.11.2002., 61.pants.

²⁷ Turpat, 61. pants, otrā un septītā daļa.

²⁸ Satversmes tiesas 2004.gada 6.decembra spriedums lietā Nr.2004-14-01.

Pieejams <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=2&mid=19> [skatīts 21.05.2015.].

²⁹ Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.101 (3469), 30.06.2006, 9.pants.

³⁰ Sk.: Puķīte pārsūdz spriedumu par viņa atlaišanu. Leta: 2013.gada

25.decembris, pieejams <http://www.diena.lv/latvija/zinas/pukite-parsudz-spridumu-lieta-par-vina-atvalinasanu-no-dienesta-ievj-14037924> [skatīts 21.05.2015.].

³¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2013.gada 11.jūnija lēmums lietā *Vladislav Šimka v. Slovakia*, pieteikums Nr.49131/10, 47. punkts.

administratīvās tiesas secināja, ka Ministru kabineta lēmums par uzņemšanu Latvijas pilsonībā ir „politisks lēmums” un nav izskatāms tiesā. Augstākā tiesa konstatēja, ka saskaņā ar Pilsonības likumu galīgo lēmumu pieņem Ministru kabinets. Ministru kabineta lēmumu pieņēma balsojot. Ministru kabineta loceklim netiek prasīts izpaust pamatojumu attiecīgajam balsojumam, un likums nav devis nekādus norādījumus attiecībā uz Ministru kabineta lēmuma pieņemšanas procesu. Tiesa konstatēja, ka Ministru kabinetam ir piešķirta neierobežota rīcības brīvība piešķirt vai nepiešķirt pilsonību. Šāda neierobežota rīcība liecina par to, ka Ministru kabinets šādā gadījumā neveic valsts pārvaldes, bet gan konstitucionālu funkciju.³²

Šis lēmums tika kritizēts, apgalvojot, ka administratīvās tiesas ir pielaidīgas pret valsts pārvaldes „aizbēgšanu” uz politiskajiem lēmumiem un atbrīvošanas no administratīvā procesa un administratīvās tiesas kontroles.³³

Pieteicējs vērsās Eiropas Cilvēktiesību tiesā, sūdzoties, citā starpā, ka viņam nebija efektīvu nacionālo līdzekļu, lai aizsargātu viņa, iespējams, pārkāptās tiesības, jo Augstākā tiesa nosprieda, ka Ministru kabineta lēmums bija politisks lēmums. Eiropas Cilvēktiesību tiesa nepiekrita pieteicēja viedoklim, uzskatot, ka līgumslēdzējvalstīm ir piešķirta zināma rīcības brīvība, kā tās pilda savas Konvencijas uzliktās saistības saskaņā ar šo normu.³⁴ Spriedums vēl nav stājies spēkā, jo to vēl iespējams pārsūdzēt Lielajā palātā.

EIROPAS CILVĒKTIESĪBU TIESAS VĒRTĒJUMS

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) parasti nenorāda, ka šim lēmumu veidam piemīt politisks raksturs. ECT aprobežojas tikai ar pārbaudi, vai dalībvalsts likumos tiek atzītas „tiesības” – civiļas vai citādas.³⁵ Tajā pašā laikā ECT reizēm pārvērtē nacionālās tiesas konstatējumus. Tomēr ECT prakse nav pietiekami skaidra.

Dažās lietās ECT nav piekritusi dalībvalstu apgalvojumiem, ka lēmums ir politisks un tādēļ tas nav pārsūdzams tiesā. Piemēram, lietā *Pudas v. Sweden* iesniedzējs sūdzējās par licences, kas ļāva pārvadāt pasažierus konkrētajos starpilsētu reisos, anulēšanu. Viņam nebija iespējas pārsūdzēt šo lēmumu tiesā. Strīdu kā galīgā instancē izskatīja valdība (ministrija). Pudas kungs iesniedza pieteikumu ECT. Tiesvedības laikā valdība apgalvoja, ka licences anulēšana bija lielā mērā atkarīga no politiskiem apsvērumiem, un tie nav pakļauti tiesas kontrolei. Valdība apgalvoja, ka sabiedriskā transporta pakalpojumu sniegšanai Zviedrijā piemīt „publiski tiesiskas darbības iezīmes”. Tādējādi likums uzliek valsts iestādēm atbildību par atbilstošu transporta pakalpojumu pieejamību.³⁶

³² Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 11.aprīļa lēmums lietā Nr.SKA-221/2006. Jurista Vārds, 2006.gada 11.jūlijs, Nr.27(430).

³³ Pleps J. Neērtais galavārds – tiesnešiem. Pieejams <http://providus.lv/en/article/neertais-galavards-tiesnesiem?view=comments> [skatīts 21.05.2015.].

³⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015.gada 13.janvāra spriedums lietā *Petropavlovskis v. Latvia*, pieteikums Nr.44230/06.

³⁵ European Court of Human Rights. Guide on article 6: Rights to fair trial. Pieejams http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_ENG.pdf [skatīts 21.05.2015.].

³⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1987.gada 27.oktobra spriedums lietā *Pudas v. Sweden*, pieteikuma Nr.10426/83, 33. un 39.punkts.

ECT secināja, ka šis publisko tiesību iezīmes nav pietiekamas, lai izslēgtu no civilo tiesību kategorijas tiesības, kas ar licenci piešķirtas iesniedzējam. Licences, uz kuru, pēc iesniedzēja domām, viņam bija tiesības, uzturēšana bija viens no nosacījumiem viņa saimnieciskās darbības veikšanai. Jo vairāk, Zviedrijā sabiedriskā transporta pakalpojumus nodrošina valsts organizācijas un privātpersonas, nevis valsts monopols.³⁷

Tomēr ir lietas, kurās ECT faktiski atzina politiska lēmuma esamību pat tad, ja lēmums bija viens no saimnieciskās darbības veikšanas nosacījumiem. Tā lietā *Ladbroke's Worldwide Betting v. Sweden* iesniedzējs bija totalizatora un azartspēļu uzņēmums, kas bija reģistrēts Apvienotajā Karalistē. Uzņēmums bija vērsies pie Zviedrijas valdības ar lūgumu izsniegt atļauju totalizatora un azartspēļu pakalpojumu sniegšanai. Valdība noraidīja pieteikumu. Iesniedzējs pārsūdzēja lēmumu Augstākajā administratīvajā tiesā, taču tā nolēma neizskatīt šo lietu. Kad iesniedzējs iesniedza pieteikumu Eiropas Cilvēktiesību tiesā, atbildētājvalsts valdība apgalvoja, ka iesniedzējam nebija tiesību, kas varētu tikt atzītas nacionālajos tiesību aktos, jo Izložu likums bija aizliedzošs tiesību akts, kura galvenais mērķis bija samazināt potenciāli kaitīgas ekonomiskās un sociālās azartspēļu izraisītās sekas un nodrošināt, ka ienākumi no spēlēm un izlozēm sniedz sabiedrisku labumu. Valdības rīcības brīvība šajos jautājumos nebija ierobežota.

Atšķirībā no *Pudas* lietas šajā lietā ECT piekrita valdībai. Tiesa atzina, ka vispārējām rūpēm par spēlmaņu aizsardzību no kaitīgām ekonomiskām un sociālām sekām kā galvenajam ierobežojošo tiesību aktu mērķim varēja būt nozīme, lemjot par iesniedzēja pieteikumu. Tomēr valdības lēmumā nav nekādas norādes, ka iesniedzēja privātās intereses būtu saistītas ar iesnieguma izskatīšanu. Valdības prakse neietver norādes par to, kādas darbības veikšanai atļauja tiktu dota. Tiesa secināja, ka valdība var izsniegt izložu rikošanas atļauju, ja tā uzskata to par piemērotu. Šādas neierobežotas rīcības brīvības piešķiršana valsts iestādei skaidri norāda, ka likums nenosaka faktiskās tiesības.³⁸

SECINĀJUMI

ES dalībvalstīs pastāv individuāli lēmumi, kas var tikt atzīti par politiskiem lēmumiem, lai arī tas ne vienmēr ir skaidri noteikts tiesību aktos. Politiskajam lēmumam piemīt šādas iezīmes: 1) lēmumu pieņem konstitucionāls orgāns; 2) lēmuma adresāta tiesības nav noteiktas likumā; 3) lēmums ir pamatots ar politiskiem apsvērumiem, nevis tiesību aktiem.

Tā kā politisks lēmums nav pārsūdzams tiesā, tam vienmēr ir jābūt pamatotam ar būtiskiem un objektīviem iemesliem valsts interesēs.

Referāts starptautiskajā konferencē „Eiropas integrācija un Baltijas jūras reģions: dažādība un perspektīvas – 2015”, 2015.gada 12.jūnijā Rīgā

³⁷ Turpat, 37.punkts

³⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000.gada 27.jūnija lēmums lietā *Ladbroke's Worldwide Betting v. Sweden*, pieteikums Nr.27968/05.

Dr.iur Jautrite BRIEDE,

Augstākās tiesas tiesnese, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesore,
arī starptautiskās organizācijas Transparency International Latvijas nodaļas „Delna” biedre

VALSTS PĀRVALDES RĪCĪBĀ ESOŠAS KONFIDENCIĀLAS INFORMĀCIJAS IZPAUŠANA SABIEDRĪBAS INTERESĒS

Ikvienam cilvēkam saskaņā ar konstitūciju ir tiesības būt informētam par valsts pārvaldes sistēmas institūciju darbību, lai pārliecinātos, ka tās efektīvi, godīgi un taisnīgi, saskaņā ar likumiem pilda sabiedrības uzticētās funkcijas.¹ Valsts pārvaldes atklātība, kas ietver iespēju pieprasīt (pat nenorādot izmantošanas mērķi) un iegūt no valsts pārvaldes iestādes informāciju, kas ir tās rīcībā, ir atzīta par vienu no demokrātiskas valsts administratīvo tiesību principiem. Vienlaikus šis princips pieļauj informācijas iegūšanas ierobežojumus, kas nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu legītimas sabiedrības intereses (valsts drošību, sabiedrisko kārtību, ekonomisko labklājību u.c.), privāto dzīvi un citas legītimas intereses.²

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – Cilvēktiesību tiesa) ir atzinusi, ka Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību konvencijas (turpmāk – konvencija) 10.pants ne tikai nostiprina tiesības paust uzskatus, bet noteiktos gadījumos arī garantē tiesības saņemt no valsts pārvaldes sabiedrībai būtisku informāciju.

Kopš pagājušā gadsimta 80.–90.gadiem gan starptautiskā līmenī, gan daudzās valstīs ir pieņemti dažāda līmeņa tiesību akti, kuru nosaukums ietver norādi par to, ka tie regulē tiesības saņemt informāciju. Vienlaikus visi šie dokumenti ietver arī salīdzinoši detalizētas norādes uz ierobežotas pieejamības informāciju.

Piemēram, Latvijas Informācijas atklātības likumā³ no 5. līdz 8.pantam definēta ierobežotas pieejamības informācija. Arī Ukrainas likuma „Par piekļuvi publiskai informācijai”⁴ 7., 8. un 9.pantā ir uzskaitīts, kāda informācija uzskatāma par ierobežotas pieejamības informāciju.

Tomēr tas vien, ka informācijai piešķirts konfidencialitātes statuss, nenozīmē, ka šāda informācija nav izsniedzama. Tas ļoti labi atspoguļots Ukrainas likuma „Par informāciju”⁵ 29.panta pirmajā daļā, atbilstoši kurai ierobežotas pieejamības informācija ir jāizsniedz, ja tas ir *sabiedrības interesēs* un ja sabiedrības intereses zināt šo informāciju ir lielākas nekā informācijas sniedzēja tiesības uz tās aizsardzību. Latvijas Informācijas atklātības likums vien noteic, ka ierobežotas pieejamības informāciju jāpieprasa rakstveidā un pierasītājam jāpamato pieprasījums un jānorāda mērķis, kādam tā tiks

izmanto. Tas, ka arī ierobežotas pieejamības informācija ir izsniedzama, samērojot pretējās intereses, izriet no administratīvo tiesu judikatūras. Piemēram, kādā lietā administratīvā tiesa norādīja, ka demokrātiska sabiedrība ir ieinteresēta gan informācijas atklātībā, kas ietver piekļuvi dažādiem datiem, gan individu privātās dzīves aizsardzības un neaizskaramības nodrošināšanā. Gan piekļuve publiskiem dokumentiem, gan privātās dzīves aizsardzība ir atzītas par pamattiesībām. Šīs tiesības nostiprinātas ne vien Latvijas Republikas Satversmes 96.pantā (noteic privātās dzīves neaizskaramību) un 100.pantā (citstarp noteic tiesības iegūt informāciju), bet saistītas arī ar tiesībām piedalīties valsts un pašvaldības darbībā (Satversmes 101.pants) un tiesībām vērsties ar iesniegumu un saņemt atbildi (Satversmes 104.pants). Īstenojot minētās tiesības, nereti saskaras dažādu personu pretējās tiesības. Nepārprotami, ka šādās situācijās kādas no tiesībām nākas ierobežot, izvērtējot tiesību nozīmīgumu, ierobežojuma nepieciešamību un samērību.⁶

Arī Eiropas Savienības Tiesa ir norādījusi, ka vispārēja norma par informācijas konfidencialitāti neizslēdz ieinteresēto personu tiesības pierādīt, ka uz attiecīgo dokumentu, kura publiskošana ir pieprasīta, norma neattiecas vai pastāv prioritāras sabiedrības intereses, kas pamato dokumenta publiskošanu.⁷

Tātad konfidencialitātes informācijas gadījumā tiek samērotas savstarpēji pretējās intereses – iestādes vai kādas citas personas intereses informāciju neizpaust un sabiedrības intereses zināt. Tā kā vārdkopa „sabiedrības intereses zināt” ir tiesību jēdziens ar augstu abstrakcijas pakāpi, tā piepildīšana ar saturu praksē ne vienmēr ir vienkārša. Tāpat ne vienmēr ir viegli izvērtēt savstarpējās intereses, lai nonāktu pie secinājuma, kura no interesēm ir lielāka un tāpēc tai dodama priekšroka.

Par to, ka šāda izsvēršana nav vienkārša, liecina gan Latvijas tiesu, gan starptautisko un pārnacionālo tiesu prakse. Kā piemēru var minēt Eiropas Savienības Tiesas šā gada jūlija spriedumu lietā, kurā bija strīds par to, vai zinātnisko ekspertu, kas Eiropas Komisijai kādā jautājumā bija snieguši atzinumus, vārdi ir aizsargājami kā personas dati (tā uzskatīja Komisija un pirmās instances tiesa), vai tomēr atklājami sabiedrībai.⁸

Šā referāta mērķis ir apkopot dažādu tiesu atziņas par sabiedrības tiesību uz informāciju un pretējo tiesisko

¹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 1999.gada 6.jūlija spriedums lietā Nr.04-02(99).

² The administration and you. A handbook. Council of Europe Publishing, 1996, p.18.

³ Informācijas atklātības likums: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 1998.6.novembris, nr.334/335. Angliski pieejams: www.vvc.gov.lv/sk. Freedom of Information Law

⁴ Krievu valodā pieejams: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244981047

⁵ Krievu valodā pieejams http://kodeksy.com.ua/ka/ob_informacii.htm

⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2012.gada 10.septembra spriedums lietā SKA-606/2012.

⁷ Sal. Eiropas Savienības Tiesas 2012.gada 28.jūnija spriedumu lietā C-404/10 P (*Odile Jacob*).

⁸ Eiropas Savienības Tiesas 2015.gada 15.jūlija spriedums lietā C-615/13 P (*ClientEarth*).

interesu samērošanu, priekšroku dotot sabiedrības tiesībām zināt. Referātā izmantota Cilvēktiesību tiesas, Eiropas Savienības Tiesas, kā arī Latvijas administratīvo tiesu prakse lietās, kurās no dažādiem skatu punktiem analizēta sabiedrības interese iegūt informāciju.⁹

Nav šaubu, ka iestādes rīcībā esošie personas privātie dati, jo īpaši kas attiecas uz personas veselību, seksuālo dzīvi, reliģisko vai politisko pārliecību, ir aizsargājami un citām personām nav izpaužami bez attiecīgās personas piekrišanas. Atbilstoši Latvijas Informācijas atklātības likuma 8.pantam un Ukrainas Informācijas atklātības likuma 7.panta trešajai daļai, informācija par fiziskās personas privāto dzīvi tiek aizsargāta.

Tomēr ir situācijas, kad sabiedrības interesēs ir uzzināt arī šādu informāciju. Piemēram, sabiedrībai ir tiesības zināt informāciju par augstāko amatpersonu veselības stāvokli.

Cilvēktiesību tiesā tika izskatīta lieta „*Editions Plon* pret Franciju”¹⁰, kurā izdevējs (pieteicējs) bija publicējis žurnālista un bijušā prezidenta Miterāna ārsta grāmatu par Miterāna slimību (audzēju) un ārstēšanos, detalizēti aprakstot gan slimības diagnozi, gan simptomus. Gan grāmatas autoriem, gan izdevējiem par to iestājās dažādu veidu atbildība. Izdevējs vērsās Cilvēktiesību tiesā, citstarp norādot, ka attiecīgās informācijas izpaušana bija sabiedrības interesēs.

Cilvēktiesību tiesa secināja, ka grāmata tika publicēta saistībā ar plašām debatēm Francijā par sabiedrību interesējošu jautājumu, jo sabiedrībai ir tiesības būt informētai par jebkuru nopietnu slimību, kas skārusi valsts galvu, un jautājums, vai persona, kas zināja, ka ir smagi slima, bija spējīga ieņemt augstāko valsts amatu. Turklāt slepenība attiecībā uz prezidenta veselības stāvokli un tā attīstību no brīža, kad viņš saslima, līdz brīdim, kad sabiedrība par to tika informēta (vairāk nekā desmit gadus vēlāk), radīja sabiedriskas nozīmes jautājumu par politiskās dzīves atklātību.

Vienlaikus minētajā lietā Cilvēktiesību tiesa arī atzina, ka grāmatas izplatīšanas aizliegums pavisam neilgu laiku (nepilnas divas nedēļas) pēc prezidenta nāves bija atbilstošs pieteicēja tiesību ierobežojums, jo aizsargāja mirušā prezidenta sērojošo tuvinieku jūtas.

Lietā „*Österreichische Vereinigung zur Erhaltung, Stärkung und Schaffung eines wirtschaftlich gesunden land- und forstwirtschaftlichen Grundbesitzes* pret Austriju”¹¹ sabiedriskā organizācija, kura bija dibināta ar mērķi aizsargāt lauksaimniecības un mežu zemes un ietekmēt politiku šajā jomā, bija lūgusi valsts iestādei izsniegt anonimizētus lēmumus, kas bija pieņemti 2000.–2005.gadā un attiecās uz zemes transformāciju. Iestāde bija atteikusi izsniegt lēmumus, pamatojot atteikumu ar to, ka, pirmkārt, tā nav informācija Informācijas atklātības likuma izpratnē, otrkārt, tās izsniegšana prasītu pārāk daudz resursu. Tiesā

⁹ Kaut arī Ukraina vēl nav kļuvusi par Eiropas Savienības dalībvalsti, nekas neliedz tās amatpersonām un tiesām lēmumu un spriedumu argumentācijai izmantot arī Eiropas Savienības Tiesas un ES dalībvalstu tiesu atziņas, līdzīgi kā Cilvēktiesību tiesa izmanto citu starptautisko tiesu un nacionālo tiesu praksi: sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2011.gada 19.apriļa spriedumu lietā „*Kasabova* pret Bulgāriju” (iesn. Nr.22385/03) 48.punktā, kur tiesa atsauca uz ASV un Starpamerikas Cilvēktiesību tiesas spriedumiem.

¹⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004.gada 18.maija spriedums lietā „*Editions Plon v. Francij*” (iesn.nr.58148/00).

¹¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2013.gada 28.novembra spriedums lietā „*Österreichische Vereinigung zur Erhaltung, Stärkung und Schaffung eines wirtschaftlich gesunden land- und forstwirtschaftlichen Grundbesitzes v. Austria*” (iesn. Nr.39534/07).

Austrijas valdība argumentēja, ka pieprasītā informācija attiecas uz administratīvā procesa dalībniekiem un tāpēc citām personām nav tiesību to pieprasīt.

Cilvēktiesību tiesa piekrita, ka informācijas izsniegšanas ierobežojums ir noteikts ar likumu un tam ir legītims mērķis – citu personu aizsardzība, tomēr uzskatīja, ka ierobežojums nav samērīgs. Tā kā biedrība vēlējas veikt pētniecību par pieņemto lēmumu vispārējo ietekmi, lai varētu dot ieteikumus arī tiesību normu uzlabošanai, iestādes pilnīgais atteikums, pat neapsverot, ka būtu iespējams izsniegt daļu no lēmumiem, bija nesamērīgs.

Šajā sakarā jāatzīmē, ka Ukrainas Informācijas atklātības likuma 7.panta sestajā daļā norādīts, ka var izsniegt arī daļēju informāciju, ja kāds dokuments satur gan neizpaužamu, gan izpaužamu informāciju. Arī atbilstoši Latvijas Informācijas atklātības likuma 10.panta ceturtajai daļai, ja pieprasītās informācijas kopums ietver arī ierobežotas pieejamības informāciju, iestāde izsniedz tikai to informācijas daļu, kas ir vispārpieejama. To informācijas daļu, kas ietver ierobežotas pieejamības informāciju, izsniedz, ievērojot šajā likumā noteikto īpašo kārtību.

Iepriekš minētajā lietā Cilvēktiesību tiesa īpaši uzsvēra, ka sabiedriskās organizācijas, līdzīgi kā žurnālisti un plašsaziņas līdzekļi, pilda sava veida „sargsuņa” lomu.

Sabiedrisko organizāciju „sargsuņa” lomu saistībā ar tiesībām saņemt informāciju Cilvēktiesību tiesa pirmo reizi īpaši uzsvēra 2009.gada 14.apriļa spriedumā „*Társaság a Szabadságjogokért* pret Ungāriju”.¹² Šajā lietā sabiedriskā organizācija bija lūgusi Ungārijas konstitucionālajai tiesai sniegt informāciju par tiesā iesniegto pieteikumu, ko bija iesniedzis parlamenta loceklis. Konstitucionālā tiesa, noskaidrojusi konkrētā parlamentārieša viedokli, atteica izsniegt organizācijai informāciju, norādot, ka informācija par tiesvedībā esošu lietu nevar tikt izsniegta bez pieteicēju piekrišanas. Organizācija vērsās tiesā un, kaut arī spriedums Konstitucionālajā tiesā attiecīgajā lietā jau bija pasludināts, noraidīja organizācijas pieteikumu, norādot, ka pieprasītā informācija ietver personas datus, kuri nevar tikt izpausti.

Cilvēktiesību tiesā viens no valdības argumentiem šajā lietā bija, ka konstitucionālās sūdzības iesniedzējs nav rēķinājies ar to, ka viņa dati tiks izpausti. Ja sabiedrībai būs pieejami pieteikumi, tas atturēs individuus vērsties konstitucionālajā tiesā.

Cilvēktiesību tiesa piekrita, ka ierobežojumam ir legītims mērķis – citu personu aizsardzība. Tomēr tā uzskatīja, ka organizācija nebija prasījusi pieteikuma iesniedzēja personīgos datus, turklāt maz ticams, ka konstitucionālā sūdzība varētu saturēt aizsargājumus personas datus. Tiesa norādīja, ka tas būtu fatāls vārda brīvības apdraudējums, ja publiskās personas varētu cenzēt publisko debati, atsaucoties uz savu privāto dzīvi un apgalvojot, ka viņu viedokļi par valsts jautājumiem uzskatāmi par privātajiem datiem, ko nevar izpaust bez viņu piekrišanas.

Latvijas administratīvajā tiesā arī bijušas vairākas lietas, kurās samērota personas vēlme aizsargāt privātās dzīves aspektus un sabiedrības tiesības zināt šo informāciju. Tā, piemēram, kādā lietā persona bija lūgusi pašvaldībai sniegt informāciju par vienas privātpersonas algu un kopējiem ienākumiem. Pašvaldība atteica sniegt pieprasīto informāciju, norādot, ka informācija par ienākumiem attiecas uz personas privāto dzīvi. Informācijas pieprasītāja

¹² Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009.gada 14.apriļa spriedums „*Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*” (iesn. Nr.37374/05).

vērsās tiesā, un tiesa apmierināja pieteikumu. Tiesa norādīja, ka tas, ka pieprasītā informācija attiecas uz vienas personas ienākumiem, nenozīmē, ka šo informāciju sabiedrības locekļi nevar izmantot, lai pārliecinātos, ka iestāde pareizi izlieto finanšu līdzekļus un vai šai vienai personai nepamatoti neizrāda īpašu labvēlību. Par valsts līdzekļiem nodarbinātas personas datu, kas ir sabiedrības legītimas intereses lokā, aizsardzība ir mazāka, nekā tā ir privāti nodarbinātai personai. Savukārt, ja dokumentos, kas satur pieprasīto informāciju, ietverti arī tādi dati par fizisko personu, kas nav saistāmi ar mērķi kontrolēt izdevumu izlietojumu (piemēram, privātās personas bankas konts, tālruņa numurs u.tml.), sniegtot pieprasīto informāciju, šie dati nav jāizpauž.¹³

Jau iepriekš minētajā Eiropas Savienības Tiesas spriedumā lietā *ClientEarth* attiecībā uz personas privāto datu izpaušanu Tiesa norādīja – ja datu pieprasītājs ir pamatojis savu vajadzību pēc informācijas, iestādei jāpārbauda, vai datu izpaušana varētu nodarīt kaitējumu personai, par kuru informācija tiek izpausta. Ja kaitējums nevar rasties, informācija ir jāizsniedz. Arī tad, ja kaitējums varētu rasties, ir jāizsver dažādās intereses. Konkrētajā lietā, pieprasot ekspertīzi veikušo personu vārdus, informācijas pieprasītājs bija pamatojis savu interesi ar to, ka neuzticas iestādei, tās objektivitātei, jo tā atzinumu sniegšanai nereti piesaista ar ražotājiem saistītus, tātad personīgi ieinteresētus, ekspertus. Eiropas Savienības Tiesa norādīja, ka procesa pārskatāmība veicina lielāku iestādes legītimātāti un palielina uzticību šai iestādei. Informācijas pieprasītāju iesniegtie detalizētie apgalvojumi par neobjektivitāti ekspertu izvēlē, kā arī nepieciešamība nodrošināt iestādes lēmumu pieņemšanas procesa pārskatāmību pierāda, ka apstrīdētās informācijas izsniegšana bija vajadzīga sabiedrības interesēs. Pārbaudot, vai informācijas izpaušana varētu nodarīt kaitējumu personām, par kurām informācija pieprasīta, to integritātei un privātajai dzīvei (kā piemēri tika minēti individuālie apvainojumi), Tiesa secināja, ka neredz tam pamatu, jo informācijas izpaušana tieši ļautu kļiedēt aizdomas par neobjektivitāti. Izņēmumi no tiesībām piekļūt iestāžu dokumentiem ir jāinterpretē šauri, lai tās liegtu, ir jākonstatē konkrēta un reāla kaitējuma risks aizsargājām interesēm.¹⁴

Arī komercnoslēpuma aizsardzība ir viens no vispārārstītiem mērķiem informācijas neizsniegšanai un var būt pamats informācijas atteikumam. Atbilstoši Latvijas Informācijas atklātības likuma 7.pantam un Ukrainas likuma „Par piekļuvi publiskai informācijai” 7.panta septītajai daļai, komercnoslēpums atzīts par ierobežotas pieejamības (konfidenciālu) informāciju.

Cilvēktiesību tiesa lietā „Guseva pret Bulgāriju”¹⁵ citstarp aplūkoja jautājumu par atsevišķu nevalstiskas organizācijas biedru tiesībām saņemt ekonomiska rakstura informāciju. Šajā lietā kāda dzīvnieku aizsardzības biedrības aktiviste vairākas reizes bija vērsusies pašvaldībā, lai iegūtu informāciju par dažādiem jautājumiem, tostarp par līgumu, kas bija noslēgts starp pašvaldību un pašvaldības uzņēmumu par klaiņojošo dzīvnieku savākšanu, statistiku

par izmitināto dzīvnieku skaitu, miršanu un patversmes uzturēšanas budžetu. Pašvaldība šo informāciju neizsniedza, pamatojot ar komercnoslēpuma aizsardzību. Tūklāt informāciju pašvaldība nesniedza arī pēc tam, kad Bulgārijas tiesas bija atzinušas šādas tiesības.

Cilvēktiesību tiesā valdība citstarp argumentēja, ka pieteicēja lūdza izsniegt informāciju kā indivīds, nevis biedrības vārdā. Tomēr Cilvēktiesību tiesa atzina, ka pieteicēja informāciju bija pieprasījusi sabiedrības interesēs kā organizācijas biedre.

Cilvēktiesību tiesa atzina, ka, tā kā pašvaldība nebija izpildījusi Bulgārijas tiesas spriedumus un nebija izsniegusi informāciju, valsts ir pārkāpusi arī konvencijas 10.pantu.

Par konfidenciālu informāciju atzīti arī iekšējie dokumenti, kas nepieciešami iestādei lēmumu sagatavošanas procesā.

Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka valsts ārpolitiskās darbības paturēšana slepenībā var būt būtiska valsts interese, jo var nopietni kaitēt ārpolitikas jautājumu risināšanai. Piemēram, vēstnieka ziņojuma, kuru tas ir klasificējis kā konfidenciālu vai slepenu, publiskošana var nelabvēlīgi un paralizējoši ietekmēt valsts ārējo politiku, kā arī var padarīt konkrēto amatpersonu attiecīgajā valstī par *persona non grata*. Vienlaikus tiesa norādīja, ka novērst jebkādu sabiedrisko debati par jautājumiem, kas saistīti ar ārlietām, norādot uz nepieciešamību aizsargāt diplomātisko sakarsti, ir nepieņemama.¹⁶

Par konfidenciālas informācijas izpaušanu valsts darbiniekiem var iestāties atbildība, jo īpaši, ja tā tiek izpausta pretēji augstākas amatpersonas rīkojumam.

Arī Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka valsts darbiniekus var sodīt par ierobežotas pieejamības informācijas atklāšanu, jo viņu misija demokrātiskā sabiedrībā ir palīdzēt valdībai pildīt tās funkciju. Sabiedrībai ir tiesības sagaidīt, ka ierēdņi palīdzēs, nevis kaitēs demokrātiski ievēlētai valdībai, tāpēc viņu lojalitātes pienākumam ir liela nozīme. Pateicoties savam amatam, ierēdņiem bieži ir piekļuve informācijai, kuru valsts pārvalde dažādu iemeslu dēļ ir ieinteresēta neizpauzt.¹⁷

Tomēr tā sauktie trauksmes cēļi (angļu val. *whistleblowers*), kas ziņo par nelikumībām organizācijas iekšienē, tiek aizsargāti, jo iekšējās konfidenciālās informācijas izpaušana dažkārt var būt sabiedrības interesēs. Arī Ukrainas likuma „Par piekļuvi publiskai informācijai” 11.pantā ietverta šādu ziņotāju aizsardzība, ja vien tas darbojies labā ticībā un informācijas atklāšana bijusi sabiedrības interesēs.

Cilvēktiesību tiesā jautājums par ziņotāja sodīšanu aplūkots lietā „Guja pret Moldovu”.¹⁸ Šajā lietā tiesa vērtēja bijušā prokuratūras darbinieka sūdzību par vārda brīvības ierobežojumu. Sūdzības iesniedzējs bija atbrīvots no amata, jo bija atklājis laikrakstam krimināllietas materiālus – vēstules, kuras bija iesniedzis politiķis ar acimredzamu mērķi ietekmēt konkrētu izmeklēšanu.

Šajā lietā Cilvēktiesību tiesa norādīja – ja ierēdnis izpauž sabiedrībai informāciju par prettiesisku rīcību, šāda ierēdņa rīcība var tikt aizsargāta. Tas ir tādēļ, ka korupcijas

¹³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2012.gada 10.septembra spriedums lietā Nr.SKA-606/2012.

¹⁴ Sk. Eiropas Savienības Tiesas 2015.gada 15.jūlija spriedumu lietā C-615/13 P (*ClientEarth*).

¹⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015.gada 17.februāra spriedums lietā *Guseva v. Bulgaria* (iesn. Nr.6987/07).

¹⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007.gada 10.decembra spriedums lietā *Stoll v. Switzerland* (iesn. Nr.69698/01).

¹⁷ Sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008.gada 12.februāra sprieduma lietā *Guja v. Moldova* (iesn. no.14277/04), 70.–71.punktā.

¹⁸ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008.gada 12.februāra spriedums lietā *Guja v. Moldova* (iesn. no.14277/04).

IV TIESĪBDOMAS: PRIEKŠLASĪJUMI, PUBLIKĀCIJAS

gadījumi ir grūti atklājami, bet darba kolēģi ir pirmie, kas to var pamanīt. Šādu informāciju gan vispirms būtu jāatklāj augstākām amatpersonām, un tikai tad, ja tas ir acīmredzami nelietderīgi, kā „ķeroties pie pēdējā salmiņa”, šāda informācija būtu jāatklāj sabiedrībai.

Cilvēktiesību tiesa norādīja, kādi kritēriji ir vērtējami, lai novērtētu informācijas atklājēja vārda brīvības ierobežojumu: 1) jāvērtē sabiedrības interešu nozīmīgums, ņemot vērā, ka valsts pārvaldes darbība un bezdarbība ir pakļauta pārbaudei ne tikai no likumdevēja un tiesas, bet arī plašsaziņas līdzekļu un sabiedrības puses, turklāt šī interese dažkārt var būt nozīmīgāka par tiesiski noteikto konfidencialitātes pienākumu; 2) izpaustajai informācijai jābūt patiesai un pēc iespējas pārbaudītai, tā nevar būt apmelojoša vai safabricēta; 3) jāņem vērā arī kaitējums, kas valsts pārvaldei nodarīts ar informācijas atklāšanu un jāvērtē, vai kaitējums ir lielāks par sabiedrības interesi zināt šo informāciju; 4) jāņem vērā informāciju atklājušās

personas motivācija (piemēram, personisks aizvainojums, nepatika vai personīgā labuma gūšana netiek uzskatīta par atbilstošu motivāciju). Ir svarīgi, ka persona darbojas labā ticībā un ir pārliecināta, ka informācija ir patiesa, ka tās atklāšana ir sabiedrības interesēs un nav citas iespējas, kā novērst kaitējumu; 5) jāvērtē arī uzlikta soda samērīgums.

Konkrētajā lietā Cilvēktiesību tiesa secināja, ka jautājums skāra varas dalīšanas principus, politiku vēlmi ietekmēt izmeklēšanu, tāpēc tas ir demokrātiskai sabiedrībai svarīgs jautājums un sabiedrībai ir leģitīma interese būt par to informētai. Kaut arī atklātā informācija varēja iedragāt sabiedrības uzticību prokuratūrai, tomēr sabiedrības tiesības zināt par politiku ietekmi uz prokuratūru ir tik būtiskas, ka ir svarīgākas par uzticības iedragāšanu.

Priekšlasījums Ukrainas Augstākās administratīvās tiesas konferencē „Administratīvā justīcija cilvēktiesību aizsardzībai šodien un perspektīvā Ukrainā”, Kijevā, 2015.gada 1.oktobrī

Veronika KRŪMIŅA,
Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja

ADMINISTRATĪVO TIESU LOMA UN IZAICINĀJUMI CILVĒKTIESĪBU AIZSARDZĪBĀ: LATVIJAS PIEREDZE

Latvijas administratīvo tiesu pieredze ir tikai nedaudz ilgāka par desmit gadiem. Tā ir salīdzinoši neilga, izaicinājumiem bagāta, bet kopumā veiksmīga pieredze.

Referātā vispirms īsumā tiks ieskicēta tiesiskā situācija, kurā Latvijā tika izveidotas administratīvās tiesas, kā arī raksturota administratīvo tiesu sistēma. Pēc tam tiks raksturots lielākais Latvijas administratīvo tiesu izaicinājums saistībā ar tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanu, proti, saprātīgu lietu izskatīšanas termiņu ievērošanu. Visbeidzot nobeigumā tiks ilustrēts viens Latvijai raksturīgs labās prakses piemērs cilvēktiesību aizsardzībā.

I. PAR ADMINISTRATĪVO TIESU SISTĒMU LATVIJĀ

Jāatzīmē, ka pirms Latvijas okupācijas un iekļaušanas PSRS sastāvā valstī jau pastāvēja administratīvo tiesu sistēma.¹ Tomēr padomju laikā nesaskaņas ar valsts iestādēm un vēršanās pret tām tiesā bija neierasta un sākumā pat aizliegta.

Laikā no 1991.gada, kad tika atjaunota Latvijas valsts neatkarība, līdz 2004.gadam, kad stājās spēkā Administratīvā procesa likums,² tiesvedību administratīvajās

lietās regulēja atsevišķa Civilprocesa likuma sadaļa, un administratīvās lietas tika izskatītas vispārējās jurisdikcijas tiesās.³ Šai sistēmai bija vairāki trūkumi, tostarp attiecībā uz cilvēktiesību aizsardzību.⁴ Tādēļ bija nepieciešams veidot pilnīgi jaunu administratīvā procesa sistēmu.

Pagājušajā gadā mēs svinējām Administratīvā procesa likuma un arī administratīvo tiesu izveides 10 gadu jubileju. Viens no šā likuma galvenajiem mērķiem ir nodrošināt demokrātiskas, tiesiskas valsts pamatprincipu, it sevišķi cilvēktiesību, ievērošanu konkrētās publiski tiesiskajās attiecībās starp valsti un privātpersonu.

Latvijā ir triju instanču administratīvo tiesu sistēma. Lietas pirmajā instancē izskata Administratīvā rajona tiesa, kura sastāv no pieciem reģionālajiem tiesu namiem. Lietas apelācijas kārtībā izskata Administratīvā apgabaltiesa. Savukārt lietas kasācijas kārtībā izskata speciāls Administratīvo lietu departaments Augstākās tiesas sastāvā.

Pirms administratīvo tiesu izveides ekspertu vidū notika plašas diskusijas par to, vai efektīvāk ir veidot atsevišķas administratīvās tiesas vai arī paredzēt speciālus

¹ Likums par administratīvajām tiesām: 04.03.1921. *Likumu un valdības rīkojumu krājums*, Nr.7, 03.04.1921.

² Administratīvā procesa likums: 25.10.2001. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.164 (2551), 14.11.2001.

³ Briede J., Bērtaite I. *Administrative Law 2011-2012*. Republic of Latvia. *European Review of Public Law*, 2012, Vol.24, No.4, p.1719.

⁴ Sk. piemēram, Levits E. Latvijas tiesību sistēmas attīstības iezīmes uz XXI gadsimta sliekšņa. *Latvijas tiesību vēsture (1914-2000)*. Rīga: Fonds „Latvijas Vēsture”, 2000, 477–507.lpp.

tiesnešus, kas strādā ar administratīvajām lietām, vispārējās jurisdikcijas tiesās. Viens no pretargumentiem administratīvo tiesu izveidošanai bija tas, ka Latvijai nav raksturīgas specializētas tiesas. Tomēr, novērtējot administratīvo tiesnešu svarīgo lomu valsts pārvaldes uzlabošanā un iedzīvotāju uzticības valstij veicināšanā, eksperti atzina, ka lietderīgāk būtu veidot atsevišķas administratīvās tiesas.

Diskusija bija arī par atsevišķas Augstākās administratīvās tiesas dibināšanu. Taču, lai neradītu neskaidru situāciju, ka valsti ir divas augstākās tiesas, šī doma tika noraidīta. Tādējādi esošās Augstākās tiesas sastāvā līdztekus Civillietu departamentam un Krimināllietu departamentam tika izveidots Administratīvo lietu departaments.⁵

No šodienas skatpunkta raugoties, iecere dibināt atsevišķas administratīvās tiesas, nevis palielināt tiesnešu amata vietas vispārējās jurisdikcijas tiesās, ir bijusi veiksmīga. Administratīvās tiesas tika veidotas kā jaunas tiesas, kurām jau pašā sākumā tika izvirzītas augstas prasības. Pirmo reizi tiesnešu amata kandidātu atlasei tika izveidota nopietna atlases sistēma, kas aptvēra gan psiholoģisko testu, gan zināšanu pārbaudi, tostarp cilvēktiesību jautājumos. Ar administratīvo tiesu izveidi tiesu sistēma ieguva augsti kvalificētus profesionāļus.

II. PAR EFEKTĪVU ADMINISTRATĪVO PROCESU KĀ VIENU NO TIESĪBU UZ TAISNĪGU TIESU GARANTIJĀM

Kopš Administratīvā procesa likums stājies spēkā un sāka darboties administratīvās tiesas, Latvijas administratīvās tiesības ir dinamiski attīstījušās. Tomēr viens no pirmajiem un lielākajiem izaicinājumiem jaunizveidotajām administratīvajām tiesām bija lielais lietu daudzums. Tas pārsniedza prognozēto. Tādējādi administratīvās tiesas, kurām vajadzēja būt un kuras faktiski arī bija viens no galvenajiem cilvēktiesību garantiem, jau drīz pēc to izveidošanas faktiski nespēja nodrošināt saprātīgus lietu izskatīšanas termiņus. Proti, sistēmiskas problēmas saistībā ar lielo lietu daudzumu radīja draudus tiesību uz taisnīgu tiesu pienācīgai ievērošanai.

Šādas situācijas pamatā visdrīzāk bija divas kļūdas. Pirmkārt, nebija pietiekami izpētīts jautājums par iespējamo lietu daudzumu. Turklāt, izveidojot administratīvās tiesas, administratīvās lietas, kuras nebija atbilstoši līdzšīnējā kārtībā pabeigtas izskatīt vispārējās jurisdikcijas tiesās, tika nosūtītas izskatīšanai jaunizveidotajām administratīvajām tiesām. Tādējādi jaunizveidotās administratīvās tiesas savu darbu uzsāka jau ar ievērojamu lietu uzkrājumu.

Otrkārt, Administratīvā procesa likuma daļa, kas regulē tiesvedību administratīvajā tiesā, tika izstrādāta, par paraugu ņemot civilprocesa regulējumu. Tomēr administratīvais process un civilprocess atšķiras, un no civilprocesa aizgūtais regulējums par tiesvedību administratīvajā tiesā, raugoties ar šodienas acīm, bija nedaudz smagnējs.

Administratīvo tiesu pārslodze kļuva acīmredzama jau drīz pēc to izveides. Kopš tā brīža pastāvīgi tiek strādāts pie tā, lai pilnveidotu un efektīvizētu lietu izskatīšanas procesu administratīvajās tiesās. Starp vairākiem šo desmit gadu laikā īstenotiem administratīvā procesa efektīvizēšanas pasākumiem vēlētos izcelt divus: 1) plašāku

⁵ Krūmiņa V. Administratīvo tiesu pirmie pieci gadi. <http://www.at.gov.lv/lv/about/conferences/admtiesas/>

lietu izskatīšanas rakstveida procesā ieviešanu un 2) tiesu instanču skaita samazināšanu atsevišķās lietu kategorijās.

1. Rakstveida procesa plašāka ieviešana

Sākotnēji Administratīvā procesa likumā mutvārdu process tika noteikts kā tiesas procesa pamatveids gan procesuālo jautājumu izlemšanai, gan lietu izskatīšanai pēc būtības. Savukārt rakstveida process tika paredzēts tikai tadā gadījumā, ja pieteicējs norāda, ka vēlas, lai lieta tiktu izskatīta rakstveida procesā.

Vispirms bez plašām diskusijām rakstveida process tika ieviests procesuālo jautājumu izlemšanai. Savukārt 2012.gadā Latvijas likumdevējs veica grozījumus Administratīvā procesa likumā, nosakot rakstveida procesā kā pamatveidu arī lietu izskatīšanai pēc būtības.

Pirms šāda lēmuma pieņemšanas eksperti veica plašu izpēti, analizējot lietu izskatīšanu mutvārdu vai rakstveida procesā no tiesību uz taisnīgu tiesu viedokļa. Tika secināts – ja persona vēlas lietas izskatīšanu mutvārdu procesā, tai šāda iespēja ir jānodrošina vienā instancē, kas izskata lietu pēc būtības. Apelācijas instances tiesā lietu pretēji pieteicēja vēlmēm var izskatīt rakstveida procesā, ja tiesas ieskatā procesa veids neietekmē lietas objektīvu un taisnīgu izspriešanu, proti, ja lietas apstākļi neprasa pieteicēja personīgu uzklaušāšanu un tiesa lietu var izspriest, iepazīstoties ar lietas materiāliem un procesa dalībnieku viedokli rakstveidā. Savukārt kasācijas instances tiesā, ja tās kompetencē nav faktisko apstākļu pārvērtēšana, bet tikai tiesību jautājumi, kā tas ir arī Latvijā, visas lietas var izskatīt tikai rakstveida procesā, pat ja pieteicējs prasa mutvārdu procesu.

Ņemot vērā minēto, Latvijā administratīvo lietu skatīšanā apelācijas instancē plaši tiek izmantots rakstveida process. Savukārt kasācijas instancē pamatā lietas tiek izskatītas rakstveida procesā. Tā, piemēram, pagājušajā gadā no 954 Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamentā izskatītajām lietām mutvārdu procesā tika izskatītas tikai 7 lietas. Pārējās lietas izskatītas rakstveida procesā.

Rakstveida procesa plašāka ieviešana ir sevi attaisnojusi, samazinot lietu izskatīšanas termiņus.

2. Tiesu instanču skaita samazināšana atsevišķās lietu kategorijās

Attiecībā uz jautājumu par tiesu instanču skaita samazināšanu kā vienu no administratīvā procesa efektīvizēšanas pasākumiem sākotnēji Latvijas likumdevējs uzskatīja, ka visām administratīvajām lietām ir jābūt paredzētai pārsūdzības iespējai apelācijas un kasācijas kārtībā. Tomēr laika gaitā, izvērtējot gan savu, gan citu valstu pieredzi, esam nonākuši pie secinājuma, ka atsevišķās lietu kategorijas efektīvāk ir samazināt tiesu instanču skaitu, paredzot tikai divas instances. Šobrīd administratīvo lietu izskatīšana tikai divās tiesu instancēs ir paredzēta vairākām maznozīmīgākām lietu kategorijām, kā arī lietām, kurās lēmumu pieņem koleģiāla, neatkarīga institūcija (kvazitiesa).

Piemēram, Iesniegumu likumā⁶, likumā „Par sapulcēm, gājieniem un piketiēm”⁷, Informācijas atklātības likumā⁸ noteikts, ka lietu izskata pirmās instances administratīvā

⁶ Iesniegumu likums: 27.09.2007. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.164 (3740), 11.10.2007.

⁷ Par sapulcēm, gājieniem un piketiēm: 16.01.1997. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.31/32 (746/747), 30.01.1997.

⁸ Informācijas atklātības likums: 29.10.1998. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.334/335 (1395/1396), 06.11.1998.

tiesa un kasācijas instances administratīvā tiesa. Pēc būtības lietu izskata viena instance, bet kasācijas instances tiesa pārbauda tiesību normu pareizu piemērošanu. Savukārt Konkurences padomes, Sabiedrisko pakalpojumu regulatora, Finanšu un kapitāla tirgus komisijas izdotos administratīvos aktus var pārsūdzēt apelācijas instances administratīvajā tiesā kā pirmās instances tiesā un Augstākajā tiesā kā kasācijas instances tiesā.

Latvijā ir bijusi arī diskusija par to, vai ar nolūku samazināt lietu izskatīšanas termiņu nebūtu vispār jāatsakās no vienas tiesu instances, proti, jāpāriet no trim tiesu instancēm uz divām tiesu instancēm. Šāds priekšlikums līdz šim tomēr nav guvis pārliecinošu atbalstu. Tas arī ir saprotams, jo administratīvās tiesas Latvijā darbojas tikai nedaudz vairāk kā desmit gadus. Trīs instanču tiesu sistēma tika veidota tāpēc, lai, divās instancēs pārbaudot pierādījumus, maksimāli samazinātu kļūdu iespējamību, tādējādi garantējot no valsts puses taisnīgu strīda atrisināšanu. Atcelto zemākas instances tiesu nolēmumu skaits joprojām ir salīdzinoši augsts, tādēļ tiesu instanču skaita samazināšanas rezultātā izpaliktu atkārtots pieteikumu izvērtējums pēc būtības un līdz ar to, iespējams, samazinātos privātpersonu tiesību aizsardzības līmenis. Tiesu instanču skaita samazinājumam, šķiet, vēl nav gatava arī Latvijas sabiedrība.

Runājot par efektīvām tiesībām uz taisnīgu tiesu, jāpiemin arī jautājums par kompetenču strīdiem starp administratīvo tiesu un vispārējās jurisdikcijas tiesu. Šādā situācijā tiesnesis var vērsties ar jautājumu par lietas pakļautību Augstākajā tiesā. Šādus jautājumus izšķir Augstākās tiesas priekšsēdētājs kopā ar Augstākās tiesas departamentu priekšsēdētājiem. Praksē šādu gadījumu nav daudz – gadā tiek izskatīti ne vairāk par trim šādiem lūgumiem.

Apkopojot – iepriekš minētie un arī citi administratīvā procesa efektīvizēšanas pasākumi kopumā ir nesuši pozitīvu rezultātu. Par to liecina arī 2014.gada Eiropas Komisijas ziņojums par tiesiskumu Eiropas Savienībā⁹. Tajā analizēta Eiropas Savienības dalībvalstu situācija ar tiesu sistēmu saistītos jautājumos, salīdzinot 2010. un 2012.gada datus. Minētajā ziņojumā secināts, ka tiesu sistēmas efektivitātes jomā administratīvajās lietās Latvija uzlabojusi rezultātus un kopumā atbilst Eiropas Savienības valstu vidējam līmenim. Tiesvedības ilguma ziņā, salīdzinot ar 2010.gadu, par apmēram trešdaļu ir samazinājies dienu skaits, kas nepieciešams administratīvās lietas izskatīšanai pirmajā instancē. Minētajā ziņojumā secināts, ka salīdzinājumā ar iepriekšējā ziņojuma rezultātiem Latvijā ir samazinājies arī nepabeigto lietu skaits administratīvajās tiesās.

III. LATVIJAI RAKSTURĪGS LABĀS PRAKSES PIEMĒRS CILVĒKTIESĪBU AIZSARDZĪBĀ

Administratīvajām tiesām ir būtiska loma cilvēktiesību nodrošināšanā. Cilvēktiesību jautājumi ir administratīvo tiesu ikdiens. Tomēr, runājot par labās prakses piemēriem, Latvijas kontekstā īpaši var izcelt pieteikumus vides aizsardzības nolūkos.

Latvijā tiesības uz vides aizsardzību ir nostiprinātas Latvijas Republikas Satversmes¹⁰ 115.pantā. Tajā paredzēts, ka valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vide,

⁹ The 2014 EU Justice Scoreboard. http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/justice_scoreboard_2014_en.pdf

¹⁰ Latvijas Republikas Satversme: 15.02.1922. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.43, 01.07.1993.

sniedzot ziņas par vides stāvokli un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu. Administratīvo tiesību jomā minētās tiesības ir konkretizētas Vides aizsardzības likuma¹¹ 9.panta trešajā daļā. Tajā paredzēts, ka sabiedrība ir tiesīga apstrīdēt un pārsūdzēt valsts iestādes vai pašvaldības administratīvo aktu vai faktisko rīcību, kas neatbilst vides normatīvo aktu prasībām, rada kaitējuma draudus vai kaitējumu videi. Pieteikums vides aizsardzības nolūkos ir izņēmums no vispārējās kārtības, atbilstoši kurai ar pieteikumu administratīvajā tiesā var vērsties vienīgi subjektīvo publisko tiesību aizskārums gadījumā. Latvijā likumdevējs ir paredzējis, ka vides jomā administratīvajā tiesā ikviens var vērsties ar *actio popularis*. Tādējādi Latvijas likumdevējs ir akcentējis sabiedrībai svarīgu un sensitīvu jomu, kurā nepieciešama pastiprināta tiesiskā aizsardzība, un izvēlējis ļoti atvērtu pieeju, ieviešot nacionālajās tiesībās Orhūsas konvencijas¹² 9.pantu.¹³

Latvijas administratīvo tiesu pieredze nav apstiprinājusi dažu valstu bažas par nesamērīgi daudzajiem pieteikumiem vides jomā, kas varētu pārlietu apgrūtināt tiesu darbu. Iespējams, šāda situācija izskaidrojama ar Latvijas sabiedrības pasivitāti iesaistīties visai sabiedrībai nozīmīgu jautājumu risināšanā. Jebkurā gadījumā šāda ļoti atvērta pieeja, vides aizsardzības jomā pieļaujot iespēju vērsties tiesā ar *actio popularis*, Latvijas situācijā ir devusi pozitīvu rezultātu un varētu kalpot par iedrošinājumu vismaz citām postsociālisma valstīm, kuras vēl šaubās par šāda risinājuma piemērotību.¹⁴

Ģan saistībā ar pieteikumiem vides aizsardzības nolūkos, ģan citām lietām vēlos vērst uzmanību uz to, ka Latvijā kopumā ir salīdzinoši zemas valsts nodevas par tiesā iesniedzamajiem procesuālajiem dokumentiem, katrā gadījumā tie neierobežo personu pieeju tiesai. Turklāt tiesa, ievērojot fiziskās personas mantisko stāvokli, pēc personas lūguma var pilnīgi vai daļēji atbrīvot personu no minētajiem maksājumiem. Pozitīva lietas iznākuma gadījumā minētie maksājumi tiek atlīdzināti.

Nobeiguma vietā

Lai ģan nedaudz vairāk kā desmit gadu administratīvo tiesu pieredze vērtējama kā salīdzinoši neliela, tās ietekme uz cilvēktiesību aizsardzību Latvijā ir bijusi ievērojama. Bez šaubām mums joprojām ir izaicinājumi. Vienlaikus, iepazīstoties arī ar citu valstu pieredzi, redzam, ka daudzi no šiem izaicinājumiem mums visiem ir līdzīgi un mēs varam viens no otra mācīties.

Priekšlasījums Ukrainas Augstākās administratīvās tiesas konferencē „Administratīvā justīcija cilvēktiesību aizsardzībai šodien un perspektīvā Ukrainā”, Kijevā, 2015.gada 1.oktobrī

¹¹ Vides aizsardzības likums: 02.11.2006. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.183 (3551), 15.11.2006.

¹² Orhūsas konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.64 (2639), 26.04.2002.

¹³ Sk. Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2013.gada 30.septembra lēmuma lietā Nr.SKA-972/2013 4.punktu; 2012.gada 30.oktobra sprieduma lietā Nr.SKA-139/2012 30.punktu.

¹⁴ Bértaite I. Ar administratīvi procesuālo *locus standi* saistītie problēmjaudājumi Latvijas administratīvā procesa tiesībās. Promocijas darba melnraksts, 2014. Nēpublicēts, 147.lpp.

Dr. iur. Jānis BAUMANIS,
Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta
zinātniski analītiskais padomnieks

IESKATS KRIMINĀLTIESĪBU NORMU INTERPRETĀCIJAS PROBLEMĀTIKĀ

Eiropas Komisijas paziņojumā Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai ceļā uz Eiropas Savienības kriminālpolitiku „Eiropas Savienības politikas efektīvas īstenošanas nodrošināšana ar krimināltiesību palīdzību” tika sniegts redzējums saskaņotai un konsekventai Eiropas Savienības kriminālpolitikai līdz 2020.gadam, norādot: „Jābūt kopīgai izpratnei par pamatprincipiem, uz kuriem ir balstīti Eiropas Savienības tiesību akti krimināltiesību jomā, piemēram, par Eiropas Savienības krimināltiesībās lietoto juridisko pamatjēdzienu interpretāciju [...]”¹ Taču, lai īstenotu Eiropas Savienības krimināltiesisko jēdzienu kopīgo interpretāciju Eiropas Savienības mērogā, nepieciešama krimināltiesību normu, tai skaitā tajās ietvertu jēdzienu, vienveidīga interpretācija atsevišķās valsts ietvaros.

Pieņemot vai grozot konkrētas tiesību normas redakciju, tajā tiek ietverta noteikta jēga un saturs, kas tiek atklāts tiesību normas interpretācijā jeb tulkošanā. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētais profesors Jānis Neimanis norāda: „Jebkurā tiesību normā tiek ietverts zināms saturs (normas kondicionālprogramma), kurš tās piemērotājam ir jāatklāj. Tiesību norma ir tikai forma, kurā izpaudusies tās izdevēja griba, tādēļ nepieciešams process, kurā šī griba tiek restaurēta konkrētajā situācijā un laikā. Tiesību normas satura un jēgas noskaidrošanu sauc par tiesību normas iztulkošanu.”² Taču tiesību normas interpretācija (iztulkošana) ir ne tikai process, kurā tiek atklāta tiesību normas jēga un saturs, bet arī šī procesa rezultāts, kas var tikt nostiprināts nolēmumos. Piemēram, Satversmes tiesas spriedums, kurā nostiprināta normas interpretācija kā rezultāts, saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 2.panta otro daļu ir kriminālprocesa tiesību avots.

Lai gan Krimināllikumā nav reglamentēti krimināltiesību avoti, jāatzīst, ka Satversmes tiesas spriedums, kurā nostiprināta Krimināllikuma normas interpretācija, ir krimināltiesību avots, kas ir saistošs visiem normu piemērotājiem. Minēto jāpapildina ar secinājumu, kas nostiprināts Satversmes tiesas 2008.gada 9.septembra lēmumā par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr.2008-10-01: „[...] Krimināllikuma normu interpretācija vispirms ir vispārējās jurisdikcijas tiesu kompetencē. Tomēr Satversmes tiesai atsevišķos gadījumos var būt nepieciešams interpretēt likuma normas. Pirmkārt, ja kāda norma tikai konkrētā interpretācijā atbilst vai neatbilst augstāka juridiskā spēka tiesību normām, otrkārt, ja no konkrētu normu interpretācijas ir atkarīgas prasījuma robežas Satversmes tiesas lietā vai personas tiesības iesniegt konkrēto pieteikumu, treškārt, citos gadījumos, kad tas nepieciešams Satversmes tiesas procesa ietvaros.”³

Tādējādi krimināltiesību normu interpretācijas kā procesa un tā rezultāta analīzi lietderīgi veikt, pētot kriminālprocesā pieņemtos vispārējās jurisdikcijas tiesas nolēmumus. Krimināltiesību normu interpretācija kā process un tā rezultāts ir normu satura un jēgas atklāšanas instruments, kas krimināltiesībās tiek izmantots noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijā, krimināltiesisko piespiedu līdzekļu noteikšanā, kā arī citu krimināltiesisko institūtu piemērošanā.

Kā pamatoti norāda Ģenerālprokuratūras Krimināltiesiskā departamenta Sevišķi svarīgu lietu izmeklēšanas nodaļas prokurors Māris Leja: „Krimināllikumā, tāpat kā citos likumos, tiek lietoti termini ar dažādu abstrakcijas pakāpi. Jo vispārīgāki ir šie termini, jo komplicētāks kļūst tiesību normas interpretācijas process.”⁴ Ieskatoties jebkurā terminu skaidrojošā vārdnīcā, var pamanīt, ka teju katram vārdam ir vairāki skaidrojumi. Šo situāciju, kad atsevišķam vārdam ir vairākas nozīmes, regulāri jārisina tiesību normu piemērotājiem. Piemēram, Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta 2014.gada 14.februāra lēmumā lietā Nr.SKK-22 (kriminālieta Nr.21210025113) nostiprināta tēze saistībā ar terminu „tiesības”, kvalificējot noziedzīgus nodarījumus ceļu satiksmē: „Transportlīdzekļa vadīšanas tiesību atņemšana ir viens no tiesību ierobežošanas soda veidiem, un šo tiesību ierobežošanas soda veidu nedrīkst tulkot šauri. Krimināllikumā, tāpat kā citos likumos, tiek lietoti termini ar dažādu abstrakcijas pakāpi. Augstākā tiesa norāda, ka Krimināllikuma 262.panta otrās daļas izpratnē jēdziens „tiesības” nav transportlīdzekļa vadītāja apliecība, kuru personai fiziski var atņemt, bet gan vispārējās tiesības personai vadīt jebkuru Krimināllikuma 261.pantā paredzēto transportlīdzekli.”

Šajā piemērā interpretācijai tika pakļauts tikai viens Krimināllikumā izmantotais termins. Bet Krimināllikumā ir vairāk par 45 000 vārdus. Turklāt vienam un tam pašam vārdam dažādos kontekstos tiek piešķirts atšķirīgs saturs. Piemēram, Krimināllikuma 51.panta trešajā daļā izmantotā vārda „cietušais” saturs šādā kontekstā: „[...] ja izdarīts sevišķi smags noziegums, kura rezultātā iestājusies cietušā nāve [...]” atšķiras no vārda „cietušais” satura Krimināllikuma 58.panta otrās daļas kontekstā: „[...] ja ir izligums ar cietušo [...]”. Pirmajā gadījumā vārds „cietušais” apzīmē tikai noziedzīga nodarījuma upuri, bet otrajā gadījumā par cietušo var būt arī upura laulātais, kāds no mirušā augšupejošiem vai lejupejošiem radniekiem, adoptētājs, pirmās pakāpes sānu linijas radnieks.

Papildus minētajam jāatzīmē, ka Krimināllikuma normās ir daudz vērtējuma jēdzienu, no kuriem dažiem saturu daļēji atklāj likuma „Par Krimināllikuma spēkā

stāšanās un piemērošanas kārtību” normas, taču vairākiem jēdzieniem saturs normatīvos aktos nav atklāts. Piemēram, viens no šādiem jēdzieniem ir „ļauņprātība”, kas tiek lietots kopā ar dažādiem darbību apzīmējošiem vārdiem, piemēram, „izmantošana”, „izvairīšanās”, „nepildīšana” vai „nodrošināšana”. Interpretējot jēdzienu „ļauņprātība”, tas pamatā tiek attiecināts uz noziedzīga nodarījuma subjektīvo pusi. Agnese Beļska promocijas darbā par noziedzīga nodarījuma izpratni norāda, ka tiešs nodoms ir ļauņprātība, kas nav konstatējama bez tādu psihiskās attieksmes izpausmes veidu kā vēlēšanās, mērķtiecība vai tieša zināšana noskaidrošanas.⁵ Skaidrojot ļauņprātīgu noteikumu pārkāpumu, minētajā promocijas darbā tiek norādīts: „Ļauņprātība var izpausties, piemēram, acīmredzamā necieņā pret cilvēka dzīvību, sabiedrības mieru un kārtību vai citām atzītām vērtībām demokrātiskā sabiedrībā, kas ir vērtējuma jēdzieni.”⁶ Taču iespējams arī šo jēdzienu attiecināt tikai uz darbības raksturu, piemēram, ļauņprātīga izmantošana ir prettiesiska izmantošana.

Jāatzīst, ka minētais Krimināllikumā izmantoto vārdu skaits ir krietni lielāks, jo praksē bieži jālieto arī minētā normatīvā akta vecās redakcijas. Tādējādi krimināltiesību normu interpretācijas procesa komplicētība lielā mērā saistīta ar biežiem Krimināllikuma normu grozījumiem. Procesa virzītājiem, veicot tiesību normu interpretāciju, korekti jānosaka piemērojamā likuma norma laikā (intertemporāli). Pētniece Inese Nikuļceva pamatoti norāda: „Publiskajās tiesībās pēc vispārīgā principa likuma normām ir tūlītējs spēks, ja vien pašā likumā nav noteikts citādi. Bieži attiecībā uz intertemporālo piemērojamību jāņem vērā attiecīgā likuma pārejas noteikumi vai attiecīgajai tiesību nozarei, piemēram, kriminālsodu jomai, specifiski nosacījumi. Tomēr tiesību teorijas zināšanu par tiesību normu intertemporālo piemērojamību bieži pietrūkst.”⁷ Minētās atziņas krimināltiesību kontekstā var atspoguļot, piemēram, apskatot Krimināllikuma 160. panta grozījumus. Ar 2014.gada 15.maija likumu „Grozījumi Krimināllikumā” minētās normas saturs un nosaukums tika izteikts jaunā redakcijā, kā rezultātā faktiski mainījās arī noziedzīga nodarījuma nosaukums.

Līdz grozījumiem Krimināllikumā bija paredzēta atbildība par vardarbīgu dzimumtieksmes apmierināšanu, pēc grozījumiem – par seksuālo vardarbību. Rodas jautājums, kā nosaukt personas pirms likuma grozījumu spēkā stāšanās izdarītu šajā normā paredzēto noziedzīgu nodarījumu, ja kriminālprocess turpinās pēc grozījumu spēkā stāšanās? Atbilde uz šo jautājumu daudzējādā ziņā atkarīga no noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas kārtības, taču, atgriežoties pie interpretācijas problemātikas, jāatzīst, ka šobrīd Krimināllikumā izmantotais jēdziens „seksuālā vardarbība” pilnā mērā attiecināms arī uz jēdzienu „izvarošana”, tādēļ šo un citu Krimināllikumā izmantoto jēdzienu interpretācijas procesā jāņem vērā visa normatīvā akta konteksts.

Atsevišķu krimināltiesisko jēdzienu dažāda interpretācija dažkārt var kļūt arī par pamatu Krimināllikuma grozījumiem. Piemēram, Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011.gada 31. augusta lēmumā lietā Nr.SKK-257 pamatoti tika atzīts, ka, lai nodarījumu kvalificētu saskaņā ar Krimināllikuma 279.panta otro daļu, pietiek ar to, ka notikusi šā panta pirmajā daļā paredzētā patvaļīgā darbība, ja tā saistīta ar vardarbību. Respektīvi, minētās normas pirmajā daļā bija paredzēta atbildība par

darbību, ja tā izraisīja sekas, bet otrajā daļā bija norādīts: „Par tādām pašām darbībām, [...] ja tās saistītas ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu.” Šis lēmums daudzējādā ziņā kļuva par pamatu, ka daudzos Krimināllikuma pantos, kuros likumdevējs vēlējas paredzēt noziedzīgu nodarījumus ar materiālu sastāvu, jēdziens „darbība” tika nomainīts ar jēdzienu „noziedzīgs nodarījums”. Taču tas pievērsa likumdevēja uzmanību arī jēdzienam „nodarījums”. Piemēram, likumprojektā „Grozījumi Krimināllikumā” (Nr.151/Lp12) kā viens no grozījumiem ir „aizstāt 319. panta otrās daļas dispozīcijā vārdus „tādu pašu nodarījumu” ar vārdiem „šā panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu””.⁸ Šie grozījumi saistīti ar profesora Ulda Krastiņa atziņu, ka ne vienmēr vienādi tiek izprasts jēdziens „nodarījums”. Vieni uzskata, ka tā ir tikai pati darbība vai bezdarbība, citi, ka jēdzienā ietveramas arī kaitīgas sekas, kas saistītas ar darbību vai bezdarbību.

Manuprāt, Krimināllikuma 6.panta pirmajā daļā nepārprotami ir pateikts, ka nodarījums ir darbība vai bezdarbība. Darbība vai bezdarbība par noziedzīgu nodarījumu kļūst, ja par to likumā paredzēta kriminālatbildība. Kaitīgas sekas krimināltiesībās ir vērtējamas kā noziedzīga nodarījuma objektīvās puses patstāvīga pazīme, ja tās paredzētas konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju skaitā.⁹ Ņemot vērā, ka Krimināllikuma 6.pantā ir norāde uz neuzmanību kā vainas formu, jāatzīst, ka šī atziņa ir pretrunā profesora U.Krastiņa paustajam, ka „Krimināllikumā neuzmanība kā vainas forma tiek atzīta tikai saistībā ar kaitīgajām sekām, tas ir, materiāla sastāva noziedzīgu nodarījumos”.¹⁰ Turklāt ir absurdi, ka tikai kopā ar vārdu „noziedzīgais” jēdziens „nodarījums” aptver sekas un citas noziedzīga nodarījuma pazīmes. Tādējādi sekas faktiski tiek atzītas par noziedzīga nodarījuma objektīvās puses fakultatīvo pazīmi.

Šāda sašaurināta jēdziena „nodarījums” interpretācija var radīt arī sekas, piemēram, Kriminālprocesa likuma normu interpretācijā. Kriminālprocesa likuma 372.panta pirmās daļas 2.punktā norādīts, ka kriminālprocesu uzsāk procesuāli pilnvarota amatpersona, pieņemot lēmumu, kurā norāda isu nodarījuma aprakstu, ciktāl tas uzsākšanas brīdī zināms, Kriminālprocesa likuma 373.panta otrajā daļā noteikts: „Apstākļi, ka ziņas nesatur pietiekamu informāciju nodarījuma sākotnējai kvalifikācijai, nevar būt par pamatu procesa neuzsākšanai.” Vai tad šajās normās jēdziens „nodarījums” neietver visas noziedzīga nodarījuma pazīmes?

Manuprāt, tieši Krimināllikuma 1.panta pirmajā daļā nepārprotami tiek norādīts, ka jēdziens „nodarījums” ietver visas noziedzīga nodarījuma pazīmes, proti: „Pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tas ir, kura ar nodomu (tiši) vai aiz neuzmanības izdarījusi šajā likumā paredzētu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.” Tādēļ, atsaucoties uz Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011.gada 31.augusta lēmumā lietā Nr.SKK-257 pamatoti izteikto atziņu par jēdzienu „darbība”, nav nepieciešams Krimināllikumā grozīt normas saistībā ar jēdzienu „nodarījums”. Tomēr jāatzīst, ka šādi grozījumi, neraugoties uz iepriekš izklāstīto iespējamo negatīvo ietekmi saistībā ar Kriminālprocesa likumā izmantoto jēdzienu interpretēšanu, kopumā atzīstami par pozitīviem.

Ļoti detalizēti likuma normu interpretācijas problemātiku ir atspoguļojusi pētniece I.Nikuļceva,

norādot: „Likums, kurš ir daudz reižu grozīts, bieži kļūst nepārskatāms un grūti uztverams. Grozījumus vienā un tajā pašā likumā var sagatavot gan dažādas ministrijas, gan Saeimas deputāti, tāpēc nereti katrs grozījums tiek sagatavots ar savu mērķi un savu stilā, reizēm pat lietojot atšķirīgu juridisko terminoloģiju. Jāņem arī vērā, ka pie grozījumu likumā projektiem strādā ne tikai juristi, bet arī attiecīgās nozares speciālisti, kuriem var nebūt pietiekama priekšstata par likumu kopumā, tā terminoloģiju un sistēmu. Tāpēc tādu tiesību normu interpretācijas metožu kā sistēmiskā, teleoloģiskā (jēgas un mērķa) un vēsturiskā nozīme mazinās. Tā vietā, lai Latvija stiprinātu savu piederību kontinentālās Eiropas tiesību saimei, notiek atgriešanās pie padomju tiesību izpratnes, kas atzina tikai burtisko tiesību normas izpratni. Likuma piemērotājam ir apgrūtināti noskaidrot likuma vēsturiskos apsvērumus, kā arī mērķi, kas bijis konkrētas tiesību normas izstrādes pamatā. Nav iespējams iepazīties ar likuma un tā grozījumu izstrādes materiāliem un izsekot līdzī, ar kādu nolūku katrs grozījums likumā ticis sagatavots, ja likums tiek grozīts ļoti bieži. [...] Daudzkārtēji siki grozījumi bieži būtiski izmaina likumu, bet šajā gadījumā grozījumu jēga paliek neizprasta.”¹¹

Minētā problemātika daļēji saistīta arī ar to, ka Saeimā lielākā daļa normu grozījumu tiek izdarīti bez sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojuma (anotācijas), papildinot grozāmo normu klāstu otrajam vai pat trešajam Saeimas lasījumam, vai arī minētajā anotācijā atspeļojot tikai grozāmās normas saturu, neskaidrojot, kā praksē tā būtu jāpiemēro. Šāda likumdošanas prakse vērtējama kā ļoti negatīva, jo tā rada bieži vien nepārvaramus šķēršļus normu piemērotājiem, kuriem jāinterpretē nevis atsevišķs viens jēdziens, bet vesels teikums vai atsevišķa norma kopumā.

Piemēram, Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta 2015.gada 12.janvāra lēmumā lietā Nr.SKK-6 (kriminālieta Nr.11380058211), lielā mērā balstoties uz secinājumu, ka „Krimināllikuma 193.¹ panta pirmās daļas nepareiza piemērošana konkrētajā gadījumā izpaudusies tādejādi, ka tiesa nepareizi interpretējusi 2012.gada 13.decembra likuma „Grozījumi Krimināllikumā” pārejas noteikumu 4.punkta un 5.punkta nosacījumus [...]”, pamatoti nolemts atcelt rajona tiesas spriedumu un apgabaltiesas lēmumu un lietu nosūtīt jaunai izskatīšanai rajona tiesā. Augstākā tiesa konstatēja, ka notika nepareiza Krimināllikuma 193.¹ panta pirmās daļas piemērošana, kura konkrētajā gadījumā izpaudusies tādejādi, ka tiesa nepareizi interpretējusi 2012.gada 13.decembra likuma „Grozījumi Krimināllikumā” pārejas noteikumu (turpmāk – pārejas noteikumi) 4.punkta un 5.punkta nosacījumus un katru apsūdzētā nodarījumu kvalificējusi kā atsevišķu noziedzīgu nodarījumu, nosakot arī par katru noziedzīgu nodarījumu sodu.

Augstākās tiesas nolēmumā norādīts, ka minētās likuma normas par to, ka personas saucamas pie kriminālatbildības un sodāmas par katru noziedzīgu nodarījumu, attiecas uz tām Krimināllikuma normām, kas paredzēja noziedzīgā nodarījuma kvalificējošo pazīmi – atkārtotību. Pārejas noteikumu 5.punkts nosaka, ka personas, kuras līdz šā likuma spēkā stāšanās dienai izdarījušas noziedzīgus nodarījumus, kas kvalificējami kā noziedzīgu nodarījumu atkārtotība, saucamas pie kriminālatbildības un sodāmas par katru noziedzīgu nodarījumu saskaņā ar tām Krimināllikuma normām, kuras bija spēkā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laikā, bez kvalificējošās pazīmes – atkārtotība.

Analizējamajā piemērā Augstākā tiesa norādīja, ka šī norma attiecas uz Krimināllikuma pantiem, kas paredzēja noziedzīgā nodarījuma kvalificējošo pazīmi – atkārtotība, pārējos gadījumos uz noziedzīgiem nodarījumiem, kas kvalificējami kā noziedzīgu nodarījumu atkārtotība, nav attiecināms pārejas noteikumu 5.punkts, bet gan 4. punkts: „Personas, kuras noziedzīgu nodarījumu izdarījušas līdz šā likuma spēkā stāšanās dienai, sodāmas saskaņā ar tām Krimināllikuma normām, kuras bija spēkā šā nodarījuma izdarīšanas laikā, ņemot vērā, ka maksimālais soda apmērs vai laiks nedrīkst pārsniegt maksimālo soda apmēru vai laiku, kāds Krimināllikumā par attiecīgo noziedzīgu nodarījumu ir paredzēts pēc šā likuma spēkā stāšanās dienas.”

Ieskatoties pārejas noteikumu 4.punkta un 5.punkta komentāros, kas sniegti likumprojekta „Grozījumi Krimināllikumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumā (anotācijā), redzams, ka tajos sniegts skaidrojums sākotnējām šo normu redakcijām, kas krasi atšķiras no galarezultātā pieņemto normu redakcijām. Sākotnējā redakcijā pārejas noteikumu 4.punktā bija iecerēts paredzēt, ka personas, kuras līdz šā likuma spēkā stāšanās dienai izdarījušas noziedzīgu nodarījumu, kas veidoja noziedzīgu nodarījumu atkārtotības kvalificējošo pazīmi, sodāmas pēc Krimināllikuma, kas bijis spēkā šā nodarījuma izdarīšanas laikā, taču vēlāk tika pieņemta norma, kas nosaka, ka personas saucamas pie kriminālatbildības un sodāmas par katru noziedzīgu nodarījumu. Tādējādi spēkā esošo normu interpretācijā nav iespējams noskaidrot likumdevēja izpratni par normas jēgu un būtību, tādēļ šobrīd tiesām jāievēro Augstākās tiesas sniegtā šo normu interpretācija.

Krimināltiesību normu satura un jēgas atklāšanā sastopamās problēmas tiek risinātas, izmantojot atzītas interpretācijas metodes. Jurisprudencē kā tiesību normas interpretācijas metodes tiek atzītas gramatiskā, sistēmiskā, vēsturiskā un teleoloģiskā metode. Minētais ir uzsvērts Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta 2014.gada 2.decembra lēmumā lietā Nr.SKK-802 (kriminālieta Nr.11517024607), kur papildus minētajam ir nostiprināta atziņa: „Tiesību zinātnieku viedokļi par atsevišķu tiesību normu interpretāciju ir doktrinālā tulkošana un nav saistoša tiesām tiesību normu piemērošanā.” Jāatzīst, ka krimināltiesību pētījumos atrodama pretēja nostāja, proti, ka interpretācijas procesā nozīmīgu vietu ieņem ne tikai judikatūrā, bet arī tiesību zinātnē izteikto atziņu izmantošana un analīze.¹²

Latvijā judikatūrā samērā bieži tiek izmantota doktrinālā tulkošana. Piemēram, Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta 2014.gada 30.septembra lēmumā lietā Nr.SKK-306 (kriminālieta Nr.11519004512) Augstākā tiesa atzina, ka apelācijas instances tiesa nepareizi interpretējusi Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 11.punktu un līdz ar to nepamatoti secinājusi, ka apsūdzētā inkriminētos noziedzīgos nodarījumus nav izdarījuši mantkārīgu tieksmju dēļ. Šo secinājumu tiesa pamato, atsaucoties uz vadošo pētnieku atziņu: „Mantkārība ir noziedzīgā nodarījuma motīvs, proti, tas ir cilvēka iekšējais pamudinājums, dziņa, tieksme, kas virza personas gribu uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu” (sk.: U.Krastiņš, V.Liholaja, A.Niedre. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redaktors prof. U.Krastiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 175.lpp.), tādējādi nonākot pie slēdziena: „Realizējot

psihotropo vielu par noteiktu naudas summu, lai arī uz parāda, proti, atliekot naudas saņemšanu uz vēlāku laiku, apsūdzētā N.S. neapšaubāmi rīkojusies mantkārīgu tieksmju dēļ.”

Šajā un arī nākamajā piemērā krimināltiesību normas interpretācija notika, izmantojot vadošo tiesību zinātnieku publicēto viedokli kā doktrīnā nostiprināto tēzi. Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014.gada 12.jūnija lēmumā lietā Nr.SKK-J-415 (krimināllieta Nr.11088137510) Augstākā tiesa norāda, ka advokāte nepareizi interpretējusi Krimināllikuma 176.panta otrās daļas noziedzīgā nodarījuma sastāva kvalificējošo pazīmi – iekļūšana dzīvoklī vai citā telpā. Šo norādi tiesa pamato, atspoguļojot vadošo pētnieku krimināltiesiskās normas interpretāciju: „Tikai tad, ja persona tur iekļuvusi mantas prettiesiskas iegūšanas nolūkā un to nozagusi vai mēģinājusi nozagt, viņas darbības ir pamats kvalificēt kā zādzību, kas saistīta ar iekļūšanu telpā vai citā glabātavā” (sk.: U.Krastiņš, V.Liholaja, A.Niedre. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. Rīga: AFS, 2007, 14.–15.lpp.).

Savukārt Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014.gada 24.aprīļa lēmumā lietā Nr.SKK-8 (krimināllieta Nr.11200037711) Augstākā tiesa kā saistošo tiesību normu piemērošanā atzīst vadošo pētnieku materiālus, kas nebija publicēti (V.Liholaja, G.Kūtris. Viedoklis par tiesību normu interpretāciju. Npublicēts materiāls; S.Kaija, D.Mežulis. Viedoklis par Krimināllikuma normu interpretāciju. Npublicēts materiāls). Lielā mērā balstoties uz minēto pētnieku npublicētiem viedokļiem, Augstākā tiesa norādīja, ka gadījumos, kad notiesātajam, kurš izcieš brīvības atņemšanas sodu saskaņā ar iepriekšējo spriedumu, jaunajā lietā tiek piemērots drošības līdzeklis – apcietinājums, soda izciešana pēc iepriekšējā sprieduma tiek pārtraukta, jo apcietinājumam un brīvības atņemšanai ir atšķirīgi mērķi un personas vienlaicīgu atrašanos šādos statusos likums neparedz, turklāt apcietinājuma piemērošana ir vērsta uz personas, kas izcieš brīvības atņemšanas sodu, tiesību papildu ierobežošanu. Tādējādi neizciestais sods pēc iepriekšējā sprieduma tiek rēķināts uz lēmuma par apcietinājuma piemērošanu pieņemšanas dienu, savukārt apcietinājuma laiks saskaņā ar Krimināllikuma 52.panta piekto daļu tiek ieskaitīts soda termiņā jaunajā lietā.

Ņemot vērā, ka tiesu praksē dažkārt tiek izmantota doktrīnāla interpretācija, svarīgs ir jautājums, kādas vadošo pētnieku atziņas tiek atzītas par doktrīnas sastāvdaļu. Manuprāt, atbilde uz šo jautājumu saistīta ar tiesību normas piemērotāja taisnīguma un morāles izpratni. Taču šāda prakse saistīta ar risku, ņemot vērā tiesību normas piemērotāja subjektivitāti. Latvijas Universitātes Juridiskā fakultātes Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras docētāja Diāna Apse, citējot Vācijas Federālās Augstākās tiesas priekšsēdētāju Gintera Hirša atziņu, ka „tiesnesis

nevar atteikties no paklausības likumam, pamatojoties tikai uz taisnīguma ideju un subjektīviem morāles apsvērumiem. Galvenā problēma ir tā, kādos gadījumos un cik tālu tiesnesis drīkst atkāpties no likuma vārdiskās jēgas un likumdevēja gribas; kādas metodes šajā gadījumā jāizmanto; vai iztulkošanas pamatmērķis ir likumdevēja patiesās gribas vai arī likuma jēgas noskaidrošana”, atspoguļo secinājumu: „Galvenie tiesnešu tiesību tālākveidošanas kritiķu iebildumi saistīti ar nepareizas metodoloģijas izvēli. Tiek apgalvots, ka tiesneši metodoloģiju pielāgo vēlāmajam rezultātam un, ignorējot likumdevēja patieso gribu (autoresprāt, likumdevēju vairāk raksturo intereses un politisks kompromiss), veicina pāreju no demokrātiskas tiesiskas valsts uz oligarhisku tiesnešu valsti.”¹³ Taču jāatzīst, ka likuma normas nedrīkst un tās arī netiek pārvērstas par detalizētu instrukciju. Lidz ar to gadījumos, kad likumdevēja darbības augli ir robi, praksē tie jāaizpilda. Un šādu robu aizpildīšanai vispiemērotākais materiāls ir pētnieku pamatotas un argumentētas atziņas, kuras, izvērtējot konkrētās lietas apstākļus, tiesību normu piemērotāji integrē nolēmumos, radot judikatūru.

*Raksts publicēts žurnālā „Jurista Vārds”
2015.gada 1.septembrī*

¹ Eiropas Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai ceļā uz Eiropas Savienības kriminālpolitiku „Eiropas Savienības politikas efektīvas īstenošanas nodrošināšana ar krimināltiesību palīdzību”. Pieejams: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com%282011%290573_/com_com%282011%290573_lv.pdf.

² Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga, aut. izd., 2004, 141.lpp.

³ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2008.gada 9.septembra lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr.2008-10-01. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lem_izb_2008-10-01.htm.

⁴ Leja M. Krimināltiesību normu interpretācija. Pieejams: <http://www.lpbiedriba.lv/publikacijas3/6/>.

⁵ Beļska A. Noziedzīga nodarījuma izpratne Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu krimināltiesībās. Rīga: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, 2012, 221.lpp.

⁶ Turpat, 220.lpp.

⁷ Nikuļceva I. Likums un tā grozījumi. Pieejams: <http://jurisprudence.geek.lv/TiesibuTalakveidosana/3-LikGroz.pdf>.

⁸ Likumprojekts „Grozījumi Krimināllikumā” (Nr.151/Lp12). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/4FCA2E7DA6BCE8F6C2257DC50049AC8F?OpenDocument>.

⁹ Krastiņš U. Vērtējuma jēdzieni Krimināllikuma normās. Jurista Vārds, 12.06.2012., Nr.24 (723).

¹⁰ Krastiņš U. Darbības un bezdarbības izpratne krimināltiesībās. Jurista Vārds, 21.04.2015., Nr.16 (868).

¹¹ Nikuļceva I. Likums un tā grozījumi. Pieejams: <http://jurisprudence.geek.lv/TiesibuTalakveidosana/3-LikGroz.pdf>.

¹² Leja M. Krimināltiesību normu interpretācija. Pieejams: <http://www.lpbiedriba.lv/publikacijas3/6/>.

¹³ Apse D. Tiesību zinātne un tiesnešu tiesības. Latvijas Universitātes žurnāls Nr. 4. Juridiskā zinātne. Tiesību zinātnes nākotne, 2013.

Ivars BIČKOVIČS,
Augstākās tiesas priekšsēdētājs

TIESU KOMUNIKĀCIJAS JAUNĀS INICIATĪVAS: LATVIJAS PIEREDZE

Tikpat sena kā patiesība, ka tiesām jānodrošina taisnīgums un šim taisnīgumam jābūt redzamam, ir arī tiesu un mediju attiecības. Mediji ir galvenie starpnieki starp tiesas nodrošināto taisnīgumu tiesas spriedumu veidā un šī taisnīguma izpratni un uztveri sabiedrībā. Mediji lielā mērā nosaka sabiedrības uzticēšanās tiesām reitingus.

Kaut arī sociologi norāda, ka skeptiska attieksme pret valsts institūcijām, tostarp arī tiesām, ir raksturīga pazīme lielākajai daļai postkomunisma valstu, tiesu un mediju attiecību problēmas ir aktuālas visām valstīm. Šobrīd visi sastopamies ar jauniem izaicinājumiem līdz ar pārmaiņām informācijas telpā, jaunām tehnoloģijām, mediju formas un satura maiņu, ziņu ātrumu.

Par citādām komunikācijas formām liek domāt arī pārmaiņas tiesu procesos, piemēram, rakstveida process, saīsinātais spriedums, personas datu aizsardzība.

Par to, kādus soļus tiesu komunikācijas jomā esam spēruši Latvijā, pastāstīšu ar divu pētījumu un divu dokumentu piemēriem.

Pirmais pētījums ir visai sens – pirms pieciem gadiem notika **Latvijas tiesu klientu aptauja**. Tiesu klienti – tie ir tiesu procesu dalībnieki, viņu pārstāvji, advokāti, prokurori. Aptaujā bija jautājumi gan par gluži praktiskām lietām, piemēram, dzirdamību tiesas zālēs un drošības pārbaudēm tiesā, gan arī globālām lietām, piemēram, par uzticēšanos tiesām. Rezultāti bija visai pārsteidzoši. Pārsteigums, protams, nebija tas, ka vērtējumu par tiesu veido ne tikai tiesnešu vadītais tiesas process tiesas zālē un tiesas spriedums, bet arī tiesas darbinieku – tiesas apsargu, kancelejas sekretāru, tiesnešu palīgu – attieksme pret darbu un klientiem. Pārsteidzošāki bija secinājumi, ka tiem sabiedrības locekļiem, kas ir nonākuši saskarsmē ar tiesu, ir daudz pozitīvāks vērtējums par tiesu un daudz augstāka uzticēšanās pakāpe nekā uzrāda socioloģiskās aptaujas. Piemēram, Augstākās tiesas darbam uzticējās aptuveni 80% tiesu klientu. Un tas ir ņemot vērā, ka tiesas procesos vienmēr viena puse ir zaudētāja! Dažādu aģentūru un mediju veiktās sabiedrības aptaujas par uzticēšanos tiesām parasti rāda divreiz mazākus procentus.

Savukārt 2013.gadā Tieslietu padome iniciēja pētījumu „**Tiesu uzticamība un korupcijas uztvere tiesu darbībā Latvijā**”. Kā liecina nosaukums – šoreiz pētījums nebija kvantitatīvs, bet kvalitatīvs, lai noskaidrotu, nevis cik daudzi uzticas vai neuzticas tiesām, bet gan lai meklētu atbildi uz jautājumu „kāpēc” – kāpēc sabiedrība neuzticas tiesām un kāpēc uzskata, ka tiesās ir korupcija. Pētījumu veica profesionāli – Latvijas Universitātes Socioloģisko

pētījumu institūta pētnieki. Galvenie secinājumi nebija pārsteidzoši, bet pārdomu vērti. Proti, pētījums parādīja, ka ar tiesu sistēmu saista ne tikai tiesas, bet visas tiesu sistēmai piederīgās institūcijas – advokātus, prokurorus, notārus un tiesu izpildītājus – un arī tos, kas Latvijā nemaz nepieder pie tiesu sistēmas, piemēram, policiju un maksātspējas administratorus, kuru darbam arī ir visnegatīvākais vērtējums.

Tātad no šiem pētījumiem svarīgākie atzinumi bija divi:

1. sabiedrības vairākuma viedokli par tiesām veido nevis personīgā pieredze, bet lielākoties mediju radītais stereotips;
2. tiesas procesu efektivitāte un uzticamība nav tikai tiesas un tiesnešu problēma, bet visu tiesas procesā iesaistīto amatpersonu atbildība.

Analizējot pētījumus, Tieslietu padomes secinājums bija it kā vienkāršs, bet tajā pašā laikā sarežģīts – jāuzlabo tiesu sistēmas komunikāciju. Protams, arī līdz šim tiesas ir komunicējušas ar medijiem un sabiedrību, galvenokārt gan caur tiesu nolēmumiem vai atbildot uz mediju jautājumiem un reaģējot uz to radītām krīzēm. Taču pētījumi parādīja, ka šim procesam jābūt sistemātiskam un vadītam.

Pirms pieciem mēnešiem (maijā) Tieslietu padome apstiprināja divus stratēģiskus komunikācijas dokumentus, ko izstrādājām sadarbībā ar komunikācijas nozares profesionāļiem:

1. Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas;
2. Tiesu komunikācijas stratēģiju.

Pirmais dokuments – **Tiesu sistēmas komunikācijas vadlīnijas** – aptver visas tās institūcijas, kas pārstāvētas Tieslietu padomē – Augstākā tiesa, Satversmes tiesa, Tieslietu ministrija, Ģenerālprokuratūra, Zvērinātu advokātu, notāru un tiesu izpildītāju padomes. Protams, tas nenozīmē, ka visu šo institūciju komunikāciju turpmāk vadīs Tieslietu padome. Nē, katra institūcija veidos savu komunikāciju. Taču ar šīm vadlīnijām esam vienojušies par stratēģiskām lietām:

1. mums ir kopīgs mērķis – veicināt sabiedrības izpratni par tiesu sistēmu;
2. komunikācijā ievērojam vienotus principus, starp kuriem arī koleģialitātes un profesionālās ētikas ievērošana komunikācijā saistībā ar tiesu procesiem;
3. katra institūcija ir neatkarīga savā komunikācijas darbībā, bet sadarbojas ar Tieslietu padomi, pirmkārt, tiesu sistēmas kopējos komunikācijas pasākumos, otrkārt, krīzes komunikācijā.

IV TIESĪBDOMAS: PRIEKŠLASĪJUMI, PUBLIKĀCIJAS

Šobrīd tiek izstrādāts plāns, kā koordinēt kopējo komunikācijas procesu, kurā iesaistītas tik daudz un dažādas institūcijas. Nākamais solis būs izstrādāt plānu, kā sadarboties krīzes situācijās.

Otrs dokuments ir **Tiesu komunikācijas stratēģija**, un tas jau ir konkrētāku rīcību plāns un domāts visām Latvijas tiesām.

Būtiskākie jauninājumi, ko tiesu darbā paredz Komunikācijas stratēģija:

Katrā tiesā ir darbinieks, kas atbild par komunikāciju ar medijiem un sabiedrību. Šobrīd tikai Augstākajā tiesā ir Komunikācijas nodaļa. Rīgas apgabaltiesā ir priekšsēdētāja palīgs, kura pamata pienākumi ir komunikācija. Pārējās tiesās vienam darbiniekam kā papildu pienākums uzdots atbildēt uz mediju jautājumiem.

Tiesas ne tikai atbild uz mediju jautājumiem, bet par svarīgām tiesu lietām un notikumiem informē pašas. Šobrīd to dara Augstākā tiesa, citas tiesas – tikai par atsevišķām nozīmīgām lietām. Augstākās tiesas ziņojumu kritērijs ir ne tikai sabiedriski nozīmīgas, bet arī juridiski nozīmīgas tiesu lietas.

Tiesām ir savs informācijas kanāls – tiesas mājaslapa. Šobrīd atsevišķā mājaslapa ir Augstākajai tiesai. Citām tiesām ir kopējs tiesu portāls, taču tas nav strukturēts tā, lai būtu kā katras tiesas informācijas platforma. Risinājums, iespējams, būs tomēr ne katrai tiesai sava atsevišķa mājaslapa, bet paplašināts šis tiesu portāls.

Tiesas organizē sabiedrību izglītojošus pasākumus. Daļa tiesu to jau dara, iesaistoties Atvērto durvju dienās vai uzņemot vietējo skolēnu ekskursijas. Augstākā tiesa sabiedrības tiesisko izglītošanu definējusi kā Augstākās tiesas papildfunkciju un jau šobrīd dara to daudzveidīgi,

piemēram, Pirmkursnieku dienas Juridisko fakultāšu studentiem, tiesību pamatu stundas skolēniem, publiskas konferences, Augstākās tiesas biļetens, Mediju diena par tieslietām rakstošiem žurnālistiem.

Tiesās ir tiesneši – Runas personas, kas skaidro tiesu nolēmumus. Šis priekšlikums, iespējams, raisīs visasākās diskusijas, jo līdz šim tiesnešu nostāja lielākoties bijusi, ka tiesu nolēmumi nav jāskaidro un jākomentē, jo viss ir uzrakstīts spriedumā. Jaunajā stratēģijā aicināts mainīt šo praksi un aktuālāko, sabiedrību īpaši interesējošu nolēmumu gadījumos tiesnesim tomēr runāt ar žurnālistu, arī radio un televīzijā. Tiesā var vienoties, kas būs Runas persona – referējošais tiesnesis, cits tiesnesis, kurš specializējies noteikto lietu kategorijās, vai arī tiesas priekšsēdētājs.

Komunikācijas procesa nodrošināšana tiesā ir katras tiesas priekšsēdētāja pienākums. Tiesas priekšsēdētājs ir Runas persona par tiesas darba organizatoriskajiem jautājumiem.

Liela daļa no šiem jauninājumiem, protams, vēl ir nākotnes un vēlamības formā. Tie ir ieteikumi un mērķi, uz ko virzīties. Taču tie nav nereāli.

Šobrīd tiek izstrādāta Komunikācijas rokasgrāmata, kas būs kā pielikums stratēģijai un kurā būs praktiski piemēri un padomi. Tiesu priekšsēdētāji to ļoti gaida.

Tiesnešus ir jāiedrošina būt atvērtākiem komunikācijai, un tas, kā mums izdosies iecerēs no dokumentiem iedzīvināt tiesu darba ikdienā, lielā mērā būs atkarīgs no tiesu priekšsēdētājiem. Kā mums būs veicies, varēsim pastāstīt citā tikšanās reizē. Bet ceru, ka līdzšinējā Latvijas pieredze un iecerēs raisīs diskusiju arī šodienas konferencē.

*Priekšlasījums Centrālās un Austrumeiropas valstu Augstāko tiesu priekšsēdētāju konferencē Horvātijā
2015.gada 14.oktobrī*

V KONFERENCE „KOMERCTIESĪBAS BALTIJAS TIESĪBU TELPĀ”

LATVIJAS TIRDZniecības TIESĪBU PAMATLICĒJAM AUGUSTAM LĒBERAM – 150

Apzinoties Latvijas tiesiskās sistēmas bagāto mantojumu, kas var kalpot par iedvesmu jaunām idejām, Augstākā tiesa šogad atzīmē viena no Latvijas tiesu sistēmas un Latvijas civiltiesību pamatlicējiem – Latvijas Senāta senatora Augusta Lēbera (*August Loeber, 1865–1948*) – 150. jubileju.

11. septembrī notika sadarbībā ar Latvijas Universitātes Juridisko fakultāti un žurnālu „Jurista Vārds” organizēta starptautiska konference „Komerctiesības Baltijas tiesību telpā”. Mērķis bija atskatīties uz vācbaltu tiesību zinātnu doktora Augusta Lēbera un viņa dzimtas devumu Latvijas tiesiskajā sistēmā kopumā un šodienas skatījumā aktualizēt profesoram īpaši tuvu tēmu – tirdzniecības tiesības, kuras tagad vairāk zināmas kā komerctiesības.

Augustam Lēberam veltītās konferences rīkotāju loks norāda uz viņa daudzpusīgo darbību Latvijas juridiskajā telpā. Augusts Lēbers bija viens no tiem juristiem, kas stāvēja pie Latvijas Republikas tiesību sistēmas šūpuļa, bija augstākās tiesu instances Latvijas Senāta senators no 1918. līdz 1938. gadam. Līdztekus tiesneša darbam bija Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātnu fakultātes izveidotājs un pirmais pagaidu dekāns, profesors tirdzniecības tiesībās. Piedalījās Civillikuma, Vekseļu likuma un citu normatīvu izstrādē. Daudzpusīga bija arī viņa sabiedriskā darbība un devums juridiskās literatūras laukā.

Ņemot vērā, ka Augusts Lēbers Latvijas tiesiskās sistēmas attīstību allaž redzēja plašākā – Baltijas – kontekstā un aktīvi piedalījās Baltijas valstu tiesību unifikācijas projektos, konferencē piedalīties bija aicinātas arī Igaunijas un Lietuvas Augstākās tiesas, un kaimiņvalstu delegācijas Augstāko tiesu priekšsēdētāju Priit Pikamäe un Rimvydas Norkus vadībā bija konferences dalībnieku pulkā.

Konferences pirmā daļa „Baltijas valstu komerctiesību aktualitātes”, ko vadīja Augstākās tiesas Civillietu departamenta priekšsēdētāja Edīte Vernuša, nosacīti bija saucama par tiesnešu daļu. Ar priekšlasījumiem uzstājās gan Latvijas, gan Igaunijas un Lietuvas Augstāko tiesu pārstāvji.

Konferences otrajā daļā Valsts prezidenta konstitucionālo tiesību padomnieka, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures zinātnu katedras vadītāja Jāņa Plepa vadībā tika atzīmēts Lēbera dzimtas devums Latvijas tiesiskajā sistēmā.

Šajā biļetena numurā publicējam konferences materiālus.

**Augustam
LĒBERAM – 150**
(*August Loeber, 1865 – 1948*)

Vācbaltu jurists,
tiesību zinātnu doktors
Latvijas Senāta senators
Latvijas Universitātes profesors
un Goda doktors
Viens no Latvijas civiltiesību
pamatlicējiem un Baltijas valstu
tirdzniecības tiesību
unifikētājiem
Aktīvs sabiedriskais darbinieks

**STARPTAUTISKA KONFERENCE
KOMERCTIESĪBAS**

**BALTIJAS
TIESĪBU TELPĀ**
COMMERCIAL LAW IN BALTIC LEGAL SPACE

**Baltijas valstu
komerctiesību
aktualitātes** | **Lēbera dzimta
Latvijas tiesiskajā
sistēmā**

2015. gada 11. septembrī
Organize Augstākā tiesa, Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte,
žurnāls „Jurista Vārds”

**IZSTĀDE
NO AUGSTĀKĀS TIESAS MUZEJA
KRĀJUMA
AUGUSTA LĒBERA**

Augusta Lēbera 150. jubilejas pasākumu programma bija plaša. Baltijas valstu Augstāko tiesu pārstāvji tās ietvaros piedalījās ne tikai komerctiesībām veltītajā konferencē, bet arī diskusijā par šobrīd aktuālo jautājumu – kā efektīvizēt tiesu darbu. Savukārt lai ar Augusta Lēbera daudzpusīgo darbību un interesanto personību iepazīstinātu plašāku interesentu loku, Augstākā tiesa no sava muzeja krājuma sagatavoja izstādi „Augusta Lēbera dzīve un darbs”, kā arī plašu publikāciju žurnālā „Jurista Vārds” (sk. 2015. gada 8. septembra numuru).

KONFERENCES ATKLĀŠANAS UZRUNAS

GODINOT AUTORITĀTI, LAI RODAM RISINĀJUMUS ARĪ MŪSDIENĀM!

Dr.iur. Kristīne STRADA-ROZENBERGA,
Latvijas Universitātes profesore, Juridiskās tālākizglītības
un profesionālās pilnveides centra vadītāja

Šodien man ir gods uzrunāt Jūs nedaudz citā statusā nekā bija pierasts, tāpēc gan Juridiskās fakultātes, gan mūsu jaunās struktūrvienības – Juridiskās tālākizglītības un profesionālās pilnveides centra – vārdā man ir prieks redzēt jūs visus šodien šeit tik negaidīti pārpildītā auditorijā. Mūsu centrs, kura juridiskā pastāvēšana mērāma faktiski pāris dienās, par vienu no galvenajiem uzdevumiem ir uzņēmis tieši sadarbības veicināšanu ar juridiskās prakses iestādēm. Viens no veidiem ir kopēju semināru un konferenču rīkošana. Patiess prieks, ka pirmais kopējais pasākums gan iegādājies zīmīgs Latvijas jurisprudences kopumā, gan ar tik nozīmīgu un nopietnu sadarbības partneri.

Šodienas konferenci, kas veltīta Augusta Lēbera 150.jubilejai un kurā tiks skatīts gan Lēbera devums Latvijas jurisprudences, gan komercietības aktuālie jautājumi, var uzskatīt par simbolisku. Konferences norises veids un saturs ir ļoti zīmīgs sociālajām zinātnēm. Kas tad virza sociālās zinātnes un sociālās jomas attīstību? – tie faktiski ir divi lielie P – personības un problēmas. Izņēmums nav arī jurisprudences. Jo kāda gan būtu jurisprudences, ja nebūtu problēmu, kuras risināt, un nebūtu personības, kurās ieklausās? Tad faktiski šai jomai nebūtu arī attīstības. Problēmas, kuru kvalitatīvs risinājums virza tiesību attīstību, un personības, kuru ieteikumos ieklausāties, ir kā atslēga jomas veiksmīgai attīstībai.

Uzskatāmi to varam redzēt šīs dienas konferences abos blokos – vienā, kas ir veltīts Latvijas jurisprudences autoritātei Augustam Lēberam un viņa jubilejai, un otrā, kas ir veltīta komercietības aktualitātēm. Augusts Lēbers kā nenoliedzama autoritāte, protams, ir dzīvojis, strādājis kādu laiku atpakaļ, bet tas nenozīmē, ka viņa devums nav nozīmīgs šodien. Tā ir vēl viena sociālās un arī citu jomu pazīme – ja ir kāda personība, kura ir izteikusi viedas

domas vai kura ir izdarījis labus darbus, tad šie darbi un domas saglabājas gadu desmitiem un pat simtiem. Mēs joprojām varam atšķirt sengrieķu domātāju grāmatas, ar lielu pārsteigumu secināt, ka domugraudi, citāti, kuri tik labi derēja pāris gadsimtus atpakaļ, labi iederas arī mūsdienās. Tas faktiski apliecina to, ka lai kā cilvēce attīstītos, lai kas nāktu klāt – tehnoloģijas, problēmas utt. – pamati paliek tie paši. Tāpat cilvēkiem ir tieksme pēc pamatvērtībām, no kurām droši vien nevar nepieminēt arī tiesisko sakārtotību, tiesisko drošību un tiesisko stabilitāti. Tāpēc personības, kuras ir devušas paliekošu ieguldījumu, noteikti ir jāatceras un jāgodā. Tas vairo piederības sajūtu savai jomai un vairo lepnumu ar to.

Tajā pašā laikā, protams, ir jāiet uz priekšu! Mēs nevaram palikt tikai pagātnē. Jāapzina tās problēmas, kas pastāv šobrīd, un jāmēģina izteikt risinājumus vai vismaz pārdomas. Līdz ar to, atklājot šo konferenci, novēlu, lai šodien ir ražīga un, godinot nenoliedzami jurisprudences autoritāti Augustu Lēberu, lai spējam rast risinājumus arī mūsdienu tiesību aktuāliem jautājumiem!

BALTIJAS JURIDISKĀS TELPAS VIENOTĪBA IR AKTUĀLA JOPROJĀM

Ivars BIČKOVIČS,
Augstākās tiesas priekšsēdētājs

Augstākā tiesa apzinās savas saknes un cilvēkus, kas likuši pamatus Latvijas augstākajai tiesu instancei brīvvalsts pirmajā posmā. Mēs studējam Senāta spriedumus un senatoru komentārus, iepazīstam viņu biogrāfijas un dzīves atziņas. Taču konferenci, kas būtu veltīta vienam konkrētam senatoram, organizējam pirmoreiz. Kāpēc tieši Augusts Lēbers ir tas, kura jubilejas gadu gribam iezīmēt ar viņa darba pamattēmu – tirdzniecības tiesībām, skatot tās mūsu dienās plašāk – kā komercietības?

Atbilde varētu būt – tādēļ, ka Augusts Lēbers bija vienotājs. Viņa dzīve un plašā profesionālā un sabiedriskā

darbība ir mācība tam, ka svarīgu mērķu dēļ ir iespējams un ir vērts strādāt plašāk, apvienojot prātus un spēkus, pat ne tikai vienas valsts ietvaros.

Pirmām kārtām Augusta Lēbers ar savu dzīvi parādīja to, cik lielu devumu valsts labā var dot lojāli pilsoņi, kas nav pamatnācija. Kā atzīmējis viens no Lēbera kolēģiem Senātā senators Rumpēters – Lēbers bija viens no tiem Latvijas vāciešiem, kas no pašām pirmajām Latvijas patstāvības dienām no sirds vēlējās ar latviešiem sastrādāt un Latvijas valstij savus spēkus ziedot.

Otrkārt, Augusta Lēbera dzīve ir pierādījums apbrīnojamām darba spējām un tālredzībai, gadu desmitiem tiesneša ikdienu savienojot ar zinātnisko un pedagoģisko darbu Latvijas Universitātē, tādējādi veidojot tik nozīmīgo dzīvo saikni starp teoriju un praksi. Viņa 1926.gadā izdots „Tirdzniecības tiesību pārskats”, kam pamatā bija Juridiskajā fakultātē lasīto lekciju konspekts, kļuva par rokasgrāmatu šajā tiesību nozarē. Kā judikatūras atziņu avotu to izmantoja un uz to balstījās tiesneši gan toreiz, kad grāmata tika izdota, gan šī judikatūras klasika izrādījās vajadzīga pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, pārejot uz tirgus ekonomiku.

Visbeidzot, Augusts Lēbers bija kopējās Baltijas juridiskās telpas veidotājs, aktīvi iesaistoties Latvijai, Lietuvai un Igaunijai vienāda vekseļu un čeku likuma izstrādāšanā.

1938.gadā Baltijas tiesību saskaņošana vainagojās ar rezultātu, bet Augusta Lēbera darbība šajā jomā turpinājās, viņš bija aicināts piedalīties visās trijās Baltijas valstīs kopēja komentāra gatavošanā vekseļu un čeku likumiem. Komentāra koncepcija balstījās uz atziņu, ka nevar apstāties pie likumu unifikācijas, ir jāseko arī vienotai tiesu praksei. Kā uzsvēris šīs idejas iniciators, Lietuvas zvērīnāts advokāts Jokūbas Robinzonas: sagatavot ceļus šādai unificētai tiesu praksei ir zinātnes uzdevums un līdz ar to komentāra mērķis.

Tā bija tālredzīga doma. Līdzīgi apsvērumi vēlāk mudināja veidot Eiropas Kopienu tiesu, kas darbojas kopš 1957.gada. Baltijas valstīs šī ideja bija dzimusi un sāka realizēt jau 20 gadus agrāk! Diemžēl tai nebija lemts piepildīties tragisko Baltijas valstu vēstures pagrieziena dēļ.

Ir gandarījums, ka šo daudzo ideju vienotājam Augustam Lēberam veltīto konferenci Augstākā tiesa organizē sadarbībā ar Latvijas Universitātes Juridisko fakultāti un juridiskās domas nedeju – žurnālu „Jurista Vārds”. Gandarijums arī par to, ka šajā konferencē īstenojās viena no Lēbera neatlaidīgākajām idejām, un kopā ir triju Baltijas valstu augstāko tiesu tiesneši, tādējādi apliecinot, ka Baltijas juridiskās telpas vienotība ir aktuāla ideja joprojām.

Lai interesanta, izzinoša un domas raisoša šī konference visiem dalībniekiem.

I. DAĻA. BALTIJAS VALSTU KOMERCTIESĪBU AKTUALITĀTES

Konferences pirmās daļas lektori: Zane Pētersone, Edīte Vernuša, Aigars Strupišs, Jāna Lintsā un Gedimins Sagatis

SIA DALĪBNIEKU LĒMUMU ATZĪŠANA PAR SPĒKĀ NEESOŠIEM: TEORIJA UN TIESU PRAKSE

Aigars STRUPIŠS,

Augstākās tiesas Civillietu departamenta tiesnesis

Raksta pamatā ir Augstākās tiesas konferencē nolasītais referāts par dažiem tiesību aspektiem kapitālsabiedrības dalībnieku lēmumu atzīšanai par spēkā neesošiem. Raksts atspoguļo tikai autora personisko viedokli.

1. DALĪBNIEKU LĒMUMI KĀ GRIBAS IZTEIKUMS UN TO LOMA KAPITĀLSABIEDRĪBĀ

Kapitālsabiedrības dalībnieku lēmumi nav pilnīgi jauns un patstāvīgs tiesību institūts, kurš būtu jāaplūko tikai strikti komerciesību ietvaros. Dalībnieku lēmuma būtība jāaplūko kapitālsabiedrības kā privāttiesiskas vienošanās produkta kontekstā: kapitālsabiedrību dibina tās dibinātāji savu saimniecisko mērķu sasniegšanai. Dibināšana notiek kā vienošanās, kura materializējas dibināšanas līguma un statūtu parakstīšanā. Šī vienošanās būtībā uzskatāma par sabiedrības līguma noslēgšanu, un dibināšanas līguma un statūtu būtiskie noteikumi kopā veido sabiedrības līguma būtiskos noteikumus, bez kuriem sabiedrības līgums nav spēkā.¹

¹ Sīkāk sk. Strupišs, A. Kapitālsabiedrības dalībnieku savstarpējo attiecību tiesiskais pamats. Jurista Vārds, 2009.gada 7.apriis, nr.14/15; Strupišs Aigars. Privātautonomijas princips un tā robežas SIA statūtos, grām.: Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra tiesību piemērošanas prakse. Rīga: Zvaigzne ABC, 2013.

Gribai kā darījuma elementam ir nozīme kā sabiedrības dibināšanā, tā arī sabiedrības turpmākajā darbībā. Turklāt jāņem vērā viens ļoti svarīgs apstāklis, kuram ir liela nozīme dalībnieku strīdu vērtēšanā – starpība starp gribas nozīmi sabiedrības dibināšanā un gribas nozīmi sabiedrības turpmākajā darbībā. Ja sabiedrības dibināšanas procesā ir nepieciešams pilnīgs visu dalībnieku gribas saskaņojums, proti, kapitālsabiedrību nevar nodibināt, ja kāds no dibinātājiem nepiekrīt darījuma noteikumiem un tādēļ atsakās parakstīt dibināšanas dokumentus, tad sabiedrības turpmākajā darbībā lielākajā daļā sabiedrību dalībnieku lēmumu pieņemšanā tiek izmantots kapitāla princips – balsu svars atkarīgs no ieguldītā kapitāla. Likumā noteikts lēmumu pieņemšanai nepieciešamais balsu skaits, kurš ir daļēji dispozitīvs, jo statūtos šo balsu skaitu iespējams noteikt lielāku, bet nekādā gadījumā ne mazāku.²

Līdz ar to, ja vien kapitālsabiedrības statūtos nav noteikts konsensa princips, proti, ka dalībnieku lēmumi pieņemami ar 100% balsu no kopējā balsstiesību skaita, gribas institūts tiek būtiski modificēts. Šajā gadījumā dibinātāji, noslēdzot sabiedrības līgumu un kļūstot par dalībniekiem, kā arī dalībnieki, kuri sabiedrības līgumam pievienojušies vēlāk, iegūstot kapitāla daļas, izsaka gribu pakļauties kapitāla principam jeb, citiem vārdiem sakot, balsu vairākumam. Jāpiezīmē gan, ka tas nav nekāds īpašs komerciesību jaunums pat salīdzinājumā ar Civillikumu, kura sabiedrības līguma regulējumā noteikts, ka biedru

² Komerclikuma 216.panta pirmā daļa, 218.panta pirmā daļa, 215.panta ceturtnā daļa (sabiedrība ar ierobežotu atbildību); 284.panta pirmā un otrā daļa (akciju sabiedrība).

lēmumiem sabiedrības lietās nepieciešama visu biedru piekrišana, taču līgumā var noteikt citādi.³ Līdz ar to, dalībnieks, kurš iegūst, piemēram, 20 procentus balsstiesīgo kapitāla daļu sabiedrībā, kurā lēmumi pieņemami ar vienkāršu balsu vairākumu, nevar celt pamatotas ierunas, ka viņš nav zinājis, ka viņš ar savām balsstiesībām nevarēs ietekmēt pieņemamos lēmumus.

Līdz ar to var visnotaļ pamatoti apgalvot, ka uz sabiedrības līgumu, tai skaitā uz dibināšanas līgumu, un statūtiem attiecināmi vispārīgie Civillikuma noteikumi par darījuma dalībnieku gribu. Protams, šī atziņa modificējama atbilstoši vispārējam tiesību principam *lex specialis derogat legi generali*, proti, Civillikuma noteikumi šajos gadījumos piemērojami tiktāl, ciktāl Komerclikuma noteikumi nenosaka citādi.⁴ Tas cita starpā attiecas arī uz Civillikumā noteiktajam gribas defektu sekām.

2. FORMĀLAIS REGULĒJUMS

2.1. Apstrīdēšanas pamati un subjekti

Sabiedrības ar ierobežotu atbildību dalībnieku lēmuma atzīšanu par spēkā neesošu regulē Komerclikuma 217.pants. Tajā noteikts:

(1) *Tiesa, pamatojoties uz dalībnieka, valdes, padomes vai atsevišķa valdes vai padomes locekļa prasību, var atzīt dalībnieku lēmumu par spēkā neesošu, ja šāds lēmums vai tā pieņemšanas procedūra ir pretrunā ar likumu vai statūtiem vai pieļauti būtiski pārkāpumi sapulces sasaukšanā vai lēmuma pieņemšanā. Prasību var celt triju mēnešu laikā no lēmuma pieņemšanas dienas.*

(2) *Ja lēmums pieņemts, pārkāpjot lēmuma pieņemšanas procedūru, uz šā pamata lēmums nav apstrīdams, ja par tā pieņemšanu nobalsojuši visi dalībnieki.*

Kā redzams, tiesību normā ir noteikts:

- 1) subjekti, kuri var celt prasību: dalībnieks, valde, padome vai atsevišķs valdes vai padomes loceklis;
- 2) pamati lēmuma atzīšanai par spēkā neesošu: lēmums vai tā pieņemšanas procedūra ir pretrunā ar likumu vai statūtiem vai pieļauti būtiski pārkāpumi sapulces sasaukšanā vai lēmuma pieņemšanā;
- 3) tiesas kompetence: tiesa var atzīt dalībnieku lēmumu par spēkā neesošu;
- 4) prekluzīvais termiņš prasības celšanai: trīs mēneši no lēmuma pieņemšanas dienas;
- 5) ierobežojums apstrīdēt lēmumu uz procedūras pārkāpuma pamata, ja par lēmumu nobalsojuši visi dalībnieki.

2.2. Civilprocesuālā piekritība

Kopš 2013.gada 22.maija Civilprocesa likuma 30.⁴nodaļa paredz divus piekritības veidus dalībnieku lēmumu apstrīdēšanai tiesā:

- 1) speciālā piekritība Jelgavas tiesai par šādiem lēmumiem:
 - a. izmaiņas valdes/padomes sastāvā un pārstāvības tiesībās;
 - b. pamatkapitāla izmaiņas;
 - c. statūtu grozīšana;
 - d. darbības izbeigšana, reorganizācija vai koncerna līgums;⁵
- 2) vispārējā piekritība par visu citu lēmumu

³ Sk. Civillikuma 2252.pantu.

⁴ Sk. Komerclikuma 3.panta otro daļu; sk. arī Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma 9.panta sestās daļas 2.punktu.

⁵ Civilprocesa likuma 250.³⁰ pants.

apstrīdēšanu (piemēram, gada pārskatu apstiprināšana, peļņas sadale u.tml.).

Attiecīgo Civilprocesa likuma grozījumu anotācijā ir norādīts, ka apstākļos, kad ir aktualizējies jautājums par reiderismu jeb komersanta prettiesisku sagrābšanu, „ir nepieciešama speciāla tiesvedības kārtība, kurā kapitālsabiedrības būtiskākos iekšējos strīdus var izskatīt salīdzinoši īsos termiņos. Vienlaikus šādā speciālā tiesvedības kārtībā izskatāmo prasījumu lokam ir jābūt ļoti šauram - atstājot tikai pašus būtiskākos, kuriem nepieciešams steidzams risinājums tiesvedības kārtībā, kā arī lai tiesas esošās noslodzes apstākļos spētu izskatīt šīs kategorijas lietas saprātīgos termiņos”.⁶

3. TIESU PRAKSE

3.3. Komerclikuma 217.panta dispozitīvais raksturs

Augstākās tiesas Senāts jau kopš 2009.gada pieturas atziņai, ka dalībnieku lēmuma apstrīdēšanas gadījumā tiesa var atzīt to par spēkā neesošu, bet tai nav pienākums to darīt. Sākotnēji šī atziņa tikai ietverta vairākos spriedumos par akcionāru sapulces lēmuma apstrīdēšanu uz Komerclikuma 286.panta pamata⁷, bet vēlāk šī pati atziņa tika attiecināta arī uz sabiedrībām ar ierobežotu atbildību⁸, jo gan Komerclikuma 217.pantā, gan 286.pantā tiesību normas formulējums ir identisks, proti, „tiesa var atzīt par spēkā neesošiem”. Līdz ar to no prakses stabilitātes viedokļa šī atziņa var tikt pieskaitīta judikatūrai.

Tomēr par šo atziņu reizēm tiek izteiktas kritiskas piezīmes, kuru būtību var reducēt uz pārmetumu, ka šādā gadījumā neesot skaidras tiesību normas piemērošanas robežas. Proti, būtu jābūt tā, ka, izpildoties normas hipotēzei, tiesai ir pienākums izpildīt tās dispozīciju. Savukārt šajā gadījumā tiesas rīcības brīvība radot situāciju, ka nav iespējams prognozēt sprieduma sekas, jo tiesa var noraidīt prasību par dalībnieku sapulces lēmuma atzīšanu par spēkā neesošu pat tad, ja pilnīgi viennozīmīgi pastāv tiesību normas hipotēzē norādītie pamati.

Daļēji piekritot šim viedoklim tajā aspektā, ka šāds iztulkojums patiešām nedod tik skaidru atbildi, kādu dotu iztulkojums, ka tiesai ir pienākums atzīt lēmumu par spēkā neesošu, ja izpildās tiesiskais sastāvs, vienlaikus jākonstatē, ka šis iztulkojums tomēr dod to elastību, kāda ir nepieciešama, lai sabalansētu prasītāja tiesības ar tiesiskās stabilitātes interesēm.

Dalībnieku sapulces sasaukšanas regulācijas mērķis ir radīt iespēju dalībniekiem savlaicīgi uzzināt par dalībnieku sapulci un tās darba kārtību, iepazīties ar nepieciešamo informāciju un piedalīties sapulcē. Turklāt jāpiezīmē, ka dalībnieku sapulces sasaukšanas kārtība likumā ir noteikta dispozitīvi, tādēļ to var modificēt statūtos.⁹

No otras puses, dalībnieku sapulces lēmuma atzīšana par spēkā neesošu rada problēmas ar tiesisko stabilitāti, it īpaši attiecībā uz subjektiem, kuri labā ticībā uz šādu lēmumu paļāvušies.

Pastāv situācijas, kad ir bijis formāls procedūras pārkāpums, taču nav saskatāms vai nu tiesību pārkāpums, vai arī cēloniskais sakars starp tiem. Reizēm tiesības tiek izlietotas ar nolūku kaitēt citiem (t.s. „šikanēs” prasības).

⁶ Sk. Likumprojekta „Grozījumi Civilprocesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/EFBB76C3602A1D6DC2257A0D0035AC66?OpenDocument>.

⁷ Sk. SKC-175/2009 un SKC-37/2010.

⁸ Sk. SKC-1622/2014.

⁹ Komerclikuma 214.panta pirmā daļa.

Šādos gadījumos, ja tiesību normā būtu noteikts pilnīgi viennozīmīgs tiesas pienākums atzīt lēmumus par spēkā neesošiem, tiesai būtu ļoti ierobežotas iespējas aizsargāt tiesisko stabilitāti.

Piemēram, lietā Nr.SK-2778/2015 prasību Civilprocesa likuma 30.⁴ nodaļas kārtībā bija cēlusi pašvaldības SIA bijusi valdes priekšsēdētāja, prasot atzīt par spēkā neesošu dalībnieku sapulces lēmumu, ar kuru viņa atsaukta no valdes. Prasība bija pamatota ar dalībnieku sapulces sasaukšanas procedūras pārkāpumu (cita starpā sapulci bija sasaucis dalībnieks, nevis valde). Jelgavas tiesa prasību apmierināja. Augstākās tiesas Civillietu departaments spriedumu atcēla, cita starpā norādot, ka tiesai ne tikai jākonstatē formāls pārkāpums sapulces sasaukšanā, bet arī tas, vai šis pārkāpums ir radījis prasītājas tiesību aizskārumu, kas lietā nebija konstatēts. Turklāt konkrētajā gadījumā, ņemot vērā faktu, ka tā bija pašvaldības (tātad viena dalībnieka) SIA, sapulces sasaukšanas pārkāpumi ir primāri vērtējami kontekstā ar dalībnieka tiesību aizsardzību, un dalībnieks savu lēmumu nav apstrīdējis.

Kā redzams, prasītāja tiesību aizskārumus Komerclikuma 217.pantā nav noteikts kā nepieciešamais priekšnoteikums dalībnieku lēmuma atzīšanai par spēkā neesošu. Tajā pašā laikā tiesa nevar ignorēt, piemēram, Civilprocesa likuma 1.pantu, saskaņā ar kuru ikvienam ir tiesības aizstāvēt tiesā savas tiesības (uzsvars uz vārdu „savas”). Ja Komerclikuma 217.pants nebūtu dispozitīvs, šāds sprieduma secinājums, lai cik pamatots tas būtu no taisnīguma un veselā saprāta viedokļa, juridiski būtu *contra legem*. Šī juridiskā metode, lai gan varētu būt pieļaujama atsevišķos ārkārtas gadījumos, tomēr nebūtu izmantojama kā pašsaprotams ikdienas instruments, jo tās pārlieku plaša izmantošana var mazināt uzticēšanos rakstītajām tiesību normām, tādējādi veicinot tiesisko nihilismu un juridisko relativismu. Līdz ar to ir redzams, ka Komerclikuma 217.panta dispozitivitātei ir racionāls mērķis, un tādēļ līdzšinējā judikatūra par Komerclikuma 217.panta (un arī 286.panta attiecībā uz akciju sabiedrībām) dispozitīvo raksturu ir vērtējama kā pamatota.

3.4. Pārkāpuma būtiskums

No Komerclikuma 217.panta pirmās daļas tieši izriet, ka pārkāpumam, lai tas varētu būt par pamatu dalībnieku sapulces lēmuma atzīšanai par spēkā neesošu, ir jābūt būtiskam. Tas nozīmē, ka prasītājam šis būtiskums ir jāpamato un tiesai tas ir jāvērtē.

Uz pārkāpuma būtiskumu kā nepieciešamu priekšnoteikumu ir norādīts vairākos Augstākās tiesas Civillietu departamenta rīcības sēžu lēmumos par Jelgavas tiesas spriedumiem lietās par dalībnieku sapulces lēmumu atzīšanu par spēkā neesošiem. Lai gan rīcības sēžu lēmumi, strikti raugoties, nebūtu uzskatāmi par judikatūru kaut vai tādēļ, ka tie netiek publicēti un jau kādu laiku tie pārsvarā tiek sastādīti rezolūcijas veidā bez motīviem, tomēr daļa no tiem ir joprojām motivēti, tie ir pieejami tiesnešiem Tiesu informatīvajā sistēmā, un tie ne vien paši uzskatāmi par tiesu praksi, bet arī ietekmē tiesu prakses veidošanos. Tādēļ iespēju robežās būtu jāinformē plašāka juridiskā sabiedrība arī par šiem tiesu prakses dokumentiem un tajos paustajām atziņām.

Tā, piemēram, Augstākās tiesas Civillietu departamenta rīcības sēdes lēmumā lietā Nr.SK-2221/2015 un Nr.SK-2485/2015 tika atteikts ierosināt kasācijas tiesvedību, norādot, ka prasības pieteikumos nav pamatots pārkāpuma būtiskums.

Pirmajā lietā prasītājs norādīja uz pārkāpumu sapulces sasaukšanā, taču nenoliedza, ka ir zinājis gan par sākotnējās, gan par atkārtotās sapulces sasaukšanu, turklāt pats labprātīgi bija izvēlējis tajā nepiedalīties. Lietā nebija norādīts neviens konkrēts apsvērums, kā izpaudies pārkāpuma būtiskums.

Otrajā lietā prasītājs arī norādīja uz pārkāpumu sapulces sasaukšanā. Tomēr tiesa konstatēja, ka prasītājs ir ieradies izsludinātās dalībnieku sapulces vietā un laikā, taču nav tajā piedalījies. Citi pamati, kuri varētu kalpot, lai pamatotu pārkāpuma būtiskumu (piemēram, laika trūkums sagatavoties sapulcei, kā rezultātā viņam nav dota iespēja paust viedokli un gribu u.tml.) prasības pieteikumā nebija norādīti.

Jāpiezīmē, ka būtiskuma kritērijs lielā mērā sasaucas ar iepriekš minēto aizskarto interešu kritēriju, un, domājams, ka daudzos gadījumos tie pat var savstarpēji pārklāties.

3.5. Valdes locekļa atsaukšanas apstrīdēšana

Dalībnieku sapulču lēmumu par valdes locekļu atsaukšanu apstrīdēšanas lietās ir izveidojusies stabila judikatūra jau kopš 2007.gada, un tā balstās uz atziņu, ka valdes locekļa statuss nav savienojams ar uzticības zaudēšanu; tāpēc valdes locekļi, kuri atsaukti uzticības zaudēšanas dēļ, amatos atjaunoti netiek.¹⁰

Šī atziņa sasaucas ar civiltiesību principu par to, ka pilnvarotajam ir tiesības atsaukt pilnvarnieku jebkurā laikā, jo pilnvarojuma attiecības ir tīras uzticības attiecības.¹¹ Tā kā valdes locekļi pēc tiesisko attiecību rakstura ir pilnvarnieks, tad šis uzticības aspekts attiecināms arī uz viņu. Valdes locekļa atrašanās amatā ir atkarīga no dalībnieka gribas.

Tādēļ valdes locekļiem ir jāņem vērā, ka, pat ja viņiem ir noslēgts darba līgums, viņi nav uzskatāmi par darbiniekiem darba tiesību klasiskā izpratnē.

3.6. Piekritības problēmjautājumi

Tā kā Civilprocesa likuma 250.³⁰pantā ir noteiktas tikai četras lēmumu kategorijas, kuras ir piekritīgas Jelgavas tiesai, pieteikumus, kuros mēģināts paplašināt šo speciālo piekritību, atsaka pieņemt. Tā ir atteikts pieņemt pieteikumus, kuros apstrīdēts lēmums par gada pārskata apstiprināšanu¹², padomes locekļu atlīdzību¹³, peļņas sadali un informācijas sniegšanu¹⁴. Civillietu departaments šos lēmumus neatceļ.¹⁵

Lietā Nr.C15163851 Jelgavas tiesa atzinusi, ka prasība par valsts SIA valdes locekļa atsaukšanu, kur prasības pamats ir sasaukšanas kārtības pārkāpšana, nav piekritīga Jelgavas tiesai, tomēr, tā kā ir nevis atteikts to pieņemt, bet lieta tikusi ierosināta, atsaucoties uz procesuālās ekonomijas principu un tiesību uz lietas savlaicīgu izskatīšanu, lietu izspriež (prasība noraidīta uz valdes locekļa uzticības principa pamata).

Līdz šim nav radies jautājums par iespējamām „jauktajām prasībām”, kur sapulce, kuras lēmums tiek apstrīdēts, pieņēmusi divus vai vairākus lēmumus, bet tikai viens no tiem atbilst speciālās piekritības kritērijiem (piemēram, lēmums par statūtu grozījumiem un lēmums par peļņas sadali). Procesuālās ekonomijas un lietu vienveidīgas izskatīšanas interesēs šādu lēmumu apstrīdēšana, domājams, varētu būt skatāma Jelgavas tiesā, taču tikai pie nosacījuma, ka prasības

¹⁰ Sk., piem., SKC-805/2007, SKC-2778/2015.

¹¹ Civillikuma 2313.pants.

¹² Lietu arhīva Nr.3-10/0051, Nr.3-10/0038/12, Nr.3-10/0042.

¹³ Lietas arhīva Nr.3-10/0051.

¹⁴ Lietas arhīva Nr.3-10/0042.

¹⁵ Sk., piem., SKC-2835/2015.

pamati abu lēmumu apstrīdēšanai sakrīt. Ja prasības pamati katram lēmumam ir citi, tad speciālā piekritība realizējama tikai strikti Civilprocesa likuma 250.³⁰ panta robežās.

Viens no problēmjautājumiem, kam šobrīd nav viennozīmīga risinājuma, ir par to, vai reiderisma pirmšķietamība ir obligāts nosacījums speciālās piekritības konstatēšanā Civilprocesa likuma 250.³⁰ panta ietvaros? Šāds jautājums rodas arī iepriekš minētajos gadījumos, kad no amata atsauktie valdes locekļi apstrīd lēmumus par viņu atbrīvošanu no amata bez reiderisma pamata, kas būtībā neatbilst likuma anotācijā norādītajam grozījumu izdarīšanas mērķim. Tās faktiski ir „kvazi-darba” prasības par atjaunošanu amatā, nevis par sabiedrības vai tās aktīvu prettiesisku pārņemšanu. Lai gan juridiskajā literatūrā ir izteikts viedoklis, ka „*anotācijā reiderisma gadījumi tiek minēti tikai kā pamatojums likumprojekta izstrādei, bet neierobežo Civilprocesa likuma 30.⁴ nodaļas piemērošanas jomu. [...] ne Civilprocesa likuma 250.³⁰ pants, kas izsmēloši uzskaita šīs kategorijas lietās izskatāmos prasījumus, ne Civilprocesa likuma 30.⁴ nodaļa neparedz, ka šajā speciālajā tiesvedības kārtībā būtu izskatāmi tikai dalībnieku (akcionāru) sapulces lēmumi, kas saistīti ar reiderismu. Līdz ar to nevar piekrist nereti dzirdētam apgalvojumam, ka prasītājam ir pienākums tieši vai netieši norādīt arī saikni ar iespējamu reiderisma gadījumu*”.¹⁶

Iebilstot šim apsvērumam, ir jāsaprot, ka, veicot tiesību normas teleoloģisko iztulkošanu, likumprojekta anotācija tomēr ir viens no noteicošajiem avotiem, kurš definē normas mērķi. Ja anotācijā reiderisma novēršana ir minēta kā iemesls likuma pieņemšanai un ja turklāt šajā pašā anotācijā ir noteikts, ka grozījumu mērķis steidzamības nolūkos ir tulkojams šauri, tad diez vai ir pamats, piemēram, no amata atsaukto valdes locekļu „kvazi-darba” prasības vai, piemēram, prasības par jebkuriem statūtu grozījumiem, kuri nemaz neietekmē ne kontroli par aktīviem, ne dalībnieku tiesības, skatīt prioritārā kārtībā uz citu lietu izskatīšanas

¹⁶ Latkovskis, A. Secinājumi par Jelgavas tiesas praksi. Jurista Vārds, 2014.gada 2.decembris, Nr.47.

termiņu rēķina, ja nepastāv īpaša steidzamība likumprojekta anotācijā definētajos ietvaros.

SECINĀJUMI

Jautājumā par valdes locekļu prasībām par dalībnieku sapulču lēmumu atcelšanu ar mērķi atjaunoties amatā ir izveidojusies stabila judikatūra ar atziņu par valdes locekļa amata uzticības raksturu, kā rezultātā tiesa nevar uzspiest pilnvarnieku. Izmaiņas šajā judikatūrā šobrīd nav prognozējamas.

Jautājumā par Komerclikuma 217.panta (un arī 286.panta) dispozitīvo raksturu izveidojusies judikatūra, kura tiek pamazām papildināta ar jaunām atziņām, piemēram, par nepieciešamību papildus formālajam pārkāpumam konstatēt arī aizskartās tiesības. Arī šajā judikatūrā izmaiņas nav prognozējamas.

Jautājumos par pārkāpuma būtiskumu veidojas jauna judikatūra ar atziņu – lai atzītu par spēkā neesošu dalībnieku sapulces lēmumu, ir jāpamato un jāpierāda pārkāpuma būtiskums.

Jautājumos par Civilprocesa likuma 250.³⁰ panta (speciālajai piekritībai pakļautie lēmumi) piemērošanas robežām ir izveidojusies judikatūra ar atziņu, ka minētās robežas jātulko šauri. Potenciāls izņēmums varētu būt attiecināms uz prasībām atzīt par spēkā neesošiem vienlaikus vairākus lēmumus, no kuriem tikai daļa atbilst 250.³⁰ pantam, taču visu šo lēmumu apstrīdēšana balstīta uz identiskiem pamatiem.

Nav stabilas judikatūras jautājumā par Civilprocesa likuma 250.³⁰ panta teleoloģiskās iztulkošanas robežām, proti, par reiderisma pirmšķietamību kā kritēriju speciālās piekritības piemērošanai. Tas apgrūtina Jelgavas tiesu ar prasībām, kuras formāli atbilst Civilprocesa likuma 250.³⁰ pantā dotajam iespējamo prasību uzskaitījumam, taču neatbilst šā panta anotācijā definētajam mērķim. Šis jautājums var tikt risināts gan tiesu prakses veidošanas, gan likumdošanas izmaiņu ceļā.

LIETUVAS AUGSTĀKĀS TIESAS JAUNĀKĀS JUDIKATŪRAS ATZIŅAS LĪGUMTIESĪBU JOMĀ

Dr.iur. Gedimins SAGATIS (Gediminas Sagatis),

Lietuvas Augstākās tiesas Civillietu departamenta tiesnesis

Saskaņā ar Lietuvas Republikas „Likumu par tiesām” Lietuvas Augstākās tiesas uzdevums ir vienveidīgas tiesu prakses veidošana, tādēļ tās likuma tulkojums rada judikatūru, kas ir saistoša, izskatot līdzīgas lietas.

Pēdējos piecos gados Lietuvas Augstākā tiesa gadā izskatījusi vidēji 240 lietas, kurās piemērojamas līgumtiesību normas. Šīs lietas var iedalīt trīs kategorijās:

1) „klasiskās” līgumtiesību lietas. Strīdi šajās lietās ir par „pastāvīgām” juridiskām problēmām: darījumu spēkā esamība, līguma noslēgšana, pamatojums atbrīvošanai no līgumsaistībām, dažādu līgumu veidu īpatnības utt.;

2) lietas, kas saistītas ar ekonomisko krīzi. Kopējā šo lietu pazīme – tās veicināja 2008.–2012.gada ekonomiskā krīze. Šīs lietas galvenokārt aptver strīdus par līgumu –

hipotekāro aizdevumu, kredītu, līzingu, nomas līgumu utt. – izbeigšanu vai grozišanu;

3) lietas, kas ir saistītas ar banku piedāvātajiem jauniem finanšu instrumentiem (Direktīvas 94/19/EK par noguldījumu garantiju sistēmām un Direktīvas 97/9/EK par ieguldītāju kompensācijas sistēmām piemērošana AS SNORAS Bank līgumiem par noguldījumu sertifikātu iegādi un līgumiem par parakstīšanos uz obligācijām, ar neprofesionālo investoru tiesību aizsardzību saistītās lietas – par AS DNB Bank akciju indeksiem piesaistīto obligāciju (SASO) iegādes līgumiem.

Šī ziņojuma mērķis ir sniegt lasītājiem dažus piemērus par minēto kategoriju lietām.

„KLASISKĀS” LĪGUMTIESĪBU LIETAS

Lietuvas Augstākās tiesas spriedums lietā Nr.3K-3-10-421/2015 SIA „Skinest Baltija” pret AS „Lietuvos geležinkeliai”. *Lietas faktiskie apstākļi*: divi Lietuvas uzņēmumi noslēdza līgumu par konkrēta Krievijas uzņēmuma ražoto 150 dzelzceļa vagonu piegādi. Pēc tam Lietuvas uzņēmums – pārdevējs – paziņoja, ka tas nevar piegādāt vagonus, jo to nevar izdarīt Krievijas uzņēmums. Kā piegādes neiespējamības iemesls tika minēts fakts, ka Krievijas valdība aizliedza vagonu ražošanai nepieciešamo daļu importu no Ukrainas. Kad pircējs

izbeidza līgumu un pieprasīja pārdevējam samaksāt līgumsodu par saistību neizpildi, kas bija noteikts līgumā, pārdevējs apstrīdēja līguma izbeigšanu un atteicās maksāt līgumsodu, atsaucoties uz nepārvaramu varu.

Lietuvas Augstākās tiesas motīvi: lemjot par labu pircējam, tiesa atsauca uz Lietuvas Republikas Civilt kodeksa (turpmāk – CK) 6.256.panta ceturto daļu¹ kopsakarā ar CK 6.212. panta pirmo daļu², norādot, ka līgumslēdzēja puse nevar pamatot saistību neizpildi ar nepārvaramas varas apstākļiem arī gadījumā, ja kāds no tās apakšuzņēmējiem nespēj pildīt savas saistības nepārvaramas varas apstākļu dēļ.

Lietuvas Augstākās tiesas spriedums lietā Nr.3K-3-514/2014 MSIA „Ranga IV” pret SIA „Macro Investment”. *Lietas faktiskie apstākļi:* divi Lietuvas uzņēmumi noslēdza līgumu par darbu veikšanu, vienojoties, ka samaksa pusei par darbu tiks veikta nevis naudā, bet ar pusītītāja ražoto produkciju (tas ir, ar plastikāta logiem). Velāk, kad vienai pusei iestājās maksātnespēja un tā izbeidza savu darbību, tā pieprasīja pārskatīt nolīgto samaksas veidu un veikt samaksu naudā par jau paveiktajiem darbiem.

Lietuvas Augstākās tiesas motīvi: noraidot līgumslēdzējas puses prasību, tiesa norādīja, ka saskaņā ar UNIDROIT Starptautisko komercīgumu principu 6.2.2. pantu³ un CK 6.204. pantu⁴, lai konstatētu grūtības, ir jāpastāv būtiskām līguma līdzsvara izmaiņām. Tiesa secināja, ka līgumslēdzējas puses maksātnespēja nevar kalpot par pamatu nolīgta samaksas veida pārskatīšanai, jo līgumslēdzēja puse nav pierādījusi, ka sākotnēji nolīgtais samaksas veids būtiski palielināja tās darbu izmaksas vai mazināja otras puses darbu vērtību.

LIETAS, KAS SAISTĪTAS AR EKONOMISKO KRĪZI

Lietuvas Augstākās tiesas spriedums lietā Nr.3K-7-306/2012 J.G. pret AS „SEB Bank”. *Lietas faktiskie apstākļi:* 2005.gadā Lietuvas rezidents – fiziskā persona – noslēdza ar skandināvu banku kredīta līgumu par aizdevumu 681 543,57 EUR apmērā uz 7 gadiem. Aizdevuma mērķis – komercitelpu iegāde. Finanšu stāvokļa dēļ (ienākumi no

telpu nomas samazinājās par 50%) parādnieks iekavēja ikmēneša maksājumus bankai (2009.gadā parāds sasniedza 18000 EUR piecu mēnešu laikā). Parādnieks piecas reizes vērsās bankā ar lūgumu pārskatīt kredīta atmaksas noteikumus. Kad 2009.gadā banka atteica līguma noteikumu pārskatīšanu un vienpusēji izbeidza līgumu, parādnieks vērsās tiesā, lūdzot atzīt līguma izbeigšanu par spēkā neesošu. Tiesai bija jāsniedz atbilde uz jautājumu, vai banka, izbeidzot līgumu, rīkojusies labā ticībā. Prasība balstījās uz *favor contractus* principu, kas uzliek pusēm pienākumu sadarboties līguma izpildes nodrošināšanai. Pieteicēja ieskatā tas nozīmē, ka, saņemot piecus lūgumus pārskatīt atmaksas noteikumus, banka nevarēja vienpusēji izbeigt līgumu.

Lietuvas Augstākās tiesas motīvi: tiesa norādīja, ka *favor contractus* princips nozīmē, ka pusēm ir jāsauglabā līgums, ciktāl tas ir iespējams, un līguma izbeigšanai ir jābūt galējam līdzeklim. Tomēr, atzīstot *favor contractus* principa nozīmi, to nedrīkst padarīt par absolūtu, noraidot kreditora tiesību aizsardzības līdzekļus, ja parādnieks nepilda līgumu. Līgumtiesības ļauj pusēm vieneties par iespēju izbeigt līgumu vienpusēji, nosakot, ka pieligtie līguma izbeigšanas noteikumi nav pretrunā imperatīvajām tiesību normām, t.i., puses var vienpusēji izbeigt terminēto līgumu pirms termiņa vai ierosināt līguma izbeigšanu tiesā, ja šādas pušu tiesības ir noteiktas līgumā. CK 6.217.panta piektā daļā⁵ ļauj pusēm vienpusēji izbeigt līgumu gadījumos, kad līguma pārkāpums nav būtisks, bet šie gadījumi tiek formulēti kā vienpusējas līguma izbeigšanas pamats. Tiesa noraidīja parādnieka prasību, savu lēmumu pamatojot ar CK 6.204.pantu un UNIDROIT Starptautisko komercīesību principu 6.2.1.⁶, 6.2.2.⁷ un 6.2.3.pantu, Tiesa norādīja, ka parādnieka prasība grozīt līgumu būtu iesniedzama nekavējoties pēc otras puses atteikuma mainīt līguma noteikumus saņemšanas. Tā kā prasītājs nebija vērsies tiesā ar lūgumu grozīt līgumu, Lietuvas Augstākā tiesa konstatēja, ka vienas puses iesniegtais lūgums par pārrunām ar mērķi panākt vienošanos neierobežo otras puses tiesības vienpusēji izbeigt līgumu tā neizpildes dēļ, izpildoties līgumā minētajiem gadījumiem.

Lietuvas Augstākās tiesas spriedums lietā Nr.3K-3-265/2011 SIA „Europa group” pret SIA „Kleta”. *Lietas faktiskie apstākļi:* divi Lietuvas uzņēmumi noslēdza nomas līgumu par ēku, kuru nomnieks izmantojis viesnīcas pakalpojumu sniegšanai. Puses vienojās, ka nomas maksa ir 50 LTL/m². Ekonomiskās krīzes dēļ tūristu skaits samazinājās, tika grozīta PVN likme viesnīcām – no 5 līdz 21 procentam, un tirgus cenas līdzīgām ēkām šajā pašā rajonā samazinājās no 50 LTL/m² līdz vidējai cenai 33 LTL/m². Nomnieks vērsās tiesā ar lūgumu grozīt līgumu, tas ir, samazināt nomas maksu līdz 33 LTL/m².

Lietuvas Augstākās tiesas motīvi: tiesa konstatēja, ka saskaņā ar izveidojušos tiesu praksi ekonomiskā lejupslīde pasaules un valsts līmenī ir labi zināms fakts, kas nav jāpārēdā. Tiesa uzsvēra, ka fakts, ka vienai pusei ir jāmaksā tāda pati nomas maksa, kāda bijusi iepriekš, nenozīmē, ka ar līguma izpildi saistītie puses izdevumi nav palielinājušies.

¹ Ja uzņēmums (uzņēmējs) nepilda savas līgumiskās saistības vai pilda tās nepienācīgi, tas ir saucams pie atbildības visos gadījumos, ja vien tas nepierāda, ka saistību neizpilde vai nepienācīga izpilde radās nepārvaramas varas rezultātā, ja vien likums vai līgums nenosaka citādi.

² Puse tiek atbrīvota no atbildības par līguma neizpildi, ja tā pierāda, ka neizpildi izraisīja apstākļi, kurus tā nevarēja kontrolēt un kurus nevarēja paredzēt līguma noslēgšanas brīdī, un tādēļ nebija iespējams novērst šādus apstākļus vai sekas. Nepārvarama vara (*force majeure*) neietver tādus apstākļus kā saistību izpildei nepieciešamo preču neesamību tirgū vai puses rīcībā esošo nepieciešamo finanšu resursu nepietiekamību, vai ja parādnieka kontrahents nepilda savas saistības.

³ Ar grūtībām saprot gadījumu, kurā notikumi būtiski izmaina līguma līdzsvaru, palielinoties puses veikuma izmaksām vai samazinoties puses saņemtā izpildījuma vērtībai, un (a) notikumi rodas vai kļūst zināmi aizskartajai pusei pēc līguma noslēgšanas; (b) aizskartā puse nevarēja tos paredzēt līguma noslēgšanas brīdī; (c) aizskartā puse nevar tos kontrolēt, un (d) aizskartā puse nebija apsvērusi šādu notikumu iestāšanās risku.

⁴ Ja līguma izpilde kādai pusei kļūst apgrūtināta, šai pusei ir jāpilda līgums citās šī panta daļās paredzētajā kārtībā. Līguma izpilde uzskatāma par kavētu, pastāvot tādiem apstākļiem, kas būtiski groza līgumisko saistību līdzsvaru, tas ir, būtiski palielinoties izpildes izdevumiem vai būtiski samazinoties tās vērtībai, ja: 1) apstākļi, ar kuriem ir pamatota prasība, notika vai kļuva zināmi aizskartai pusei pēc līguma noslēgšanas; 2) noslēdzot līgumu, aizskartā puse nevarēja paredzēt šos apstākļus; 3) aizskartā puse nevar kontrolēt šos apstākļus; 4) aizskartā puse nebija apsvērusi šādu apstākļu rašanās risku. Gadījumā, ja līguma izpilde tiek traucēta, aizskartā puse ir tiesīga prasīt otrai pusei grozīt līgumu. Šāda prasība ir jāizsaka nekavējoties, parādoties šķēršļiem un iemesliem, kas ir minētās prasības pamatā. Prasība grozīt līgumu pati par sevi nepiešķir aizskartai pusei tiesības apturēt līguma izpildi. Ja pusēm saprātīgā laikā neizdodas panākt vienošanos par līgumisko saistību grozījumiem, jebkura puse var vērsties tiesā. Tiesa var: 1) anulēt līgumu un noteikt tā anulēšanas datumu un noteikumus; 2) grozīt līguma noteikumus ar mērķi atjaunot pušu līgumisko saistību līdzsvaru.

⁵ Līgums var tikt izbeigts vienpusēji šeit norādītajos gadījumos.

⁶ Ja līguma izpilde kādai pusei kļūst apgrūtināta, šai pusei ir jāpilda saistības saskaņā ar normām, kas regulē grūtības.

⁷ Ar grūtībām saprot gadījumu, kurā notikumi būtiski izmaina līguma līdzsvaru, palielinoties puses veikuma izmaksām vai samazinoties puses saņemtā izpildījuma vērtībai, un (a) notikumi rodas vai kļūst zināmi aizskartajai pusei pēc līguma noslēgšanas; (b) aizskartā puse nevarēja tos paredzēt līguma noslēgšanas brīdī; (c) aizskartā puse nevarēja tos kontrolēt, un (d) aizskartā puse nebija apsvērusi šādu notikumu iestāšanās risku.

Ekonomiskās krīzes dēļ pat tāda pati līguma cena var būtiski grozīt līguma līdzsvaru. Tiesa nolēma, ka pusēm ir jāsadalā ekonomiskās krīzes sekas, un samazināja nomas maksu līdz 33 LTL/m². Jānorāda, ka pēc krīzes Lietuvas Augstākās tiesas judikatūrā notikušas būtiskas izmaiņas, atkāpjoties no *rebus sic stantibus* principa par labu *pacta sunt servanda* principam (skatīt, piemēram, Lietuvas Augstākās tiesas spriedumu lietā Nr.3K-3-364-2014 SIA „Palink” pret SIA „Kauno saulētekis”).

LIETAS, KAS SAISTĪTAS AR BANKU PIEDĀVĀTAJIEM JAUNAJIEM FINANŠU INSTRUMENTIEM

Lietas par AS „DNB Bank” piedāvātajām akciju indeksiem piesaistītajām obligācijām. *Lietu faktiskie apstākļi*: banka piedāvāja ieguldītājiem iegādāties investīciju produktus – akciju indeksiem piesaistītās obligācijas (turpmāk – SASO obligācijas). 2007.–2008.gadā ieguldītāji un banka noslēdza līgumus par parakstīšanos uz SASO obligācijām un deponējuma līgumus. Saskaņā ar šiem līgumiem ieguldītājiem tika izsniegti kredīti, kas izmantoti bankas izsniegto SASO obligāciju iegādei. Par šiem kredītiem bija jāmaksā arī procentu maksājumi 4–5% apmērā. Saistības pēc deponējuma līgumiem tika nodrošinātas ar ieguldītāju nekustamo īpašumu ķīlu. Banka pārdeva obligācijas gandrīz par 700 miljoniem EUR. Ekonomiskās krīzes laikā obligāciju vērtības pieaugums samazinājās līdz nullei, tādēļ ieguldītājiem radās zaudējumi, atmaksājot bankai aizdevumus un procentus. 2009.gadā Centrālā vērtspapīru komisija secināja, ka banka pārkāpa Lietuvas tiesību aktus par ieguldītāju aizsardzību. Ieguldītāji vērsās tiesā, pieprasot atlīdzināt zaudējumus, kas viņiem radušies par prettiesiskām atzīto bankas darbību dēļ (zaudējumu apmērs – līgumā norādīto procentu summa) vai grozīt deponējuma līgumus, t.i., anulēt noteikumus, saskaņā ar kuriem viņiem bija jāmaksā bankai procenti.

Lietuvas Augstākās tiesas motīvi: tiesa izvēlējās liberālu pieeju, norādot, ka prasības par procentu likmes samazinājumu var formulēt uz atšķirīgiem tiesiskiem pamatiem, un izvēlētais tiesiskais pamats nosaka tiesas vērtējumu, līdz ar to nepastāv viens modelis visām situācijām. Pastāv divi pamata modeļi: (i) deponējuma līgumu grozīšana, piemērojot vispārējos CK 6.64.panta ceturtais daļas noteikumus – „parādniekam ir tiesības prasīt atlīdzināt zaudējumus, kas viņam radušies, kreditoram pārkāpjot savas saistības” – un šī panta otro daļu – „uzskatāms, ka kreditors nepilda līgumu, ja parādnieks nespēj izpildīt savas saistības nepietiekamas sadarbības starp kreditoru un parādnieku vai citas kreditora vainas dēļ; [...]”, kā arī CK 6.206.pantu – „viena puse nevar atsaukties uz faktu, ka otra puse nepilda saistības, ciktāl šādu neizpildi izraisīja pirmās puses darbības vai bezdarbība, vai cits notikums, par kuru pirmā puse uzņēmusies risku.”; (ii) CK 6.256.panta piemērošana: „Ja persona nepilda savas līgumiskās saistības vai pilda tās nepienācīgi, tai ir jākompensē otrai līgumslēdzēja pusei nodarītie zaudējumi un/vai jāmaksā līgumsods (soda nauda, procenti).” Tomēr ieguldītāju prasību apmierināšanas kritēriji un to tiesiskās aizsardzības apjoms abās situācijās ir līdzīgi, proti: (i) ciktāl banka pārkāpusi savus pienākumus ieguldītāju aizsardzības jomā konkrētajā lietā: informācijas iegūšana un novērtēšana par konkrētu ieguldītāju, ieguldījumu riska atklāšana ieguldītājam, interešu konflikta atklāšana un nokārtošana utt.; (ii) ieguldītāja personiskās īpašības: izglītība, ieguldījumu pieredze, vecums, profesija utt.; (iii) ieguldītāja piesardzība un rūpība pirms līguma noslēgšanas. Atkarībā no šiem kritērijiem ieguldītāju prasību apmierināšana katrā konkrētajā lietā ir atšķirīga –

ieguldītājiem aprēķinātie procentu maksājumi tika samazināti par 0 – 50 procentiem (Lietuvas Augstākās tiesas spriedums lietā Nr.3K-3-391/2014 A.B. pret AS „DNB Bank”; spriedums lietā Nr.3K-3-446/2014 Z.A. pret AS „DNB Bank”; spriedums lietā Nr.3K-3-88-684/2015 G.K. un citi pret AS „DNB Bank”; spriedums lietā Nr.3K-3-77-378/2015 A.Z. pret AS „DNB Bank”; spriedums lietā Nr.3K-7-168-687/2015 L.S. pret AS „DNB Bank”; spriedums lietā Nr.3K-3-164-378/2015 A.N. un citi pret AS „DNB Bank”; spriedums lietā Nr.3K-3-253-969-2015 Ž.B. un citi pret AS „DNB Bank”).

Lietas par AS „Bank SNORAS” līgumiem par inflācijai piesaistīto noguldījumu sertifikātu iegādi un līgumiem par parakstīšanos uz obligācijām. *Lietu faktiskie apstākļi*: 2010.–2011.gadā daudzas privātpersonas noslēdza ar AS „Bank SNORAS” līgumus par inflācijai piesaistīto noguldījumu sertifikātu iegādi un līgumus par parakstīšanos uz obligācijām. 2011.gadā banka tika atzīta par maksātnespējīgu. Bankas klienti ierosināja vairākas tiesvedības: (i) prasības pret banku – ar mērķi panākt ar AS „Bank SNORAS” noslēgto līgumu atzīšanu par spēkā neesošiem; (ii) prasības pret valsts uzņēmumu „Depozītu un ieguldījumu apdrošināšana”, pieprasot apdrošinājuma maksājumus par ieguldījumu un noguldījumu daļu, kas nepārsniedz 100000 EUR – šādu apmēru noguldītājiem garantē ES Direktīva par noguldījumu garantiju sistēmām (94/19/EK) un/vai ieguldītājiem – saskaņā ar ES Direktīvu par ieguldītāju kompensāciju sistēmām (97/9/EK). Būtībā viņi apgalvoja, ka banka sniedza viņiem maldinošu un nepilnīgu informāciju par garantijas piemērošanu iegādātajiem finanšu instrumentiem un bankas finansiālo stāvokli.

Lietuvas Augstākās tiesas motīvi: tiesa uzskatīja, ka strīdi ir izskatāmi, ievērojot ES tiesību normas par bankas klientu kā noguldītāju vai ieguldītāju tiesisko aizsardzību. 2013.gada decembrī Lietuvas Augstākā tiesa uzdeva Eiropas Savienības Tiesai jautājumus prejudiciālu nolēmumu pieņemšanai, lūdzot paskaidrot, vai ES Direktīvas par noguldījumu garantiju sistēmām (94/19/EK) un Direktīva par ieguldītāju kompensācijas sistēmām (97/9/EK) tika pareizi pārņemtas nacionālajos tiesību aktos, nenodrošinot AS „Bank SNORAS” obligāciju un noguldījumu sertifikātu turētāju aizsardzību. 2015.gada 25.jūlijā Eiropas Savienības Tiesa pieņēma nolēmumu lietā *Indēliju ir investīciju draudimas and Nemaniūnas (C-671/13)*, kurā sniedza atbildi uz jautājumu par AS „Bank SNORAS” obligāciju un noguldījumu sertifikātu turētājiem pieejamajiem tiesību aizsardzības līdzekļiem. Pēc tam Lietuvas Augstākā tiesa atjaunoja tiesvedību lietās, kurās iztiesāšana bija apturēta līdz EST nolēmuma stāšanās spēkā. Lietuvas Augstākā tiesa taisīja pirmos nolēmumus šajās lietās 2015.gada rudenī.

SECINĀJUMI

Līgumtiesības, iespējams, ir visdinamiskākā tiesību joma, jo tā tieši atspoguļo sabiedrības sociālās un ekonomiskās attīstības tendences. Praksē tas veicina daudzveidīgas līgumiskās attiecības starp personām, tātad – arī daudzveidīgus strīdus līgumslēdzēju pušu starpā, kuri tiek atrisināti tiesā. Lietuvas Augstākās tiesas judikatūra līgumtiesību jomā atspoguļo pieaugošu unifikācijas dokumentu, kam nav tiesību avotu spēks, bet kas pauž autoritatīvu zinātnieku atziņas, piemēram, UNIDROIT Starptautisko komerclīgumu principu, kā arī ES tiesību aktu ietekmi, kas veicina saistīto nacionālo tiesību aktu tulkošanu un palīdz tiesai rast līdzsvarotāku pieeju konfliktējošām interesēm.

KONVENCIJAS PAR KRAVU STARPTAUTISKO AUTOPĀRVADĀJUMU LĪGUMU (CMR) UN IGAUNIJAS TIESĪBU AKTU MIJIEDARBĪBA IGAUNIJAS AUGSTĀKĀS TIESAS JUDIKATŪRĀ

Jāna LINTSA (Jaana Lints),

Igaunijas Augstākās tiesas Civillietu palātas* padomniece

(* Igaunijas Augstākās tiesas struktūrā Civillietu palāta ir kasācijas instance)

Šīs konferences galvenā tēma ir komerciesības, un tā ir interesanta izvēle. Sākot gatavošanos šim pasākumam, es drīz vien sapratu, ka jēdziens „komerciesības” ļoti labi parāda, cik dažāda var būt izpratne par tiesībām ģeogrāfiski ļoti mazā telpā. Sapratu, ka es pat neesmu pārliecināta par to, kāds ziņojums tiek gaidīts par tēmu „komerciesības” Latvijas konferencē.

Igaunijā pastāv Komerckodekss, kas regulē dažādu juridisko personu un uzņēmumu darbību – to dibināšanu, pārvaldīšanu, akcionāru tiesības utt. Tomēr jēdzienu „komerciesības” nevar automātiski pielīdzināt tikai uzņēmuma juridiskajiem jautājumiem. „Komerčiāls” attiecas uz darījumiem, līgumiem, tiesību aktiem, kas ir nepieciešami komercdarbības veikšanai.

Tādēļ visracionālākais lēmums šķita paņemt plašu „komerciesību” jēdziena nozīmi kā sākumpunktu. Jēdzieni „komerciāls”, „līgumi”, „starptautisks”, „jaunākā tiesu prakse” lika man nonākt pie viena konkrēta tiesību akta, kuram Igaunijas Augstākajā tiesā bija veltīta liela uzmanība, proti – pie 1956.gada Konvencijas par kravu starptautisko autopārvadājumu līgumu (CMR). Kopumā CMR Konvencija tika tulkota un/vai piemērota 25 nolēmumos, tādējādi kļūstot par visbiežāk piemēroto Konvenciju Igaunijas Augstākās tiesas Civillietu palātas nolēmumos.

VISPĀRĒJAS PIEZĪMES

Atbilstoši CMR Konvencijas 1.pantam Konvencija tiek piemērota katram līgumam par kravu pārvadājumiem ar autotransportu par atlīdzību, kad līgumā norādītās kravas nosūtīšanas un saņemšanas vietas atrodas divās dažādās valstīs, no kurām vismaz viena ir Līgumslēdzēja valsts neatkarīgi no Līgumslēdzējas puses dzīves vietas un nacionalitātes. Tādējādi Konvencija tiek piemērota gadījumos, kad preces tiek piegādātas, piemēram, no Vācijas uz Igauniju, pat ja nosūtītājs, pārvadātājs un saņēmējs atrodas Igaunijā (Civillietu palātas lēmums Nr.3-2-1-165-12, 14.lpp.).

Ir izšķirami trīs CMR Konvencijas un Līgumslēdzēju valstu tiesību aktu mijiedarbības pamata punkti:

- 1) jautājums neietilpst CMR Konvencijas tvērumā, tādēļ ir piemērojami nacionālie tiesību akti;
- 2) CMR Konvencija atsauca uz Līgumslēdzējas valsts tiesību aktiem;
- 3) līgumslēdzēja valsts izmanto nacionālos likumus CMR tulkošanai un piemērošanai.

JAUTĀJUMI, KAS NEIETILPST CMR KONVENCIJAS TVĒRUMĀ

Igaunijas Augstākā tiesa vairākās lietās norādīja, ka CMR Konvencija nav vienīgais tiesību akts, kas regulē pārvadājuma līgumu, un neregulētie līguma jautājumi ir risināmi saskaņā ar nacionālajiem tiesību aktiem (piemēram, lieta Nr.3-2-1-32-15, 13.lpp; Nr.3-2-1-165-12, 15.lpp.; Nr.3-2-1-3-09, 12.–13.lpp.). Tomēr jānorāda, ka tiesas piemērotām tiesību normām ne vienmēr ir jābūt

Igaunijas tiesību aktiem – tie nosakāmi saskaņā ar Igaunijas privāto starptautisko tiesību noteikumiem. Tā kā CMR Konvencija regulē pārvadājuma līgumu, piemērojamus tiesību aktus mūsdienās nosaka Roma I Regula (Romans Konvencija iepriekšējiem līgumiem) (lieta Nr.3-2-1-165-12, 15.–16.lpp.). Šī kategorija var ietvert jautājumus, kuri ir minēti, bet kurus neregulē CMR Konvencija. Galvenokārt tā ietver jautājumus, kuri vispār nav minēti, bet CMR Konvencija pieļauj šādu līdzekļu piemērošanu (piemēram, lēmums Nr.3-2-1-165-12, 43.lpp.).

Saskaņā ar Igaunijas Augstākās tiesas praksi CMR Konvencijā neietvertie jautājumi, kuros piemērojami nacionālie tiesību akti, ir:

- izpildījuma kavēšana (taču CMR Konvencija ierobežo šīs tiesības, piemēram, saskaņā ar 32.panta ceturto daļu prasību, kurai noilguma laiks ir notecējis, nevar izmantot ar pretprasību vai iebildumu; lēmums Nr.3-2-1-165-12, 33.lpp.)
- pārvadātāja ķīlas tiesības uz precēm (lēmums Nr.3-2-1-165-12, 34.lpp.)
- soda nauda par pārvadājuma cenas samaksas nokavējumu (lēmums Nr.3-2-1-165-12, 43.lpp.)
- ar preču saglabāšanu un pārdošanu saistīto izdevumu atlīdzināšana pārvadātājam (lēmums Nr.3-2-1-165-12, 44.lpp.)
- pārvadātāja atbildība, kad tas nav paņēmis piegādei paredzētās preces (lēmums Nr.3-2-1-3-09, 12.lpp.)

Protams, pirmais vienmēr ir jautājums, vai tas bijis CMR Konvencijas autoru nolūks neietvert konkrēta jautājuma regulējumu, atstājot to nacionālo tiesību aktu ziņā, vai tomēr mērķis bija neparedzēt konkrētas tiesības vai pienākumus. Piemēram, pārvadātāja atbildība, kad tas nav paņēmis preces. Augstākā tiesa pašāvās uz Konvencijas mērķi un 17.panta redakciju. Minētais pants nosaka atbildību tikai pēc preču paņemšanas. Tiesa konstatēja, ka pārvadātāja atbildība ir izskatāma saskaņā ar nacionālajiem tiesību aktiem. Kopumā Igaunijas Augstākā tiesa dod priekšroku plašākai tulkošanai un parasti piemēro nacionālos tiesību aktus, ja CMR Konvencijā nekas par konkrētu jautājumu nav minēts.

NACIONĀLIE TIESĪBU AKTI

Dažās lietās CMR Konvencija skaidri atsauca uz vienas valsts tiesību aktiem, kā norādīts 5.pantā, 20.panta ceturtajā daļā, 29.panta pirmajā daļā, 32.panta pirmajā un trešajā daļā. Igaunijas Augstākajai tiesai bieži nācies saskarties ar noilguma jautājumiem saskaņā ar 32.pantu, kur piemērojami nacionālie tiesību akti. Saskaņā ar CMR Konvencijas 32.panta pirmo daļu noilguma termiņš prasībai, kura iesniedzama tiesā par pārvadājumu, kas tiek veikts pēc šīs Konvencijas, ir viens gads. Tomēr prasības noilguma termiņš var būt trīs gadi, ja tiesa vai tribunāls, kas izskata šo gadījumu, vadoties pēc likuma, uzskata to par apzināti ļaunprātīgu rīcību. Saskaņā ar CMR Konvencijas 32.panta pirmās daļas otro

teikumu tiesai saskaņā ar nacionālajiem tiesību aktiem ir jāizlemj, kas ir uzskatāms par „apzināti ļaunprātīgu rīcību”. Igaunijas Augstākā tiesa nolēma, ka atbilstošs salīdzinājums CMR Konvencijas regulējumam par noilgumu ir Saistību tiesību likumā ietvertais regulējums par pārvadājuma līgumu. Saskaņā ar Saistību tiesību likuma 802.panta pirmo daļu noilguma termiņš prasībai, kura iesniedzama tiesā par pārvadājumu, ir viens gads. Noilguma termiņš prasībām par tišu vai rupjas nolaidības dēļ nodarīto zaudējumu atlidzinājumu ir trīs gadi. Saistību tiesību likuma 802.panta pirmās daļas nozīmē rupja nolaidība var tikt pielīdzināta tišai ļaunprātīgai rīcībai. Tādējādi Augstākā tiesa secināja, ka trīs gadu noilguma termiņa piemērošanai pietiek ar rupju nolaidību (lēmumi Nr.3-2-1-32-15, 15.lpp.; Nr.3-2-1-191-13, 11.lpp.; Nr.3-2-1-54-14, 14.lpp.). Lai arī tiesa uzskatīja par iespējamu, ka saskaņā ar šādu tulkojumu dalībvalstis varētu atšķirīgi pamatot CMR Konvencijas 32.panta pirmo daļu, CMR Konvencijā ietvertā skaidrā atsauce uz nacionālajiem tiesību aktiem veicinājusi dažādu praksi.

IGAUNIJAS NACIONĀLO TIESĪBU AKTU IETEKME CMR KONVENCIJAS TULKOŠANĀ

Dažos gadījumos, neskatoties uz to, ka konkrēts jautājums ir ietverts CMR Konvencijā un nepastāv īpašas atsauces uz nacionālajiem tiesību aktiem, nacionālās normas nenovēršami ietekmē starptautiskas konvencijas piemērošanu. Piemēram aplūkosim jautājumu, vai nosūtītājs saskaņā ar CMR Konvenciju var pieprasīt no pārvadātāja preču nodošanu saņēmējam. Tiesā bija lieta, kurā saņēmējs un nosūtītājs pieprasīja nodot piegādātās preces, bet pārvadātājs lūdza atļauju izlietot ķīlas tiesības, lai pārdotu preces iepriekšējo nosūtītāja parādu segšanai. Igaunijas Augstākā tiesa norādīja, ka, lai gan CMR Konvencija skaidri nenodrošina nosūtītāja tiesības prasīt pārvadātājam nodot preces saņēmējam, šādas nosūtītāja tiesības izriet no vispārējās CMR Konvencijas idejas. Nonākot pie šāda secinājuma, tiesa atsauca uz Saistību tiesību likuma 774.panta pirmo daļu un 108.panta otro daļu (lēmums Nr.3-2-1-165-12, 26.lpp.). Arī izskatot pārvadātāja prasību par atlidzības saņemšanu no nosūtītāja, tiesa savu pamatojumu balstīja uz CMR Konvencijas vispārējo ideju un attiecīgiem Saistību tiesību likuma noteikumiem (lēmums Nr.3-2-1-165-12, 39.lpp.).

Visbeidzot, vēlos ilustrēt tiesu praksi lietās, kas saistītas ar CMR Konvenciju, izskaidrojot vienu konkrētu lietu (lēmums Nr.3-2-1-182-14), kurā Igaunijas Augstākā tiesa piemēroja CMR Konvenciju un kurā bija piemērojami CMR Konvencijas tulkošanas principi. Tomēr rezultāts lielā mērā atspoguļo Igaunijas tiesību normas. Lietā tika aplūkots ļoti specifisks jautājums par pārvadājuma līgumu – kā aprēķināmi zaudējumi, ja tika bojāta atdalīta preces daļa.

Konkrētajā lietā tika noslēgts pārvadājuma līgums divu kuteru piegādei no Sicīlijas uz Tallinu. Ceļā no Sicīlijas uz Neapoli viena kutura dzenskrūve tika bojāta, tādēļ pirms kuteru uzkraušanas uz kuģa Libekā abas šī kutura dzenskrūves tika demontētas un uzkrautas uz kuģa atsevišķi. Bridī, kad kuteri tika nodoti īpašniekam Tallinā, atklājās, ka demontētās dzenskrūves pazudušas. Īpašnieks iegādājās jaunas dzenskrūves par 24 120,74 *euro*. Pēc tam

īpašnieks pieprasīja no nosūtītāja izdevumu atlidzību, savukārt nosūtītājs pieprasīja to no pārvadātāja. Pārvadātājs atsauca uz CMR Konvencijas 23.pantu, apgalvojot, ka pārvadātāja atbildība ir ierobežota.

Saskaņā ar CMR Konvencijas 23.panta pirmo daļu, ja pārvadātājs ir atbildīgs par kompensāciju sakarā ar kravas zaudējumu, šāda kompensācija ir aprēķināma atbilstoši kravas vērtībai. CMR Konvencijas 23.panta trešā daļa nosaka, ka kompensācija nedrīkst pārsniegt 8,33 aprēķina vienības par trūkstošā bruto svara kilogramu. Tomēr 25.pants nosaka divas lietu kategorijas. Pirmā – ja ir bojāts viss sūtījums, kompensācija nedrīkst pārsniegt summu, kas būtu jāmaksā visas kravas zaudējuma gadījumā. Otrā kategorija – ja ir bojāta tikai daļa no sūtījuma, kompensācija nedrīkst pārsniegt summu, kas būtu jāmaksā par bojātās daļas zaudējumu. Starp pusēm pastāvēja strīds, vai dzenskrūvju pazaudēšana būtu uzskatāma par laivas bojājumu un pārvadātāja atbildība iestājas saskaņā ar CMR Konvencijas 25.panta otrās daļas a) punktu, tas ir, kompensācija būtu aprēķināma atbilstoši laivas svaram, vai būtu piemērojams CMR Konvencijas 25.panta otrās daļas b) punkts, atzīstot, ka tika pazaudēta daļa no sūtījuma, un tādēļ kompensācija būtu aprēķināma atbilstoši dzenskrūvju svaram. Pārvadātājs apgalvoja, ka pazaudēto daļu svars sasniedza 90 kg, tādēļ pārvadātāja atbildība nevarēja pārsniegt 1079 *euro*. Savukārt viena kutura svars bija 14 000 kg.

Igaunijas tiesas, tai skaitā Augstākā tiesa, konstatēja, ka kuteris tika bojāts kā nedalāms pārvadājuma līguma priekšmets. Līguma mērķis bija sūtījuma kā viena vesela piegāde, un kad sūtījums kā viens vesels tika bojāts, šie bojājumi kalpoja par pamatu pārvadātāja atbildībai. Augstākās tiesas ieskatā CMR Konvencijas 25.panta otrās daļas a) punkts aptver gadījumus, kad sūtījuma daļas bojājums ir visa sūtījuma bojājums. Kuteris nebija lietojams bez dzenskrūvēm. Tādēļ nosūtītājs varēja pieprasīt 24 000 *euro*, nevis 1000 *euro*.

Aplūkojot vispārējo CMR Konvencijas mērķi ierobežot pārvadātāja atbildību, neesmu pārliecināta, ka citu Līgumslēdzēju valstu tiesas nonāktu pie tāda paša secinājuma. Tomēr saskaņā ar Igaunijas Saistību tiesību likuma 132.panta trešo daļu, ja priekšmets tiek bojāts, kompensācija sedz priekšmeta labošanas izmaksas. Ja tiesa piekristu pārvadātāja argumentam, nosūtītājs nevarētu segt remonta izmaksas. Tādējādi šī lieta parāda, ka CMR Konvencijas piemērošana ir lielā mērā atkarīga no Līgumslēdzēju valstu un tiesu juridiskajām atziņām.

NOBEIGUMA PIEZĪMES

Nobeigumā vēlos atzīmēt – lai panāktu atbilstību Līgumslēdzēju valstu līgumiem, ir jānorāda trīs mijiedarbības punkti. Pastāv dažādi līmeņi, kā Līgumslēdzējas valstis bija paredzējušas CMR Konvencijas un nacionālo tiesību aktu kopīgu un savstarpēju iedarbību. Pateicoties diezgan plašai judikatūrai, var secināt, ka Igaunijas Augstākā tiesa piemēro šīs dažādās pieejas. Tomēr var teikt, ka CMR Konvencijas tulkošana un piemērošana joprojām ir lielā mērā atkarīga no konkrētas tiesas, kas izskata lietu, ieskatiem un izpratnes.

NEMANTISKAIS KAITĒJUMS JURIDISKAJAI PERSONAI

Dr. iur. Zane PĒTERSONE,

Augstākās tiesas Civillietu departamenta tiesneša
pienākumu izpildītāja

Kaitējuma atlīdzība naudas izteiksmē ir viens no senākajiem un populārākajiem tiesiskās aizsardzības līdzekļiem gan Latvijā, gan citur pasaulē. Kaitējuma atlīdzībai izšķir divus veidus: atlīdzība par mantisku kaitējumu un atlīdzība par nemantisku kaitējumu, jo civilo tiesību pārkāpuma gadījumā personai var rasties divu veidu aizskārums – mantisks un nemantisks. Ar mantisko kaitējumu saprotams mantisko labumu aizskārums rezultāts – mantas samazinājums jeb zaudējums. Savukārt nemantiskais kaitējums ir tāds kaitējums, kas ar prettiesisku rīcību nodarīts personas nemantiskajām tiesībām vai ar likumu aizsargātajām interesēm. Tas ir nemantisko tiesību un nemantisko labumu aizskārums rezultāts.

Nereti dzirdēts viedoklis, ka juridiskajai personai¹ nemantiskais kaitējums un tā atlīdzināšana nemaz nav iespējami. Vai tas tā ir? Vai tiesām juridiskajai personai nav nemantisku vērtību, kuras var būtiski aizskart un kuru aizskārums gadījumā būtu nepieciešama nodarītā kaitējuma atlīdzināšana?

Vislabāko atbildi par juridiskās personas vērtībām sniegs divi piemēri, no kuriem pirmais guva plašu rezonansi sabiedrībā, kādēļ to vairums lasītāju droši vien vēl atcerēsies. Savukārt otrais ir īpaši ilustratīvs attiecībā uz to, ka pēc tiesību pārkāpuma rezultātā konstatējamām mantiska rakstura sekām var atrasties vēl arī citas sekas, kuras neizpaužas kā kaitējums personas mantai.

Pirmais gadījums. Daņu profesors Stēns Stenders paziņoja, ka AS „Laima” ražotās vafeles „Selga” esot kaitīgas cilvēka veselībai sakarā ar tajās esošajām transtaukskābēm. Sākotnēji viņš paziņoja, ka vafelēs ir 44% transtaukskābju, taču vēlāk izrādījās, ka laboratorija, kas veica pētījumus, bija kļūdušies un medijos minētās transtaukskābju daudzums vafelēs ir mazāks – 9%. Ražotājs uz šo apvainojumu atbildēja, ka „Selgas” jogurta vafelēs esošo transtaukskābju saturs neesot veselībai bīstams: tas esot 4%, kas atbilstot Eiropas Savienības normām. „Selgas” cepumiem esot spēcīgs zīmols, kas iekarojis kaimiņvalstu tirgu, līdz ar to ražotājs nevarētu riskēt ar sava produkta kvalitāti un slavu.²

Otrais gadījums atrodams Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2010.gada 11.oktobra spriedumā lietā Nr.C29283206 SIA „Mihaila Čehova Rīgas Krievu teātris” prasībā pret SIA „Industriālo produktu reklāmas aģentūra” (pirms nosaukuma maiņas – „TV Rīga”) par autortiesību un blakustiesību pārkāpuma atzišanu un pārtraukšanu, kontrafakta eksemplāra iznīcināšanu un nemantiskā

kaitējuma atlīdzības piedziņu.³ Šīs lietas apstākļi bija tādi, ka 2005.gada 6.janvārī notika prasītājas izrādes „Vecais pulkstenis...” ģenerālmēģinājums ar komponista Raimonda Paula piedalīšanos. Atbildētājam piederošais televīzijas kanāls „TV-5” veica ģenerālmēģinājuma filmēšanu, lai informēšanas par šo izrādi nolūkā varētu demonstrēt tā fragmentus. Taču 2005.gada 22.janvārī un 23.janvārī, neskatoties uz prasītājas iepriekšējiem iebildumiem, atbildētāja pārraidīja savā kanālā raidījumu „Vecais pulkstenis...” Raimonda Paula muzikālās atmiņas Krievu drāmas teātri”, kurā bija ietverts viss izrādes ģenerālmēģinājums, turklāt ar iemontētiem aplausiem.

Prasītāja norādīja, ka, pārraidot televīzijā gandrīz pilnā apmērā tādas izrādes, kura vēl tikai sākusi savu ceļu pie skatītājiem, negatavu, mākslinieciski nepilnīgu versiju (ģenerālmēģinājumu), ar mākslīgi iemontētiem aplausiem, ir ticis radīts iespaids, ka tā ir istā izrāde prasītājas teātri. Tādējādi skatītāji guvuši priekšstatu, ka teātra izrāde ir zemākā līmenī nekā tā ir patiesībā. Turklāt slavenā komponista vēstule apstiprinot, ka viņš apsvēris iespēju pārtraukt sadarbību ar teātri.

Šie reālie piemēri parāda, ka to, kas būvēts mēnešiem vai pat gadiem ilgi, var sagraut vienā dienā, padarot nepievilcīgu gan patērētājiem, gan sadarbības partneriem.

Vafeļu gadījumā var mēģināt aprēķināt reālos zaudējumus, ņemot vērā šo vafeļu pārdošanas rādītāju kritumu. Tomēr tas būtu visai grūti, ņemot vērā, ka minētās vafeles ir tikai viens no daudziem AS „Laima” ražotās produkcijas veidiem un ka pārdošanas rādītājus ietekmē arī sezonu maiņa un jaunu produktu parādīšanās tirgū. Protams, pierādīšanas grūtības neatbrīvo no pierādīšanas pienākuma un pašas par sevi nedod tiesības uz cita veida tiesiskās aizsardzības līdzekli (zaudējumu atlīdzības vietā uz morālā kaitējuma atlīdzību). Tomēr, pat smalki aprēķinot reālos zaudējumus sakarā ar šo preču pārdošanas samazinājumu, matemātiski naudas zaudējumus nav izmērāmas sekas sakarā ar aptraipīto reputāciju patērētāju, veikal, izejvielu piegādātāju un citu sadarbības partneru acīs.

Vēl labāk tas redzams teātra gadījumā – var saskaitīt teātra mantiskos zaudējumus, kas radušies nepārdoto biļešu dēļ. Bet vai tad apstākļi, ka slavens komponists var atteikties ar teātri turpmāk sadarboties, nerada nekādu kaitējumu? Tāpat iespējama arī citu aktieru, scenogrāfu, komponistu, kostīmu mākslinieku utt. nevēlēšanās nākotnē piedalīties konkrētā teātra izrāžu radīšanā.

Protams, minētie apstākļi nodara kaitējumu. Abi minētie piemēri atklāj juridiskajai personai visbiežāk piemēroto nemantisko vērtību – reputāciju.

Ja tiesībai vai vērtībai nav piemērota tiesiskās aizsardzības līdzekļa tās pārkāpšanas vai aizskaršanas gadījumā, tad šī tiesība vai labums vairs nav neko vērti.

Ievērojot konferences tēmu, šī referāta mērķis ir noskaidrot, vai civiltiesībās ir piemēroti tiesiskās aizsardzības līdzekļi juridiskās personas nemantisko vērtību aizsardzībai tiesību pārkāpuma gadījumā. Ņemot vērā referāta apjoma ierobežojumu, visaptverošu analīzi izdarīt nav iespējams. Tādēļ autore ir izvēlējusies aplūkot šo jautājumu vienas civiltiesību apakšnozares ietvaros – intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumu lietās. Minētā nozare šobrīd ir vispiemērotākā konkrētā jautājuma pētīšanai, jo tā ir vienīgā, kurā par šo tēmu ir kaut cik vērā ņemama tiesu prakse.

Nemantisko vērtību aizskārums gadījumā galvenais,

³ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2010.gada 11.oktobra spriedums lietā Nr.C29283206.

¹ Šī raksta mērķiem apsvērumi par juridisko personu attiecas arī uz komersantiem, kuriem nav juridiskās personas statusa.

² Laima: „Selgas” vafeles nav bīstamas veselībai. <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/50953/laima-selgas-vafeles-nav-bistamas-veselibai>; Laima noliedz, ka Selgas vafeles būtu kaitīgas veselībai. <http://www.diena.lv/business/razosana/laima-noliedz-ka-selgas-vafeles-butu-kaitigas-veselibai-13889118>; Laima sāk ražot vafeles bez transtaukskābēm, daņu profesors atklāj jaunus produktus – grēkāzus. <http://www.db.lv/razosana/partika/laima-sak-razot-vafeles-bez-transtaukskabem-danu-profesors-atklaj-jaunus-produktus-grekazu-244067>; u.c.

visplašāk tiesību aktos paredzētais tiesiskās aizsardzības līdzeklis ir monetāra atlīdzība. Atlīdzība nosakāma par negatīvajām sekām, ko nevar izmērīt kā mantisku samazinājumu, zaudējumu.⁴ Tomēr var būt arī citi piemēroti tiesiskās aizsardzības līdzekļi, tādi kā, piemēram, atvairošanās vai nepatieso ziņu atsauksana.

Intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumu lietās parasti valstis izvēlas mantisko kaitējumu atlīdzināt ar zaudējumu atlīdzības piedziņu vai atbildētāja peļņas piedziņu, savukārt nemantisko kaitējumu – ar nemantiskā kaitējuma atlīdzību pēc tiesas ieskata. Tomēr ir pazīstami arī citi monetāro atlīdzību veidi, piemēram, likumā noteiktā atlīdzība (*statutory damages* – likumā paredzēta konkrēta summa vai konkrētu summu amplitūda, kuru piedzen no atbildētāja prasītāja labā pārkāpuma gadījumā), simboliskā atlīdzība (*symbolic or nominal damages* – neliela, simboliska naudas summa, parasti tikai dažas mārciņas vai dolāri, kuru piespriež gadījumos, kad prasītājs ir pierādījis savu tiesību pārkāpumu, bet ne kaitējuma esamību; tā ir vairāk saistīta ar tiesību atzīšanu, nevis kaitējuma atlīdzināšanu) vai sodošā atlīdzība (*punitive or exemplary damages* – summa, kuru piedzen papildus faktiskā kaitējuma atlīdzībai, ja atbildētājs ir rīkojies nevērtīgi, ļaunprātīgi vai krāpnieciski, ar mērķi sodīt pārkāpēju un atturētu citus no tiesību pārkāpšanas).⁵

Latvijā intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumu lietās radīto kaitējumu likumdevējs ir izvēlējis atlīdzināt ar zaudējumu atlīdzību un morālā kaitējuma atlīdzību.⁶ Civilprocesa likuma 250.¹⁷ panta pirmās daļas 4.punkts, kas stājās spēkā 2007.gada 1.martā, noteic – ja pārkāpuma fakts ir pierādīts, tiesa spriedumā var noteikt atlīdzināt likumā noteiktajā kārtībā sakarā ar intelektuālā īpašuma tiesību objekta prettiesisku izmantošanu nodarītos zaudējumus un morālo kaitējumu. Intelektuālā īpašuma speciālajos likumos – Autortiesību likumā, likumā „Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm”, Patentu likumā u.c.⁷ – kopš 2007.gada 1.marta ir ietverts speciāls pants par kaitējuma atlīdzināšanu. Visos šajos likumos minētais pants ir pēc būtības identisks, tādēļ citēsim tikai vienu. Piemēram, likuma „Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm” 28.¹ pantu „Zaudējumu atlīdzības un morālā kaitējuma apmēra noteikšanas kārtība”:

(1) Ja personas vainas dēļ notikusi preču zīmes nelikumīga izmantošana, šā likuma 28.panta otrajā daļā minētie tiesību subjekti ir tiesīgi prasīt radītā zaudējuma un morālā kaitējuma atlīdzību.

(2) Zaudējumu atlīdzības un morālā kaitējuma apmērs nosakāms saskaņā ar Civillikumu. Nosakot zaudējumu apmēru, var ņemt vērā arī tās personas negodīgi gūto peļņu, kura prettiesiski izmantojusi preču zīmi.

(3) Ja faktisko zaudējumu atlīdzības apmēru nevar noteikt saskaņā ar šā panta otro daļu, zaudējumu atlīdzības apmērs ir atbilstošs tai summai, kuru varētu saņemt preču zīmes īpašnieks

⁴ Torgāns K. Mierinājuma naudas noteikšanas pamats un apmērs // Latvijas Republikas Augstākās tiesas Biļetens, 2014.aprīlis, Nr.8, 32.lpp.

⁵ Plašāk par šiem atlīdzību veidiem skat. Pētersone Z. Intelektuālā īpašuma civiltiesiskās aizsardzības līdzekļi. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 259.–263.lpp.

⁶ Līdz 2007.gada 1.martam speciālajos intelektuālā īpašuma tiesību likumos gan par mantisko, gan nemantisko kaitējumu bija paredzēta kompensācija pēc tiesas ieskata, bet ar grozījumiem, kas stājās spēkā 2007.gada 1.martā, likumdevējs kompensācijas pēc tiesas ieskata vietā noteica konkrētus kaitējuma atlīdzības veidus: zaudējumu atlīdzību un morālā kaitējuma atlīdzību.

⁷ Autortiesību likuma 69.¹ pants, likuma „Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm” 28.¹ pants, Patentu likuma 64.pants, Dizainparaugu likuma 48.¹ pants, Augu šķirņu aizsardzības likuma 38.pants. Izņēmums ir Pusvadītāju izstrādājumu topogrāfiju aizsardzības likums, kura 19.pants paredz taisnīgu kompensāciju (pēc tiesas ieskata).

par preču zīmes izmantošanas tiesību nodošanu licencētām.

Kā redzams, likumos lietots termins „morālais kaitējums”, nevis „nemantiskais kaitējums”, un par morālā kaitējuma atlīdzību nepasaka neko vairāk, kā tikai to, ka morālā kaitējuma apmērs nosakāms saskaņā ar Civillikumu.

Līdz ar to, lai atbildētu uz jautājumu, vai juridiskajai personai ir tiesības uz atlīdzinājumu par tās nemantisko labumu aizskārums, ir jānoskaidro jēdziena „morālais kaitējums” saturs, kā arī, vai tas ir tas pats, kas „nemantiskais kaitējums”.

Līdz 2006.gadam likumdevējs civiltiesības morālā kaitējuma definīciju vai skaidrojumu nebija devis. Juridiskajā literatūrā par nemantisko un morālo kaitējumu konsekvences nebija, rakstos bija sastopamas dažādas morālā kaitējuma definīcijas un izpratnes. Atrodams pat tādas morālā kaitējuma jēgai un mērķim absurdas definīcijas kā „kaitējums morālei”⁸ vai morālā kaitējuma atlīdzības ietilpināšana zaudējumu atlīdzībā⁹. Visnopietnāk nemantiskā kaitējuma institūtu bija pētījis Agris Bitāns. 2001.gadā viņš deva šādu morālā kaitējuma definīciju: „Morālais kaitējums, tas ir, nemantisks kaitējums – netaisnība (*wrong*) personas nemateriālajām vērtībām, kuru eksistenci sabiedrība vispārīgi atzīst, piemēram, dzīvībai, veselībai, godam, cieņai, reputācijai u.tml. Morālais kaitējums, t.i., kaitējums vērtībām, kuras nav tieši novērtējamās vai izsakāmas mantiskās vērtībās, piemēram, naudā.”¹⁰ No šādas definīcijas secināms, ka autors par morālo kaitējumu atzīst jebkuru nemateriālu vērtību aizskārums, arī kaitējumu juridiskās personas nemateriālajām vērtībām.

2006.gadā likumdevējs beidzot ietvēra Civillikumā morālā kaitējuma legālo definīciju, taču tā paredz ko citu. Civillikuma 1635.panta pirmā daļa (redakcijā, kas stājās spēkā 2006.gada 1.martā) paredz: „Katra tiesību aizskārums, tas ir, katra pati par sevi neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums), dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskāreņa, ciktāl viņu par šo darbību var vainot.” Panta otrā daļa noteic, ka ar morālo kaitējumu jāsaprot fiziskas vai garīgas ciešanas, kas izraisītas ar neatļautas darbības rezultātā nodarītu cietušā nemantisko tiesību vai nemantisko labumu aizskārums. Atlīdzības apmēru par morālo kaitējumu nosaka tiesa pēc sava ieskata, ņemot vērā morālā kaitējuma smagumu un sekas. Savukārt saskaņā ar panta trešo daļu, ja šā panta otrajā daļā minētā neatļautā darbība izpaudusies kā noziedzīgs nodarījums pret personas dzīvību, veselību, tikumību, dzimumneizskaramību, brīvību, godu, cieņu vai pret ģimeni, vai nepilngadīgo, pieņemams, ka cietušajam šādas darbības rezultātā ir nodarīts morālais kaitējums. Citos gadījumos morālais kaitējums cietušajam jāpierāda.

No minētā redzams, ka Civillikums par morālo kaitējumu atzīst tikai fiziskas vai garīgas ciešanas, bet fiziskas vai garīgas ciešanas var piemist vienīgi dzīvām būtnēm, tas ir, fiziskām personām. Līdz ar to secināms, ka morālais kaitējums Civillikuma 1635.panta izpratnē nav jebkurš nemantiskais kaitējums.

Lai gan likuma „Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm” 28.¹ panta otrā daļa satur atsauci uz Civillikumu, tomēr tā vairāk vērsta uz apmēra noteikšanas metodiku un tieši nenosaka, ka morālais kaitējums likuma „Par preču

⁸ Grūbe A. Par morālo kaitējumu un tā atlīdzību kriminālprocesā // Latvijas Vēstnesis, pielikums „Jurista Vārds”, 25.11.1999., Nr.41.

⁹ Ozoliņš M. Zaudējumu atlīdzība Latvijas civiltiesībās // Latvijas Vēstnesis, pielikums „Jurista Vārds”, 03.04.2001., Nr.10.

¹⁰ Bitāns A. Par morālā kaitējuma izpratni Latvijā // Latvijas Vēstnesis, pielikums „Jurista Vārds”, 18.09.2001., Nr.27.

zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm” 28.¹panta izpratnē ir jēdziens ar tādu pašu saturu kā morālais kaitējums Civillikuma 1635.panta izpratnē.

Lai noskaidrotu, vai likumdevējs pieļauj atkāpes no Civillikumā dotās morālā kaitējuma definīcijas un vai dažādās nozarēs šim terminam var būt dažāds saturs, paraudzīsimies citu nozaru likumos.

Administratīvā procesa likuma 92.panta pirmās daļas pirmais teikums noteic, ka *ikviens ir tiesīgs prasīt atbilstīgu atlīdzinājumu par mantiskajiem zaudējumiem vai personisko kaitējumu, arī morālo kaitējumu, kas viņam nodarīts ar administratīvo aktu vai iestādes faktisko rīcību*. No šī panta konstrukcijas izriet, ka morālais kaitējums ir viens no personiskā kaitējuma veidiem. Iztulkojot šo pantu, administratīvās tiesas ir atzinušas, ka morālais kaitējums ar raksturojošo pazīmi „ciešanas” piemīt tikai fiziskajām personām, tomēr juridiskajām personām ir tiesības uz atlīdzību par personisko kaitējumu, kas aptver kaitējumu personas nemantiskajām tiesībām un interesēm plašākā nozīmē.¹¹ Minēto apstiprina arī Administratīvā procesa likuma komentāri.¹²

Arī Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums paredz morālo kaitējumu kā personiskā kaitējuma veidu. Šī likuma 9.pants noteic, ka *morālais kaitējums šā likuma izpratnē ir personiskais kaitējums, kas izpaužas kā fiziskās personas ciešanas, kuras tai izraisījis būtisks šīs personas tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu prettiesisks aizskārums*. Savukārt 8.pants personisko kaitējumu šā likuma izpratnē definē kā kaitējumu, *kas ar iestādes prettiesisku administratīvo aktu vai prettiesisku faktisko rīcību nodarīts fiziskās personas dzīvībai, fiziskajai integritātei, veselībai, brīvībai, godam un cieņai, personiskam un ģimenes noslēpumam vai komercnoslēpumam, autortiesībām vai citām nemantiskajām tiesībām vai ar likumu aizsargātajām interesēm*. 8.panta otrā daļa *expressis verbis* paredz juridiskās personas un individuālā komersanta tiesības uz atlīdzinājumu par personisko kaitējumu, kas nodarīts to darījumu reputācijai, komercnoslēpumam, autortiesībām vai arī citām nemantiskajām tiesībām vai ar likumu aizsargātajām interesēm.¹³

Tātad Administratīvā procesa likuma un Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma izpratnē morālais kaitējums kā ciešanas piemīt tikai fiziskajai personai, tomēr ir noteiktas arī juridiskās personas tiesības uz nemantiskā kaitējuma atlīdzību, saucot to par personisko kaitējumu.

Kriminālprocesa likuma 350.panta „Kompensācija par cietušajam radīto kaitējumu” pirmā daļa noteic, ka *kompensācija ir naudas izteiksmē noteikta samaksa, ko persona, kura ar noziedzīgu nodarījumu radījusi kaitējumu, samaksā cietušajam kā gandarījumu par morālo aizskārums, fiziskajām ciešanām un mantisko zaudējumu*. No šī panta redzama vēl citādi atšķirīga nemantiskā kaitējuma izpratne. Proti, morālais aizskārums un fiziskās ciešanas ir nodalītas, un

fiziskās ciešanas neietilpst jēdzienā „morālais aizskārums”. Autorei nav izdevies Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta praksē atrast plašāku skaidrojumu šiem jēdzieniem saistībā ar juridiskās personas tiesībām uz kompensāciju.

Likumā „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” atrodams vēl lielāks terminoloģiskais un jēdzieniskais sajukums. Parādās termins „nemantiskie zaudējumi”, kuros, ievērojot šī likuma un jo īpaši tā 5.panta konstrukciju, ietilpst arī morālais kaitējums.

Ņemot vērā minēto likumu analīzi, jāsecina, ka nemantiskais kaitējums tiesību aktos ne tikai tiek apzīmēts ar dažādiem terminiem, bet termins „morālais kaitējums” apzīmē saturiski dažādus jēdzienus. Proti, likumdevējam nav konsekventas jēdziena „morālais kaitējums” izpratnes. Minētais dod pietiekamu pamatu atzinumam, ka jēdziens „morālais kaitējums” intelektuālā īpašuma tiesību speciālajos likumos var būt autonomi jēdzieni, kas nav identiski „morālā kaitējuma” jēdzienam Civillikumā.

Lai aizpildītu jēdziena „morālais kaitējums” saturu Latvijas intelektuālā īpašuma tiesību likumos, vispirms jāaplūko tiesību akti, kuru prasību izpilde ir pamatā šo Latvijas likumu redakcijām. Galvenais starptautiskais tiesību instruments pret intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpējamiem lietojamo tiesiskās aizsardzības līdzekļu jomā ir Līgums par ar tirdzniecību saistītajām intelektuālā īpašuma tiesībām¹⁴ (turpmāk – TRIPS līgums) Pasaules Tirdzniecības Organizācijas saistību ietvaros, kas ir saistošs Latvijai no 1999.gada 10.februāra. Savukārt galvenais Eiropas Savienības tiesību akts ir 2004.gada 29.aprīļa Direktīva 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu¹⁵ (turpmāk – Piemērošanas direktīva). Tieši šīs direktīvas transponēšanai tika radīts Civilprocesa likuma 250.¹⁷pants, likuma „Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm” 28.¹pants un pārējo intelektuālā īpašuma tiesību speciālo likumu attiecīgie panti.

Kaitējuma kompensāciju paredz TRIPS līguma 45.panta 1.punkts, norādot, ka *tiesu varas institūcijas ir pilnvarotas likt pārkāpējam samaksāt kaitējuma atlīdzību, kas ir adekvāta, lai kompensētu tiesību īpašniekam kaitējumu, ko viņš cietis no viņa intelektuālā īpašuma tiesības pārkāpuma, ko nodarījis pārkāpējs, kurš zināja vai kuram bija pietiekams pamats zināt, ka viņš izdara pārkāpumu*.

Piemērošanas direktīva (preambulas 26.apsvēruma, 13.panta 1.punkta a) apakšpunkts) uzliek dalībvalstīm pienākumu nodrošināt, ka visiem preču zīmju īpašniekiem ir paredzētas tiesības uz nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanu, ja tāds nodarīts intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpuma rezultātā. Proti, direktīvas 13.panta 1.punkts paredz dalībvalstu pienākumu nodrošināt, ka kompetentās tiesu iestādes pēc cietušās puses iesnieguma liek pārkāpējam, kurš zināja vai kuram bija pietiekams pamats zināt, ka viņš izdara pārkāpumu, samaksāt tiesību īpašniekam kaitējuma atlīdzību, kas atbilst reālajam kaitējumam, ko viņš cietis pārkāpuma rezultātā. Nosakot kaitējuma atlīdzības apmēru, tiesu iestādes:

¹¹ Sk., piemēram, Administratīvās apgabaltiesas 2007.gada 27.septembra spriedumu lietā Nr.A42231605; Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2012.gada 14.septembra spriedumu lietā Nr.A420458811.

¹² Administratīvā procesa likuma komentāri. A un B daļa. Sagatavojis autoru kolektīvs. Dr.iur. J.Briedes zinātniskajā redakcijā. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013. 920.–921.lpp.

¹³ Redakcija ar grozījumiem, kas izdarīti ar Satversmes tiesas 2012.gada 6.jūnija spriedumu un 2012.gada 18.oktobra likumu, kas stājas spēkā 2012.gada 1.novembrī. Tomēr arī līdz šiem grozījumiem minētie panti paredzēja tādu pašu kārtību: morālo kaitējumu kā personiskā kaitējuma veidu un juridiskās personas tiesības uz personiskā kaitējuma atlīdzību, tikai bija ierobežots to nemantisko labumu loks, kuru aizskārums dod juridiskajai personai tiesības uz atlīdzību.

¹⁴ Līgums par ar tirdzniecību saistītām intelektuālā īpašuma tiesībām // OV L 336, 23.12.1994., 0214.–0233.lpp.; [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21994A1223\(17\):LV:HTML_Nosaukums_anglu_valoda_ir_Agreement_on_Trade-related_Aspects_of_Intellectual_Property_Rights,_no_kā_atvasināts_pasaulē_plaši_pazīstamais_saisinājums_„TRIPS”](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21994A1223(17):LV:HTML_Nosaukums_anglu_valoda_ir_Agreement_on_Trade-related_Aspects_of_Intellectual_Property_Rights,_no_kā_atvasināts_pasaulē_plaši_pazīstamais_saisinājums_„TRIPS”)

¹⁵ Eiropas Parlamenta un Padomes 2004.gada 29.aprīļa Direktīva 2004/48/EK par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu // OV L 157, 30.04.2004., 45.–86.lpp.

a) ņem vērā visus attiecīgos aspektus, tādus kā negatīvās ekonomiskās sekas, ieskaitot zaudēto peļņu, kas nodarītas cietušajai pusei, jebkādu pārkāpēja negodīgi gūto peļņu un piemērotos gadījumos arī citus elementus, kas nav ekonomiskie faktori, tādus kā tiesību īpašniekam nodarīto nemantisko kaitējumu pārkāpuma rezultātā;

b) vai kā alternatīvu a) apakšpunktā minētajam, piemērotos gadījumos var noteikt kaitējuma atlīdzību kā vienreizēju maksājumu uz tādu elementu pamata kā vismaz tāds licences maksas vai autora honorāra apmērs, kas pārkāpējam būtu bijis jāmaksā, ja viņš būtu lūdzis atļauju izmantot attiecīgās intelektuālā īpašuma tiesības.

Gan TRIPS līguma, gan Piemērošanas direktīvas minēto pantu oficiālajā tulkojumā latviešu valodā atrodamas vairākas būtiskas kļūdas. Tādēļ referātā izmantots autores pašas veiktais tulkojums latviešu valodā no direktīvas teksta angļu valodas redakcijas, lai pareizāk tiktu atklāts pants saturs.

Galvenais oficiālā tulkojuma trūkums ir tāds, ka angļu valodas vārds *damages* ir tulkots pārāk šauri – nevis kā kaitējuma atlīdzība, bet gan tikai kā zaudējumi (TRIPS līgumā) vai kompensācijas (Piemērošanas direktīvā). Ja ņem vērā šādu tulkojumu, tad intelektuālā īpašuma īpašnieka tiesības tiek nepamatoti ierobežotas, jo zaudējumi ir ļoti šauri angļu valodas vārda *damages* tulkojums. *Damages* var nozīmēt gan zaudējumus, gan kompensāciju, gan pat tik plašu jēdzienu kā kaitējuma atlīdzināšana¹⁶ (gan kompensācija, gan restitūcija). No TRIPS līguma 45.panta un Piemērošanas direktīvas 13.panta uzbūves un satura redzams, ka vismaz šo pantu nosaukumam ir jābūt „kaitējuma atlīdzība”, jo minētajos pantos tiek regulēta ne tikai kompensējošā atlīdzība (1.punktos), bet arī pārkāpēja peļņas un likumā noteiktās atlīdzības piespriešana (2.punktos).

Turklāt Piemērošanas direktīvas 13.panta 1.punkta a) apakšpunkts liek ņemt vērā visus aspektus, nosakot kompensāciju, tostarp tiesību īpašniekam pārkāpuma dēļ nodarīto nemantisko kaitējumu (*moral prejudice*). Direktīvā lietotais termins *moral prejudice* oficiālajā tulkojumā tulkots kā morālais kaitējums, bet ar *moral prejudice* angļu valodā saprot arī nemantisko kaitējumu plašākā nozīmē. Direktīvā ir lietota plašākā nozīme, ietverot arī juridiskajām personām nodarīto kaitējumu, kas izriet no norādēm Zaļajā grāmatā, piemēram, secinājuma, ka kompānijām rodas *moral prejudice* kompāniju reputācijai nodarītā kaitējuma rezultātā.¹⁷

Tātad gan TRIPS līgums, gan Piemērošanas direktīva nosaka pienākumu kompensēt jebkāda veida kaitējumu, tostarp nemantisko kaitējumu, neatkarīgi no tā, vai tiesību subjekts ir fiziskā vai juridiskā persona.

Lai noskaidrotu jēdziena „morālais kaitējums” saturu intelektuālā īpašuma tiesību speciālajos likumos, jāparaugās arī uz subjektiem, kuru tiesību aizsardzībai šie likumi primāri domāti. Ja autortiesībās tas ir mazāk izteikti, tad rūpnieciskā īpašuma tiesību īpašnieki lielākoties ir tieši juridiskās personas.

Tā, piemēram, likuma „Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm” 4.panta pirmā daļa nosaka, ka *tiesības uz preču zīmi var iegūt jebkura fiziskā vai juridiskā persona*. Šī likuma 3.pants paredz, ka *preču zīmi var veidot jebkurš apzīmējums, ko var grafiski attēlot un kas ļauj atšķirt viena*

uzņēmuma preces vai pakalpojumus no citu uzņēmumu precēm vai pakalpojumiem. Preču zīmes savu ražoto preču marķēšanai vai sniegto pakalpojumu sniegšanai galvenokārt komercdarbībā izmanto preču ražošanas vai pakalpojumu sniegšanas uzņēmumi, kas ir juridiskas personas. Tātad faktiski šis likums un tajā paredzētās garantijas pēc jēgas ir primāri paredzētas uzņēmumiem. Līdz ar to nebūtu loģiski uzskatīt, ka Civilprocesa likuma 250.¹⁷pantā un likuma „Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm” 28.¹pantā preču zīmju īpašniekiem paredzētās garantijas nevarētu attiekties uz preču zīmju īpašnieku lielāko daļu. Šīs normas vienlīdz attiecas uz visiem preču zīmju īpašniekiem, tātad arī uz juridiskajām personām.

Ņemams vērā arī Satversmes 92.pants, kura trešais teikums noteic, ka *nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu*.

Satversmes tiesa ir skaidrojusi, ka šajā teikumā ietvertais jēdziens „atbilstīgs atlīdzinājums” nedrīkst tikt nepamatoti sašaurināts un attiecināts tikai uz mantisko tiesību jomu vai zaudējumu atlīdzību. Šis jēdziens ir interpretējams kā jebkuram tiesību aizskārumam atbilstošs gandarījums, kas aptver gan zaudējumu atlīdzināšanu, gan arī nemantiskā (morālā un personiskā) kaitējuma kompensēšanu.¹⁸

Satversmes 92.panta trešajā teikumā minētā tiesība uz atbilstīgu atlīdzinājumu nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ir tiesību uz taisnīgu tiesu pamatmērķis (uzdevums).¹⁹

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Satversmē noteiktās personas tiesības ir attiecināmas uz privāto tiesību juridiskajām personām tiktāl, ciktāl šīs tiesības atbilstoši to būtībai ir iespējams piemērot juridiskajām personām. Ja vien pamattiesību, brīvību un pienākumu būtība pieļauj, tos var īstenot ne vien fiziskā persona, bet arī privāto tiesību juridiskā persona.²⁰

Tiesības uz taisnīgu tiesu pēc sava rakstura nav tādas, kas pēc jēgas būtu attiecināmas tikai uz fiziskajām personām. Ņemot vērā minēto, gan Eiropas Cilvēktiesību tiesas, gan Latvijas Republikas Satversmes tiesas praksē atzīts, ka privāto tiesību juridiskā persona arī ir tiesību uz taisnīgu tiesu subjekts.²¹

Ņemot vērā visu iepriekšējo analīzi, secināms, ka juridiskajai personai ir tiesības uz atlīdzinājumu par tās nemantisko labumu aizskārums un ka jēdziens „morālais kaitējums” intelektuālā īpašuma aizsardzību regulējošajās normās ir pēc būtības identisks jēdzienam „nemantiskais kaitējums”. Proti, tas aptver ne tikai sāpes un ciešanas, bet arī plašāka rakstura kaitējumu nemantiskajām vērtībām, tostarp reputācijas aizskārums.

Tiesu prakse intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumu lietās jautājumā par to, vai juridiskajai personai vispār ir tiesības uz nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanu, ir bijusi konsekventa. Proti, tiesas ir vispārīgi atzinušas juridiskās

¹⁸ Satversmes tiesas 2012.gada 6.jūnija sprieduma lietā Nr.2011-21-01 secinājumu daļas 6.punkts.

¹⁹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 148.lpp.

²⁰ Satversmes tiesas 2001.gada 3.aprīļa sprieduma lietā Nr.2000-07-0409 secinājumu daļas 1.punkts; 2012.gada 6.jūnija sprieduma lietā Nr.2011-21-01 secinājumu daļas 9.punkts.

²¹ Sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000.gada 6.aprīļa spriedumu lietā *Comingersoll S.A. v. Portugal*, 35382/97; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2000.gada 25.janvāra lēmumu lietā *Aannemersbedrijf Gebroeders Van Leeuwen B.V. v. the Netherlands*, 32602/96; Satversmes tiesas 2001.gada 3.aprīļa spriedumu lietā Nr.2000-07-0409.

¹⁶ Piemēram, Valsts valodas centra terminu datubāze internetā. <http://termini.vvc.gov.lv/?term=damages>.

¹⁷ Green Paper on Combating Counterfeiting and Piracy in the Single Market. Commission of the European Communities, Brussels, 15/10/98, COM(98)569 final. P.10. http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com98_569_en.pdf.

personas tiesības uz nemantiskā kaitējuma atlīdzību, jo šādas atlīdzības ir tikušas piespriestas, un autorei nav izdevies atrast spriedumu, vismaz pēdējos gados, kurā prasījums par morālā (nemantiskā) kaitējuma atlīdzināšanu būtu noraidīts prasītāja juridiskās personības dēļ. Tiesa gan, vairumā lietu jautājums par morālā kaitējuma jēdziena izpratni un saistību ar Civillikuma 1635.panta otrajā daļā noteikto morālā kaitējuma definīciju nebija izvirzīts.

Tomēr lietā Nr.C04436111 AS „Latvijas balzams” prasībā pret SIA „Mājas alus” par preču zīmju nelikumīgas izmantošanas pārtraukšanu tiesai bija jāatbild tieši uz šo jautājumu, jo atbildētājs atsauca uz Civillikumā ietvertu morālā kaitējuma definīciju kā sāpēm un ciešanām, kuras var būt tikai fiziskajai personai, un tādēļ apstrīdēja juridiskās personas tiesības uz nemantiskā kaitējuma atlīdzību. Izskatot lietu sakarā ar abu pušu apelācijas sūdzībām un atbildot uz iepriekšminēto atbildētāja argumentu, Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta 2013.gada 2.aprīļa spriedumā ņēma vērā gan likuma „Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm” primāros subjektus (uzņēmumus), gan Piemērošanas direktīvas prasības dalībvalstīm nodrošināt, ka visiem preču zīmju īpašniekiem ir paredzētas tiesības uz nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanu. Ievērojot minēto, Civillietu tiesu palāta atzina, ka morālais kaitējums likuma „Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm” 28.¹panta pirmās daļas izpratnē atbilstoši šī likuma tvērumam un garam un Piemērošanas direktīvas prasībām ir saprotams plašākā nozīmē, proti, kā nemantiskais kaitējums, kas, cita starpā, ietver kaitējumu juridiskās personas reputācijai. Savukārt 28.¹panta otrā daļa regulē ne vairs tik daudz tiesības uz morālo kaitējumu kā tādas, bet gan paredz ar tā apmēra noteikšanu saistītus jautājumus. Līdz ar to prasītāji kā preču zīmju īpašnieci ir subjektīvās civilās tiesības prasīt morālā kaitējuma atlīdzību par savu preču zīmju nelikumīgu izmantošanu, jo preču zīmju nelikumīgas izmantošanas rezultātā nodarīts kaitējums prasītājas reģistrēto preču zīmju reputācijai.

Šis Civillietu tiesu palātas spriedums ir stājies spēkā, jo Augstākās tiesas Civillietu departaments 2014.gada 22.decembra rīcības sēdes lēmumā atteica ierosināt kasācijas tiesvedību, norādot, ka tiesnešu kolēģijai nerodas šaubas par apelācijas instances tiesas sprieduma tiesiskumu un tiesnešu kolēģija nekonstatē materiālo tiesību normu nepareizu piemērošanu.

Nobeigumā vēl nedaudz par nemantiskā kaitējuma izpausmēm. Tiesas skaidrojušas, ka intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumu gadījumos kaitējums visbiežāk izpaužas kā kaitējums reputācijai. Juridiskas personas reputācija ir nemantiska vērtība, un attiecīgi kaitējums reputācijai ir nemantisks kaitējums.

Lietā Nr.C04426211 Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta izskaidroja, ka hipotētiski kaitējums reputācijai var tikt nodarīts gadījumā, ja cita persona lieto prasītāja preču zīmei sajaukami līdzīgu apzīmējumu saistībā ar precēm vai pakalpojumiem, kas nav atbilstoši oriģinālajām precēm vai pakalpojumiem un to kvalitātei, attiecīgi degradējot patērētāju priekšstatu par prasītājam piederošajām pretstatītājām preču zīmēm un prasītāja preču kvalitāti. Proti, reputācija ir parādība, kas ir tieši atkarīga no patērētāju uztveres.

Konkrētajā lietā, tā kā prasītāja vidusmēra patērētājs bija tikai Rīgas vai tās apkārtnes iedzīvotājs, bet atbildētāja vidusmēra patērētājs – Dobeles vai tās apkārtnes iedzīvotājs,

proti, prasītāja patērētāji Rīgā un atbildētāja patērētāji Dobeļē nebija vieni un tie paši patērētāji, tad tiesa uzskatīja, ka Dobeles patērētājiem pieejamie pārkāpuma priekšmeti (solāriju atlaižu kartes, kas izsniegtas iedzīvotājiem Dobeļē izmantošanai Dobeļē) nevar iespaidot Rīgas iedzīvotāju uztveri, kas izmanto prasītāja solāriju pakalpojumus Rīgā. Līdz ar to tiesa neatrada pamatu uzskatīt, ka atbildētājas atlaižu kartes Dobeļē būtu nodarījušas jebkādu kaitējumu prasītājas reputācijai Rīgā.²² Tomēr šī lieta atklāj tiesas apsvērumus par apstākļiem, kas jāapsver, nosakot kaitējumu reputācijai.

Tas, ka reputācijas aizskārums raksturs ir tieši atkarīgs no patērētāju uztveres, labi redzams arī lietā Nr.C04153414 par dizainparauga nelikumīgas izmantošanas pārtraukšanu. Rīgas apgabaltiesa konstatēja reputācijas aizskārums, taču, tā kā bija skaitliski neliels personu loks, kas varēja saistīt nelielā apdzīvotā vietā (Vaiņodē) izvietotos ziedu statīvus ar prasītāja uzņēmumu, tiesa secināja, ka kaitējums prasītājas reputācijai nebija smags. Tiesa piedzina morālā kaitējuma atlīdzību 300 *euro* no viena atbildētāja un 150 *euro* no otra.²³

Lietā Nr.C04528010 Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta atzina, ka plaši pazīstamas preču zīmes ar augstu reputāciju („IKEA”) pārkāpuma gadījumā preču zīmes reputācija var tikt vājināta patērētāju uztverē sakarā ar šīs pašas zīmes lietojumu, ja zīmi lieto citādi kā to paredzējis zīmes īpašnieks. Šajā lietā par atbilstošu nemantiskā kaitējuma atlīdzību tiesa atzina 2000 *euro*.²⁴

Un visbeidzot tiesas atziņas autortiesību un blakustiesību pārkāpuma lietā, ar kuru šo referātu sākām – par teātrim nodarīto nemantisko kaitējumu sakarā ar izrādes ģenerālmēģinājuma parādīšanu televīzijā vēl pirms izrādes pirmizrādes. Rīgas apgabaltiesa atzina, ka nemantiskais kaitējums var tikt nodarīts arī juridiskai personai, kas šajā lietā izpaužas kā kaitējums teātra reputācijai. Pārraidot televīzijā gandrīz pilnā apmērā tādas izrādes, kura vēl tikai sākusi savu ceļu pie skatītājiem, negatavu, mākslinieciski nepilnīgu versiju (ģenerālmēģinājumu), ar mākslīgi iemontētiem aplausiem, tika radīts iespaids, ka tā ir istā izrāde prasītājas teātri. Tādējādi skatītāji guva priekšstatu, ka teātra izrāde ir zemākā līmenī, nekā tā ir patiesībā. Turklāt pazīstamā komponista vēstule par iespējamo sadarbības pārtraukšanu pierāda teātra reputācijas samazinājumu ne tikai patērētāju (skatītāju), bet arī komponista acīs. Kompensācija par nemantisko kaitējumu tika piedzīta 2000 latu apmērā.²⁵

Minētie piemēri atklāj veidus, kādos var izpausties kaitējums reputācijai. Protams, nosakot atbilstošu nemantiskā kaitējuma atlīdzību, tiesas ir ņēmušas vērā arī citus apstākļus – gan nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanas funkcijas, gan kritērijus, taču tas jau ir cita referāta temats. Šī referāta mērķis bija atbildēt uz jautājumu, vai juridiskajai personai intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumu lietās vispār var būt tiesības uz nemantiskā kaitējuma atlīdzību, un tiesību aktu un tiesu prakses analīze dod apstiprinošu atbildi uz to.

²² Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2014.gada 13.maija spriedums lietā Nr.C04426211 (kā nepārsūdzēts stājies spēkā).

²³ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2015.gada 12.marta spriedums lietā Nr.C04153414 (kā nepārsūdzēts stājies spēkā).

²⁴ Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2014.gada 6.maija spriedums lietā Nr.C04528010 (kā nepārsūdzēts stājies spēkā).

²⁵ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2010.gada 11.oktobra spriedums lietā Nr.C29283206 (kā nepārsūdzēts stājies spēkā).

II. DAĻA. LĒBERA DZIMTA LATVIJAS TIESISKAJĀ SISTĒMĀ

Konferences otrās daļas lektori: Dina Gailīte, Signe Terihova, Edvīns Danovskis, Jānis Pleps un Jānis Lazdiņš

ZINĀŠANAS PAR PAGĀTNI NOSTIPRINA MŪSU TIESISKO SISTĒMU

Dr.iur. Jānis PLEPS,

Valsts prezidenta padomnieks konstitucionālajās tiesībās,
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un
vēstures zinātņu katedras vadītājs

Man ir patīams gods moderēt Augusta Lēbera 150 gadu jubilejai veltīto starptautisko konferenci dienā, kad Latvijā atzīmē arī cita jurista – Jaņa Pliekšāna, kurš vairāk pazīstams kā dzejnieks Rainis, – 150.dzimšanas dienu. Tālais 1865.gads bijis zīmīgs ne vien Latvijas tiesiskajai sistēmai, bet arī latviešu kultūrai un dzīvesziņai – šajā gadā dzimis ne tikai Augusts Lēbers, bet arī dzejnieki Aspazija un Rainis.

Tādēļ konferences otro daļu es gribētu sākt ar Raiņa rindām: „Nevis tauta pret tautu karos, bet visas kopā pret tumsu.” Tumsa ir arī netaisnīgums, patvaļa un vara, kas nav balstīta tiesībās. Viens no cīņas rīkiem pret tumsu, bez šaubām, ir tiesību spēks. Un tiesību spēku mēs varam vairot kopīgi – dažādu valstu juristi, ar dažādu skatījumu uz savām nacionālajām interesēm, bet ar kopīgu pārliecību, ka tiesības ir labā un pareizā māksla, ka tiesības ir tas līdzeklis, ar kuru noteikt, kas ir taisnīgums. Tiesības ir tas instruments, kādā veidā mēs protam civilizēti atrisināt domstarpības un rast kopdarbību.

Man ir prieks, ka Augstākā tiesa rāda priekšzīmi, atrodoties patstāvīgā un dziļā dialogā ar kaimiņvalstu Augstākajām tiesām. Konferences pirmajā daļā gūvām pārliecību, ka komercētības Latvijā īpaši daudz neatšķiras no komercētībām Lietuvā un Igaunijā, ka kolēģi savās valstīs risina līdzīgus kāzus un saskaras ar līdzīgiem jautājumiem. Savstarpēja pieredzes apmaiņa un kopīgi labāku risinājumu meklējumi ir lieta, kas noteikti būtu stiprināma Baltijas reģionā.

Šodien nav iedomājama arī bez tiesību vēstures. Tādēļ šodien mēs atskatsimies uz mūsu kopīgajām saknēm. Augusts Lēbers pieder gan Latvijas Universitātei, gan Augstākajai tiesai. Viens no Latvijas Senāta pirmajiem senatoriem, pirmais pagaidu Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes dekāns un ilggadējs fakultātes docētājs. Baltvācietis, kura sirds un zināšanas piederēja Latvijas valstij un tās tiesiskajai sistēmai. Šodien mēs runājam ne tikai par Augustu Lēberu, bet par Lēbera dzimtu – arī Augusta Lēbera dēla Dītriha Andreja Lēbera devums Latvijas tiesiskajai sistēmai ir bijis nenovērtējams gan okupācijas gados trimdā, gan pēc neatkarības atjaunošanas, atgriežoties kontinentālās Eiropas tiesību saimē.

Konferences organizatori ar zināmām bažām raudzījās, vai konferences daļa par tiesību vēsturi izpelnīsies uzmanību, vai tā būs novērtēta un pamanīta, vai pēc komercētības aktualitāšu apspriešanas Baltijas tiesību telpā būs vēl interese gremdēties Lēbera dzimtas likteņos. Tomēr klātesošie konferences viesi apliecina, ka par tiesību vēsturi ir iespējams runāt un ka tiesību vēstures jautājumi

var būt interesanti un noderīgi. Pateicoties šīs konferences daļas referentu veiktajiem pētījumiem un sagatavotajiem ziņojumiem, būsim kļuvuši mazliet zinošāki par Lēbera dzimtu un patiesībā arī mazliet zinošāki par mūsu Latviju. Daudzas lietas, kas izskanēja referātos, – gan par landesvēra lomu Brīvības cīņās un baltvāciešu attiecībām ar Latvijas valsti starpkaru periodā, gan arī profesora Dītriha Andreja Lēbera ilgais ceļš līdz Latvijas Republikas pilsonības atgūšanai – droši vien daudz ko pastāsta arī par mums pašiem un mūsu valstiskumu. Tāpēc ir nepieciešams turpināt pētījumus tiesību vēsturē, lai Latvijas simtgades gaidās varētu izvērtēt Latvijas valstiskuma un tiesiskās sistēmas attīstību.

Atzinību pelna Augstākā tiesa, jo tiesa savās organizētajās konferencēs allaž atrod vietu sarunai par Latvijas Senātu, par izciliem Latvijas senatoriem un Latvijas Senāta judikatūru. Šo materiālu publikācijas „Augstākās tiesas biļetenā” parasti kļūst par vērtīgu un noderīgu avotu gan praktizējošiem juristiem, gan arīdzan studentiem. Mūsu tiesiskās sistēmas sakņu apzināšana un zināšanas par pagātņi nostiprina mūsu tiesisko sistēmu.

Sarunas par izciliem tiesību vīriem, kuri savā darbā un dzīvē apliecinājuši nelokāmu uzticību Latvijas valstij un tiesību varai, var iedvesmot mūs šodienas darbos un stiprināt topošos juristus par pareizi izvēlētu profesiju un šīs profesijas vērtībām.

AUGUSTA LĒBERA DARBS LATVIJAS UNIVERSITĀTĒ

Dr.iur. Edvīns DANOVSKIS,

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedras lektors

Pateicoties Augusta Lēbera dēla Dītriha Andreja Lēbera rūpīgi krātajiem un publicētajiem materiāliem par tēva dzīvi, Augusta Lēbera daudzpusīgo darbību ir viegli pārskatīt – publicētas diezgan plašas biogrāfiskas apceres, kurās minēti būtiskākie Augusta Lēbera biogrāfijas fakti un sasniegumi dažādās jomās.¹ Šajā referātā, kas sagatavots Augusta Lēbera 150.jubilejas konferences ietvaros, padziļināti aplūkota Augusta Lēbera darbība Latvijas Universitātē, pēc iespējas norādot tādus faktus par viņa darbību, kas iepriekš nav bijuši apkopoti vai publicēti. Rakstā izmantoti Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāli (Augusta Lēbera personas lieta, Latvijas Augstskolas Organizācijas padomes protokoli, Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes padomes sēžu protokoli, Latvijas Universitātes lekciju un semināru saraksti), materiāli no Augstākās tiesas muzeja, kā arī publikācijas par Augustu Lēberu.

Viņa 16 gadus ilgā darbība Latvijas Universitātē aptvēra četrus dažādus pienākumu blokus: administratīvo darbu, pedagoģisko darbu, juriskonsulta darbu un zinātnisko darbu.

ADMINISTRATĪVAIS DARBS LATVIJAS UNIVERSITĀTES DIBINĀŠANAS POSMĀ

„Esmu piedalījies Latvijas Augstskolas organizācijā jau no paša nodibināšanas laikmeta kā tiesnešu priekšstāvis un kā tāds iegājis organizācijas komitejas kodolā” – šādu atsaukumi par savu darbību Augusts Lēbers atstājis kādā lūgumrakstā par pilnas darba algas izmaksu.² Augusta Lēbera līdzdalība ekonomiski-juridiskās fakultātes izveidošanā ilga aptuveni trīs mēnešus – no 1919.gada jūlija līdz septembra beigām. Viņa galvenais uzdevums bija organizēt fakultātes mācībspēkus un izstrādāt mācības plānus. Augusts Lēbers ekonomiski-juridiskās fakultātes dekāna amatā pagaidu kārtā tika apstiprināts Ministru kabinetā 1919.

gada 1.septembrī.³ Tomēr jau pēc 19 dienām Lēbers lūdza viņa atsvabināt no dekāna pienākumu pildīšanas sakarā ar senatora amatu (ko viņš ieņēma jau kopš 1918. gada decembra).⁴ No 1919.gada oktobra viņš vairs nepiedalās arī Latvijas Augstskolas Organizācijas padomes sēdēs. Tomēr ar šo iso administratīvās darbības posmu viņš ne tikai nokļuva fakultātes dekānu galerijas pašā sākumā, bet arī panāca, ka jau 1919.gada rudens semestrī ekonomiski-juridiskās fakultātes juridiskajā nodaļā trīs docētāju vadībā studijas uzsāka 39 studenti.⁵

PEDAGOĢISKAIS DARBS

Augusts Lēbers bija viens no pirmajiem trim ekonomiski juridiskās fakultātes (vēlāk – Tautsaimniecības un tiesību zinātņu) fakultātes docētājiem. Viņš 1919./1920. mācību gadā docēja studiju kursu „Ievads tiesību zinātnē”. Augusta Lēbera iepriekšējā pedagoģiskā pieredze nebija liela: 1905.–1907.gadā viņš pasniedza jūras tiesības Rīgas tālbraucēju jūrskolā, bet 1912.–1914.gadā – ievadu tiesību zinātnē Rīgas Politehniskajā institūtā.⁶

Augusts Lēbers Latvijas Augstskolā ārštata docenta amatu ieņēma kopš 1919.gada septembra.⁷ Līdz 1921.gadam Augusta Lēbera pedagoģiskā slodze bija šķietami neliela – katru semestri viņš vienu reizi nedēļā lasīja lekciju kursā „Ievads tiesību zinātnē”. Tomēr domājams, ka pirmie gadi docētāja amatā Lēberam bija ļoti darbigi – fundamentālais 1.kursa priekšmets „Ievads tiesību zinātnē” bija jāizstrādā no jauna, turklāt apstākļos, kad par šo tēmu vēl nebija neviena vērā ņemama mācību līdzekļa latviešu valodā. Šo problēmu Lēbers atrisināja, 1922.gadā izdodot mācību grāmatu divos sējumos „Lekcijas par ievadu tiesību zinātnē”.⁸ Šis, kaut arī steigā tapušais un literāri „negludais” darbs, apliecina Lēbera pašreizējību un nopietno pieeju darbam Latvijas Universitātē.

Par lojalitāti jaunajai valstij un stipro gribu savukārt liecina fakts, ka Augusts Lēbers jau no 1920.gada sākuma lekcijas lasīja tikai latviešu valodā. Kādā rakstā, kas publicēts

³ Ministru kabineta 1919.gada 1.septembra sēdes protokols. Grām.: 1918.–1920/gads Latvijas Republikas Pagaidu valdības sēžu protokolos, notikumos, atmiņās. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 404.lpp.

⁴ Latvijas Valsts vēstures arhīvs. 7427.fonds, 6.apr., 1.lieta, 27.lp.

⁵ Sk. Danovskis E. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes vēsture. Grām.: Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte. 1919–2014. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 19., 21.lpp.

⁶ Lēbers D.A. Augusts Lēbers (Loeber) (1865-1948) Latvijas tiesībnieku saimē. Grām.: Latvijas Senāta senators Augusts Lēbers. Biobibliogrāfija. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2002, 61.lpp.

⁷ Latvijas Valsts vēstures arhīvs. 7427.fonds, 13.apr., 985.lieta, 2.lp.

⁸ Loebers A. Lekcijas par ievadu tiesību zinātnē: 2d. Rīga: L.U. Studentu Padomes Mācības Līdzekļu Apgādāšanas Komisija, 1922.

¹ Sk., piem., Latvijas Senāta senators Augusts Lēbers. Biobibliogrāfija. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2002; Birziņa L. Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 1999, 31.–49.lpp.; Zvejniece R. Augusts Lēbers: Latvijas civiltiesībām veltīts vācbaltu jurista mūžs. Jurista Vārds. 2015, 8.septembris, Nr.35(887).

² Latvijas Valsts vēstures arhīvs. 7427.fonds, 13.apr., 985. lieta, 13.lp.

nedēļu pēc Augusta Lēbera pirmās lekcijas latviešu valodā, par šo notikumu rakstīts šādi: „[...] Dr.jur. Loebers lasa tiesību enciklopēdiju krievu valodā un pie viņa lekcijām studenti bij jau pieraduši. Bet negaidīts pārsteigums bij, kad Dr.Loebers, ienācis auditorijā, paziņoja studentiem, ka viņš turpmāk savas lekcijas lasīšot valsts valodā, un tūlīt iesāka lasīt latviski. Daži cittautesu studenti [...] pabrīnējas un atstāja auditoriju, bet pārējie [...] kad Dr.Loebera kgs beidza savu darbu, [...] skaļi un sirsnīgi aplaudēja. Dr.Loebera kgs savu pasākumu veica skaisti. Viņa labi izstrādātās lekcijas satura ziņā latviešu valodā bija vēl bagātākas, kā tās bija agrāk krievu valodā.”⁹

No 1922.gada pavasara semestra Lēbera pedagoģiskā slodze pieauga – pavasara semestrī viņš docēja studiju kursu „Ievads tiesību zinātnē”, vadīja semināru tirdzniecības tiesībās un lekciju civiltiesībās. Savukārt no 1922.gada rudens semestra viņš lasīja lekcijas un vadīja seminārus tikai tirdzniecības tiesībās, universitātē aizvadot nedēļā vismaz sešas stundas.¹⁰ Lēbera pamatīgo pieeju tirdzniecības tiesību kursa docēšanā apliecina fakts, ka jau ceturtajā mācību gadā viņš publicēja fundamentālo darbu „Tirdzniecības tiesību pārskats”¹¹, ko bija iecerējis galvenokārt kā mācību līdzekli studentiem.

Salīdzinot ar citiem Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes tiesību zinātņu nodaļas docētājiem, Augusta Lēbera pedagoģiskā slodze bija neliela. Tas, protams, bija saistīts ar apstākli, ka Augusta Lēbera pamatdarbs bija Senātā. Līdz 1923.gadam Universitāte ārstata docētājiem maksāja mazāku algu nekā štata docētājiem. Augusts Lēbers šo praksi uzskatīja par nepareizu, lūgdams pilnu darba samaksu šādiem vārdiem: „Senatora amata ieņemšana – juridisku priekšmetu mācīšanas ziņā – nav uzskatāma par šķērslī pilnas, nesamazinātas algas saņemšanai, bet drīzākā atzīstama par apstākli, kurš jo vairāk varētu veicināt un garantēt sekmīgu mācības gaitu.”¹²

Augusta Lēbera akadēmiskā karjera bija rāma: no 1919. gada septembra līdz 1925.gadam viņš bija ārstata docents, bet kopš 1925.gada novembra ar fakultātes padomes lēmumu ievēlēts par ārstata vecāko docentu.¹³ Savukārt profesora amata iegūšana notika strauji – nepilna mēneša laikā. 1930.gada 16.oktobrī fakultātes padomes sēdē dekāns Jānis Kārklīšs, „aizrādot uz Lēbera nopelniem juridiskajā zinātnē un fakultātes darbā, lika priekšā Lēberu ievēlēt par profesoru un izveidot komisiju viņa darba novērtēšanai.”¹⁴ Komisijā tika iekļauti fakultātes civiltiesību korifeji – profesors Benedikts Frēze un profesors Vasilij Sinaiskis, kā arī docents Vladimirs Bukovskis. Pēc dažām nedēļām – 1930.gada 13.novembrī – ar komisijas vienprātīgu atsaukumi un fakultātes padomes balsojumu Augustam Lēberam tika piešķirts Dr.iur. honoris causa grāds, bet 1930.gada 27.novembrī fakultātes padome Lēberu vienbalsīgi ievēlēja profesora amatā.¹⁵ Tik vienkāršs un ātrs toreiz bija profesoru ievēlēšanas process.

Pedagogu darbs savā ziņā līdzinās aktieru darbam – parasti gaist līdz ar skatītāju atmiņām. Arī par Augusta Lēbera pedagoģiskajām prasmēm liecību ir maz. Publicētajās atmiņās divi studējošie atceras, ka tirdzniecības tiesību priekšmets bijis

viens no sarežģītākajiem visā studiju gaitā.¹⁶ Diezgan „indīgu” atceri par Augustu Lēberu atstājis Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes students un vēlāk docētājs, ievērojamais vēsturnieks Arveds Švābe: „Vēl sausāks un garlaicīgāks nekā Frēze savās lekcijās bija Latvijas vācietis Lēbers. Pēc sava gara ievirzes būdams tīrs praktiķis un kazusists, Lēbers 1.kursa studentiem domāto populāro ievadu tiesību zinātnē pārvērta par pretrunīgu juridisko definīciju kopojumu, kas bija tulkots tik nepareizā latviešu valodā, ka bez vācu oriģināla to nemaz nevarēja saprast. Tā šis pirmkursniekiem obligātais interesantākais priekšmets kļuva par istu klupšanas akmeni, kas dažam labam pašā saknē laupīja patīku tālākām studijām.”¹⁷ Acīmredzot arī Arveds Švābe, būdams plaša vēriena cilvēks ar vairākiem talantiem, bija viens no tiem, kuriem iedziļināšanās tiesību terminos Augusta Lēbera vadībā radīja zināmas grūtības.

1934./35.mācību gadā Augusts Lēbers samazināja nodarbību slodzi, vairs lasot tikai vienu lekciju nedēļā¹⁸, bet 1935.gada aprīlī lūgumā Universitātes padomei rakstīja šādi: „Nākošā 1935./36.mācības gada sākumā sasniegšu 70 gadu vecumu. Sakarā ar šo un ņemot vērā, ka vecuma dēļ man vairs nav iespējams ar savu pamatdarbu kā senatoram savienot vēl akadēmisko darbību, lūdzu atsvabināt mani no profesora amata ar 1935.gada 1.jūliju.”¹⁹

Augusts Lēbers rūpējās arī par savu pedagoģisko pēcteci – 1930.gadā par viņa asistentu kļuva fakultātes absolvents Juris Grīnbergs.²⁰ Taču līdz Lēbera aiziešanai pensijā viņš vēl nebija izstrādājis disertāciju, tādēļ no 1935. līdz 1937.gadam tirdzniecības tiesību kurss netika docēts. 1937.gada rudens semestrī to atsāka docēt Konstantīns Čakste.²¹

JURISKONSULTA DARBS

Augusts Lēbers no 1923. līdz 1931.gadam bija arī Latvijas Universitātes juriskonsulta amatā. Šajā laikā viņš pēc Latvijas Universitātes rektora lūguma sagatavojis vairāk nekā 21 atzinumu par dažādiem tolaik Latvijas Universitātes darbībā aktuāliem jautājumiem: piemēram, par docētāju nodarbinātības pensiju jautājumiem, par Valsts kontroles atzinumiem, kuros universitātei izteikti aizrādījumi, par dažādu darījumu juridiskajiem aspektiem. Daļu no šiem atzinumiem Augusta Lēbera dēls Dītrihs Andrejs Lēbers iekļāvis Augusta Lēbera juridisko atzinumu krājumā.²²

Protams, šo atzinumu nozīme mūsdienās var izraisīt vien interesi vēstures aspektā, taču ievēribas vērts ir atzinumu lakoniskais un lietišķais stils – atzinumi vienmēr satur skaidru un viennozīmīgu atbildi uz uzdoto jautājumu.

ZINĀTNISKAIS DARBS

Laika posmā, kurā Augusts Lēbers strādāja Latvijas Universitātē, viņš ir publicējis 68 darbus. Tie uzskaitīti Augusta

⁹ Iz augstskolas dzīves. Baltijas Vēstnesis, 1920, 23. aprīlis.

¹⁰ Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksti: Latvijas Valsts vēstures arhīvs. 7427.fonds, 6.apr., 58.lieta.

¹¹ Loebers A. Tirdzniecības tiesību pārskats. Rīga: Valtera un Rapas akc.sab. izdevums, 1926.

¹² Latvijas Valsts vēstures arhīvs. 7427.fonds, 13.apr., 985.lieta, 11.lp.

¹³ Turpat, 20.lp.

¹⁴ Latvijas Valsts vēstures arhīvs. 7427.fonds, 6.apr., 461.lieta, 44.lp.

¹⁵ Turpat, 46.–47.lp.

¹⁶ Lēbers D.A. Augusts Lēbers (Loeber) (1865–1948) Latvijas tiesībnieku saimē. Grām.: Latvijas Senāta senators Augusts Lēbers. Biobibliogrāfija. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2002, 57.lpp.

¹⁷ Švābe A. Atmiņas no Alma Mater. Tiesībnieks. 1948, Nr.5.

¹⁸ Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksti: Latvijas Valsts vēstures arhīvs. 7427.fonds, 6.apr., 58.lieta.

¹⁹ Latvijas Valsts vēstures arhīvs. 7427.fonds, 13.apr., 985.lieta, 46.lp.

²⁰ Juris Grīnbergs 1930.gadā pabeidza Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāti. No 1936.gada bija vecākais asistents. Skat. Juris Grīnbergs. Grām.: Latvijas Universitāte divdesmit gados. 1919–1939, II. Rīga: Latvijas Universitāte, 1939, 573.–575.lpp.

²¹ Latvijas Universitātes lekciju un praktisko darbu saraksti: Latvijas Valsts vēstures arhīvs. 7427.fonds, 6.apr., 58.lieta.

²² No romiešu tiesībām līdz Hāgas konvencijām. Senatora Augusta Lēbera juridiskie atzinumi (1909–1939). Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2004, 237.–360.lpp.

Lēbera biobibliogrāfijā.²³ Šo rakstu zinātnisks izvērtējums vēl nav veikts, taču Dītrihs Andrejs Lēbers minētajā biobibliogrāfijā ir centies apkopot arī atsaucis, kurās pieminēti attiecīgajā laikā tapušie Augusta Lēbera darbi. Liela daļa no šiem darbiem publicēti vācu valodā gan vietējā žurnālā „Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft”, gan ārvalstu žurnālos. Šie raksti lielākoties veltīti civiltiesību un tirdzniecības tiesību jautājumiem, arī aktuālās tiesu prakses analīzei.

Lai gan atsevišķi Augusta Lēbera darbi Augstākās tiesas nolēmumos minēti vien dažas reizes, domājams, ka to pielietojums tiesību izpratnē nav zudis. Vēl aizvien interese var radīt jau minētās „Lekcijas par ievadu tiesību zinātnē”,

²³ Lēbers D.A. Augustus Lēbers (Loeber) (1865–1948) Latvijas tiesībnieku saimē. Grām.: Latvijas Senāta senators Augusts Lēbers. Biobibliogrāfija. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2002.

kurās atspoguļoti tolaik Rietumeiropā un pirmsrevolūcijas Krievijā ievērojamākie viedokļi par tiesību būtību un citiem tiesību teorijas jautājumiem. Latvijas tirdzniecības tiesību avotu pētniecībā joprojām ir nozīmīgs Augusta Lēbera monumentālais darbs „Tirdzniecības tiesību pārskats”. Savukārt atsevišķi Lēbera raksti tiek izmantoti, risinot aktuālas tiesību piemērošanas problēmas. Piemēram, Augusta Lēbera 1924.gadā izdevumā „Tieslietu Ministrijas Vēstnesis” publicētais raksts „Par prekluzīviem termiņiem”²⁴ tiek izmantots, lai iedziļinātos jautājumos par to, vai prekluzīvs un materiāltiesisks termiņš nozīmē vienu un to pašu.²⁵

²⁴ Par prekluzīviem termiņiem. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis 1924, Nr.1., Nr.4., Nr.5.

²⁵ Bordāns T. Prekluzīvi termiņi, to izpratne un lietojums tiesu praksē. Jurista Vārds. 2015, 12.maijs, Nr.19(871).

VĀCBALTIEŠU DEVUMS JAUNDIBINĀTĀS LATVIJAS VALSTS JURIDISKAJĀ KULTŪRĀ

Mg.iur. Dina GAILĪTE,

žurnāla „Jurista Vārds” galvenā redaktore

Šī referāta uzdevums ir iezīmēt vācbaltiešu¹ devumu jaundibinātās Latvijas Republikas juridiskajā kultūrā starpkaru periodā, cenšoties pierādīt, ka šis ieguldījums ir bijis ļoti daudzveidīgs, politisku un vēsturisku apstākļu dēļ apzināti noklusēts un pilnībā neapjausts, tāpēc noteikti lielāks, nekā mūsdienā Latvijas tiesībnieki ieradusi domāt.

1. NO LANDESVĒRA LĪDZ LIELAJAI AIZBRAUKŠANAI

Lai izprastu vācbaltiešu juristu darbību, uzskatus un likteņus, nepieciešams vismaz virspusēji apzināties vācbaltiešu un Latvijas valsts attiecību dinamiku.

Neskatoties uz Krievijas impērijas 19.gs. nogalē un 20.gs. sākumā īstenotajiem valsts pārvaldes un tieslietu sistēmas unifikācijas un rusifikācijas pasākumiem, līdz Pirmajam pasaules karam vācbaltieši Krievijas impērijas Baltijas provincēs spēja saglabāt samērā privilēģētu stāvokli. Situācija principiāli mainījās līdz ar Pirmo pasaules karu, kurā Krievija un vācbaltiešu priekšteču dzimtene – Vācijas impērija – atradās pretējās frontes pusēs, un šī iemesla dēļ ar kara propagandas palīdzību ne vien oficiālā līmenī tika apšaubīta vācbaltiešu lojalitāte Krievijas impērijai, bet arī tika audzēta spriedze un aizdomīgums gadsimtiem pretrunīgajās vācbaltiešu un latviešu attiecībās. Vācijas karaspēkam 1915.gadā iebrūkot Kurzemē (un atsevišķiem vācbaltiešiem neslēpjot simpātijas pret ienācējiem vai pat pārejot pretējā frontes pusē), latviešu bailes zaudēt dzimto

zemi sen ienestajiem „vācu baroniem” un „prūšu junkuriem” manifestējās latviešu strēlnieku vienību entuziasma pilnajā dibināšanā, kad šādu nacionālu vienību dibināšanu pieļāva Krievijas armijas vadība, apzinoties savu nespēju aizstāvēt impērijas Rietumu daļu. Tieši latviešu strēlnieku pulkos ātri attīstījās nacionālā pašapziņa, turklāt Pirmais pasaules karš sagrāva lielās Eiropas impērijas un ļāva uz to drupām veidoties jaunām nacionālām valstīm, tai skaitā, Lietuvai, Igaunijai un Latvijai.

Pēc Latvijas Republikas nodibināšanas 1918.gada 18.novembrī jaunā valsts saskārās ar militāriem draudiem, turklāt vienlaikus no vairākām pusēm. Bīstamākais uzbrukums jau 1918.gada nogalē nāca no Austrumiem – no turienes Pēteris Stučka vadībā tuvojās sarkanā armija, ko galvenokārt veidoja latviešu sarkano strēlnieku vienības. Latvijas iedzīvotāji, kara nogurdināti un dezorientēti, sociālisma idejas un sarkanās armijas iebrukumu sākotnēji uztvēra ar zināmu entuziasmu un būtisku pretestību šiem iebrucējiem neizrādīja (sajūsmu gan ātri nomainīja Stučkas režīma īstenotā sarkanā terora izraisītās šausmas). Jaundibinātās Latvijas Republikas Pagaidu valdības rīcībā šajā brīdī faktiski nebija nekādu militāru spēku, savukārt Latvijas teritorijā palikusi demoralizētā Vācijas armija sarkanarmiešu priekšā strauji atkāpās.

Šādos apstākļos, apzinoties sava stāvokļa pilnīgo bezcerību uzbrūkošo boļševiku uzvaras gadījumā, vācbaltieši 1918.gada nogalē sāka veidot paš aizsardzības spēkus – Baltijas landesvēru (*Baltische Landeswehr* – baltiešu zemessardze – *vācu val.*). Tajā brīvprātīgi iestājās liels skaits attiecīgā vecuma vācbaltiešu (kā arī neliels skaits latviešu), un tieši šīs militārās vienības apturēja sarkano strēlnieku iebrukumu, kad tas jau bija nonācis līdz Rietumkurzemei, kamēr pakāpeniski izveidojās Latvijas armijas daļas, kas spēja piedalīties un pārņemt iniciatīvu Neatkarības karā. Landesvērā brīvprātīgi bija iestājušies un cīnījušies arī ļoti liela daļa vācbaltu juristu, kas vēlāk iekļāvās Latvijas Republikas juridiskajā vidē.

Nevar noliegt, ka tieši landesvērs bija galvenais spēks, 1919.gada 22.maijā atbrīvojot Rīgu no Stučkas sarkanā terora, turklāt landesvēra karavīri Latvijas armijas sastāvā vēlāk turpināja cīņās, līdz padzina sarkanarmiešus arī no Latgales. (Protams, nevar arī noliegt, ka pa starpu risinājās landesvēra bruņoti konflikti ar Pagaidu valdību. Tādējādi var teikt, ka, vācbaltiešu paš aizsardzības mērķiem sakrītot ar jaundibinātās Latvijas valsts aizstāvju centieniem, šie

¹ Šajā referātā autore apzināti lieto terminu „vācbaltieši” (*Balten* vai *Deutschbalten* – vācu val.), nevis „baltvācieši” (*Baltendeutsche* – vācu val.), respektējot uzskatu, ka tas ir vēsturiski tradicionāls šīs Latvijas un Igaunijas iedzīvotāju grupas nosaukums un identitātes daļa, savukārt terminam „baltvācieši” ir piešķirta noteikta politiska nokrāsa pēc tam, kad to 20.gs. 30.gados uzsvērti lietoja nacionālsociālistiskā propaganda, sludinot, ka visi vācieši neatkarīgi no dzīvesvietas veido vienotu vācu tautu, un dažādās valstīs dzīvojošie vācieši ir vienotās vācu tautas grupas (*Volksgruppen*). Šādā kontekstā būtiska kļūva atšķirība starp termiņiem „vācbaltieši” (tātad – vācu izcelsmes baltieši) un baltvācieši (Baltijā dzīvojoši vācieši, līdzīgi kā „Sudetijas vācieši” (*Sudetendeutsche*) utt.). Sk., piemēram: Die Deutsh-Balten. Hsg. von W.Schlaw. Band 6. München: Langen Müller, 1995, S.9.

cilvēki ar ieročiem rokā bija nosargājuši jaundibināto valsti.

Tomēr pēc divām desmitgadēm, 1939.gadā, tika pielikts punkts vācbaltiešu līdzdalībai Latvijas valsts dzīvē – Hitlera un Staļina Eiropas dalīšanas procesu ietvaros absolūti lielākā viņu daļa izceļoja no savas dzimtenes Latvijas. Aizbraucēju vidū bija gan Augusts Lēbers, kurš Latvijas tiesību sistēmā, ieņemot senatora amatu, iesaistījās burtiski no pirmajiem Latvijas valsts pastāvēšanas mēnešiem, gan krietni jaunākie vācbaltu juristi, kas savu ieguldījumu Latvijas valsts pamatos vispirms bija devuši, cīnoties landesvēra rindās, bet pēc tam darbojoties jaunās valsts tieslietu sistēmā.

Lielākā daļa aizbraukušo vācbaltiešu nekad vairs neatgriezās savā dzimtenē. Pavisam nedaudzi no viņiem Latvijā ieradās Otrā pasaules kara laikā, starp tiem arī daži vācbaltu juristi, kuri sniedza juridisku atbalstu nacistiskās Vācijas okupācijas iestādēm Latvijā. Viņu vidū – advokāti Dr.iur. Burhards fon Klots (*von Klot*), Arns Luters (*Lutter*), Edgars Švarcs (*Schwartz*).²

Gan pašu vācbaltiešu pētnieku, gan mūsdienu Latvijas vēsturnieku vairums vācbaltiešu izceļošanu uzskata par traģisku vēstures lappusi, ko noteica divu totalitāru režīmu (Hitlera un Staļina) vienošanās. No Latvijas interešu skatupunkta raugoties, tika zaudēta augsti izglītota un kultūras ziņā bagāta, ekonomiski un sabiedriski aktīva un gadsimtiem šeit tradicionāli dzīvojuši iedzīvotāju grupa, savukārt no vācbaltiešu pozīcijām vērtējot, tā bija mērķtiecīgi organizēta un faktiski piespiedu kārtā īstenota masveida pārvietošana (gan „uzkurinot” vācbaltiešu sabiedrību ar nacionālsociālistiskās Vācijas finansētas propagandas un sabiedrisku organizāciju palīdzību, gan vienojoties ar Latvijas varas iestādēm par vācu draudžu, skolu, sabiedrisko organizāciju u.c. likvidāciju, kas palikšanu Latvijā padarīja gandrīz neiespējamu³), kā rezultātā vācbaltieši zaudēja gan savu dzimteni Latviju, gan vēsturisko un kultūras identitāti, gan dzīves saimniecisko pamatu – amatus, uzņēmumus, namīpašumus utt. (tomēr vienlaikus tika arī paglābti no sekojošās padomju okupācijas represijām).

Būtisku ieguldījumu Latvijas un Igaunijas vācbaltiešu izceļošanas pētniecībā ir devis Augusta Lēbera dēls – izcilais tiesībnieks prof. Dr.iur. Dītrihs Andrejs Lēbers (*Dietrich André Loeber*, 1923–2004) ar fundamentālo darbu „Diktierete Option”⁴, kurā ne vien izsmēloši apkopoti izceļošanas procesa dokumenti, bet arī veikta šī procesa tiesiska un politiska analīze, pierādot, ka tā bija Vācijas kā imperālistiskas, nacionālsociālistiskas un totalitāras valsts īstenotās rasu un tautības politikas sastāvdaļa.

Starp šiem diviem Latvijas vēstures posmiem – Neatkarības karu (1918–1920) un vācbaltiešu izceļošanu (1939–1941) – bija divdesmit Latvijas Republikas neatkarības gadi, un šis referāts ir veltīts tieši šim posmam un vācbaltiešu juristu darbībai Latvijā.

² Sk.: Latvijas advokātūra. Zvērīnāti advokāti un zvērīnātu advokātu palīgi biogrāfijās. 1919–1945. Sast. Ē.Jēkabsons, V.Ščerbinskis. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007, 282., 336., 493.lpp.

³ Latvijas–Vācijas Līgums par vācu tautai piederīgo Latvijas pilsoņu pārcelšanu uz Vāciju / Vertrag über die Umsiedlung lettischer Bürger deutscher Volkszugehörigkeit in das Deutsche Reich. Līguma teksts latviešu un vācu valodā publicēts Latvijas Republikas oficiālajā laikrakstā „Valdības Vēstnesis” 1939.gada 30.oktobrī, Nr.247, 4.–7.lpp. Līgumā norādīts tā mērķis: „Vācijas Valsts Valdība, vēlēdamās apvienot vācu tautībai piederīgos Vācijas teritorijā, un Latvijas Valdība, piekriždama vācu tautības Latvijas pilsoņu pārvietošanai uz Vāciju, nolēmusas: a) šo pārvietošanu izdarīt kā vienreizēju akciju, ar ko vācu tautas grupa izstājas no Latvijas valsts kopības [...]”

⁴ Dietrich A.Loeber. Diktierete Option. Die Umsiedlung der Deutsch-Balten aus Estland und Lettland. 1939–1941. Neumünster: Karl Wachholtz-Verlag, 1972.

2. VĀCBALTIEŠI UN LATVIJAS VALSTS

Pētot vācbaltu juristu darbību, ir jāizprot vācbaltu minoritātes stāvoklis Latvijas valstī kopumā. Vācbaltu vēsturnieki to mēdz raksturot ar frāzi: „no valdošās kārtas – par nacionālo minoritāti”, īpaši uzsverot vārdu „minoritāte” (*Minderheit*), kam vācu valodā ir arī zināma asociācija ar niecību. Salīdzinot latviešu un vācbaltiešu ieskatu par Latvijas valsti, mūsdienu vācu vēsturnieks D.Henings tēlaini secina: ja latvieši savas valsts dibināšanu uztvēra kā „700 gadu verdzības” beigas, tad vācbaltiešu likteni Latvijas valstī var dēvēt par „baltiešu traģēdiju”,⁵ kas sākās 1918.gadā ar Latvijas valsts izveidošanu un noslēdzās ar vācbaltiešu izceļošanu no Latvijas 1939.gadā.⁶

Pret nacionālās valsts – Latvijas – dibināšanu teritorijā, kur gadsimtiem ilgi vācbaltieši bija spēlējuši ievērojamu lomu, šī iedzīvotāju grupa sākotnēji izturējās atklāti noraidīši vai arī vienaldzīgi, tomēr realitāti pakāpeniski nācās pieņemt. Tikai neliela daļa vācbaltiešu uzreiz pragmatiski iesaistījās Latvijas valsts veidošanā, viņu vidū – vairāki juristi, kas iekļāvās gan Tautas padomes, gan Satversmes sapulces darbā, kā arī tiesu sistēmas veidošanā (viens no piemēriem – A.Lēbers, kurš ieņēma senatora vietu kopš pirmajiem Latvijas valsts pastāvēšanas mēnešiem). Turklāt neuzticēšanās bija abpusēja, arī vadošie latviešu politiķi pret vācbaltiešiem izturējās piesardzīgi (parlamentārajā periodā, neskatoties uz ārkārtīgi biežajām valdību maiņām, vācbaltiešu partijas nekad netika iesaistītas valdības koalīcijā, izņemot pavisam īsu periodu 1928.–1929. gadā, kad vācbaltiešiem trīs reizes pēc kārtas tika uzticēts tieslietu ministra amats). Pēc 1934.gada valsts apvērsuma attieksme dažkārt kļuva pat atklāti naidīga.

Gandrīz visi vācbaltu vēsturnieki un juristi atmiņās par starpkaru periodu diezgan emocionāli raksta par Latvijas valsts vērsanos pret vācbaltiešiem, tai skaitā tiesību ierobežojumiem un pārkāpumiem. Protams, tas ir vienas puses subjektīvs skatījums, tomēr ļauj izprast vācbaltiešu minoritātes noskaņojumu. Notikumus, kas, no Latvijas valsts būvnieku puses raugoties, bija principiāli nepieciešami jaunās valsts eksistencei (bezzemnieku apgāde ar zemi kā sociālā miera garants, labas attiecības ar katoļu baznīcu Latgales „nostiprināšanai” Latvijas sastāvā, latviešu valoda valsts valodas statusā kā valsts sekmīgas funkcionēšanas nosacījums utt.), vācbaltiešu sabiedrība visbiežāk uztvēra kā sāpīgu, pret sevi vērstu netaisnību un pret to asi vērsās gan vācvalodīgajā Latvijas presē, gan centās (pārsvarā nesekmīgi) aizstāvēt savas intereses tiesas ceļā.

Savdabīgu kopsavilkumu par vācbaltiešu tiesību pārkāpumiem (*Rechtsbrueche*) – grāmatu „Die Rechtsbrueche zum Nachteil der deutschen Volksgruppe in Lettland. 1919–1939” – 1941.gadā Prāgā izdeva Dr.iur. Hanss Volfs (*Hans Julius Wolff*)⁷ – vācu tiesību zinātnieks, kurš 30.gados Rīgā darbojies kā Herdera institūta profesors. Volfa apkopojumu atzinīgi vērtējuši arī vācbaltiešu sabiedriskie darbinieki (piemēram, Latvijas vācu skolu sistēmas

⁵ Asociācija ar ievērojamākā vācbaltu literāta Zigfrida fon Fēgezaka (*Siegfried von Vegesack*) romānu trilōģijas „Baltiešu traģēdija” (*Baltische Tragōdie*) nosaukumu.

⁶ Henning Detlef. Letten und Deutsche. Aspekte einer schwierigen Nachbarschaft. In: Nordost-Archiv. Zeitschrift für Regionalgeschichte. Neue Folge. Band V/1996, Heft 2, S.250.

⁷ Pēc Otrā pasaules kara Hanss Volfs (1898–1976), kļuva par ievērojamāko vācu administratīvo tiesību teorētiķi un viņa 50.–60.gados sarakstītā trīsējuma Administratīvo tiesību mācību grāmata (*Lehrbuch Verwaltungsrecht*) daudzkārtējos izdevumos joprojām ir klasisks tiesību zinātnu studiju elements Vācijā.

izveidotājs un pārraugis V.Vahtsmuts⁸), tādēļ jāpieņem, ka šis apkopojums vismaz pamatlinijās atbilst vācbaltiešu tā brīža izpratnei par savu situāciju. H.Volfa ieskatā domstarpību iemesli starp vācbaltiešiem un Latvijas valsti bija šādi:

- Satversmē nebija noteiktas mazākumtautību tiesības un cilvēktiesības vispār – pretēji Tautas padomes Politiskajai platformai un pārkāpjot neformālo vienošanos, kas bija pamatā mazākumtautību līdzdalībai Tautas padomē un Pagaidu valdības darbā;
- agrārā reforma (1920–1937) – lielsaimniecību (galvenokārt muižu, kas aizņēma gandrīz 55% no Latvijas zemes) nacionalizācija. Turklāt muižu zemes tika sadalītas, piešķirot zemi arī Neatkarības kara dalībniekiem, bet ne Baltijas landesvēra karotājiem;
- Sv. Jēkaba baznīcas (1923) un Rīgas Doma (1931) atņemšana vācu draudzēm: Sv. Jēkaba baznīca turklāt „mainīja konfesiju”, jo saskaņā ar Latvijas un Vatikāna noslēgto konkordāta līgumu tika nodota Katoļu Baznīcai katedrāles ierīkošanai, savukārt Doma baznīcu tiesiski diskutablā ceļā pārņēma latviešu luterāņu draudzes;
- latviešu valodas kā valsts valodas nostiprināšanās un vācu valodas „izspiešana” no publiskā lietojuma: Noteikumi par valsts valodu,⁹ Likums par valsts valodu,¹⁰ personvārdu obligāta atveide latviešu valodā oficiālos dokumentos saskaņā ar Likumu par vārdu un uzvārdu rakstību dokumentos;¹¹
- vācbaltiešu kultūras autonomijas likvidācija līdz ar K.Ulmaņa apvērsumu 1934.gadā (pirms tam kultūras autonomija tika īstenota ļoti plaši: vācu skolu pārvalde atradās pašu vācbaltiešu pārziņā, neierobežota biedrošanās, preses un kultūras brīvība utt.);
- Ulmaņa režīma pasākumi valsts kontrolētas ekonomikas izveidei, tai skaitā „profesiju kameru” sistēma – autoritāra kontrole pār profesionālajām apvienībām ar neslēptu mērķi ierobežot vācbaltiešu ievērojamo saimniecisko stāvokli. Autoritārais režīms slēdza tirgotāju apvienību – Lielo Ģildi, amatnieku apvienību – Mazo ģildi, Rīgas Fabrikantu biedrību, citas vācbaltiešu rūpnieku un namsaimnieku biedrības;
- „Latviskas Latvijas” personālpolitika pēc Ulmaņa apvērsuma – vācbaltiešu (un citu mazākumtautību) „izspiešana” no valsts iestādēm, tieslietām u.c.: 1934.–1939. gadā neviens vācbaltietis netika iecelts tiesneša amatā, kopš 1935.gada tikai diviem ļauts kļūt par advokāta palīgiem.

Vācbaltiešu juristi bija cieši iesaistīti šajos notikumos – gan cenšoties tiesiskā ceļā aizstāvēt vācbaltiešu intereses (nereti *pro bono* – kā, piemēram, to darīja advokāts Štegmans, kad izglītības ministrs Atis Ķeniņš sodīja vācu skolu direktorus par Latvijas valsts oficiāli „noklusētā” 22.maija svinībām (dienu, kad landesvērs atbrīvoja Rīgu no boļševikiem), gan tādēļ, ka daudzi no minētajiem pasākumiem viņus skāra tiešā veidā un personiski (senatora A.Lēbera dēls D.A.Lēbers uzskatīja, ka viņa tēvs nekļuva par Senāta Civilās kasācijas departamenta priekšsēdētāju tikai tādēļ, ka nebija latvietis¹²).

⁸W.Wachtsmuth. Von deutscher Arbeit in Lettland 1918–1934. Band III. Köln: Comet-Verlag, 1953, S.70.

⁹Valdības Vēstnesis, Nr.39, 19.02.1932.

¹⁰Valdības Vēstnesis, Nr.7. 09.01.1935.

¹¹Valdības Vēstnesis, Nr.48, 01.03.1927.

¹²Latvijas Senāta senators Augusts Lēbers (1865–1948) Latvijas tiesībnieku saimē. Rīga: [b.i.], 1997, 36.lpp.

Jāatzīst, ka vēsturisku iemeslu (pirmskara un Vācijā izdotās literatūras šaurā pieejamība) un vācu valodas barjeras dēļ mūsdienu Latvijas tiesību zinātnē faktiski neapjausts palicis vācbaltu un vācu juristu viedoklis par mazākumtautību tiesisko stāvokli Latvijas Republikā starpkaru periodā. Uzmanības vērtas būtu tiesību zinātņu disertācijas, ko šajā periodā Vācijā izstrādāja vācbaltu un vācu tiesībnieki: K. fon Fitinghofa (*K. von Vietinghoff*) 1930.gada disertācija Vircburgas universitātē, V.Brandeburga (*W.Brandenburg*) disertācija Getingenas universitātē 1932.gadā, F.Burharda (*F.Burchardt*) disertācija Jēnas universitātē 1932.gadā un F.Vitroka (*F.Wittrock*) disertācija Hamburgas universitātē 1932.gadā.¹³

3. VĀCBALTIEŠU JURISTI LATVIJĀ UN VIŅU SABIEDRISKĀS AKTIVITĀTES

Jurista profesija bija vēsturiski tradicionāla vācbaltiešu inteliģences nodarbošanās – līdzās tādām profesijām kā ārsts, inženieris, arhitekts, valsts ierēdnis un armijas virsnieks, kā arī gadsimtos izkoptajām vācbaltiešu tirdzniecības un rūpniecības tradīcijām. Otrs iemesls salīdzinoši lielajam tiesībnieku skaitam vācbaltiešu vidū bija materiālās iespējas iegūt augstāko izglītību, kas it īpaši pirms Pirmā pasaules kara bija nesalīdzināmi lielākas par latviešu iespējām. Tieši tādēļ, dibinoties Latvijas valstij, vācbaltu juristu (ne absolūtos skaitļos, bet proporcionāli) ir krietni vairāk nekā šīs profesijas pārstāvju starp latviešiem. Turklāt tieslietās izglītotie latvieši tobrīd bija aktīvi iesaistīti jaunās Latvijas valsts politikā, kurpretī vācbaltieši, šai situācijā būdami vairāk novērotāji, varēja pievērsties tieši profesionālajai darbībai.

Pat isi pirms Otrā pasaules kara, kad Latvijas Universitāti jau bija pabeidzis liels skaits šeit uz vietas studējušo dažādu tautību jauniešu un juristu kopējais skaits Latvijā sasniedza aptuveni 1400, vācbaltieši starp tiem bija tuvu 10%, kurpretī vācbaltiešu minoritāte Latvijā 30.gadu nogalē bija tikai 3,5% no visiem iedzīvotājiem.¹⁴

Atbilstoši vācbaltiešu korporatīvisma tradīcijām vācbaltu juristi savu darbību aktīvi īstenoja ar profesionālas biedrības starpniecību: Rīgas Vācu juristu biedrību (*Deutscher Juristenverein in Riga*) 1925.gadā dibināja 6 advokāti, 4 tiesneši un ievērojams tiesību zinātnieks profesors – Herdera institūta Juridiskās fakultātes pārstāvis Dr. Pauls Sokolovskis (*Paul Sokolowski*).¹⁵ Pakāpeniski biedru skaits pieauga līdz aptuveni 100 biedriem. Biedrība darbojās tieši pēc nacionālā principa, atšķirībā, piemēram, no Krievu juristu biedrības, kas apvienoja bijušās Krievijas impērijas juristus neatkarīgi no tautības – gan krievus, gan ebrejus, gan vācbaltiešus. Rīgas Vācu juristu biedrībā aktīvi darbojās arī senators Augusts Lēbers un gandrīz visi citi vācbaltu juristi, uz kuru aktivitātēm turpmāk tiks norādīts.

Rīgas Vācu juristu biedrības darbība izvērsās vairākos virzienos:

- biedrības biedru savstarpējo attiecību veicināšana, kas izpaudās tieslietu priekšlasījumu rīkošanā

¹³ Uz tām norādījis D.A.Lēbers. Sk. Dietrich A.Loerber. Diktierter Option. Die Umsiedlung der Deutsch-Balten aus Estland und Lettland. 1939–1941. Neumünster: Karl Wachholtz Verlag, 1972, S.38.

¹⁴ Šādus aprēķinus ļauj izdarīt pieņēmums, ka vācbaltiešu juristu bija vairāk nekā 100, kas bija apvienojušies Rīgas Vācu juristu biedrībā. Par juristu skaitu Latvijā un iedzīvotāju struktūru skat. Latvju enciklopēdija. Red. A.Švābe. Stokholma: Apgāds Tris Zvaigznes, 1950–1951, I sēj. 773., 919.lpp.

¹⁵ Par biedrības darbību sk. tās dibinātāja un pirmā priekšsēdētāja, ievērojama vācbaltu politiķa Vilhelma fon Rūdigera atmiņas: W. von Rüdiger. Aus dem letzten Kapitel deutsch-baltischer Geschichte in Lettland 1919–1945. Gern, 1954, S.51–54.

(galvenokārt vācbaltu kultūras biedrības „Musse” telpās, mūsdienās – Vāgnera zālē);

- Rīgas Vācu juristu biedrības preses izdevuma izdošana: žurnāls „Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft” (turpmāk – RZR) iznāca Rīgā no 1926. līdz 1939.gadam. Pirmā numura ievadrakstā norādīti žurnāla mērķi: vācbaltu juristi nedrīkst stāvēt malā situācijā, kad jaundibinātā Latvijas valsts ir pārmantojusi viņu gadsimtiem koptās Baltijas privāttiesības; tiesību diskusijām turklāt jānotiek vācbaltu juristu dzimtajā vācu valodā, kas ir kļuvusi par saziņas līdzekli (*lingua franca*) Austrumeiropas tautām un funkcionē arī kā modernās zinātnes valoda visā pasaulē; tieši šī iemesla dēļ vācu valodā iznākošs tiesību žurnāls ir labākais veids, kā citu valstu juristiem skaidrot Latvijas likumdošanas un tiesību piemērošanas procesus. RZR īsteno redakcijas sākotnējos uzstādījumus ar daudzām Latvijas tiesību problēmām, jo īpaši privāttiesībām, veltītām publikācijām. Žurnāls arī cenšas kļūt par reģionālas nozīmes vācu valodā iznākošu tieslietu izdevumu – tajā atrodami pārskati par tieslietu norisēm ne vien Vācijā, bet arī Igaunijā un Lietuvā, ko iesūta šo valstu juristi. Tomēr žurnāla galvenās tēmas ir norises Latvijas tiesību sistēmā, jo īpaši diskusijas par topošiem vai nesen pieņemtiem tiesību aktiem. Paralēli iezīmējas redakcijas pieaugoša interese par notikumiem Vācijā un aizvien atklātākās simpātijas nacionālsociālisma idejām;
- atbalsts vācbaltu minoritātes organizētajai privātajai augstskolai Rīgā – Herdera institūtam (1921–1939)¹⁶ – un tā tieslietu bibliotēkas veidošana. Institūtā, kas līdzīgi kā žurnāls pretendē uz reģionālu statusu, gatavo teologus, skolotājus un juristus. 1927.gadā Latvijas valsts oficiāli atzina šo augstskolu, tomēr tās absolventiem daļa eksāmenu bija jākārt Latvijas Universitātē. Nereti bija gadījumi, kad vācbaltu jaunieši paralēli studēja abās augstskolās. Vācbaltu juristi atbalstīja institūta Juridisko fakultāti gan materiāli, gan strādājot tajā kā mācībspēki.

4. VĀCBALTU JURISTI LATVIJAS POLITIKĀ, TIESĪBU UN TIESLIETU SISTĒMĀ

Vācbaltu juristu aktivitātes, dabiski, nepalika savas grupas ietvaros. Neskatoties uz dažādajiem politiskajiem noskaņojumiem, vācbaltu tiesībnieki aktīvi darbojās gan Latvijas normatīvo aktu izstrādes un likumdošanas procesā, gan valsts pārvaldē un politikā, gan tiesu sistēmā. Šo darbību ilustrē daudzi piemēri.

Starp ievērojamākajiem vācbaltu juristiem Latvijas politikā jāmin:

- Dr.iur. **Pauls Šimanis** (*Paul Schiemann*, 1876–1944) – Tautas padomes loceklis, Satversmes sapulces, I, II, III un IV Saeimas deputāts, Rīgas domes deputāts (1920–1925), Saeimas frakcijas – Vācbaltiešu partiju komitejas – vadītājs. Viņš bija viens no retajiem vācbaltu sabiedriskajiem darbiniekiem, kas aktīvi veicināja vācbaltiešu iekļaušanos Latvijas

valsts dzīvē, nevis konfrontēšanos ar to. Turklāt Šimanis atklāti kritizēja nacionālsociālisma idejas un nacistiskās Vācijas politiku – šī iemesla dēļ (un sakarā ar slikto veselības stāvokli) arī tika „izstumts” no vācbaltiešu politiskās dzīves 30.gados, kā arī zaudēja ļoti ietekmīgo Rīgas laikraksta „Rigasche Rundschau” redaktora amatu. Šīmaņa oriģinālās idejas („nacionāla” valsts nacionālas valsts vietā) un darbība (Eiropas nacionalitāšu kongresa viceprezidents) ierindo viņu Eiropas mēroga politiķu vidū,¹⁷

- zvērināts advokāts **Helmuts Štegmānis** (*Helmut Stegman*, 1892–1983) – Rīgas Domes un Saeimas deputāts. Cīnījās par vācbaltiešu interesēm, vienlaikus propagandējot lojalitāti Latvijai. 1933.gadā dibina „landesvēra paaudzes” vācbaltiešu partiju „Baltische Landespartei”, kas atbalsta vācbaltiešu „atmodu” apvienojumā ar uzticību dzimtajai zemei, tādējādi vismaz daļēji norobežojoties no tobrīd vācbaltiešu vidū ļoti populārajām nacionālsociālisma idejām;¹⁸
- zvērināts advokāts **Vilhelms fon Rīdigers** (*Wilhelm von Rüdiger*, 1874–1960) – Rīgas domnieks un vācbaltiešu organizācijas „Vācu baltiešu tautas apvienība Latvijā” (*die deutsch-baltische Volksgemeinschaft in Lettland* – vācbaltiešu sabiedriskās organizācijas apvienojoša organizācija) vadītājs;
- zvērināts advokāts **Eduards Barons fon Rozenbergs** (*Baron von Rosenberg*, 1878–1954) – Tautas padomes loceklis, pirmais Latvijas valsts kontrolieris;
- zvērināts advokāts **Arturs Reisners** (*Reussner*, 1868–1940) – Tautas Padomes un Satversmes sapulces loceklis;
- zvērināts advokāts **Edvins Magnuss** (*Magnus*, 1888–1974) – Tautas padomes un Satversmes sapulces loceklis, Rīgas domnieks, tieslietu ministrs 1919. un 1928.gadā;
- **Baldvins Barons fon Disterlo** (*Baldwin Baron von Dusterlohe*, 1869–1937) – Latvijas Senāta senators 1921.–1922.gadā, tieslietu ministrs 1928.–1929. gadā;
- zvērināts advokāts **Bernhards fon Bērents** (*Bernhard von Berent*, 1892–1946) – tieslietu ministrs 1929.gadā.

Vācbaltiešu juristi dažādos amatos darbojās arī valsts pārvaldē, viņu vidū var minēt šādus vārdus:

- kādreizējais Krievijas impērijas Senāta Tieslietu departamenta senators **Rūdolfs fon Freimāns** (*Rudolf von Freymann*, 1860–1934) – Latvijas sūtniecības Maskavā un latviešu bēgļu reevakuācijas komisijas juriskonsults (1922–1923), kurš praksē īstenoja Latvijas–Krievijas 1920.gada miera līgumu¹⁹, vēlāk – zvērināts advokāts Rīgā;
- Tieslietu ministrijas Kodifikācijas nodaļas pirmais vadītājs **Baldvins Disterlo** (sk. iepriekš);
- **Herberts Ēlerss** (*Herbert Ehlers*) – Tieslietu ministrijas Kodifikācijas departamenta redaktors;

¹⁷ Plašāk sk.: M.Garlefs. Demokrāts. Patriots. Eiropietis. Grāmata: Pauls Šimanis. Eiropas problēma. Raksti izlase. Rīga: Vaga, 1999, 5.–24.lpp.

¹⁸ Plašāk sk. H.Stegmann. Aus meinen Erinnerungen. II. In: Baltische Briefe. 7. Jahrgang, 2. Heft, 1961, S.156–179.

¹⁹ Par to R. fon Freimāns vēlāk publicēja atmiņas (R. v Freymann. Der lettlandisch-russische Friedensvertrag von 1920 und seine Verwirklichung. Rīga: 1927), ko publicēja kā RZR pielikumu.

¹⁶ Par Herdera institūtu sk.: W.Wachtsmuth. Von deutscher Arbeit in Lettland 1918–1934. Band II. Köln: Comet-Verlag, 1952, S.409–424; Jürgen v. Hehn. Das Herderinstitut – die Universität für die deutsche Volksgruppen. In: Jahrbuch des baltischen Deutschtums. Band XXIX, 1982. Lüneburg: Verlag Nordland-Druck, S.119–123.

- **Ervins Kube** (*Erwin Cube*) – viens no ieslodzījuma vietu sistēmas pamatlicējiem Latvijā, Tieslietu ministrijas Galvenās cietumu valdes inspektors, 1919.gadā – priekšnieka pienākumu izpildītājs, vēlāk – ministrijas Kriminālpolitiskā departamenta vicedirektors.

Vērtīgs bija vācbaltu tiesībnieku ieguldījums Latvijas tiesību zinātnē. Jau minēts, ka Rīgas Vācu juristu biedrība un atsevišķi tās biedri finansiāli, organizatoriski, un piedaloties augstskolas darbā kā mācībspēki, atbalstīja privāto mācību iestādi Herdera institūtu. Vienlaikus jāatzīmē vismaz divu vācbaltu juristu pienesums Latvijas lielākās augstskolas – Latvijas Universitātes (sākumā – Latvijas Augstskolas) – tieslietu studentu izglītošanā. Pirmkārt tas ir Dr.iur. Augusts Lēbers (*John August Loeber*, 1865–1948), kurš no 1919. līdz 1935.gadam sākumā docenta, vēlāk profesora amatā lasīja kursu tirdzniecības tiesībās un ievadu tiesībās, kā arī bija pirmais Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes pagaidu dekāns (paralēli bijis pasniedzējs arī Herdera institūtā, Tautas augstskolā un mācījis armijas juristus).²⁰ Otrs ilggadīgs vācbaltiešu cilmes pasniedzējs ir Dr.iur. Benedikts Frēze (*Benedikt Cornelius Georg Frese*, 1866–1942), kurš no 1919. līdz 1933.gadam Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē mācīja romiešu tiesības (vienlaikus šo pašu kursu lasa arī Herdera institūtā).²¹

Vācbaltu juristi aktīvi darbojās tiesību praksē. Lielākā daļa – kā zvērināti advokāti, bet daži arī tiesnešu un prokuroru amatos. Viņu vidū Dr.iur. Augusts Lēbers – Latvijas Senāta Civilās kasācijas departamenta senators no 1919. līdz 1939.gadam; Fridrihs Konradi (*Friedrich Conradi*, 1881–1946) – no 1918.gada Tiesu palātas loceklis, no 1928. līdz 1939.gadam senators Latvijas Senāta Civilās kasācijas departamentā; Pauls Engelmans (*Paul Engelmann*, 1878–1954) – Tiesu palātas loceklis no 1918. līdz 1940. gadam; Leo Vitte (*Leo Witte*) – Rīgas apgabaltiesas viceprokurors.

Būtisks ir vācbaltu juristu ieguldījums jaunās Latvijas valsts tiesību sistēmas izveidē, gan piemērojot Krievijas tiesību aktus Latvijas vajadzībām, gan piedaloties jaunu tiesību aktu projektu jaunradē.

Pirmkārt šis darbs noritēja Tieslietu ministrijas Juridiskajā konsultācijā, kas bija galvenā institūcija tiesību aktu izstrādē. Juridiskās konsultācijas darbības sākumposmā šeit strādāja liels skaits vācbaltu juristu Leonida fon Bodes (*Leonid von Bode*) vadībā – Arturs Reisners (*Reussner*) – vēlāk zvērināts advokāts, Baldvins Disterlo – vēlāk Tieslietu ministrijas ierēdnis, Volfgangs Kins (*Kühn*) – vēlāk zvērināts advokāts, Helmutš Štegmanis (*Helmut Stegman*) – vēlāk politiķis, zvērināts advokāts, Fridrihs Konradi – vēlāk tiesnesis, senators, Pauls Engelmans – vēlāk tiesnesis.²² Tikai pakāpeniski viņus aizvietoja latviešu tiesībnieki. Viens no pirmajiem Juridiskās konsultācijas darbiniekiem, vēlākais advokāts un politiķis H.Štegmanis savās atmiņās Tieslietu ministrijas Juridisko konsultāciju dēvē par ministrijas „ģenerālštābu”²³, kas nodarbojās ar likumu izstrādi.

²⁰ Latvijas Senāta senators Augusts Lēbers (1865–1948) Latvijas tiesībnieku saimē. Rīga: [b.i.], 1997, 49.lpp.; Deutschbaltische Biographische Lexikon, 1970, S.466; plašāk sk.: R.Zvejniece. Augusts Lēbers: Latvijas civiltiesībām veltīts vācbaltu jurista mūžs. Jurista Vārds, 08.09.2015., Nr.35 (887), 7.–13.lpp.

²¹ Deutschbaltische Biographische Lexikon, 1970, S.223.

²² Tieslietu ministrijas un tiesu vēsture 1918–1938. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1939, 45.lpp.

²³ H.Stegmann. Aus meinen Erinnerungen. In: Baltische Briefe. 7. Jahrgang, 2. Heft, 1961, S.113.

Plašāk zināms ir atsevišķu vācbaltu juristu ievērojamais ieguldījums apjomīgu likumprojektu izstrādē, it īpaši Civillikuma projekta sagatavošanā. Šeit, pirmkārt, jāmin Augusta Lēbera darbs pie 1937.gada Latvijas Civillikuma, kā arī vairākiem likumdošanas aktiem tirdzniecības tiesībās.²⁴

Tāpat nozīmīgs ir vācbaltu juristu ieguldījums likumu komentāru sagatavošanā. Gandrīz vienlaikus ar Civillikuma pieņemšanu iznāca arī tā tulkojums vācu valodā,²⁵ ko veica Tieslietu ministrijas Kodifikācijas nodaļas redaktors H.Ēlerss (*Ehlers*). Tam sekoja Civillikuma zinātniskie komentāri trīs sējumos (1938.–1940.),²⁶ ko vācu valodā Ernsta Plātes apgādā izdeva Rīgas Vācu juristu biedrība sadarbībā ar Herdera institūtu. Šos komentārus sagatavoja vācbaltu tiesībnieki Bernhards Bērents (Ievads, Ģimenes tiesības, Mantošanas tiesības), Burhards fon Klots (Darījums), Hermans Blēze un Sergejs Mende (Lietu tiesības).

5. VĀCBALTIEŠI UN NACIONĀLSOCIĀLISMS

Runājot par vācbaltu juristiem, nevar nepieminēt viņu saiknes ar nacionālsociālisma ideoloģiju, kas 30.gados pakāpeniski sasniedza arī Baltiju un guva aizvien lielāku ietekmi Latvijas vācbaltiešu sabiedrībā.²⁷ Juristu vidū noskaņojums svārstījās no dedzīga atbalsta līdz piesardzīgam entuziasmam: zvērināts advokāts Erhards Krēgers (*Kroeger*, 1905–1988) Latvijā 1936.gadā tika tiesāts par darbību nacionālsociālistiskajā pagrīdē (un zaudēja advokāta amatu), ar Vācijas atbalstu faktiski pakāpeniski pārņēma varu vācbaltiešu sabiedriskajās organizācijās, īstenoja aktīvu nacionālsociālisma propagandu un organizēja vācbaltiešu izceļošanu, no 1940.gada oficiāli kļuva par vācu nacionālsociālistiskās strādnieku partijas biedru un pēc kara Vācijā tika tiesāts kā kara noziedznieks. Liela daļa juristu turpreti ar diezgan lielu interesi noraudzījās uz „atjaunotnes procesiem” Vācijā, bet no atklātas propagandas un konfrontācijas ar Latvijas valsti izvairījās (H.Štegmans, B.fon Klots). Šos procesus atspoguļo publikācijas RZR, kur sniegtas ziņas par Vācijā izdoto nacionālsociālisma literatūru, kā arī pārpublicēti atsevišķi nacionālsociālistisko tiesību izpratnē ieturēti Vācijā tapuši darbi (viens no vadošajiem „tiesību teorētiķiem” Vācijā tobrīd bija Rīgā dzimušais vācbaltietis Rostokas profesors Dr.iur. Eduards Tatarins-Tarnheidens (*Edgar Tatarin-Tarnheyden*, 1882–1966).²⁸ Pavisam reta parādība šajā laikā bija nacionālsociālisma ideoloģijas atklāta kritika, ko drosmīgi puda jau iepriekš pieminētais Dr.iur. P.Šīmanis.

6. NOBEIGUMS

Noslēdzot ieskatu vācbaltu tiesībnieku devumā Latvijas juridiskajā kultūrā, gribētos izteikt cerību, ka tas rosinās mūsdienu Latvijas juristus novērtēt to, cik patiesībā būtisks ir

²⁴ Latvijas Senāta senators Augusts Lēbers (1865–1948) Latvijas tiesībnieku saimē. Rīga: [b.i.], 1997, 39.–40. lpp.

²⁵ Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937.

²⁶ Lettlands Zivilgesetzbuch Vom 28. Januar 1937 in Einzeldarstellungen. Riga: Ernst Plates, 1938–1940.

²⁷ Nacionālsociālisma ietekmi vācbaltiešu vidū plaši pētījis vēsturnieks Dr.hist. Inesis Feldmanis. Skat., piemēram: I.Feldmanis. Die Deutschbalten: Ihre Einstellung zum Nationalsozialismus und ihr Verhältnis zum Staat Lettland (1933–1939). In: Nordost-Archiv. Neue Folge, Band V, Het 2, 1996, 363–386.

²⁸ Par vācbaltiešu juristu un nacionālsociālisma idejām sk.: D.Gailite. Valstiskuma jautājums vācu juridiskajā presē Latvijā. Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft (1926–1939). Krājuma: Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: Latvijas Universitātes 72.zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 96.–106.lpp.

šis ieguldījums. Visādā ziņā lielāks, nekā esam pieraduši domāt. Iemesli kļūdainajiem pieņēmumiem ir gan Ulmaņa autoritārā režīma centieni vairo priekšstatus par Latviju kā tikai „latvisku” valsti, kurā mazākumtautībām atvēlēta nebūtiska loma, gan arī padomju okupācijas periodā veidotā kroplīgā vēstures izpratne.

Kā uzskatāma ilustrācija tam, cik ļoti var atšķirties propaganda no realitātes, lai kalpo trīs viedokļi par 1937.gada Latvijas Civillikumu, kas nenoliedzami tapa uz 1864.gadā G.F.Bunges veiktās, gadsimtiem senajās vācbaltiešu tiesību tradīcijās balstītās kodifikācijas pamata.²⁹ Civillikuma spēkā stāšanās svinīgajā aktā Latvijas Universitātes aulā 1938.gada 7.janvārī Latvijas autoritārais vadonis K.Ulmanis teica: „Līdzšinējo Civillikumu latviešiem bija devuši nelatvieši [...] Šo veco likumu [...] mēs pirmā janvāra dienā nodevām arķīvam un vēsturei. [...] Ir radīta vienota privāttiesību sistēma ne tikai

²⁹ Plašāk par G.F.Bunges radītās kodifikācijas – Baltijas Civillikuma – un Latvijas Civillikuma saikni, piemēram: J.Lazdiņš. Baltijas Civillikums laikmetu griežos: likuma pieņemšanas 150 gadu jubilejas atcerei. Jurista Vārds, 11.11.2014., Nr.44/45 (846/847), 18.–24.lpp.

visai valstij, bet latviskai valstij un visiem viņas pilsoņiem.” Bet Ulmaņa režīma tieslietu ministrs H.Apsītis piebilda: „Vadošā loma likuma autoriem bija – ņemt vērā tikai latviešu dzīvi, apstākļus un vajadzības. Jaunajam likumam nav ne formālu, ne būtisku sakaru ar veco [Bunges civillikumu – D.G.]. Ne ar kādām saitēm mēs to nedrīkstam saistīt ar pagātni.”³⁰

Savukārt zvērināts advokāts V. fon Rüdigers, atcerēdamies Civillikuma tapšanu, bija gluži pretējās domās: „Kad 1938.gadā ar lepo vārdu „Codex Ulmanis” stājās spēkā jaunās latviešu civiltiesības, biedrība [Rīgas Vācu juristu biedrība – D.G.] ar apmierinātību varēja konstatēt, ka Baltijas vecās civiltiesības ne bez baltiešu juristu līdzdalības savā būtībā ir saglabātas. Tiesnešiem un advokātiem adresētais Latvijas tieslietu ministra Apsīša aizliegums izmantot kā interpretācijas avotu vecās Baltijas privāttiesības šādos apstākļos izskatījās pārsteidzoši.”³¹

³⁰ Citēts pēc: Tieslietu ministrijas un tiesu vēsture 1918–1938, Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1939, 63., 67.–68.lpp.,

³¹ W. von Rüdiger. Aus dem letzten Kapitel deutsch-baltischer Geschichte in Lettland 1919–1945. Gern, 1954, S.53–54.

BALTIJAS TIESĪBU TELPA

Dr.iur. Jānis LAZDIŅŠ,

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras profesors

Tiesību telpas pastāvēšanai kā minimums ir nepieciešami divi priekšnosacījumi:

1. zināma teritorija, kur cilvēki dzīvo pēc vienām vai salīdzināmām tiesībām;
2. viena vai vairākas, bet visiem saprotamas valodas, uz kuru pamata ir balstīta zinātniskā kooperācija un tiesu prakses salīdzinošs izvērtējums.

Protams, ja Baltijas valstis spētu vienoties par kopēji ievēlamu likumdevēju vai vismaz saskaņotu likumdošanas darbu, jautājums par vienotu Baltijas tiesību telpu atkrīstu pēc būtības. Diemžēl šobrīd tas ir vairāk sapnis, nevis reāli īstenojams pasākums. Bet kā tas ir bijis vēsturiski?

I.

Līdz XIII gs. pēc Kristus dzimšanas Baltijas jūras austrumu piekrasti apdzīvoja baltu un igauņu ciltis. Tā dēvētais „tautu staigāšanas process” nebija noslēdzies. Ne balti, ne igauņi nebija izveidojuši vienotas valstis. Valodas arī bija dažādas. Igauņu ciltis piederēja pie t.s. somugru valodas grupas, bet baltu ciltis pie t.s. baltu valodu grupas. Pat vienas valodu grupas ietvarā pastāvēja liels valodu partikulārisms un par vienu, visiem saprotamu, valodu būtu pārāgri runāt līdzīgi kā par kādu zinātnisko darbību.

Balti un igauņi dzīvoja pēc paražu tiesībām. Vai paražu tiesības bija līdzīgas? Pateicoties galvenokārt baltvāciešu zinātnieku pētījumiem, attiecībā uz Latvijas un Igaunijas zemēm nosacīti var dot pozitīvu atbildi.

Kāpēc šajā sakarā nevaram runāt par lietuviešiem un kāpēc varam tikai nosacīti runāt par latviešu un igauņu paražu tiesību līdzību?

Pirmkārt, XIII gs. latviešu un igauņu zemes kolonizēja katoļticīgie kristieši galvenokārt no Vācijas impērijas. Lietuvieši saglabāja neatkarību.

Otrkārt, no XIII gs. ir saglabājušies (gan vēlākos norakstos) trīs vācu varas pierakstīti zemes tiesību kopojumi, kas ir attiecināmi uz igauņiem, liviem, kuršiem, zemgaļiem, latgaļiem un sēļiem. Kopojumos uzņemtas tiesības uzrāda līdzīgu tiesību izpratni. Tomēr nav zināms, vai šīs tiesības pilnībā vai daļēji tika uzspiestas pakļautām ciltīm, vai arī patiesībā atspoguļoja vietējo iedzīvotāju tiesību pasauli. Uz šo jautājumu varētu atbildēt vācu varas doto tiesību salīdzinājums ar lietuviešu tiesību materiālu līdz XIII gadsimtam.

Diemžēl šāds pētījums nav izstrādāts. Līdz ar to par kopējas tiesību telpas pastāvēšanu vai tieši otrādi – nepastāvēšanu – Baltijas jūras austrumu piekrastē līdz XIII gs. ir grūti spriest. Protams, būtu interesanti uzzināt, piemēram:

1) vai arī pie lietuviešiem vīram, šķirot laulību un sievu pamatot, vīrs zaudēja visu mantu par labu dēļiem un meitām, kā tas izriet no latgaļu tiesībām;

2) vai arī libiešu–igauņu tiesībās nostiprinātais taliona princips (šis princips mūsdienās būtu saprotams kā samērīguma princips: *ja kāds otram iekož un pie tam ar 4 zobiem, tad katrs zobs jāizpērķ ar 3 markām vai šie (zobi) viņam jāizsit*);

3) jau ģermanizēts tiesību regulējums: pamats laulības šķiršanai bija gadījums, kad *kāds neapzināti apņēma sievu, kuru viņš negribēja, bet viņam ar to ir kopēji bērni, [un] tad, ja tiesa viņus vēlāk šķir, tas neskāra to bērnu tiesības, kas piedzimuši pirms laulības šķiršanas.*

II.

Vēlajos viduslaikos latviešu un igauņu zemēs nodibinājās vācu vara. 1435.gadā izveidojās tā dēvētā Livonijas savienība, kas noformēja zināmu Baltijas vienotību uz latviešu–igauņu zemju pamata.

Reizē ar vācu varu ienāca romiešu kanoniskās tiesības un ģermāņu tiesības kā Hanzas pilsētu statūti un lēņu jeb bruņinieku tiesības. XV–XVI gs. līdzīgi kā visā Vācijas impērijā, arī Livonijā sākās romiešu civiltiesību totāla recepcija. Par tiesību valodu nostiprinājās vācu valoda. Īpaši pēc Mārtiņa Lutera bībeles tulkojuma vācu valodā. Latviešu

un igauņu zemes tika iekļautas tā dēvētajā romiešu–ģermāņu tiesību ģimenē. Par lietuviešu tiesību attīstības ceļu mēs Latvijā zinātniskā līmenī zinām diemžēl ļoti maz.

III.

1558.gadā Ivans IV izraisīja Livonijas karu. 1561.gadā beidza pastāvēt Livonijas savienība. Tomēr moskovīti neieguva Baltijas zemes, jo karā iesaistījās Zviedrijas un Polijas–Lietuvas valstis. Ziemeļigaunija nonāca Zviedrijas, bet pārējā bijušā Livonijas savienības zeme kā Kurzemes hercogiste un Pārdaugavas hercogiste iekļāvās Polijas–Lietuvas valsts sastāvā.

XVII gs. sākumā jau izraisījās karš starp Zviedrijas un Polijas–Lietuvas valstīm. Kara rezultātā beidza pastāvēt Pārdaugavas hercogiste. 1629.gadā aptuveni 2/3 no agrākās Pārdaugavas hercogistes ar Rīgas un Tartu jeb Dorpatas pilsētām nonāca Zviedrijas impērijas sastāvā kā Livonijas province. Daudzi latvieši šo zviedru provinci nepareizi sauc par Vidzemi un asociē to ar mūsdienu Latvijas Republikas administratīvi teritoriālo iedalījuma vienību – Vidzemi. Vidzeme jeb Livonijas province līdz Pirmā pasaules kara noslēgumam sevī ietvēra ne tikai Vidzemi mūsdienu izpratnē, bet arī aptuveni 2/3 no tagadējās Igaunijas Republikas teritorijas.

Aptuveni 1/3 no bijušās Pārdaugavas hercogistes savā pārziņā paturēja Polijas–Lietuvas valsts. Mūsdienās šī Latvijas valsts teritorija ir pazīstama kā Latgale. 1677.gadā uz Latgali tika attiecināts Lietuvas statūts.

Tā saucamajos poļu–zviedru laikos XVI–XVIII gs. Baltijas jūras krastos var runāt par divām tiesību kopībām:

1) romiešu–ģermāņu tiesību ģimene, pie kuras piederēja zviedru Igaunijas un Livonijas provinces, kā arī Kurzemes hercogiste. Šajās zemēs vietējās pašpārvaldēs palika vācu valoda un arī par zinātnes valodu sāka veidoties vācu valoda, izspiežot latīņu valodu. Pašsaprotami tāpēc tiesību jaunrade tika balstīta galvenokārt uz vācu valstu pieredzi, īpaši pēc Prūsijas parauga. Vācu tiesību dominānce sevišķi izpaudās Kurzemes hercogistē, mazāk Igaunijas un Livonijas provincēs. Igaunijas un Livonijas provincēs varētu runāt arī par zināmu zviedru–vācu tiesību konkurenci.

2) uz Lietuvas statūtu balstīta tiesību vienotība, pie kuras piederēja arī Latgale. Diemžēl neviens nopietni ņemams zinātnisks pētījums par Lietuvas statūta spēkā esamību Latgalē nav izstrādāts.

Lai cik tas nebūtu dīvaini, bet ar Lietuvas statūtu Latgalē sāka nostiprināties nevis lietuviešu, bet poļu valoda. Līdz Pirmajam pasaules karam vācu valoda pakāpeniski zaudēja savu nozīmi Latgalē. 2006.gadā Lietuvas statūts daļēji tika pārtulkots latviešu valodā un ar nelielu komentāru publicēts. Tas ir arī viss Latvijas tiesību zinātnes veikums par Lietuvas statūtu. Domājams, Lietuvā par šo jautājumu ir daudzi pētījumi.

IV.

XVIII gs. visas Baltijas zemes tika iekļautas Krievijas impērijas sastāvā.

Igaunijas guberņa, Livonijas guberņa un Kurzemes guberņa Krievijas impērijas sastāvā izveidoja t.s. Baltijas novadu. Lietuva un Latgale līdz Pirmā pasaules kara noslēgumam netika uzskatīta par Baltijai piederīgu teritoriju.

Baltijas novads līdz XIX gs. beigām baudīja zināmu tiesību autonomiju. 1802.gadā darbu atjaunoja Tartu universitāte,

kas kļuva par Baltijas tiesību izpētes un attīstības centru pēc vācu universitāšu parauga. Līdz Aleksandra II nogalināšanai terora akta laikā 1881.gadā Krievijas impērija izturējās toleranti pret Baltijas tiesību autonomiju un vācu valodu kā novada lietvedības valodu. Tas deva iespēju Baltijas novada tiesībām attīstīties vācu tiesību garā. Eiropēiskās tiesību tradīcijas saglabāšanā ievērojama nozīme bija Baltijas vāciešiem.

Viņu vidū Baltijas tiesību kopšanā īpaša nozīme ir Tartu universitātes profesoram Frīdriham Georgam fon Bungem. Profesors Bunge 1864.gadā izstrādāja Baltijas vietējo likumu kopojuma III daļu jeb Baltijas Civillikumu. Baltijas Civillikums tika izstrādāts vācu vēsturiskās skolas garā pēc Saksijas civillikuma parauga. Baltijas Civillikums ir nozīmīgākais 1937.gada Latvijas Civillikuma avots, kas ar grozījumiem un papildinājumiem ir spēkā arī mūsu dienu Latvijā.

Lietuvas un Latgales tiesību liktenis Krievijas impērijas sastāvā bija mazāk veiksmīgs. Te jau XIX gs. pirmajā pusē tika uzspiests *Polnij svod zakonov*, respektīvi, krievu tiesības, ar mērķi apspiest poļu–lietuviešu brīvības centienus.

XIX gs. 80.gadu beigās gan tas pats liktenis piemeklēja arī Baltijas guberņas. Ar 1889.gadu ir datējams rusifikācijas politikas sākums Baltijas novadā. Tartu universitātē drīz vien tika aizliegta vācu valoda kā akadēmiskā studiju valoda. Vāciski runājošie profesori tika atlaisti no darba un viņu vietā nozīmēti krievu profesori. 1889.gadā uz Baltijas provincēm tika attiecināts Krievijas impērijas Tiesu *uztavs* un procesuālo tiesību likumi. Krievu valoda kļuva par tiesu varas un lietvedības valodu. Baltijas novada identitāti tiesību jomā līdz Pirmajam pasaules karam faktiski saglabāja tikai jau minētais Baltijas Civillikums. Par laimi vācu valoda pilnībā nezaudēja tiesību zinātnes valodas statusu.

V.

Pirmā pasaules kara izskaņā vai arī uzreiz pēc Pirmā pasaules kara tika izsludinātas trīs Baltijas valstis – Lietuva, Latvija un Igaunija. Teritoriālā ziņā tas ir plašākais Baltijas jēdziena politisks tvērums.

Tiesību jomā diemžēl tas nozīmēja nevis Baltijas tiesību telpas paplašināšanos, bet tieši otrādi – tiesību sistēmu atsvešināšanos. Integrēšanās Eiropas Savienībā arī ir vērsta uz vienotas Eiropas Savienības tiesību telpas veidošanos, nevis kādas īpašas Baltijas tiesību telpas radīšanu.

Atsvešināšanās process ir pašsaprotams, ja nepastāv kopēji valdību koordinēti zinātniski pētnieciski projekti un tiesu prakses apkopošana. Arī zināmā uz baltvāciešu zinātnes un vācu valodas pamatiem balstītā Latvijas un Igaunijas tiesību vienotība ar katru gadu tikai mazinās. Tas ir pašsaprotami, jo katra valsts pieņem savus likumus.

Ne velti vēl XIX gs. tiesību pozitīvisma ietekmē radās teiciens: viens likumdevēja rokas vēziens, un visa zinātniskā literatūra kļūst par makulatūru. Tas pilnā mērā attiecās arī uz judikatūru.

Šo domu gan ir jāturpina: vecās makulatūras vietā ātri vien rodas jauna makulatūra, tas ir, jauna zinātniskā literatūra un judikatūra.

Jauno laiku fenomens ir tāds, ka likums parasti ir gudrāks par pašu likumdevēju. Par to gan nav ko brīnīties, jo likumus raksta attiecīgu jomu profesionāļi, bet pieņem vienkārši populāri cilvēki – deputāti.

Līdz ar to vienmēr būs nepieciešama zinātniskā literatūra, kas palīdzēs izprast „likuma” garu, un judikatūra, lai saprastu, kā likums piemērojams. Tāpēc ne tik daudz

jāintensificē sadarbība likumdošanas jomā, kā zinātniskā un tiesu kooperācijā. It īpaši tāpēc, ka likumdevēja sastāvs ir mainīgs, atšķirībā no zinātnieku un tiesnešu sastāva.

SECINĀJUMI

1. Līdz XIII gs., ļoti iespējams, pastāvēja kopēja tiesību izpratne baltu un igauņu ciltim. Tomēr līdz šim iztrūkst kopēju vērtējamu zinātnisku pētījumu, kas salīdzinātu lietuviešu paražu tiesību materiālu ar latviešu/igauņu tiesībām.

2. No XIII gs. beigām līdz Pirmajam pasaules karam tika pārrauta latviešu un igauņu tiesību dabiskā attīstība. Latviešiem un igauņiem nācās pārņemt tā dēvētās romiešu-

ģermāņu tiesības. Pateicoties baltvāciešiem, un it īpaši baltvāciešu zinātniskai darbībai, līdz XIX gs. beigām Baltijas novadā var runāt par kopēju tiesību telpu, kas sakņojās romiešu-ģermāņu tiesību tradīcijā, bet pastāvēja, balstoties uz baltvāciešu zinātniskās darbības, vācu valodas un tiesu prakses bāzes.

3. Pēc neatkarīgu Baltijas valstu izsludināšanas drīzāk var runāt par Baltijas valstu tiesību atsvešināšanos, nekā par juridiskās domāšanas tuvināšanos Baltijas valstu ietvarā.

4. Pirmais solis Baltijas tiesību telpas atjaunošanā būtu Baltijas valstu valdību finansētu zinātnisku un tiesu prakses pētniecības projektu īstenošana salīdzināmo tiesību jomā Baltijas valstu ietvarā.

DĪTRIHA ANDREJA LĒBERA LĪDZDALĪBA LATVIJAS TIESISKĀS SISTĒMAS ATJAUNOŠANĀ

Mg.iur. Signe TERIHOVA,

Tiesu namu aģentūras Tiesiskās informācijas un izdevējdarbības daļas juriste

IEVADS

Senatora Augusta Lēbera personības un darbības nozīmes apzināšanā, skaidrošanā, darbu saglabāšanā un pieejamības nodrošināšanā pēc Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas vislielāko ieguldījumu ir devis viņa dēls – profesors Dītrihs Andrejs Lēbers.

Izcila personība, erudīts, elegants kungs. Īstens Latvijas patriots. Džentlmenis. Un vēl virkne komplimentu nāk prātā, atceroties Lēbera kungu.

Daudziem klātesošajiem, arī man, pirmā tikšanās ar viņu bija 1990.gadā – Pirmajā Pasaules latviešu juristu kongresā, kad tajā plaši pārstāvētā trimdas latviešu juristu saime iesēja pirmos pārmaiņu graudus, lai ko mainītu padomju sistēmā izglīto juristu domāšanā. Mēs runājām vienā – latviešu valodā, bet vēl dažādās juridiskajās valodās, meklējot kopīgo, vienojošo – ceļu uz demokrātisku un tiesisku Latvijas valsti.

Tāpat pirmās atmiņas, kas nāk prātā, atceroties Lēberu (šeit un turpmāk – Dītrihs Andrejs Lēbers), saistītas ar to, ka viņš pirmais iepazīstināja atjaunotās Latvijas juristus ar 1937.gada Civillikumu. Tiem, kuriem bija iespēja klausīties viņa Eiropas tiesību kursu, atmiņā palikušas ne vien jauniegūtās zināšanas par 1991.gadā vēl svešādajām tiesībām, bet arī iepriekšējā iekārtā neierastais mācīšanas stils, studentu un pasniedzēju attiecības.

Plašākai Latvijas sabiedrībai Lēbers kļuva pazīstams kā Latvijas valsts demokrātisko tradīciju un tiesību zinātnes un valsts vēstures mantojuma sargātājs. Pateicoties viņam, Latvijā šodien ir pieejami gan okupācijas gados iznīcinātie dokumenti par Latvijas valsti un tiesībām, gan trimdā dzīvojošo Latvijas zinātnieku darbi, kurus viņš ir uzdāvinājis Latvijas Nacionālajai bibliotēkai un Latvijas Akadēmiskajai bibliotēkai. Tāpat šo bibliotēku fondos ir pieejamas vairākas ārvalstīs izdotas Lēbera publikācijas par dažādiem tiesību jautājumiem.

Viņa līdzdalība dažādos zinātnieku un juristu forumos Latvijā vienmēr bija notikums. Viņa paustās un starptautiski atzītas atziņas tika ar interesi uzklaustītas un akceptētas arī Latvijā, taču nereti – tikai vārdos.

Neskaitāmi Latvijā iniciētie un atbalstītie projekti, ne tikai jurisprudences jomā, dokumentu un grāmatu dāvinājumi. Interesantas sarunas un jaunas zināšanas par Latvijas valsti, tās cilvēkiem, par tiesībām un tiesību avotiem. Tāds viņš mums vienmēr paliks atmiņās.

Bet vai mēs tiešām esam apzinājuši un pietiekami novērtējuši visas tās vērtības, ko Latvijai, Latvijas tiesībām, mums – juristiem – ir devis Lēbers? „Vai šodien kāds jau var saskaitīt, cik izdevumu un projektu Lēbers ir atbalstījis, praktiski, nevis tikai vārdos, demonstrējot uzticību Latvijai un patiesu minoritātes pārstāvja mīlestību pret dzimteni, kuru bija spiests atstāt 1939.gadā?”¹

Man bijis iespēja iepazīt Lēberu nedaudz vairāk. Esmu iesaistījies arī dažos viņa iniciētos projektos. Taču, gatavojoties šai konferencei, vēlreiz pārlicinājos, cik maz zinu par viņa kā jurista un zinātnieka darbību.

Personīgais arhīvs un dokumenti, kas dotu plašāku informāciju par viņa personību, ir palikuši ģimenei. Diemžēl neviens no četriem bērniem (un droši vien arī no daudzajiem mazbērniem) nezina latviešu valodu. Lai arī vecākajam dēlam Aleksim ir jurista izglītība un kādreiz viņa un arī otra dēla Džona darbs bija saistīts ar Latviju, tieša Lēbera iesāktā darba turpinātāja dzimtā nav. Ziņas par viņa dzīves gājumu atrodamas vien dažos avotos. Un arī tur atrodamā informācija ir vien tik, cik Lēbers ir gribējis pats par sevi atklāt. Savukārt ziņas par viņa darbiem, kas tapuši līdz 2002.gadam, ir atrodamas Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas izdotajā bibliogrāfijā. Vēlākie darbi jāmeklē citos avotos.

Ši referāta galvenais uzdevums ir norādīt uz būtiskākajiem faktiem Lēbera kā zinātnieka un jurista darbībā – gan trimdā, gan pēc Latvijas valsts atjaunošanas, kā arī atsveidzināt personīgās atmiņas visiem, kas pazīnusi Lēberu, un rosināt vēl kādu pievērsties Lēbera atstātā mantojuma un personības plašākai izpētei. Turpmākiem pētījumiem ļoti noderīgās būs dažādu vēsturisko literatūras avotu digitalizētās datubāzes, kuras arī esmu izmantojusi.

LĒBERA DARBĪBAS UN PĒTĪJUMU GALVENIE VIRZIENI

Sistematizējot informāciju par Lēbera darbību, secinu, ka galvenie jautājumi, kuriem viņš ir pievērsies savos pētījumos, ir šādi:

- Baltijas valstu okupācija un aneksija un neatkarības prasības uzturēšana. Starp tiem īpaši izceļami jautājumi par Molotova–Ribentropa paktu un tā atstātajās sekām un Abreni;

¹ Stranga Aivars. *Nopietni padarīts darbs* // Diena, 28.06.2001.

- Latvijas valsts un tiesību kontinuitāte;
- Vācbaltieši;
- Latvijas tiesības un tiesību akti, tostarp – tiesību vēsture un tiesību zinātnes mantojums, tiesību sistēmas atjaunošana;
- Starptautiskās tiesības un Eiropas tiesības;
- Latvijas tiesu prakse un Latvijas Senāts;
- Juristi – personas. Lēbers īpaši pievērsies sava tēva – senatora Augusta Lēbera – darbībai. Arī viņa pēdējais sagatavotais darbs (izdots pēc nāves) veltīts tēva piemiņai (*No romiešu tiesībām līdz Hāgas konvencijām: senatora Augusta Lēbera juridiskie atzinumi (1909-1939) / sast. Dītrihs A.Lēbers (Loeber). – Rīga: Latvijas vēsture, 2004*);
- Padomju tiesības. Tās bieži analizētas saistībā Baltijas valstu problēmām.

LĒBERA DARBĪBA LĪDZ LATVIJAS NEATKARĪBAS ATJAUNOŠANAI

Pēc Otrā pasaules kara Lēbers ieguvis daudzpusīgu juridisko izglītību (Vācijā, Nīderlandē, ASV) un tiesību un vēstures zinātņu doktora grādus.

Pirms savas zinātniskās karjeras Lēbers strādāja Vācijas diplomātiskajā dienestā, bija pēc kara jaundibinātās Ārlietu ministrijas Padomju Savienības nodaļas darbinieks. Strādājis arī ASV raidstacijā Radio Brīvā Eiropa (Minhenē).

No 1966.gada līdz savai emeritācijai 1989.gadā Lēbers bija Ķīles universitātes Sociālistisko valstu tiesību, politikas un sabiedrības pētniecības institūta direktors. Kā jau norādā institūta nosaukums, tas nodarbojās ar interdisciplināru toreizējo sociālistisko valstu pētniecību. 80.gados institūtā par zinātnisko līdzstrādnieku strādāja arī Egils Levits. Tas ļāva Lēberam lielu daļu institūta zinātniskās kapacitātes mērķtiecīgi novirzīt Baltijas un tieši Latvijas pētniecībai. Abi, starp citu, bija latviešu studentu korporācijas „Fraternitas Lataviensis” locekļi. Tādēļ Lēbera vadītais institūts bija ne tikai viens no vadošajiem sociālistisko valstu, tātad it sevišķi Padomju Savienības, pētniecības centriem, bet arī vadošais Baltijas pētniecības centrs Eiropā.

No 1985. līdz 1987.gadam Lēbers bija Ķīles universitātes Juridiskās fakultātes dekāns.

Lēbera zinātniskā specializācija bija salīdzinošās tiesības un starptautiskās tiesības, savos pētījumos īpašu uzmanību veltot padomju tiesībām. Tādējādi Lēbers varēja savas zinātniskās intereses saistīt ar Baltijas valstu tiesiskajām problēmām. PSRS aneksijas laikā viņam vairākas reizes izdevās būt arī Rīgā.

Daudzi viņa zinātniskie darbi veltīti PSRS noziedzīgās politikas atklāšanai, tostarp Baltijas valstu juridiskajam statusam. Pirmā ar Latviju saistītā Lēbera publikācija iznāca vēl Staļina laikā, 1951.gadā – raksts „Baltijas valstu jautājums izcilu juristu sanāksmēs Hāgā” žurnālā „Latvju Žurnāls”.

Lēbera raksti par Baltijas valstīm un Latvijai aktuālām problēmām tika publicēti prestižos ārvalstu izdevumos, bieži izraisot sašutumu un polemiku komunistiskās ievirzes juristu vidū. Tāpēc Lēbera iebraukšanai PSRS tika likti šķēršļi. Protams, Lēbera viesošanās Baltijā izsauca VDK interesi, kas materiālus par viņu apkopoja lietā „Bērs”. Ar to Lēberam pašam izdevās iepazīties 90.gados. Tā kā šobrīd atkal aktualizējies jautājums par „čēkas maisiem” un lustrāciju, neliels ieskats par viņa VDK lietā atklāto: „1977.gada martā

Latvijas Zinātņu akadēmijā notika starptautiska konference, un D.Lēbers oficiāli tikās ar 12 cilvēkiem, no kuriem 10 bija zinātnieki. No tiem 2 bija čēkas pastāvīgie darbinieki, 4 uzticības personas un 6 aģenti. Uz Vācijas sūtīja daļu no viņiem, lai D.Lēberu izspiegotu. Un tie bija viņa kolēģas no Latvijas! Nebija neviena no D.Lēbera profesijas kolēģām, kuri nebūtu snieguši čekai ziņas par viņu.”²

No Lēbera plašās darbības trimdā vēlos izcelt divus nozīmīgus juridiskus atzinumus.

Pirmkārt, 1968.gadā viņš izstrādāja atzinumu jautājumā par neatkarīgo Baltijas valstu zeltu, kas bija noguldīts Anglijas bankā un par kura izmantošanu bija vienojušās Lielbritānijas un PSRS valdības. Savā 33 lappušu garajā atzinumā Lēbers pamatoja, ka britu valdības rīcība Baltijas valstu zelta jautājumā runā preti starptautiskām tiesībām.³ Šis dokuments tika nosūtīts Lielbritānijas iestādēm un visiem parlamenta locekļiem, un šādai rīcībai bija starptautiska rezonanse.

Tā laika latviešu trimdas laikraksti ziņo: „Cīņu tiesību vārdā Anglijas valdība nebija gaidījusi, tā bija spiesta dot aprobežotus iztulkojumus, uzsvērt Baltijas valstu inkorporācijas juridisko neatzišanu un nenoliegt brīvo Baltijas valstu tiesības nākotnē uz tagad pārņemto zeltu.”⁴

Pēc Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas Anglijas valdība arī oficiāli atzina savu toreizējo pārkāpumu un izmaksāja Baltijas valstīm kompensāciju. Lēbers šo Anglijas valdības rīcību uzņēma ar gandarījumu.

Otrs atzinums, ko vēlētos izcelt, ir Pasaules Brīvo latviešu apvienības (PBLA) un Pasaules Baltiešu apvienības (PBA) sagatavotais Helsinku memorands (*Memorandum on Reestablishing Freedom and Independence in Connection with the European Security and Cooperation Conference*), kurā bija pamatots Baltijas pievienošanas PSRS prettiesiskais raksturs gan no starptautisko tiesību, gan nacionālo tiesību viedokļa. Šī Memoranda juridiskās daļas autors bija Lēbers.

Memorands 1973.gadā tika iesniegts Eiropas Drošības un sadarbības apspriedei (EDSA), kuras viens no uzdevumiem bija apstiprināt pēc Otrā pasaules kara izveidojušās Eiropas valstu robežas. Šīs konferences gaitā ASV un arī Rietumvalstis atkārtoti deklarēja, ka tās neatzīst Baltijas valstu inkorporāciju. Tāpēc Helsinku Nobeiguma akts (1975.gadā) baltiešiem kļuva par nozīmīgu ieroci savu prasību par valstu suverenitātes atjaunošanu turpmākai uzturēšanai.

Tāču, protams, Lēbera gan kā jurista un zinātnieka, gan kā demokrātisko vērtību aizstāvja paveiktais ārpus Latvijas ir daudz plašāks. Viņa darbi un dažādos forumos paustās atziņas trimdā dzīvojošajos baltiešos uzturēja ticību un pārliecību par neatkarīgas demokrātiskas Latvijas, Igaunijas un Lietuvas atdzimšanu, kā arī nodrošināja Lēberam respektējama, starptautiski atzīta tiesību zinātnieka atpazīstamību.

Šodien pieejamajā digitalizētajā periodikas datubāzē var iepazīties ar plašu starpkaru posmā trimdā izdoto latviešu preses izdevumu apjomu. Tas dod iespēju vairāk uzzināt par Lēbera darbību laikā līdz Latvijas neatkarības atjaunošanai.

Lēbera darbība vienmēr bija saistīta ar trimdas latviešu organizācijām un trimdā dzīvojošajiem Latvijas juristiem. Arī pats Lēbers vienmēr uzsvēris savu piederību Latvijai.

² Par PSRS valsts drošības komitejas (VDK) arhīviem Baltijas valstīs // Brīvā Latvija: Apvienotā Londonas Avīze un Latvija, 01.04.1996., Nr.13.

³ Baltijas valstu zelta jautājums parlamentā // Londonas Avīze, 15.11.1968., Nr.1158.

⁴ Valters Nikolajs. Cīņa par tiesībām turpinās! // Londonas Avīze, 28.11.1969., Nr.1211.

Vēl daži, manuprāt, interesanti fakti Lēbera darbībā trimdā līdz 1990.gadam.

1959.gadā Baltiešu studentu kongresā Lēbers nolasa referātu par teorētiskām iespējām, kā Baltijas valstis, esot PSRS republikas, varētu iekļauties Eiropas Ūnijā [tātad – Eiropas Savienībā!] saskaņā ar padomju likumiem un konstitūciju, ja to interpretētu atbilstoši starptautiskajām tiesībām.⁵

1964.gadā Baltiešu juristu zinātniskās darba kopas konferencē Hamburgā izskan Lēbera atzinums: „pamatodamies uz starptautisko tiesību jaunākajām atziņām un Nirnbergas tribunāla lēmumiem [...], padomju patvarības akti nostādījuši Baltijas valstis kolonizēto zemju stāvoklī.”⁶

1967.gadā Lēbers publicē interesantu rakstu par literatūras un mākslas „vadības” tiesisko noregulējumu Latvijas PSR.⁷ Tas atklāj latviešu kultūras pakļaušanu padomju okupantu vajadzībām.

1972.gadā izdots plašu ievēribu guvušais Lēbera pētījums par vācbaltu repatriāciju „Diktierter Option [„diktētā izvēle”] Die Umsiedlung der Deutsch-Balten aus Estland und Lettland 1939–1941.”

1973.gadā Latviešu juristu kongresā Ķelnē Lēbers referē par Latvijas tiesību avotu saglabāšanas nepieciešamību.⁸ Tiesību avotus jāsauglabā, jo tie būs nepieciešami, atjaunojot Latvijas valsts neatkarību – viņš tam tic!

„Referents jau vairākkārt mudinājis saglabāt brīvās pasaules bibliotēkās un krātuvēs apzinātos Latvijas tiesību avotus, vai nu tos pārspiežot, vai radot attiecīgas mikrofilmas. Kaut arī apzināto avotu nav sevišķi daudz, taču ļoti svarīgi saglabāt tos vēlākam laikam.”⁹ Ši aicinājuma lielākais īstenotājs, kā zināms, bija viņš pats! Apliecinājums tam, piemēram, – 1987.gadā sakarā ar 50 gadiem kopš Civillikuma pieņemšanas viņš Hamburgā izdod Civillikuma pārspiedumu.

Lēbers bijis aktīvs Latvijas Trešās atmodas veicinātājs. Daži fakti par to.

1987.gadā Ķīles universitātē viņš noorganizēja starptautisku konferenci „Baltijas reģionālisms – Baltijas valstu piemērs par reģionālo identitāti padomju varas apstākļos”, kas savas aktuālās tēmas dēļ guva plašu atsaucību.

1989.gadā viņš publicēja dažādus materiālus par Latvijas iecerēm ceļā uz politisko un saimniecisko patstāvību, par īpašuma privatizāciju, kopuzņēmumu veidošanu.

Ļoti nozīmīga bija Lēbera pārliecinošā uzstāšanās starptautiskajā konferencē Tallinā „PSRS un Vācijas 1939.gada 23.augusta un 28.septembra Molotova-Ribentropa pakta tiesiskā analīze” 1989.gada 30.jūnijā. Uz šo konferenci vēl PSRS kontrolētajā teritorijā Lēbers atveda Molotova-Ribentropa pakta un tā slepeno protokolu faksimilizdevumu! Tieši šai konferencē bija ietekme uz vēlāk notikušo PSRS Tautas deputātu kongresu, kurā tika pieņemts vēsturiskais lēmums atzīt šos slepenos protokolus par spēkā neesošiem kopš to parakstīšanas brīža.

⁵ Picka Nikolajs. *Baltijas tautu studentu kongress Ķēniģšteinā* // Londonas Avīze, 21.08.1959., Nr.688.

⁶ *Kādi pārkāpumi izdarīti: Baltiešu tiesībnieki apsūdz padomju koloniālismu un apsūdz aktuālas tiesību problēmas* // Laiks, 22.08.1964., Nr.68.

⁷ *Die Lenkung von Literatur und Kunst im Spiegel des geltenden Rechts der Lettischen SSR* // Osteuropa, 1967, S. 485-493.

⁸ *Latviešu juristu kongress Ķelnē* // Universitas, 1973.10.01.

⁹ *Baltvācu juristu raksti* // Londonas Avīze, 14.03.1975., Nr.1467.

1989.gadā arī notiek gatavošanās 1.Pasaules Latviešu juristu kongresam. Lēbers bieži ir Rīgā un iesaistās kongresa organizēšanā.

LĒBERA DARBĪBA PĒC LATVIJAS NEATKARĪBAS ATJAUNOŠANAS

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, uzsākot ceļu uz demokrātisku un tiesisku valsti, Lēbers devis nozīmīgu ieguldījumu tiesību zinātnes un juridiskās domas attīstībā. Lēbera zinātnisko interešu centrā vienmēr bijušas rūpes par Latvijas kā tiesiskas valsts izveidošanu, tiesu sistēmas pilnveidošanu, pirmskara Latvijas tiesību zinātnes mantojuma studēšanu un tā atziņu praktisku izmantošanu. Viņš aktīvi iesaistījās projektos, kas saistīti ar Latvijas likumu pielāgošanu Eiropas Savienības standartiem, Baltijas valstu sadarbību, vienotību un integrāciju Eiropā, kā arī juridiskās izglītības un tiesību zinātnes tālāku attīstību Latvijā.

Atbildot uz jautājumu, kāpēc viņš to visu dara, Lēbers teica: „Latvija ir mana dzimtene. Tādā garā mani vecāki mani ir audzinājuši.” Savukārt kādā intervijā 1998.gadā Lēbers atklāj: „Es pat isti nevaru atcerēties, kā un kad mani nobrieda nodoms kļūt par juristu. Tas radās kaut kā dabiski pats no sevis. Var pat teikt – no zēna gadiem. Gluži tikpat pašsaprotama man likās tā kalpošana Latvijas interesēm, ko ik dienas kopa mans tēvs Augusts Lēbers gan kā senators, gan kā Latvijas universitātes mācībspēks. [...] Pēc kara [...] tēvs visvairāk pārdzīvoja nevis to, ka ģimene bija nonākusi trūcīgos apstākļos, [...] bet gan to, ka viņa mūža ieguldījums, viņa darbs Latvijā gājis zudumā, ka pišļos satriekta Latvijas tautas dzīve un sākusies padomju okupācija. [...] Es vienmēr jutos aicināts savu un savu vecāku dzimteni pieminēt rakstos un runās, kad vien tikai radās iespēja sabiedrībai atgādināt Baltijas valstu okupāciju.”¹⁰

1990.gadā no 8. līdz 14.oktobrim Rīgā notika vēsturiskais 1.Pasaules Latviešu juristu kongress, kuru rīkoja Latvijas Juristu biedrība un trimdā dibinātā Latviešu Juristu asociācija. Tajā Lēbers kopā ar Romānu Apsīti uzstājās ar referātu „Pirmskara Latvijas tiesiskais mantojums”, kā arī deva īsu pārskatu par sava tēva senatora Augusta Lēbera darbību Latvijas tiesiskās valsts tapšanā un izveidošanā.¹¹

Kongresa laikā Latvijas juristiem bija izdevība ne tikai (daudziem) pirmo reizi ieraudzīt un iegūt savā īpašumā 1937.gada Civillikumu, bet arī citus, īpaši šim kongresam Lēbera sagatavotos materiālu apkopojumus (protams, bez maksas). Piemēram, manā personīgajā arhīvā saglabājušies šādi krājumi: „Senators Augusts Lēbers. Dzīve un darbs”, „Latvijas tiesības. 1918–1940”, „Baltijas valstu sadarbība tiesību laukā neatkarības laikā”, „Latvijas tiesības ārzemju un trimdas literatūrā”.

Kongresa dienās lielai Latvijas juristu daļai vēl nebija pietiekamas izpratnes par pirmskara Latvijas tiesību avotu nozīmi, jo daudzi no tiem nebija ne redzēti, ne lasīti. Arī par kontinuitāti tiesību zinātnē tobrīd reti kurš iedomājās. Tikai pēc Civillikuma un citu Latvijas likumu privāttiesību jomā (Zemesgrāmatu likums, Vekseļu likums u.c.) darbības atjaunošanas 1992.–1993.gadā tika novērtētas arī starpkaru posma tiesībzinātnieku atziņas.

Lēbers augstu novērtēja Civillikuma atjaunošanu, kas tā pieņemšanas laikā bija uzskatīts par vienu no

¹⁰ *Temīdas vēstnesis* // Brīvā Latvija: Apvienotā Londonas Avīze un Latvija, 14.02.1998., Nr.7.

¹¹ *Pirmais Pasaules latviešu juristu kongress* // Laiks, 11.07.1990., Nr.89.

modernākajiem kodifikācijas aktiem Eiropā privāttiesību jomā. Tāpat Satversmes un citu starpkaru posma Latvijas tiesību aktu atjaunošanu, kas apliecināja valstisko suverenitāti atguvušās Latvijas kontinuitāti ar 1918. gada 18. novembrī dibināto Latvijas valsti un kas palīdzēja ātrāk nomainīt padomju tiesību aktus. Civillikums, kura projekta viens no autoriem bija viņa tēvs senators Augusts Lēbers, bija viens no Lēbera zinātniskās darbības pētījuma objektiem. Interesanti norādīt, ka Civillikuma izstrādāšanas vēstures dziļākai izpētei pievērsies vācu jurists Filips Švarcs (*Philipp Schwartz*).¹²

Par Lēbera nesavtīgajām interesēm palīdzēt Latvijas juristiem liecina viņa 1991. gada 19. martā izplatītā vēstule, ar kuru viņš paziņo, ka minētie materiālu krājumi tiek nosūtīti visiem interesentiem, kas kongresa laikā bija izteikuši vēlēšanos tos saņemt. Protams, materiāli tiek nosūtīti bez maksas!

Vēstulē arī norādīts – ja pieteiksies vairāk par 100 interesentu, viņš organizēs arī Civillikuma atkārtotu izdošanu. Bet laikam jau 100 interesentu 1991. gadā tomēr nepieteicās. Jo 1992. gadā Tiesiskās informācijas centrā tapa faksimilizdevums no šī Lēbera Civillikuma faksimilizdevuma burtniecām.

Jau 1989. gadā, organizējot kongresu, Lēbers kopā ar Romānu Apsīti iniciēja projektu par Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes absolventu no Universitātes dibināšanas līdz 1944. gadam biogrāfiskās vārdnīcas izdošanu. Kongresā prezentēta Lēbera sagatavotā brošūra ar mērķi iesaistīt juristus esošo datu papildināšanā, un tas radīja lielu interesi. Pēc pamatīga sagatavošanas darba iecerētā grāmata izdota 1999. gadā.

1991. gadā Latvijas Universitātē Lēbers lasa lekciju kursu Eiropas tiesībās. Šim nolūkam viņš (par saviem līdzekļiem, protams) Hamburgā izdod mācību līdzekli – Eiropas Ekonomiskās Asociācijas 1957. gada dibināšanas līguma tulkojumu latviešu valodā, kuru var saņemt, „pieprasot autoram”. Trimdas prese par to raksta: „Sirsnīgā Latvijas drauga un lieliskā latviešu valodas pratēja devums latviešu zinātnes veicināšanā jau plaši un labi pazīstams. Arī viņa jaunākais darbs ir jauns pienesums šai pašā laukā, gluži aktuāls sakarā ar neatkarīgās Latvijas atjaunoto tūvināšanos Eiropas kopībai.”¹³

Būdam Latvijā, Lēbers neskaitāmas stundas pavādīja Latvijas Valsts vēstures arhīvā un Misiņa bibliotēkā, krājot materiālus jauniem zinātniskiem pētījumiem par Latvijas un Baltijas valstu tiesību vēsturi. Piemēram, ar viņa aktīvu līdzdalību un atbalstu latviešu un angļu valodā izdots dokumentu un materiālu krājums „Latvijas okupācija un aneksija. 1939–1940” (1995), rakstu krājums „Baltijas valstis likteņgriežos” (1998), „Latvijas tiesību vēsture, 1914–2000” (2000) un citas. Protams, jāpiemin arī pirmais Satversmes normu komentārs – grāmata „Ministru kabinets” (1998).

Turklāt Lēbers atbalstīja arī ar tiesību zinātnēm nesaistītus projektus. Piemēram, ar viņa finansiālu atbalstu izdoti E.E. Štolla akvareļi grāmatā „Latvijas sēnes” (2001), J.K. Broces „Zīmējumi un apraksti”, rakstu krājums „Ogre” (2002) un citi.

Vēl pirms Latvijas neatkarības atjaunošanas lielu darbu,

kā arī savus finanšu līdzekļus Lēbers veltījis Latvijas juristu darbu dokumentēšanai un Latvijas tiesību zinātnes mantojuma saglabāšanai. Pēc neatkarības atgūšanas Lēbers centās šos savus apkopotus materiālus un iesāktos projektus īstenot, lai tie būtu pieejami Latvijas juristiem.

Apliecinot cieņu savam tēvam, Lēbers iniciēja un atbalstīja Senatora Augusta Lēbera fonda izveidošanu, kas savas darbības laikā deva lielu ieguldījumu Latvijas tiesību zinātnes attīstībā. Fonda statūtu 4.1. punktā noteikts, ka pirmo ziedojumu Fondam 5000 DM „saskaņā ar personīgo vēlēšanos” izdara Lēbers.

Ar Fonda vārdu, taču faktiski par Lēbera līdzekļiem 1997.–1998. gadā tika pārīzdoti Latvijas Senāta spriedumi (1918–1940) un Lēbera sastādītie rādītāji, pirmskara Latvijas krievu juristu biedrības žurnāls „Zakon i sud”, Rīgas Vācu juristu biedrības žurnāls „Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft”, sērijas „Fontes” izdevumi (piemēram, Likumkrājuma izvilks par laiku no 1919. gada līdz 1934. gada 15. maijam), kā arī iesākta ievērojamākā tiesību zinātņu žurnālā „Tieslietu Ministrijas Vēstnesis” pārīzdošana.

Lai arī no 10 Fonda dibinātājiem šobrīd vēl septiņi ir eksistējošas organizācijas, pēc Vijas Jākobsones aiziešanas mūžība diemžēl Fonds faktiski vairs nedarbojas.

Latvijas Senāta nolēmumu saglabāšanu un apkopšanu Lēbers iesāka jau pagājušā gadsmita 70. gados Vācijā, jo uzskatīja tos par Latvijas neatkarības laika liecību un ne tikai tiesību, bet arī valstiskās kultūras mantojumu. „Tiem ir nezūdamā nozīme, un tie ir darāmi pieejami visiem latviešiem, kas saauguši ar Latvijas valsti un tās tiesību sistēmu.”¹⁴

Kaut arī šis izdevums 16 sējumos (papildsējumos ievads un rādītāji) tika izdots 100 eksemplāros un galvenokārt tika dāvināts – Augstākajai tiesai un visām apgabaltiesām, Tieslietu ministrijai, lielākajām bibliotēkām –, interese par šo izdevumu un arī Senāta judikatūras izmantošana radās tikai pēc laika.

Vēl arvien nav pietiekami novērtēts žurnāls „Zakon i sud” un Rīgas Vācu juristu biedrības žurnāls „Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft”, kam par iemeslu lielā mērā ir arī valodas barjera.

2002. gadā VAS „Tiesu namu aģentūra” uzsākot Lēbera iniciēto žurnāla „Tieslietu Ministrijas Vēstnesis” atkārtotu izdošanu, mums izdevās viņu pārliecināt, ka 12 gadi pēc neatkarības atgūšanas ir pietiekams laiks, lai juristu saime pati būtu spējīga ar saviem spēkiem un finansēm piedalīties tiesību un tiesību zinātnes mantojuma saglabāšanā un popularizēšanā. Ar Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes, Latvijas Zvērinātu advokātu padomes un citu atbalstītāju finansiālu ieguldījumu šis projekts iesākās, bet vēl arvien nav pabeigts (vēl jāizdod 1935.–1940. gada žurnāla numuri). Cerams, ka vismaz līdz Lēbera 100 (bet ne 150) gadu jubilejai mēs kā cieņas apliecinājumu viņa mūža darbam Latvijas labā būsim pabeiguši šo viņa projektu. Un arī īstenojuši ideju par cita vērtīga žurnāla „Jurists” pārīzdošanu.

Līdz pat pēdējam mūža mirklim Lēbers vēl plānoja jaunus projektus. Atbalstot pirmskara Latvijas juristu darbu atkārtotu izdošanu, viņš ne tikai vēlējās saglabāt tiesību un zinātnes mantojumu un padarīt to pieejamu plašākai sabiedrībai, bet viņa galvenā vēlēšanās bija, lai mūsdienu tiesībnieki un politiķi apzinātos un novērtētu šo darbu un pētījumu nozīmi mūsdienās un, galvenais, lai tos lasītu un

¹² Švarcs Filips (Schwartz Philipp). Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Tulkojuma zinātniskais redaktors prof. J. Lazdiņš. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011.

¹³ Kramiņš Kaspars. *Nedēļas piezīmes* // Austrālijas Latvietis, 05.06.1992., Nr.2129.

¹⁴ *Jurista gadskārta: Profesoram Dr. D.A. Lēberam 50 gadu* // Londonas Avīze, 26.01.1973., Nr.1362.

izmantotu tur paustās, gadu desmitos pārbaudītās atziņas, veidojot šodienas tiesību politiku un izstrādājot jaunu tiesisko regulējumu.

LĒBERA ATZIŅU PIENESUMS LATVIJAS VALSTS TIESĪBĀM UN POLITIKAI

Ar savu līdzdalību dažādos projektos, darba grupās, diskusijās, atzinumos par konkrētiem likumprojektiem Lēbers centās dot savu pienesumu demokrātiskas un tiesiskas valsts standartiem un eiropeskām vērtībām atbilstošas Latvijas politikas un tiesību sistēmas veidošanai un attīstībai.

Savos pētījumos par **Molotova–Ribentropa pakta un tā slepenajiem protokoliem** un par **1939.–1940.gada notikumiem Baltijā** Lēbers juridiski apliecinājis padomju okupācijas faktu, pamatojoties Abrenes piederību Latvijai, kā arī nosodījis Ulmaņa rīcību 1940.gadā. Latvijā dzimušais ebreju rakstnieks, žurnālists un tulkotājs Franks Gordons, vērtējot Lēbera paveikto, saka: „Manās acīs viņš ir „pozitīva baltiskuma” iemiesojums. Gandrīz vai gribētos piedot Baltijas baronu grēkus, jo tos zināmā mērā izpirkuši Pauls Šimans un Dītrichs Lēbers.”¹⁵

Lēbera publiski paustie atzinumi ir devuši ieguldījumu tam, ka vairums valstu neatzina Latvijas okupāciju un aneksiju un līdz ar to atzina Latvijas valstu nepārtrauktību. Taču bija arī dažas valstis, kas Latvijas valsts nepārtrauktību neatzina un turpināja to darīt arī pēc neatkarības atjaunošanas. Vairāku valstu juristu publikācijās atrodami apgalvojumi, ka neatkarības turpinājums ir legāla fikcija, jo 50 gadu starplaiks esot par garu, lai saglabātu valsts kontinuitāti; lai gan PSRS 1940.gadā rīkojusies pretlikumīgi, 50 gadu starplaiks Baltijas valstu pievienošanu ir padarījis tiesisku; ka 1940.gadā pret Baltijas valstīm lietotie draudi saskaņā ar tā laika starptautiskajām tiesībām nav uzskatāmi par prettiesiskiem. No starptautisko tiesību viedokļa ir svarīgi, ka šādas tēzes pastāvīgi tiek atspēkotas kā valdības, tā arī zinātnes līmenī.

Tāpēc 1999.gada augustā Viļņā notikušajā konferencē „Lietuva Otrajā pasaules karā” Lēbers velta pārmetumus Lietuvai, Latvijas un Igaunijas juristiem, jo, atskaitot dažus – un starp tiem viņš min Inetu Ziemeļi un Egilu Levitu, nav pret šiem apgalvojumiem nekā iebilduši nopietnos juristu rakstu krājumos, starptautiski saprotamā valodā: „Mums būtu jāprasa, lai Baltijas valstu politiķi, juristi un vēsturnieki to ņemtu vērā un drosmīgāk aizstāvētu savu tautu tiesības. Viņiem būtu jāpublicējas starptautiski pazīstamos juristu un vēsturnieku rakstu krājumos, lai atspēkotu Baltijas valstīm nevēlamos apgalvojumus un prasītu netaisnības novēršanu.”¹⁶

Lēbers kritizēja arī 1995.gadā noslēgto **Eiropas Stabilitātes pakta**, kurā Baltijas valstīm tika noteiktas dažādas prasības, lai iestātos Eiropas Savienībā, tostarp prasība izveidot labas kaimiņattiecības un atrisināt „no pagātnes pārmantotas problēmas”, ievērojot tādus principus kā robežu neaizkaramība un nacionālo minoritāšu aizsardzība. Faktiski tas bija spiediens uz Latviju vienoties ar Krieviju teritoriālā strīdā par Abreni un pielīdzināt nepilsoņu tiesības pilsoņu statusam. Tas nozīmē padomju režīma laikā radītās situācijas akceptēšanu,¹⁷ „pārvilkt

svitru” savai pagātnei un atteikties no tiesībām prasīt atbildinājumu par Molotova–Ribentropa pakta radītajām sekām.¹⁸

Diemžēl to, ka uz tiesībām balstīti un Latvijas intereses sargājoši zinātnieku argumenti nespēj ietekmēt politiskus lēmumus, spilgti apliecina **Latvijas–Krievijas robežlīgums**. (Būtu interesenti uzzināt, ko par to būtu teicis Lēbers!) Abrenes atdošanu Krievijai var uzskatīt par okupācijas seku leģitimizēšanu.

Savā 1995.gadā publicētajā pētījumā par Latvijas–Krievijas robežstrīdu „The Russian–Latvian territorial dispute over Abrene”¹⁹, atsauces uz kuru atrodams arī Satversmes tiesas spriedumā par robežlīgumu, bet kas neietekmēja gala nolēmumu, Lēbers pamato, ka 1920.gada Miera līgums ar Krieviju ir spēkā un 1975.gada Helsinku nolīgums par robežu nemainīgumu nav attiecināms uz Abreni okupācijas fakta dēļ. „Robežas, kas nodibinātas, pārkāpjot starptautiskos likumus, neaizsargā neaizskaramības princips”.

Ievērojot reālo situāciju, ka Krievijas un Latvijas pozīcijās par Miera līguma spēkā esamības un okupācijas fakta atzīšanu kompromisu nav iespējams panākt, Lēbers robežstrīda atrisināšanai piedāvājis divus variantus, kā vajadzētu rīkoties Latvijas diplomātiem: 1) maksimālais – Krievija iegūst Abrenes teritoriju, bet Latvija saņem formulējumu līgumā, ka Abrene savā laikā tika atdalīta padomju okupācijas rezultātā; 2) minimālais – līgumā tiktu ierakstīts, ka Krievija un Latvija saglabā savas juridiskās pozīcijas uz 1920.gada Miera līgumu un uz Latvijas iekļaušanu Padomju savienībā 1940.gadā. „Tātad līgumā ir iespējama atruna, ka katra puse saglabā savas juridiskās pozīcijas un paliek pie saviem uzskatiem, tajā pašā laikā vienojoties par citiem jautājumiem”.²⁰ „Ja Latvijas Saeima [...] līgumu ratificētu bez atrunas, pašreizējā robeža kļūtu par starptautisku robežu un Latvija zaudētu Abreni. Tas būtu pretrunā ar nepārtrauktības principu un, iespējams, nebūtu savienojams ar Satversmi.”²¹

2005.gadā Latvijas puse noslēgtajam, bet tobrīd vēl neratificētajam robežlīgumam pievienoja deklarāciju, kurā bija noteikts: „Latvija nesaida šo līgumu ar plašāko jautājumu par Latvijas prettiesiskas okupācijas seku likvidēšanu. Latvija deklarē, ka šis līgums neskar, nemazina un neatņem Latvijas valstij un tās pilsoņiem starptautiskajās tiesībās, tajā skaitā 1920.gada 11.augusta Latvijas un Krievijas Miera līgumā, un atbilstoši starptautiskajām tiesībām Latvijas valststiesībās noteiktās tiesības un tiesiskās prasības”.²² Tātad sākotnēji Latvijas valdība faktiski ņēma vērā Lēbera Latvijas interesēm atbilstošo ieteikumu. Taču vēlāk Krievijas un pašmāju krieviski orientēto spēku spiediena rezultātā šī deklarācija tika atsaukta. Tomēr jautājums paliek – vai Miera līgums šodien ir spēkā? Vai Latvija tomēr varēs pieprasīt kompensāciju par okupāciju nodarītajām sekām?

Ne vien atjaunotās Latvijas valsts kontinuitātes ar 1918.gadā dibināto valsti atzīšana vārdos un dokumentos, bet **kontinuitātes principa ievērošana praksē**, tostarp

¹⁵ Gordons Franks. *Pauls Šimans un Dītrichs Lēbers* // Laiks, 03.02.2001., Nr.5.

¹⁶ Kažociņš Indulis. *Baltijas valstis un Eiropas stabilitāte* // Brīvā Latvija: Apvienotā Londonas Avīze un Latvija, 05.03.2000., Nr.30.

¹⁷ *Liktenīgi pagriezieni mūsdienu paaudzes dzīvē, un kā tos vērtē atjaunotajā Latvijā* // Austrālijas Latvietis, 20.11.1998., Nr.2437.

¹⁸ *Latvijas Senāts vīndienās un mūsdienās* // Latvijas Vēstnesis, 29.12.1998., Nr.387.

¹⁹ *The Russian–Latvian territorial dispute over Abrene: a legacy from the times of soviet rule.* – New York: Columbia University, 1995.

²⁰ Rugājs Dainis. *Šis strīda ābols Abrene* // Latvijas Vēstnesis, 17.04.1997., Nr.98.

²¹ *Liktenīgi pagriezieni mūsdienu paaudzes dzīvē, un kā tos vērtē atjaunotajā Latvijā* // Austrālijas Latvietis, 20.11.1998., Nr.2437.

²² Ministru kabineta 2005.gada 26.aprīļa rīkojums Nr.263 // Latvijas Vēstnesis, 28.04.2005., Nr.67.

tiesību un zinātnes kontinuitātes jautājumi, bija tā joma, kurai Lēbers pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas veltīja vislielāko uzmanību. Nereti realitāte viņam sagādāja vilšanos.

1998.gadā Latvijas valsts dibināšanas 80.gadadienai veltītajā pasākumā Austrālijā Lēbers savā uzrunā norādīja: „Savas iekšējās dzīves sakārtošanā atjaunotā Latvija visai noteikti uzsvērusi turpinātību, atjaunojot Satversmi un Civillikumu. Šie abi akti spēcīgi demonstrē kontinuitāti ar pirmskara Latviju. Izglītības un zinātnes jomās valsts iestādes cenšas veicināt pirmskara Latvijas tradīcijas, bet sastopas ar problēmu, kā vērtēt pārmaiņas, kuras ienesis 15.maija režīms. Atjaunotā Latvija turpina Kārļa Ulmaņa valdības politiku attiecībā uz vācbaltiešiem, liedzot izceļotājiem repatriēties un atgūt savus īpašumus. Viennozīmīgi Latvija nosodījusi vācu okupācijas laikā pastrādāto genocīdu un beidzot izteikusi savu viedokli arī attiecībā uz leģionu. Padomju laika mantojumu atjaunotā Latvijā cenšas likvidēt, bet tas ir ilgstošs process. Visgrūtāk ir pārvarēt padomju mantojumu cilvēku domāšanas veidā. Ārpolitikā Latvija iestājas par turpinātību, bet dažviet pielaiž nekonsekvences, piemēram, robežu jautājumā. Visumā rodas iespaids, ka mūsdienu valstsvīriem Latvijā pirmām kārtām rūp tagadne un nākotne, bet jautājumos, kas saistīti ar turpinātības principu, tie vadās no politiskās lietderības apsvērumiem.”²³

Pašsaprotama ir **Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma** un tā īstenotās politikas pret Latvijas minoritātēm, īpaši vāciešiem, kritika Lēbera darbos. Viņš savos pētījumos par padomju okupāciju un tās sekām atklāj ne vien Ulmaņa personīgo atbildību 1940.gadā, pieļaujot PSRS īstenotās noziedzīgās ieceres pret Latviju, bet norāda uz jebkāda autoritārā režīma negatīvo ietekmi uz valsts attīstību.

Latvijas valdības rīcības prettiesiskumu, pieņemot 1940.gada 16.jūnija PSRS ultimātu, Lēbers pamatojis vairākās publikācijās. Piemēram, rakstā „Latvijas valsts bojā eja 1940.gadā. Starptautiski tiesiskie aspekti”²⁴

Galvenais pārmetums Ulmanim ir par viņa nepretošanos un samierināšanos. Atšķirībā no Lietuvas un Igaunijas prezidentiem, Ulmanis līdz 1940.gada jūlija beigām parakstīja 50 padomju likumus. Vērtējot „ulmaņlaikus” no 1934.gada apvērsumam līdz 1940.gada padomju okupācijai, Lēbers ir kritisks: „Autoritārais režīms Latvijai nav devis daudz. Ārpolitikā Kārlis Ulmanis oficiāli draudzējās ar Padomju Savienību, tāpēc viņš liktenīgajā gadā neprotēja pret tās politiku. Arī iekšpolitikā lielu sasniegumu viņam nav. Tika gan apgalvots, ka tautsaimniecībā ir uzplaukums, bet Arnolda Aizsilnieka pētījumi par Latvijas ekonomiku to neapstiprina. Reklamējot uzplaukumu, toreizējie valstsvīri veica sava veida propagandu. Opozīcija bija aizliegta, citu viedokli paust neļāva. Turklāt Ulmanis ar savu politiku, kas bija virzīta uz valsts pārvaldītu ekonomiku, atvieglāja padomju sociālistiskās ekonomikas ieviešanu. Latvija bija ceļā uz valsts kapitalismu.”²⁵

Diskutējot par tautas vēlēta prezidenta institūciju, būtu vēlams iepazīties arī ar Lēbera argumentiem, piemēram: „[.]

²³ Liktenīgi pagriezieni mūsdienu paaudzes dzīvē, un kā tos vērtēt atjaunotajā Latvijā // Austrālijas Latvietis, 20.11.1998., Nr.2437.

²⁴ Grām.: *Latvijas valsts atjaunošana: 1986.–1993* / Autoru kolektīvs; Latvijas Universitātes žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs. – Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 1998., 7.–41.lpp.

²⁵ Sproģis Andris. *“Esmu latvietis, esmu ridzinieks”* // Latvijas Vēstnesis, 18.05.2001., Nr.77.

mazā valstī jābūt līdzsvaram. Būtu bistami, ja viena cilvēka rokās tiktu koncentrēta liela vara. Kārli Ulmani var slavēt par nopelniem Latvijas dibināšanā, bet 1940.gadā viņš nebija sava amata augstums.”²⁶

VĀCBALTIEŠU MINORITĀTE UN LATVIJA

Nozīmīgs ir Lēbera ieguldījums un atbalsts vācbaltiešu kultūras tradīciju saglabāšanā. Savos pētījumos par vācbaltiešiem viņš vienmēr uzsvēris, cik būtiski valsts demokrātiskai attīstībai ir nodrošināt iespējas vēsturiskajām minoritātēm saglabāt savu nacionālo identitāti. Pēc Lēbera iniciatīvas dibināts vācbaltiešu–latviešu kultūras centrs „Domus Rigensis”.

Kāpēc „vācbaltieši”, un nevis „baltvācieši”? Lēbers Baltijā dzīvojošo vācu tautības piederīgo apzīmēšanai lietoja tieši tādu jēdzienu – vācbaltieši. Pieņemtu, daudziem, to pirmo reizi izdzirdot, tas radīja izbrīnu. To nav izdomājis Lēbers, taču tieši no viņa skaidrojumiem kļūst saprotama „vācbaltiešu” un „baltvāciešu” nosaukumu dažādā nozīme: „Jau pirmskara Latvijas laikā tradicionālais nosaukums bija „vācbaltieši” vai vienkārši „vācieši”, nevis „baltvācieši”. To pierāda vācbaltu politisko partiju un dažādo biedrību nosaukumi. Piemēram, centrālā organizācija vācbaltiešiem bija „Vācbaltu tautas kopība” (deutschbaltische Volksgemeinschaft). Bet tās nosaukums mainījās, kad Vācijā pie varas nāca nacisti. Viņi mēģināja vienādot nosaukumus vāciešiem, kas dzīvoja ārpus Vācijas, un uzspieda „Gleichschaltung” – unifikāciju, nosakot, kādu terminu lietot. Nacistiskās ideoloģijas rezultātā „vācbaltieši” kļuva par „baltvāciešiem”. 1945.gadā vācbaltieši atgriezās pie sava vecā un tradicionālā nosaukuma.”

Pusaudzā gados piedzīvota personīgā pieredze pamudinājusi Lēberu pievērsties ar vācbaltiešu izceļošanu saistīto problēmu pētīšanai – ne vien Latvijā, bet arī Lietuvā un Igaunijā. Vācbaltieši bija pirmā latviešu pilsoņu grupa, kuru tieši ietekmēja Molotova–Ribentropa pakts un tā slepenie protokoli. Vācijas un PSRS slepenās vienošanās par ietekmes sfērām un vāciešu repatriāciju piespieda Lēberu ģimeni pamest Latviju. Lēberam arī nebija pieņemama Ulmaņa īstenotā politika ierobežot minoritātes, tādējādi kaitējot sabiedrības vienotībai kopumā. Vācbaltiešu izceļošanu Lēbers dēvēja par „kultūras genocīdu”, kura rezultātā Latvija zaudēja šo savu īpatnējo etnisko grupu.

1972.gadā plašā dokumentācijā „Diktierte Option: die Umsiedlung der Deutsch-Balten aus Estland und Lettland, 1939–1941” (Diktētā izvēle: vācbaltiešu izceļošana no Latvijas un Igaunijas) Lēbers aprakstījis Baltijas valstu iztirgošanu starp Hitlera Vāciju un PSRS. Grāmatā publicēts arī Molotova–Ribentropa pakta un tā slepenā protokola teksts, kura esamību PSRS ilgu gadus noliedza. Dažus šīs grāmatas eksemplāru viņam izdevās ievest arī PSRS, bet tie, protams, nonāca bibliotēku specfondos. Minētais pētījums, arī citi Lēbera darbi par vācbaltiešiem atrodami Latvijas bibliotēkās.

Latvijas tiesiskās sistēmas atjaunošanas posmā uzmanības vērti ir Lēbera atzinumi par vācbaltiešu izceļotāju (1939. un 1941.gadā) nekustamiem īpašumiem Latvijā un viņa viedoklis par tiesu praksi šai jomā. Respektējot tiesas spēkā stājušos nolēmumus, ar kuriem īpašumtiesību prasības tika noraidītas, Lēbers nekad tiem nepiekrita, argumentējot savu viedokli arī vairākās

²⁶ Zirnīs Egils. *Ridzinieks desmitajā paaudzē* // Diena, 20.08.2001.

publikācijās. Iespējams, šodien tiesa, ar citādu izpratni par okupācijas varu un autoritārā režīma pieņemto tiesību aktu juridiskajām sekām uz īpašumtiesībām, šīs lietas izspriestu citādi.

Tāpat šodienas acīm citādāk varētu būt vērtējams tiesiskais regulējums un prakse Latvijas pilsonības atjaunošanas jomā attiecībā pret vācbaltiešiem, kuru izceļošana no starptautisko tiesību viedokļa nav uzskatāma par brīvprātīgu. Savā vērtējumā par atjaunotās Latvijas politiku attieksmi pret vācbaltiešiem Lēbers bija visai skarbs: „Neizpratni izraisa vienlīdzības zīme starp pirmskara vietējiem vāciešiem un padomju laikā iebraukušajiem „krievvalodīgajiem” nepilsoņiem. [...] Rezultātā atjaunotā Latvija nav norobežojusies no autoritārās varas politikas atbrīvoties no Latvijas vāciešiem.”²⁷

Jāatgādina, ka arī pašam Lēberam nācās iziet ilgstošu un nepatīkamu procedūru, lai atgūtu Latvijas pilsonību. Varu apliecināt, ka cilvēkam, kurš tik daudz bija izdarījis Latvijas valsts labā, bija liels rūgtums par to. Tikai 1998.gadā, pateicoties arī tā laika Saeimas priekšsēdētājam Ilgai Kreitusei, tas viņam beidzot izdevās.²⁸

NOBEIGUMS

Viena referāta ietvaros nav iespējams sniegt pilnu pārskatu par Lēbera atstāto garīgo mantojumu, par viņa

²⁷ Liktenīgi pagriezieni mūsdienā paaudzes dzīvē, un kā tos vērtē atjaunotajā Latvijā // Austrālijas Latvietis, 20.11.1998., Nr.2437.

²⁸ Ministru kabineta 1998.gada 29.aprīļa rīkojums Nr.197 // Latvijas Vēstnesis, 30.04.1998., Nr.120/121.

Senators Augusts Lēbers ar sievu Emiliju un dēlu Dītrihi Andreju Lēberu 1926.gadā

pienesumu Latvijas valstij, zinātnei un juristiem. Mans galvenais uzdevums bija rosināt atmiņas par Lēberu kā izcilu personību mūsu valsts vēsturē un apņemties veikt pamatīgākus pētījumus viņa darbu apzināšanai, negaidot kādu zīmīgu jubileju. Saglabāt un nodot tālāk Lēbera darbus tāpat kā viņš nosargāja sava tēva – senatora Augusta Lēbera mūža darbu un piemiņu – ir mūsu pienākums.

Tas, ka šodienas tiesu nolēmumu argumentācijai un tiesībzinātnieku darbos tiek izmantoti pirmskara autoru darbi un Latvijas Senāta judikatūra, ir viens no apliecinājumiem, ka Lēbera ieceres tiek īstenotas. Lēbera kā izcila tiesībzinātnieka un Latvijas patriota ideju un darbu tiešs turpinātājs ir viņa skolnieks – Egils Levits.

Personīgi, strādājot pie juridiskās literatūras izdevumiem, cenšos ievērot viņa mācīto par to, kādiem jābūt zinātniskiem izdevumiem. Svarīgākās atziņas, ko esmu guvusi saskarsmē ar Lēberu:

- mīlēt savu dzimteni – Latviju, kalpot tai savu spēju robežās un ikvienu savu darbu veikt maksimāli rūpīgi;
- apzināt, novērtēt un izmantot Latvijas tiesību zinātnes mantojumu.

Savukārt, veicot šo pētījumu par Dītrihi Andreju Lēberu, formulēju svarīgu atzinumu šodienas tiesībzinātniekiem: ja gribi, lai par tevi atceras – pats par to rūpējies – lai tev ir mantinieki, kas turpina tavu iesākto darbu, lai nepazūd gan tavs veikums, gan ziņas par tavu personību!

Senatoru Augusta Lēbera un Mintauts Čakstes bērni Dītrihs Andrejs Lēbers un Aija Čakste Latvijas Senāta 80.gadadienas pasākumā Augstākajā tiesā 1998.gadā
Foto no Augstākās tiesas muzeja krājuma

VI TIESĪBU PRAKSE

SKAIDROJUMI

ARĪ ELEKTRONISKĀ FORMĀ IESNIEGTIEM PROCESUĀLAJĀM DOKUMENTIEM NEPIECIEŠAMI NORAKSTI

Procesuālos dokumentus tiesā var iesniegt gan papīra, gan elektroniskā formā. Likuma prasība iesniegt procesuāla dokumenta norakstus atbilstoši procesa dalībnieku skaitam vienlīdz attiecas gan uz papīra, gan elektroniskā formā iesniegtajiem procesuālajiem dokumentiem.

Izņēmums no minētās prasības attiecas uz **iestādēm** nosūtāmajiem procesuālajiem dokumentiem. Lai taupītu finanšu resursus un saudzētu dabas resursus, kā arī ņemot vērā Administratīvā procesa likuma 114.¹pantu, procesuālos dokumentus iestādēm Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments nosūta elektroniskā formā. Tādēļ pārējiem procesa dalībniekiem nav nepieciešams nodrošināt iesniegto procesuālo dokumentu norakstus papīra formā nosūtīšanai iestādei.

Savukārt nosūtīt procesuālos dokumentus elektroniskā formā **privātpersonām** (fiziskajām personām, privāto tiesību juridiskajām personām vai šādu personu apvienībām)

Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments var vienīgi gadījumā, ja attiecīgā privātpersona saziņai ar Augstāko tiesu izmanto elektronisko saraksti. Šādu gadījumu līdz šim ir salīdzinoši maz. Pārējos gadījumos tiesā saņemto procesuālo dokumentu, tostarp elektroniski saņemto dokumentu, noraksti privātpersonām nosūtāmi papīra formā, tādēļ procesuālā dokumenta iesniedzējam jānodrošina nepieciešamais dokumentu norakstu skaits papīra formā.

Procesuālo dokumentu norakstus papīra formā procesa dalībnieks var iesniegt pats vai arī lūgt tiesai izgatavot to atvasinājumus, pirms tam sedzot dokumentu atvasinājumu izgatavošanas izmaksas atbilstoši Ministru kabineta 2013.gada 19.februāra noteikumiem Nr.96 „Tiesu sniegtie maksas pakalpojumi un samaksas apmērs”. Procesuālo dokumentu atvasinājumu izgatavošanas izmaksas sedzamas, veicot pārskaitījumu uz Augstākās tiesas kontu, maksājumā norādot lietas numuru un mērķi.

Nepieciešamo procesuālo dokumentu norakstu nenodrošināšana ir pamats attiecīgā procesuālā dokumenta atstāšanai bez virzības.

KASĀCIJAS INSTANCES TIESĀ PĀRSTĀVĪBAI IR ĪPAŠI NOTEIKUMI

Neskatoties uz jau 2014.gada 4.janvārī spēkā stājušajiem grozījumiem Civilprocesa likumā, Augstākās tiesas Civillietu departaments turpina saņemt lietas ar kasācijas sūdzībām no pārstāvjiem, kuriem likums neļauj būt par pārstāvjiem kasācijas instances tiesā. Līdz ar to šādas sūdzības netiek izskatītas (*Civilprocesa likuma 453.panta sestās daļas 2.punkts, 459.panta piektā daļa (redakcijā pēc 2015.gada 26.maija)*).

Ņemot vērā, ka kasācijas sūdzības civillietās tiek iesniegtas apelācijas instances tiesā, Augstākā tiesa vērs arī apgabaltiesu uzmanību uz šo apstākli un aicina rīkoties atbilstoši Civilprocesa likumā noteiktajam, proti, pirms kasācijas sūdzības pieņemšanas pārliecināties par pārstāvja tiesībām sūdzību iesniegt.

Civilprocesa likuma 82.panta sestajā un septītajā daļā ir noteikts, ka fiziskās personas lietas kasācijas instances tiesā ved pašas vai ar advokāta starpniecību. Juridisko personu lietas kasācijas instances tiesā ved to amatpersonas, kas darbojas likumā, statūtos vai nolikumā piešķirto pilnvaru ietvaros, vai arī ar advokāta starpniecību.

Augstākās tiesas judikatūras datubāzē ir pieejams Civillietu departamenta tiesnešu kolēģijas 2015.gada 9.februāra rīcības sēdes lēmums lietā

SKC-2034/2015, kurā atteikts ierosināt kasācijas tiesvedību, jo kasācijas sūdzību iesniegusi persona, kura nav tam pilnvarota, un kasācijas tiesvedības ierosināšana ir atteikta atbilstoši Civilprocesa likuma 464.¹ panta pirmajai daļai, ja kasācijas sūdzību juridiskas personas vārdā nav parakstījusi tās amatpersona, kas darbojas likumā, statūtos vai nolikumā piešķirto pilnvaru ietvaros, vai zvērināts advokāts (*Civilprocesa likuma redakcijā līdz 2015.gada 26.maijam*).

Augstākās tiesas Civillietu departamenta judikatūras atzinums lietā SKC-2034/2015

Kasācijas sūdzības iesniegšanas nosacījumi (Civilprocesa likuma 82.panta septītā daļa)

Lietas vešana kasācijas instances tiesā Civilprocesa likuma 82.panta septītās daļas izpratnē nozīmē to procesuālo darbību veikšanu, kas atbilst Civilprocesa likuma desmitās sadaļas „Kasācijas tiesvedība” normām.

Atzīstams, ka kasācijas sūdzību iesniegusi persona, kura nav tam pilnvarota un kasācijas tiesvedības ierosināšana ir atsakāma atbilstoši Civilprocesa likuma 464.¹ panta pirmajai daļai, ja kasācijas sūdzību juridiskas personas vārdā nav parakstījusi tās amatpersona, kas darbojas likumā, statūtos vai nolikumā piešķirto pilnvaru ietvaros, vai zvērināts advokāts.

TIESU PRAKSES APKOPOJUMI

TIESU PRAKSE PRASĪBAS NODROŠINĀŠANAS LIETĀS

Apkopojumā izpētītas tiesu prakses attīstības tendences prasības nodrošinājuma piemērošanā laikā no 2012.gada līdz 2014.gadam, analizējot gan Augstākās tiesas Senāta (kopš 2014.gada – Civillietu departamenta) nolēmus, gan Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas, gan apgabaltiesu un rajonu (pilsētu) tiesu nolēmus. Kopumā izpētīti vairāk nekā 500 dažādu tiesu instanču pieņemtie nolēmumi, konstatējot tiesu prakses kopīgās un atšķirīgās piemērošanas tendences. Norādīti spilgtākie tiesu prakses piemēri, lai ilustrētu atsevišķu prasības nodrošinājuma līdzekļu piemērošanas gadījumus un vienveidotu izpratni par tiem. Atsevišķos piemēros analizēti tādi tiesu prakses gadījumi, kuros ir vērojamas atkāpes no vispārīgās prakses.

Pētījuma autore juridisko zinātņu doktore Daina Ose norāda, ka prasības nodrošināšanas prakse ir veidojusies divos posmos, t.i., līdz 2010.gadam, kad Satversmes tiesa 2010.gada 30.marta spriedumā lietā Nr.2009-85-0 norādīja uz šīs tiesu prakses neatbilstošiem secinājumiem atsevišķos piemērošanas jautājumos, un pēc 2010.gada, kad kā noteicošais kritērijs prasības nodrošināšanas piemērošanai ir samērīguma ievērošana starp pušu tiesiskajām interesēm un prasības nodrošināšanas nepieciešamības pierādīšana ar atbilstošiem pierādījumiem. Kopsavilkumā ir ietverti kritēriji, kas ļauj norobežot prasības nodrošināšanu no pagaidu aizsardzības, kā arī norādīti būtiskākie secinājumi par prasības nodrošināšanas piemērošanu gan pirms prasības celšanas tiesā, gan vienlaikus ar prasību. Īpaša uzmanība veltīta prasības nodrošināšanas pamatam un prasības nodrošināšanas atcelšanai.

Tiesu prakses apkopojums veikts pēc Tieslietu padomes ierosinājuma. Ņemot vērā Saeimas Juridiskās komisijas pagājušā gada rudenī aktualizēto jautājumu par tiesu praksi prasības nodrošinājuma piemērošanā, kā arī mediju un sabiedrības paaugstināto un nereti kritisko attieksmi pret šo prasību izskatīšanas procedūru un rezultātu tiesās, Tieslietu padome rosināja Augstākajai tiesai veikt tiesu prakses apkopojumu un problēmjautājumu identificēšanu prasības nodrošinājuma piemērošanā.

Apkopojums izlasāms Augstākās tiesas mājaslapā sadaļā Judikatūra/ Tiesu prakses apkopojumi/ Civiltiesības

KOPSAVILKUMS

1. Prasības nodrošināšanas mērķis – noteikt procesuālās darbības, lai nepieļautu, ka tiesas sprieduma izpilde lietā varētu kļūt apgrūtināta vai neiespējama.

2. Pagaidu aizsardzības mērķis – efektīva tiesas aizsardzības nodrošināšana, kas saskan ar sagaidāmo tiesas spriedumu.

3. Tiesai ir jāvērtē prasības raksturs pēc prasības priekšmeta, t.i., vai prasība ir mantiska rakstura vai nemantiska. Attiecībā uz nemantiska rakstura prasībām ir stingri nostiprinājies uzskats, ka prasības nodrošināšana kā procesuāls aizsardzības līdzeklis nav pieļaujama.

4. Ar samērīgumu starp pušu tiesiskajām interesēm saprot līdzsvaru starp prasītāja un atbildētāja tiesiskajām interesēm attiecībā uz prasības nodrošināšanu kā procesuālā aizsardzības līdzekļa izmantošanu, gan uz piemērojamajiem prasības nodrošināšanas līdzekļiem.

5. Tiesai vai tiesnesim, lemjot pieteikumu par prasības nodrošināšanu, ir jāizvērtē pieteikumā norādītie apstākļi, prasītāja (iespējamā prasītāja) argumenti un pierādījumi

atbilstoši visiem prasības nodrošināšanas kritērijiem. Kāda no kritērijiem neesamība vai neatbilstība ir pamats prasības nodrošināšanas pieteikuma noraidīšanai.

6. Prasītājam (iespējamajam prasītājam) pieteikumā par prasības nodrošināšanu ir jāpierāda divi būtiski aspekti – tiesību pēc saistības, par kuru izteikts lūgums nodrošināt prasību, un apstākļi, kas norāda uz iespējamā tiesas sprieduma izpildes apgrūtinājumu vai neiespējamību. Atbilstošu pierādījumu iesniegšana ir pieteicēja (iespējamā pieteicēja) pienākums, kas izriet no Civilprocesa likuma 93.panta pirmās daļas, un šī prasība ir attiecināma arī uz prasības nodrošināšanas lūguma izlemšanu. Tiesai jāizvērtē ne tikai attiecīgā prasības nodrošinājuma līdzekļa atbilstība prasības priekšmetam un pamatam, bet arī jāizvērtē, vai jau piemērotie prasības nodrošinājuma līdzekļi nesamērīgi ierobežo personas, pret kuru vērsts nodrošinājums, tiesības un iespējas rīkoties ar sev piederošo īpašumu.

7. Tiesai ir pienākums izvērtēt samērīgumu starp pušu tiesiskajām interesēm, apgrūtinot atbildētāja (iespējamā atbildētāja) noteiktu mantu vai arī naudas līdzekļus. Vairāku prasītāja (iespējamā prasītāja) norādīto prasības nodrošināšanas līdzekļu piemērošana nav nepieciešama, ja iespējams sasniegt izvirzīto prasības nodrošināšanas mērķi ar mazāku līdzekļu skaitu. Būtiski ir ievērot noteikumu, ka, apmierinot pieteikumu par prasības nodrošināšanu, lēmumā norāda summu, līdz kurai sniedzas nodrošinājums, bet tā nedrīkst būt lielāka par prasības summu. Ar prasības nodrošinājuma līdzekļu izvēli un piemērošanu nav pieļaujama atbildētāja kā komersanta darbības paralizēšana.

8. Tiesu praksē ir secināts, ka pieteikumos par kustamas mantas apķīlāšanu prasītājam vai iespējamajam prasītājam ir pienākums norādīt apķīlājamās kustamās mantas atrašanās vietu, ja atbildētājam vai iespējamajam atbildētājam ir vairākas mantas atrašanās vietas (adrese).

9. Nosacījums par aizlieguma atzīmes ierakstīšanu attiecīgajā kustamās mantas reģistrā vai citā publiskā reģistrā ir norādīts Civilprocesa likuma 138.panta otrajā daļā, paredzot, ka, nodrošinot prasību ar aizlieguma atzīmes ierakstīšanu attiecīgās kustamas mantas reģistrā vai citā publiskā reģistrā, lēmumā norāda, kāda veida aizliegums ierakstāms. Tādējādi aizlieguma atzīmes ierakstīšana attiecīgās kustamas mantas reģistrā vai citā publiskā reģistrā ir pieļaujama arī naudas prasījumos.

10. Aizlieguma atzīmes ierakstīšanu zemesgrāmatā kā prasības nodrošinājuma līdzekļa piemērošanu likums paredz vienīgi tādās prasībās, kurās priekšmets ir īpašuma tiesība uz nekustamo īpašumu.

11. Civilprocesa likuma 19.nodaļas noteikumi kuģa arestam piemērojami tiktāl, ciktāl tie nav aprobežoti ar Jūras kodeksa XII nodaļas noteikumiem.

12. Piemērojot aizliegumu atbildētājam veikt noteiktas darbības, jākonstatē noteikto aizliegto darbību saistību ar celto prasību un to, kā tieši šīs darbības, ja tiktu veiktas, ietekmētu iespējamā sprieduma izpildi nākotnē.

13. Izpildu darbību atlikšana ir pieļaujama gadījumos, kad cita nolēmuma izpilde ir cieši saistīta ar prasību, kuru ceļ tiesā prasītājs vai iespējamais prasītājs, ja šāds pieteikums par prasības nodrošinājumu ir iesniegts tiesā pirms prasības celšanas.

14. Samērīgums starp pušu tiesiskajām interesēm un nepieciešamība saglabāt prasības nodrošinājumu, ja prasītājs to nav realizējis nekavējoties pēc pozitīva lēmuma saņemšanas,

ir pamats tā atcelšanai, jo pierādās apstākļi, ka prasītājs šādā veidā nav vēlējis aizsargāt savas intereses.

15. Ja pastāvīgā šķirējtiesa tiesvedību lietā, kurā prasība ir bijusi nodrošināta pirms prasības celšanas, ir izbeigusi, prasības nodrošinājuma atcelšana ir izlemjama, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 140.panta piekto daļu. Līdz ar to pastāvīgās šķirējtiesas nolēmums par tiesvedības izbeigšanu (Šķirējtiesu likuma 52.panta gadījumā – lēmums, 53.panta gadījumā – spriedums) ir pierādījums tiesai, ka zudis prasības nodrošinājuma pamats.

16. Tiesai, kura lemj par prasības noraidīšanu, ir jāpārlicinās, ka sprieduma rezolutīvajā daļā ir norādīti visi saistībā ar noraidāmo prasību pieņemtie lēmumi. Sprieduma rezolutīvajā daļā ir jānorāda izpildāmas un pilnīgas ziņas par atcelamo prasības nodrošinājumu.

TIESU PRAKSES APKOPOJUMS LIETĀS PAR SOCIĀLĀS DROŠĪBAS JAUTĀJUMIEM

Administratīvo tiesu prakses atziņu apkopojumu lietās par sociālās drošības jeb sociālā nodrošinājuma jautājumiem veikusi Administratīvās apgabaltiesas tiesnese Anita Kovaļevska sadarbībā ar Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamentu.

Apkopojuma sagatavošanai izmantoti apmēram 400 Administratīvās apgabaltiesas un Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta nolēmumi, kas pieņemti 2007.– 2013. gadā. Atlasīti nolēmumi lietās, kas skar sociālā nodrošinājuma sistēmas klasiskos elementus – valsts sociālo apdrošināšanu, sociālo palīdzību un valsts atbalstu valsts sociālo pabalstu veidā.

Apkopojums veidots kā tiesu nolēmumos atrodamo atziņu apkopojums citātu veidā, sakārtojot šīs atziņas tematiskos blokos. Apkopojuma lietotāju ērtībai katra citāta sākumā ir izcelta tēze, kas izsecināma no attiecīgā citāta, bet beigās ir dota atsauce uz citētā nolēmuma konkrēto punktu. Lai arī vairākos nolēmumos analizētās tiesību normas ir grozītas, tiesu atziņas par šīm normām tomēr ir iekļautas apkopojumā, ja šīs atziņas var būt izmantojamas citās lietās.

Apkopojums sastāv no sešām nodaļām. Pirmajā nodaļā apkopotas vispārīgas atziņas par sociālā nodrošinājuma sistēmu. Otrajā nodaļā iekļautas atziņas par valsts sociālo apdrošināšanu, trešajā nodaļā – par Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un avārijas rezultātā cietušo personu sociālo aizsardzību, ceturtajā nodaļā – par valsts sociālajiem pabalstiem, piektajā nodaļā – par sociālo palīdzību. Savukārt sestajā nodaļā ir ietvertas atziņas par dažādiem procesuāliem jautājumiem, kas izteiktas, izskatot lietas par sociālā nodrošinājuma sistēmu.

Apkopojums izlasāms Augstākās tiesas mājaslapā sadaļā Judikatūra/ Tiesu prakses apkopojumi/ Administratīvās tiesības

KOPSAVILKUMS

1. Sociālo tiesību īstenošana ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem. Turklāt valstij ir plaša rīcības brīvība, lemjot par sociālo tiesību jautājumiem. Tomēr valstij neatkarīgi no tās attīstības līmeņa ir pienākums veikt pasākumus, lai, izmantojot visus nepieciešamos līdzekļus, panāktu sociālo tiesību nodrošinājumu vismaz minimālajā līmenī.

2. Viens no sociālās drošības sistēmas pamatprincipiem ir atšķirīgas attieksmes aizliegums. Atšķirīga attieksme ietver ne tikai personas tiešu, bet arī netiešu diskrimināciju. Tiesas vairākās lietās ir konstatējušas, ka, gramatiski piemērojot

tiesību normas, tiktu radīta nepamatota atšķirīga attieksme maternitātes vai bērna kopšanas dēļ. Līdz ar to tas tiek novērsts, interpretējot tiesību normas vai veicot tiesību tālākveidošanu.

3. Sociālā apdrošināšana ir viens no Latvijas Republikas Satversmes 109.pantā paredzētajiem sociālās drošības pasākumiem, ko organizē valsts, lai apdrošinātu personas vai tās apgādībā esošo personu risku zaudēt darba ienākumus, kā arī papildu izdevumu rašanās risku. Sociālās apdrošināšanas pamatprincipi ir solidaritāte un individuālās pieejas princips.

4. Sociālās apdrošināšanas sistēmā tiesības saņemt pakalpojumus ir saistītas ar sociālās apdrošināšanas iemaksu veikšanu. Noteicošais ir tas, par kādu periodu iemaksas ir veiktas, nevis tas, vai šīs iemaksas ir veiktas regulāri vai arī vienā reizē par vairākiem mēnešiem.

5. Apdrošināšanas iemaksu alga, kas ņemama vērā, aprēķinot sociālās apdrošināšanas pabalstus un pensijas, ir personas patiesi gūtie darba ienākumi. Piemēram, slimības nauda apmērā, kas pārsniedz vidējo izpeļņu, nav patiesi gūti darba ienākumi un nav ņemama vērā vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķinā.

6. Vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķinā nav ņemami vērā arī tādi algotā darbā gūstamie ienākumi, kurus persona var saņemt tikai tāpēc, ka darba attiecības tiek izbeigtas (piemēram, atlaišanas pabalsts un kompensācija par neizmantojām atvaļinājuma dienām).

7. Piemērojot Eiropas Savienības tiesību aktus par sociālā nodrošināšanas sistēmu koordinēšanu, summējami ir nodarbinātības vai apdrošināšanas laika posmi, nevis šajos laika posmos saņemtie darba ienākumi. Līdz ar to vidējās apdrošināšanas iemaksu algas aprēķinā nav ņemami vērā arī Eiropas Savienības institūcijās saņemtie ienākumi.

8. Tiesības uz valsts pensijām un to apmērs ir atkarīgs no personas apdrošināšanas stāža. Lai personas apdrošināšanas stāžā ieskaitītu kādu periodu līdz 1991.gada 1.janvārim, jākonstatē vienīgi, ka viņa šai laikā ir strādājusi un par to saņēmusi darba samaksu. Savukārt apdrošināšanas stāžā laikā no 1991.gada 1.janvāra līdz 1995.gada 31.decembrim ieskaitāms darbs un tam pielīdzinātie periodi, kuros bija jāveic (vai ir veiktas) sociālās iemaksas.

9. Darba kolhozā pierādīšanas un apdrošināšanas periodu aprēķināšanas kārtība ir atkarīga no nodarbinātības veida kolhozā (kolhoza biedrs, kolhoznieka sētas loceklis vai uz darba liguma pamata nodarbināta persona).

10. Apdrošināšanas stāžam ir pielīdzināms notiesātas personas algotā darbā nostrādātais laiks līdz 1990.gada 31.decembrim. Savukārt darbs ieslodzījumā no 1991.gada 1.janvāra līdz 1995.gada 31.decembrim nav atzīstams par apdrošināšanas stāžu, jo par ieslodzīto nav veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas.

11. Likuma „Par valsts pensijām” 11.panta ceturtajā daļā līdz 2012.gada 18.jūlijam bija noteikts, ka priekšnoteikums vecuma pensijas piešķiršanai ar atvieglotiem noteikumiem personai, kas ir aprūpējusi bērnu invalīdu, ir bērna vecums, proti, bērns invalīds ir aprūpēts līdz astoņu gadu vecumam, bet pēc tam – bērna invalīda aprūpes laiks, proti, bērns invalīds aprūpēts astoņus gadus.

12. Tiesību pensionēties ar atvieglotiem noteikumiem par darbu sevišķi kaitīgos un sevišķi smagos darba apstākļos vai kaitīgos un smagos darba apstākļos īstenošanai Latvijā ir piemērojami ar PSRS Ministru padomes 1956.gada 22.augusta lēmumu Nr.1173 apstiprinātie Ražotņu, cehu, profesiju un amatu, darbs kuros dod tiesības uz valsts pensiju

ar atvieglotiem noteikumiem un atvieglotos apmēros, saraksti Nr.1 un Nr.2. 1976.gada 2.apriļa PSRS Ministru Padomes Valsts darba un darba algas jautājumu komitejas un Vissavienības arodbiedrību Centrālās padomes skaidrojums pēc būtības ir Saraksta Nr.1 un Saraksta Nr.2 neatņemama sastāvdaļa, un tajā ietvertie norādījumi arī šobrīd ir izmantojami, lai pareizi piemērotu tajos paredzētās tiesības uz pensiju ar atvieglotiem noteikumiem. Savukārt Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas Sociālās nodrošināšanas ministrijas sagatavotais informatīvais materiāls un PSRS Ministru kabineta 1991.gada 26. janvāra lēmums Nr.10 „Par to ražotņu, profesiju un amatu sarakstu, darbs kuros dod tiesības uz valsts pensiju ar atvieglotiem nosacījumiem” nav piemērojams.

13. Sociālā nodrošinājuma veidi invaliditātes gadījumā ir atkarīgi no invaliditātes cēloņiem. Ja invaliditātes cēlonis ir nelaimes gadījums darbā vai arodslimība, invalidam neizmaksā invaliditātes pensiju saskaņā ar likumu „Par valsts pensijām”, bet gan atlīdzību par darbspēju zaudējumu saskaņā ar likumu „Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā vai arodslimībām”. Savukārt par bērnu invalīdu līdz 18 gadu vecumam tiek piešķirta piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta.

14. Lai atņemtu bezdarbnieka statusu tāpēc, ka persona bez attaisnojoša iemesla nav pildījusi bezdarbnieka pienākumus, ir jāizdara lietderības apsvērumi. Lai attaisnotu bezdarbnieka statusa atņemšanu, nepieciešams konstatēt nozīmīgu sabiedrības labumu, kas ar to ir iegūts, vai vismaz sabiedrības interešu kaitējumu, kas nodarīts ar bezdarbnieka pienākumu nepildīšanu.

15. Personai nav tiesību uz bezdarbnieka pabalstu, ja tā ir darba ņēmējs, bet faktiski darba pienākumus kādu iemeslu dēļ nepilda un atlīdzību vai atalgojumu nesaņem, piemēram, ir atstādīnāta.

16. Maternitātes pabalsta mērķis ir kompensēt sievietei zaudētos algotā darbā gūstamos ienākumus, ja sieviete grūtniecības atvaļinājuma un dzemdību atvaļinājuma dēļ neierodas darbā.

17. Lai personai rastos tiesības uz slimības pabalstu, vienlaikus jāpastāv diviem apstākļiem – darba nespējai slimības dēļ un ienākumu zaudējumam minētās darba nespējas dēļ.

18. Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likumā paredzētā kaitejuma atlīdzība ir likumdevēja noteikta papildu sociālā garantija černobiliešiem un tā piešķirama arī tad, ja persona jau saņem valsts pensiju – vecuma vai invaliditātes pensiju.

19. Pabalsts, kas ir iekļauts valsts sociālo pabalstu sistēmā, bet ir piesaistīts personas iepriekšējiem ienākumiem, pēc savas būtības un principiem vairs nav universāls pabalsts, kādi ir valsts sociālie pabalsti.

20. Ģimenes valsts pabalsta mērķis ir bērna tiesību aizsardzība un atbalsts ģimenei, kura rūpējas par bērnu.

21. Tiesības uz pabalstiem, kas saistīti ar bērna piedzimšanu un audzināšanu, parasti vienlaicīgi ir divām personām, proti, bērna mātei un bērna tēvam. Taču tas nenozīmē, ka pabalsti par bērnu maksājami dubulti, jeb, citiem vārdiem, par katru bērnu maksājams viens pabalsts.

22. Persona nevar saņemt valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, ja ir pilnā valsts apgādībā. Ieslodzījumā esošās personas parasti atrodas pilnā valsts apgādībā. Taču var būt izņēmuma gadījumi, kad ieslodzījumā esoša persona ar īpašām vajadzībām nav uzskatāma par tādu, kas ir pilnā valsts apgādībā, proti, ja resursu trūkuma dēļ valsts šai personai nevar

nodrošināt vismaz minimālā līmenī tādu aprūpi, kura būtu atbilstoša konkrētās personas īpašajam veselības stāvoklim, tādējādi nenodrošinot šīs personas pamatvajadzības. Taču pabalsta izmaksa nav atzistama par situācijas risinājumu ikvienā gadījumā, kad ieslodzītais uzskata, ka ieslodzījumā vieta nenodrošina viņa pamatvajadzības. Šādā situācijā ieslodzītajam jāprasa ieslodzījuma vietai nodrošināt konkrēto pakalpojumu. Savukārt iestādes atteikumu sniegt pakalpojumu ieslodzītais var apstrīdēt un pārsūdzēt.

23. Sociālā palīdzība sniedzama personai, kura saviem spēkiem nespēj nodrošināt sevi vai pārvarēt īpašas dzīves grūtības un kura nesaņem ne no viena cita pietiekamu palīdzību. Tas nozīmē, ka valsts (pašvaldības) pienākumam sniegt sociālo palīdzību ir subsidiārs raksturs. Svarīgs sociālās palīdzības sniegšanas kritērijs ir arī nepieciešamība pēc palīdzības konkrētajā brīdī, proti, palīdzība ir jāsniedz tajā brīdī, kad personai tā ir nepieciešama, nevis pirms vai pēc dzīves grūtībām. Turklāt, ja persona nesadarbojas ar sociālās palīdzības dienestu, dienests nevar sniegt personai nepieciešamo sociālo palīdzību.

24. Sociālajās tiesībās palīdzības sniegšana bieži tiek attiecināta uz ģimeni. Sociālās palīdzības izpratnē ģimeni var veidot ne tikai laulātie vai radnieki, bet jebkuras personas, kuras dzīvo kopā un kurām ir kopēji izdevumi par uzturu.

25. No sociālās palīdzības subsidiārā rakstura izriet tas, ka valsts un pašvaldības pienākums palīdzēt personai pastāv tiktāl, ciktāl persona pati vai personas, kas var tai palīdzēt, nespēj personu pietiekami nodrošināt. Līdz ar to pašvaldība ir tiesīga neizvērtēt pabalsta pieprasītāja ienākumus, vienīgi lemjot par vienreizēju pabalstu ārkārtas situācijā. Visos pārējos gadījumos pašvaldībai ir no likuma izrietošs pienākums izvērtēt sociālās palīdzības pieprasītāja ienākumus.

26. Īpašums (piemēram, nekustamais īpašums, uzņēmuma kapitāldaļas, vērtspapīri) var būt šķērslis trūcīgas personas vai ģimenes statusa iegūšanai, ja no tā var gūt ienākumus. Vienlaikus samērīguma princips prasa, lai iestāde, konstatējot, ka personai pieder īpašums, novērtētu, vai īpašuma vērtība ir pietiekami nozīmīga, lai atzītu, ka persona nav atzistama par trūcīgu personu, vai tai ir atsākama konkrētā palīdzība.

27. Ja persona var saņemt atbalstu no sava bērna un nav atkarīga tikai no pašvaldības atbalsta, tas var būt pamats atteikumam piešķirt palīdzību.

28. Tiesības uz trūcīgas personas statusa piešķiršanu (un līdz ar to arī tiesības uz sociālās palīdzības saņemšanu) tiktu aizskartas tikai tādā gadījumā, ja šo statusu atteiktu piešķirt pašvaldība, kuras teritorijā persona ir reģistrējusi pamatdzīvesvietu.

29. Pašvaldības palīdzība dzīvokļa jautājumu risināšanā ir sociālais atbalsts jeb sociālā palīdzība plašākā nozīmē un kā tāda tā ir atkarīga no valsts vai pašvaldības finansiālajām iespējām un resursiem. Lemjot par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā, ņemams vērā arī kritērijs par pašas personas iespējām nodrošināt sev palīdzību.

30. Reģistrācija palīdzības saņemšanai dzīvokļa jautājuma risināšanā ir nepieciešama, lai taisnīgi un kontrolēti sniegtu palīdzību iedzīvotājiem, tomēr tā ir tikai pirmais solis palīdzības sniegšanā un ar reģistrācijas brīdi palīdzība vēl nav saņemta.

31. Likums personas tiesības uz palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā nesaista tikai ar tiem apstākļiem, kas pastāvējuši laikā, kad personai radušās tiesības saņemt palīdzību, bet paredz, ka attiecīgās tiesības var zust vēlākas apstākļu maiņas rezultātā. Faktiskās situācijas maiņas dēļ personai var tikt atteikta palīdzība dzīvokļa jautājuma

risināšanā. Arī tiesisko apstākļu maiņa laikā, kamēr persona ir reģistrēta palīdzības reģistrā, var būt pamats, lai pārvērtētu personas atbilstību tiesību normās noteiktajiem kritērijiem.

32. Ja faktisko apstākļu maiņa notikusi ilgstošas tiesvedības gaitā un ja persona visā tiesvedības laikā konsekventi uztur prasījumu par pārsūdzētā lēmuma par izslēgšanu no reģistra atcelšanu, tad šādu gadījumu var atzīt par netipisku un pieteikumu par lēmuma par izslēgšanu no reģistra atcelšanu vienlaikus var vērtēt arī kā pieteikumu par labvēlīga administratīvā akta izdošanu un pārbaudīt, vai mainījušos faktisko apstākļu dēļ nav pamats personu no jauna reģistrēt konkrētās palīdzības saņemšanai, neskatoties uz to, ka persona nav vērsusies pašvaldībā ar jaunu iesniegumu par reģistrēšanu palīdzības reģistrā.

33. Dzīvokļa iegūšana īpašumā privatizācijas ceļā var būt iemesls, kāpēc persona zaudē tiesības uz palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā. Tomēr tas ne vienmēr būs pietiekams pamats, lai atzitu, ka ģimene, kura dzīvo dzīvoklī, kas ticis privatizēts, zaudē tiesības uz pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā. Nozīme ir tam apstāklim, tieši kura persona iegūst dzīvokļa īpašuma tiesības, kā arī tam, vai persona, kura pretendē uz dzīvokļa palīdzību, joprojām ir uzskatāma par dzīvokļa īpašnieka ģimenes locekli.

34. Ja persona ir piekritusi irēt dzīvokli, par kuru tai ir līguma slēgšanas brīdī bijis zināms, ka to nevarēs privatizēt, tai nav pamata pretendēt uz likuma „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 14.panta septītajā daļā paredzēto palīdzību. Savukārt tām personām, kuras dzīvo denacionalizētā mājā un piekrita slēgt dzīvokļa īres līgumu, nezīnot, ka dzīvoklis atrodas denacionalizētā mājā, ir sniedzama palīdzība dzīvokļa jautājuma risināšanā, tostarp arī dzīvojamās telpas atbrīvošanas pabalsts.

35. Likuma „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 13.panta mērķis ir nodrošināt neatliekamai palīdzību ikvienai personai, kura normā minēto apstākļu dēļ ir zaudējusi dzīvojamo telpu, kurā tā līdz negadījumam tiesiski dzīvoja, tostarp arī dzīvokļa īpašnieka vai īrnieka ģimenes loceklim. Priekšnoteikums likuma „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 13.panta pirmajā daļā paredzētās palīdzības saņemšanai ir īres tiesisko attiecību pastāvēšana, ko var konstatēt arī tad, ja personai nav rakstveidā noslēgta īres līguma.

36. Netirība un vizuālie defekti, kuri novērojami ar uzkopšanu un kosmētisko remontu, nepadaļa pašvaldības piedāvātās dzīvojamās telpas par dzīvošanai nederīgām.

37. Likumdevēja mērķis, likuma „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 26.¹pantā paredzot dzīvojamās telpas atbrīvošanas pabalstu, bija noteikt jaunu palīdzības veidu, ar kuru varētu tikt risināts mājokļa jautājums tiem denacionalizēto namu īrniekiem, kuri atbrīvo dzīvojamo telpu denacionalizētajā namā un paši ir atraduši sev pārceļšanās vietu un kuri atbilst pašvaldības saistošajos noteikumos noteiktajiem kritērijiem. Šāds pabalsts atvieglo viņu iespējas atrast citu mājokli.

38. Lai personai būtu tiesības saņemt likuma „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 26.¹pantā paredzēto dzīvojamo telpu atbrīvošanas pabalstu, jākonstatē divu kumulatīvu kritēriju piepildīšanās, proti, personai jābūt lietošanas tiesībām uz noteikta veida telpām un jābūt noteiktam materiālajam stāvoklim. Ja persona pretendē uz dzīvojamās telpas atbrīvošanas pabalstu, tad šķērslis šādas palīdzības saņemšanai ir tikai tāda nekustamā īpašuma piederība, kuru varētu pārdot par tādu summu, kas būtu pielīdzināma dzīvojamās telpas iegādes izmaksām vai vismaz pabalsta apmēram.

39. Personai nav piešķirams dzīvokļa pabalsts īres un komunālo izdevumu samaksai par diviem dzīvokļiem vienlaicīgi, jo divu dzīvokļu uzturēšana nevar tikt uzskatīta par pamatvajadzību.

40. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 35.panta otrajā daļā paredzētā vienreizējā pabalsta ārkārtas situācijā mērķis ir tūlītēji palīdzēt personai nodrošināt pamatvajadzības. Šī pabalsta saņemšanas priekšnoteikums ir tieši personas nespēja ārkārtas situācijas dēļ un tās radītajos apstākļos apmierināt savas pamatvajadzības, nevis personas ienākumu līmenis vispār.

41. Sociālais pakalpojums ir arī sociālā dienesta sniegtā palīdzība vecākiem ģimenes sociālā stāvokļa uzlabošanā laikā, kad viņiem ir atņemtas bērna aprūpes tiesības (plāna situācijas uzlabošanai sastādīšana), un sociālā dienesta darbība, organizējot ziedoto apģērbu un apavu nodošanu iedzīvotājiem, var būt sociālais pakalpojums. Savukārt mazdārziņu iznomāšana iedzīvotājiem ir sociālā palīdzība likuma „Par pašvaldībām” 15.panta pirmās daļas 7.punkta izpratnē.

42. Konstatējot prettiesisku pabalsta izmaksu, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai jautājums par pārmaksātā pabalsta atgūšanu ir jārisina kā jautājums par adresātam labvēlīga prettiesiska administratīvā akta atcelšanu Administratīvā procesa likuma 86.panta otrās daļas kārtībā.

43. Tā kā pensionēšanās tiesiskās attiecības ir publiski tiesiskas, tad konstatējamās tiesiskās attiecības par personas nodarbinātību, kas ieskaitāma apdrošināšanas stāžā, ir administratīvās, nevis vispārējās jurisdikcijas tiesas kompetencē.

44. Konstatēšanas pieteikums ir pieļaujams ne tikai tad, ja ir jākonstatē noteiktu publiski tiesisku attiecību pastāvēšana kopumā, bet izņēmuma kārtā var tikt konstatēta arī kāda tiesisko attiecību elementa pastāvēšana. Turklāt atsevišķos gadījumos ir pieļaujama pieteikuma par administratīvā akta izdošanu un konstatēšanas pieteikuma apvienošana, jo tādējādi tiek veicināta privātpersonu tiesību aizsardzība un efektīvēts administratīvais process.

45. Persona ar konstatēšanas pieteikumu var vērsties tiesā arī par tādu tiesisko attiecību konstatēšanu, kas radīs tiesiskās sekas nākotnē. Taču šādā gadījumā ir īpaši rūpīgi jāpārbauda personas tiesiskā interese.

46. Tas vien, ka pieteikuma iesniegšanas brīdī vēl nav iestājies sociālās apdrošināšanas gadījums, ne vienmēr var būt pamatots iemesls atteikties pieņemt konstatēšanas pieteikumu. Arī personas pamatotas bažas par to, ka pēc vairākiem gadiem, kad personai būs tiesības pieprasīt pensiju, pierādīšanas līdzekļi nebūs saglabājušies, var tikt vērtētas kā nopietns iemesls un personas svarīga interese uz tiesas aizsardzību.

47. Noteiktos gadījumos personai nav šķēršļu vērsties tiesā tikai ar prasījumu par konkrētu publiski tiesisko attiecību pastāvēšanu, jo šāda atsevišķa pieteikuma veidu likums paredz.

48. Tiesa varētu vērtēt tādas pierādījumus par apdrošināšanas stāžu, kurus pieteicējs pirmo reizi iesniedzis tiesā. Persona administratīvajā procesā pamatā nav ierobežota jaunu ziņu par faktiem, kas var pierādīt prasījuma (labvēlīga administratīvā akta izdošanas) pamatotību, iesniegšanā tiesā.

49. Var būt gadījumi, kad, izskatot pieteikumu par labvēlīga administratīvā akta izdošanu sociālās palīdzības jomā, tāpat kā citos gadījumos par labvēlīga administratīvā akta izdošanu, tiesai jāvērtē tiesiskie un faktiskie apstākļi, kas pastāv līdz lietas izskatīšanas pabeigšanai.

ADMINISTRATĪVO LIETU DEPARTAMENTA PRAKSES APKOPOJUMS LIETĀS PAR DZĪVESVIETAS DEKLARĒŠANU

Administratīvo lietu departaments apkopojis kasācijas instances atziņas saistībā ar Dzīvesvietas deklarēšanas likuma piemērošanu. Apkopojumā ietvertas Augstākās tiesas nolēmumos paustās atziņas, kā arī Administratīvās apgabaltiesas spriedumos paustās atziņas lietās, kurās Augstākā tiesa atteikusies ierosināt kasācijas tiesvedību, pamatojoties uz to, ka tai nav radušās šaubas par pārsūdzētā sprieduma tiesiskumu un izskatāmajai lietai nav nozīmes judikatūras veidošanā. Apkopotas tiesas atziņas, kas atspoguļotas laikā no 2004.gada 1.februāra līdz 2015.gada 31.maijam pieņemtajos nolēmumos.

Augstākajā tiesā izskatītajās lietās Dzīvesvietas deklarēšanas likums pamatā piemērots saistībā ar ziņu par dzīvesvietas deklarēšanu anulēšanu. Tomēr pārskatāmības labad tiesas nolēmumos paustās tēzes sagrupētas sīkāk, atsevišķi izdalot tēzes, kas saistītas ar dzīvesvietas deklarēšanas mērķi, dzīvesvietas deklarēšanas fakta saistību ar tā pamatā esošajām civiltiesiskajām attiecībām, kā arī dzīvesvietas jēdzienu. Atsevišķa nodaļa veltīta ziņu par deklarēto dzīvesvietu anulēšanas pamatiem, procesuāli tiesiskajiem jautājumiem, kā arī atziņām, kuras saistībā ar dzīvesvietas deklarēšanu paustas nolēmumos citās lietu kategorijās, piemēram, sociālo tiesību jomā un nodokļu tiesībās.

Administratīvo lietu departamenta praksi apkopojusi departamenta zinātniski analītiskā padomniece Inga Bērtaite.

Apkopojums izlasāms Augstākās tiesas mājaslapā sadaļā Judikatūra/ Tiesu prakses apkopojumi/ Administratīvās tiesības

KOPSAVILKUMS

1. Augstākās tiesas prakses maiņa saistībā ar dzīvesvietas deklarēšanas jautājumiem notikusi vienreiz. Ar 2009.gada 11.decembra spriedumu lietā Nr.SKA-395/2009 Augstākā tiesa atkāpās no iepriekš savos nolēmumos atzītā, ka jautājums par to, vai personai ir tiesisks pamats dzīvot deklarētajā dzīvesvietā, ir risināms civilprocesuālā kārtībā. Augstākā tiesa atzina, ka tiesai, pārbaudot lēmuma par deklarētās dzīvesvietas ziņu anulēšanu tiesiskumu, jāpārlicinās, vai iestāde tiesiski un pareizi veikusi arī faktisko apstākļu pārbaudi. Lietās, kas pieņemtas līdz spriedumam lietā Nr.SKA-395/2009, tiesa arī nav piešķirusi nozīmi tam, vai persona dzīvo deklarētajā dzīvesvietā, kam vēlākajā praksē ir piešķirta nozīme.

2. Dzīvesvietas deklarēšanas likumā ir paredzēti divi atšķirīgi tiesību institūti – dzīvesvietas deklarēšana un dzīvesvietas reģistrācija pēc iestādes iniciatīvas.

Dzīvesvietas deklarēšanas obligāts priekšnoteikums ir tiesisks pamats personai dzīvot attiecīgajā dzīvesvietā. Tiesiska pamata neesības gadījumā iestādei jāanulē ziņas par personas deklarēto dzīvesvietu.

Savukārt dzīvesvietas reģistrācija pēc iestādes iniciatīvas nav atkarīga no personas tiesiska pamata dzīvot attiecīgajā dzīvesvietā. Dzīvesvietas reģistrācija pēc iestādes iniciatīvas ir atkarīga no tā, vai persona attiecīgajā nekustamajā īpašumā faktiski dzīvo. Atšķirībā no ziņu par deklarēto dzīvesvietu anulēšanas Dzīvesvietas deklarēšanas likums neparedz iespēju anulēt ziņas par dzīvesvietu, kas reģistrēta pēc iestādes iniciatīvas. Šādā gadījumā piemērojams vispārējais regulējums, kas ietverts Administratīvā procesa likumā.

Neraugoties uz to, ka gan dzīvesvietas deklarēšana, gan dzīvesvietas reģistrācija pēc iestādes iniciatīvas nodrošina Dzīvesvietas deklarēšanas likumā norādītā

mērķa sasniegšanu – personas sasniedzamību tiesiskajās attiecībās ar valsti un pašvaldību, tiesisko seku ziņā tās tomēr nav līdzvērtīgas. Pēc dzīvesvietas reģistrācijas pēc iestādes iniciatīvas personai joprojām saglabājas pienākums deklarēt savu dzīvesvietu, par dzīvesvietas nedeklarēšanu personu var saukt pie administratīvās atbildības saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 186.panta otro daļu. Turklāt citās tiesību nozarēs, piemēram, sociālajās tiesībās, dzīvesvietas reģistrācija pēc iestādes iniciatīvas ne vienmēr tiek pielīdzināta dzīvesvietas deklarācijai.

3. Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 12.panta pirmajā daļā paredzēti divi pamati ziņu par deklarēto dzīvesvietu anulēšanai:

- 1) nepatiesu ziņu sniegšana, deklarējot dzīvesvietu,
- 2) tiesiskā pamata neesība dzīvot deklarētajā dzīvesvietā.

Ja no lietas faktiskajiem apstākļiem konstatējams, ka persona, deklarējot dzīvesvietu, sniegusi nepatiesas ziņas, ziņas par deklarēto dzīvesvietu anulējamas, pamatojoties uz Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 12.panta pirmās daļas 1.punktu. Savukārt, ja no faktiskajiem apstākļiem konstatējams, ka personai, deklarējot dzīvesvietu, bija tiesisks pamats dzīvot attiecīgajā dzīvesvietā, bet šis pamats vēlāk zudis, ziņas par deklarēto dzīvesvietu anulējamas, pamatojoties uz Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 12.panta pirmās daļas 2.punktu.

4. Tiesu praksē ir maz lietu saistībā ar ziņu par deklarēto dzīvesvietu anulēšanu, pamatojoties uz nepatiesu ziņu sniegšanu. Lielākā daļa lietu ir saistītas ar ziņu par deklarēto dzīvesvietu anulēšanu, pamatojoties uz tiesiskā pamata zudumu.

Vērtējot to, vai personai ir tiesisks pamats dzīvot deklarētajā dzīvesvietā, pārbaudāms, vai personai sākotnēji bija tiesisks pamats deklarēties attiecīgajā dzīvesvietā un vai šis pamats ir zudis. Personas pieraksts attiecīgajā dzīvesvietā pirms Dzīvesvietas deklarēšanas likuma stāšanās spēkā pamatā prezumē personas sākotnējo tiesisko pamatu lietot attiecīgās dzīvojamās telpas.

Strīds saistībā ar tiesiskā pamata neesību līdzšinējā tiesu praksē lielākoties ir bijis saistīts ar kādu no minētajiem apstākļiem:

- ires līguma esību (tiesa ir atzinusi, ka faktiskās ires attiecības ir pielīdzināmas rakstveidā noslēgtam ires līgumam. Citiem vārdiem, ires tiesisko attiecību pastāvēšanu nenosaka vien rakstveidā noslēgts ires līgums, bet gan šo attiecību elementu (sastāvdaļu) faktiskā esība);
- personas tiesībām dzīvot deklarētajā dzīvesvietā pēc laulības šķiršanas, ja īpašuma lietošanas tiesības persona bija ieguvusi uz laulības pamata;
- personas tiesībām dzīvot deklarētajā dzīvesvietā pēc dzīvokļa privatizācijas (ja ires līgums zaudē spēku, īrniekam privatizācijas rezultātā iegūstot dzīvokli īpašumā, tad pēc dzīvokļa privatizācijas bijušā īrnieka ģimenes locekļu dzīvokļa lietošanas tiesības vairs neizriet no ires tiesiskajām attiecībām un attiecībā uz viņiem nav piemērojamas tiesību normas, kas aizsargā īrnieku un viņa ģimenes locekļus izīrētās dzīvojamās telpas īpašnieka maiņas gadījumā).

5. Gadījumā, ja persona deklarētajā dzīvesvietā faktiski dzīvo, taču pastāv šaubas par personas tiesisko pamatu tur dzīvot (deklarētās personas un dzīvojamās telpas īpašnieka starpā ir civiltiesisks strīds), prezumējams, ka personai ir tiesisks pamats dzīvot deklarētajā dzīvesvietā. Deklarētās dzīvesvietas ziņu anulēšana veicama pēc civiltiesiskā strīda

galīgas atrisināšanas Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Civiltiesiskais strīds uzskatāms par atrisinātu ar pušu savstarpēju vienošanos vai vispārējās jurisdikcijas tiesas sprieduma spēkā stāšanos.

Savukārt gadījumā, ja persona deklarētajā dzīvesvietā faktiski nedzīvo, taču apgalvo, ka tai ir tiesisks pamats tajā dzīvot, prezumējams, ka personai nav tiesiska pamata dzīvot deklarētajā dzīvesvietā.

Tā, piemēram, lietā, kur persona deklarētajā dzīvesvietā faktiski nedzīvoja, taču, neuzrādot pierādījumus, apgalvoja, ka ar iepriekšējo dzīvojamo telpu īpašnieku tai bijusi mutiska vienošanās par telpu lietošanu, tiesa atzina, ka iestāde pamatoti anulēja ziņas par deklarēto dzīvesvietu (*sk. Augstākās tiesas 2012.gada 17.maija rīcības sēdes lēmumu lietā Nr.SKA-442/2012*). Savukārt lietā, kur persona faktiski dzīvoja deklarētajā dzīvesvietā, norādot, ka tai ar iepriekšējo dzīvojamo telpu īpašnieku bijusi mutiska vienošanās par telpu lietošanu, tiesa atzina, ka ziņas par deklarēto dzīvesvietu nav anulējamas līdz civiltiesiskā strīda atrisinājumam Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā (*sk. Augstākās tiesas 2011.gada 9.jūnija rīcības sēdes lēmumu lietā Nr.SKA-512/2011*).

Persona faktiski DZĪVO deklarētajā dzīvesvietā	Persona faktiski NEDZĪVO deklarētajā dzīvesvietā	Persona faktiski NEDZĪVO deklarētajā dzīvesvietā	Persona faktiski DZĪVO deklarētajā dzīvesvietā
+	+	+	+
IR civiltiesisks strīds	NAV civiltiesiska strīda	IR civiltiesisks strīds	NAV civiltiesiska strīda, proti, tas noslēdzies ar vienošanos vai spriedumu
↓	↓	↓	↓
Prezumējams, ka līdz civiltiesiskā strīda atrisināšanai ir tiesisks pamats	Nav tiesiska pamata	Prezumējams, ka līdz civiltiesiskā strīda atrisināšanai nav tiesiska pamata	Tiesiskais pamats atkarīgs no civiltiesiskā strīda atrisinājuma

6. Administratīvais process saistībā ar dzīvesvietas deklarēšanu nav izmantojams, lai risinātu ar dzīvokļa lietošanas tiesībām saistītus jautājumus. Minētie jautājumi risināmi civilprocesuālā kārtībā.

7. Prettiesiska ziņu par personas deklarēto dzīvesvietu anulēšana var būt pamats atlīdzinājumam sakarā ar morālo kaitējumu (*sk. Augstākās tiesas 2012.gada 30.maija rīcības sēdes lēmumu lietā Nr.SKA-520/2012, 2012.gada 17.septembra rīcības sēdes lēmumu lietā Nr.SKA-356/2012*).

8. Atbildētājs lietās saistībā ar dzīvesvietas deklarēšanu ir valsts (tādējādi valsts ir arī atbildīga par zaudējumu atlīdzināšanu). Savukārt pašvaldības iestāde pieaicināma atbildētāja pusē kā piekritīgā iestāde. Tas neizslēdz iespēju tiesai pieaicināt arī valsts tiešās pārvaldes iestādi (Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldi) atbildētāja pusē, ja tas ir lietderīgi lietas pareizai izskatīšanai.

9. Dzīvesvietas deklarēšanas nozīme Dzīvesvietas deklarēšanas likuma izpratnē un citās tiesību nozarēs (sociālo tiesību jomā, nodokļu tiesībās) var atšķirties.

TIESU PRAKSE KRIMINĀLLIETĀS PĒC KRIMINĀLLIKUMA 320., 321., 322., 323.PANTA

Apkopojuma secinājumi un rekomendācijas apspriestas un akceptētas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta tiesnešu kopsapulcē 2015.gada 17.jūnijā

Tiesu prakses analīzei atlasīti 85 pirmās instances tiesas spriedumi, kas pieņemti vienā apgabaltiesā un 26 rajonu (pilsētu) tiesās 2012.–2014. gadā. Analizēti arī apelācijas un kasācijas instances nolēmumi šajās lietās. Apkopojumu veikusi juridisko zinātņu doktore Valentija Liholaja.

Apkopojumā norādīti nosacījumi, uzrādot apsūdzību un arī iztiesājot šīs kategorijas krimināllietas. Uzsvērts, ka kukuļņemšanu var izdarīt tikai valsts amatpersona, līdz ar to pareizai nodarījuma kvalifikācijai nozīme ir pie atbildības saucamās personas statusa noskaidrošanai un pamatošanai. Tāpat, kvalificējot kukuļņemšanu, ir būtiski noskaidrot kukuļa priekšmeta pieņemšanas laiku, jo Krimināllikumā ir diferencēta atbildība par kukuli-pateicību un kukuli-uzpirkšanu, pēdējā gadījumā nosakot to bargāku. Secināts, ka praksē nevienveidīgi tiek risināts jautājums par to, ar kuru brīdi kukuļņemšana un kukuļdošana uzskatāmas par pabeigtu noziedzīgu nodarījumu, kā arī sniegtas rekomendācijas, kad noziedzīgais nodarījums kvalificējams kā kukuļņemšana, kas izdarīta personu grupā pēc iepriekšējas vienošanās, kā nodalāma kukuļa pieprasīšana no kukuļa izspiešanas, kā norobežojama kukuļņemšana un dienesta stāvokļa ļaunprātīga izmantošana.

Pētījums pieejams Augstākās tiesas mājaslapā sadaļā Judikatūra/ Tiesu prakses pētījumi/ Krimināltiesības

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

1. Formulējot apsūdzību, ne vienmēr tiek ievērots Kriminālprocesa likuma 405.panta pirmās daļas 2.punktā ietvertais priekšraksts par nepieciešamību apsūdzībā norādīt katra inkriminētā noziedzīgā nodarījuma faktiskos apstākļus, kas nosaka juridisko kvalifikāciju, kā arī judikatūrā vairākkārt ietvertie norādījumi par apsūdzības konkrētību, kas attiecināmi arī uz analizējamo lietu kategoriju.

1.1. Apsūdzību nepieciešams formulēt atbilstoši lietā konstatētajiem apstākļiem un attiecīgā Krimināllikuma panta dispozīcijā paredzētajam pazīmēm, jo atbilstoši Kriminālprocesa likuma 124.panta otrajai daļai kriminālprocesā pierādāma noziedzīga nodarījuma sastāva, ko veido četri obligāti elementi – objekts, objektīvā puse, subjekts un subjektīvā puse – esamība vai neesamība, kā arī citi Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumā paredzēti apstākļi, kuriem ir nozīme konkrēto krimināltiesisko attiecību taisnīgā noregulējumā.

Apsūdzībai ir jābūt tādai, lai apsūdzētā persona varētu zināt, ne tikai par kāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanu tā tiek apsūdzēta, bet arī kādas konkrēti izdarītas darbības tai tiek inkriminētas uzrādītās apsūdzības ietvaros. Apsūdzībai jābūt tādai, kas pilnībā ļauj izprast tās būtību, nemeklējot papildu izskaidrojumus krimināllietās.

1.2. Aprakstot lietas faktiskos apstākļus kukuļņemšanas lietā, apsūdzībā jānorāda konkrētas (nevis vispārīgas) objektīvās puses pazīmes par kādas konkrētas darbības izdarīšanu vai neizdarīšanu konkrēta kukuļdevēja vai kukuļa piedāvātāja interesēs vai citas konkrētas personas interesēs, no kuras amatpersona pieņēmusi kukuli, izmantodama savu dienesta stāvokli.

2. Krimināllikuma 320.pantā paredzēto kukuļņemšanu var izdarīt tikai speciālais subjekts – valsts amatpersona,

tādēļ pareizai nodarījuma kvalifikācijai būtiska nozīme ir pie atbildības saucamās personas statusa noskaidrošanai un pamatošanai.

Izlemjot jautājumu par noziedzīga nodarījuma sastāva esamību kukuļņemšanā apsūdzētās personas nodarījumā, apsūdzībā nepieciešams norādīt: 1) kādu valsts vai pašvaldības pienākumu apsūdzētais pildījis; 2) kādas pilnvaras viņam kā valsts amatpersonai bija piešķirtas; 3) saskaņā ar kādiem likumiem, citiem normatīvajiem aktiem vai uzliktu uzdevumu šīs tiesības un pilnvaras piešķirtas un pienākumi ir uzlikti.

3. Kvalificējot kukuļņemšanu, ir būtiski noskaidrot kukuļa priekšmeta pieņemšanas laiku, jo likumdevējs Krimināllikuma 320.panta aktuālajā redakcijā šo objektīvās puses pazīmi ietvēris kā obligātu panta pirmajā un otrajā daļā, tādējādi diferencējot atbildību par kukuli-pateicību un kukuli-uzpirkšanu, un pēdējā gadījumā nosakot to bargāku. Norobežojot šos divus kukuļņemšanas veidus, jāņem vērā:

3.1. kukulis-pateicība (Krimināllikuma 320.panta pirmā daļa) tiek pieņemts par kādu likumīgu vai nelikumīgu darbību vai pieļautu bezdarbību, ko valsts amatpersona jau izdarījusi pēc savas vai kādas citas personas, bet ne kukuļdevēja iniciatīvas kukuļdevēja vai citas personas interesēs, izmantojot savu dienesta stāvokli;

3.2. kukulis-uzpirkšana (Krimināllikuma 320.panta otrā daļa) izpaužas kā kukuļa vai tā piedāvājuma pieņemšana par to, lai valsts amatpersona pēc tā pieņemšanas izdarītu vai neizdarītu kādu likumīgu vai nelikumīgu darbību kukuļdevēja, kukuļa piedāvātāja vai citas personas interesēs, izmantojot savu dienesta stāvokli. Šajā gadījumā tieši kukuļdevējs vai kukuļa piedāvātājs ir tas, kas mudina ar labuma piedāvāšanu vai došanu uz konkrētu darbību vai bezdarbību.

4. Kā kukuļdošanas priekšmets – materiāla vērtība, mantisks vai citāda rakstura labums – objektīvi var tikt piedāvāts un nodots, savukārt kukuļa-uzpirkšanas gadījumā gan piedāvājums, gan kukuļa priekšmets var tikt pieņemts. Labuma piedāvāšana un nodošana no kukuļdevēja puses un labuma piedāvājuma un kukuļa priekšmeta pieņemšana no kukuļņemēja puses ir alternatīvas objektīvo pusi veidojošas darbības, kuru identificēšana praksē nereti rada grūtības. Lai nodrošinātu vienveidīgu šo jēdzienu saturu izpratni, jāievēro šādi nosacījumi:

4.1. lai kukuļa piedāvāšanu un piedāvājuma pieņemšanu kvalificētu kā patstāvīgu objektīvās puses izpausmi, jākonstatē, ka kukuļdevējs griežas pie valsts amatpersonas ar konkrētu priekšlikumu par dienesta darbību vai bezdarbību kukuļa piedāvātāja vai kādas citas personas interesēs par konkrētu labumu (veidu un apmēru), bet valsts amatpersona, uztvērusi šo priekšlikumu, piekrit kukuļa piedāvātāja vēlmes apmierināšanai par šo priekšlikumā piedāvāto labumu. Piedāvātais labums var tikt nodots kā pēc norunātās darbības vai bezdarbības no valsts amatpersonas puses, tā arī pirms valsts amatpersonas attiecīgās rīcības, taču kļūdaina ir praksē sastopamā piedāvājuma izpratne, kad apsūdzības saturā jēdziens „piedāvāšana” tiek saprasts un izmantots kā norāde uz veidu, kādā kukulis tiek nodots, piemēram, „piedāvāja un nodeva kukuli”, „piedāvāja – nodeva” kukuli, tādējādi novērtējot kukuļa priekšmeta nolikšanu dienesta automašīnā, valsts amatpersonai piederošajās lietās, apģērbā u.t.m.;

4.2. kukuļa priekšmeta nodošana un pieņemšana izpaužas kā jebkāda darbība no kukuļdevēja un kukuļņemēja puses, ar kuru labums nonāk no kukuļdevēja pie valsts amatpersonas.

5. Praksē nevienveidīgi tiek risināts jautājums par to, ar kuru brīdi kukuļņemšana un kukuļdošana uzskatāmas par pabeigtu noziedzīgu nodarījumu. Vadoties no tiesiskā regulējuma, krimināltiesību un prakses atziņām, jautājums risināmi šādi:

5.1. kukuļņemšanas pabeigšanas brīdis nosakāms atkarībā no tā, vai nozieguma izdarītājs pieņēmis kukuli vai tā piedāvājumu. Ja valsts amatpersona ir pieņēmusi kukuļa piedāvājumu, kukuļņemšana par pabeigtu uzskatāma ar brīdi, kad valsts amatpersona ir izpaudusi savu piekrišanu pieņemt kukuļa priekšmetu par kādas darbības izdarīšanu vai neizdarīšanu, izmantojot savu dienesta stāvokli. Savukārt kukuļa pieņemšana ir uzskatāma par pabeigtu ar brīdi, kad pieņemts kukulis vai tā daļa;

5.2. kukuļa piedāvāšana uzskatāma par pabeigtu ar brīdi, kad valsts amatpersonai pausts priekšlikums par konkrēta labuma pieņemšanu par kādas noteiktas darbības izdarīšanu vai neizdarīšanu kukuļa piedāvātāja vai citas personas interesēs neatkarīgi no tā, vai valsts amatpersona kukuļa piedāvājumu ir pieņēmusi vai nē. Ja persona ir paudusi gan kukuļa piedāvājumu, gan arī veikusi darbības, kas virzītas uz kukuļa nodošanu valsts amatpersonai, nodarījums uzskatāms par pabeigtu neatkarīgi no tā, vai valsts amatpersona ir pieņēmusi kukuli vai tā daļu, vai nē. Kukuļa nodošanas gadījumā nodarījums uzskatāms par pabeigtu ar brīdi, kad valsts amatpersona tieši vai ar starpnieku ir pieņēmusi kukuli vai tā daļu.

6. Lai kvalificētu noziedzīgu nodarījumu pēc Krimināllikuma 320.panta trešās daļas kā kukuļņemšanu, kas izdarīta personu grupā pēc iepriekšējas vienošanās, nepieciešams konstatēt, ka, pirmkārt, nozieguma objektīvo pusi vai tās daļu izpildījušas vismaz divas valsts amatpersonas, otrkārt, pirms kukuļa vai tā piedāvājuma pieņemšanas starp šīm valsts amatpersonām ir notikusi vienošanās par šādas darbības izdarīšanu. Vienošanās par kopīgi veicamo prettiesisko darbību var būt mutiska vai rakstiska, to var veikt ar ķermeņa kustību vai mimikas palīdzību, kā arī nodarījuma iesākumā izpildot savstarpēji saskaņotas darbības.

7. Nodalot kukuļa pieprasīšanu no kukuļa izspiešanas, jānoskaidro, par kādu darbību (likumīgu vai nelikumīgu) izdarīšanu vai neizdarīšanu valsts amatpersona labumu ir pieprasījusi, kā arī tas, vai konstatējami draudi no valsts amatpersonas puses, jo

7.1. ar kukuļa pieprasīšanu saprot gadījumus, kad valsts amatpersona pieprasa kādu materiālu vērtību, mantiska vai citāda rakstura labumu par nelikumīgu darbību izdarīšanu vai likumīgu darbību neizdarīšanu;

7.2. ar kukuļa izspiešanu jāsaprot tā pieprasīšana par likumīgu darbību izdarīšanu, kā arī pieprasīšana, kas saistīta ar draudiem kaitēt personas likumīgajām interesēm.

8. Norobežojot kukuļņemšanu un dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu, kas izdarīta mantkārīgā nolūkā, jāvadās no tā, ka dienesta stāvokļa ļaunprātīga izmantošana, kaut gan tā izdarīta mantkārīgu motīvu dēļ un radījusi materiālu kaitējumu, nav saistīta ar mantas iegūšanu savā ipašumā vai tās nodošanu citai personai, savukārt kukuļņemšanas gadījumā valsts amatpersona reāli pieņem labumu, kas domāts šai valsts amatpersonai vai kādai citai personai.

9. Lai valsts amatpersonas darbības vienlaikus kvalificētu kā Krimināllikuma 320. un 318.pantā paredzēto noziedzīgu nodarījumu kopību, jākonstatē, ka valsts amatpersona par kukuli ir izdarījusi kādu nelikumīgu darbību, kuras rezultātā iestājušās Krimināllikuma 318.pantā paredzētās sekas – būtisks kaitējums valsts varai, pārvaldības kārtībai vai ar likumu aizsargātām personas interesēm, vai arī izraisītas smagas sekas.

JURIDISKĀS LITERATŪRAS JAUNUMI

Augstākās tiesas spriedumi un lēmumi – 2014

Augstākajai tiesai izdevies saglabāt tradīciju un izdot nu jau deviņpadsmito kasācijas instances nozīmīgāko spriedumu un lēmumu krājumu. Atšķirībā no iepriekšējiem gadiem šajā krājumā diemžēl vairs nav atrodams Senāta vārds. Tas kasācijas instancei no 2014.gada 1.janvāra ir atņemts.

Atšķirīgs arī šī krājuma apjoms. Iepriekšējos gados Senāta nolēmumu krājums ar gandrīz 1500 lappusēm sasniedza poligrāfiski *kritisko* robežu, tādēļ nācās daudz stingrāk atlasīt nolēmumus, lai no 3112 aizvadītajā gadā kasācijas instancē pieņemtajiem spriedumiem un lēmumiem krājumā iekļautu tikai 75 nolēmumus – 25 pašus vērtīgākos no katra departamenta.

Grāmatai nav tikai vēsturiska, bet arī praktiska nozīme. Tā dod vispārēju pārskatu par katra departamenta darbu 2014.gadā un sniedz ieskatu konkrētu lietu izskatīšanas laikā aktualizētos jautājumos. Katrai grāmatas daļai ir savs izvērsts saturs rādītājs, kā arī katra departamenta judikatūras apskats anotācijā un dažādi rādītāji – Jēdzienu, Iestāžu, Tiesību aktu, Tēžu, Judikatūras un tiesu prakses rādītāji.

Krājuma veidošanā piedalījušies tiesneši Veronika Krūmiņa, Edīte Vernuša, Pēteris Dzalbe, tiesnešu palīgi Agris Dreimanis, Nora Magone un Judikatūras nodaļas konsultante Zinaīda Indrūna.

Latvijas Republikas Augstākā tiesa: darbība, tiesas process, vēsture

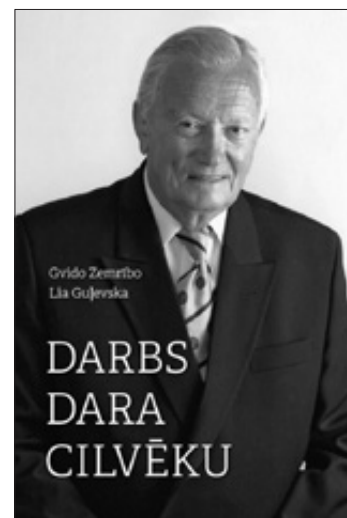
2015.gadā izdotajā brošūrā „Latvijas Republikas Augstākā tiesa” informācija ir divās valodās – latviešu un angļu. Brošūra bagātīgi ilustrēta ar fotogrāfijām, rādītājiem un grafikiem. Grāmatai ir trīs nodaļas – par Augstāko tiesu Latvijas tiesu sistēmā, par tiesas spriešanu Augstākajā tiesā un par tiesas vēsturi. Iepazīstoties ar informāciju par Augstāko tiesu, var gūt ieskatu visā Latvijas tiesu sistēmā.

Pirmajā daļā skaidrotas Augstākās tiesas funkcijas, tiesas struktūra un tiesas darba nodrošināšana. Sniegts pārskats par tiesas vadību un tiesnešu darbības principiem, par institūcijām, kuru darbību nodrošina Augstākā tiesa. Publicēta arī Augstākās tiesas darbības stratēģija 2014.–2016.gadam.

Brošūras otrajā daļā skaidroti būtiski aspekti personas tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanā – lietu izskatīšanas pamatprincipi, tiesnešu neatkarība, informācijas pieejamība. Izvērstā skaidrojumā aprakstīts tiesas process kasācijas instancē.

Sniegta arī plaša ieskats Augstākās tiesas vēsturē, sākot no Latvijas Senāta, kas bija kasācijas instance 1918.–1940.gadā.

Brošūra tiks nosūtīta Latvijas augstskolām, bibliotēkām, tiesu sistēmas institūcijām, Latvijas vēstniecībām un ārvalstu vēstniecībām Latvijā, citām institūcijām. Tiesa to izmantos arī kā informatīvu un reprezentācijas materiālu ārzemju vizītēs un uzņemot viesus Augstākajā tiesā.

Grāmata par pirmo atjaunotās Augstākās tiesas priekšsēdētāju Gvido Zemrībo

Grāmatas autore Lia Guļevska saka: „Gvido Zemrībo dzīves paletē vienlīdz spēcīgi iezīmējas trīs krāsas: karmīnsarkanā – tiesneša mantija, melnā – diplomāta fraka un baltā – tenisa sporta tērps.” Karmīnsarkanā – tā ir Augstākās tiesas tiesneša mantijas krāsa. Gvido Zemrībo bija Augstākās tiesas tiesnesis gandrīz trīsdesmit gadus, bija Augstākās tiesas priekšsēdētājs laikā, kad Latvija atjaunoja valstisko neatkarību, bija pirmais neatkarīgās Latvijas Republikas Augstākās tiesas priekšsēdētājs, kura vadībā tika rakstīts likums „Par tiesu varu”. Kā grāmatas atvēršanas pasākumā apliecināja gan viņa paša, gan citu viņa dzīves liecinieku paustais – šis bijis Zemrībo dzīves nozīmīgākais laiks. Tam arī grāmata atvēlēja visplašākā vieta.

Taču tikpat svarīgas bijušas arī citas jomas, kam Zemrībo veltījis savas zināšanas un darbu. „Advokāts, arbitrs, tiesnesis, ilggadējs Augstākās tiesas priekšsēdētājs, LU mācību spēks, Latvijas vēstnieks Dānijā un Islandē, zvērināts advokāts, no 2013.gada – zvērinātu advokātu biroja „Varul” padomnieks. Starptautiski pazīstams, respektēts jurists un diplomāts, kurš ar cieņu pārstāvējis Latviju pasaulē, stāstis par savu dzīvi, cilvēkiem, notikumiem un liktenīgām sakritībām, ko bija lemts piedzīvot un pārdzīvot tieši viņam. *Super omnia Veritas* – patiesība ir augstāka par visu,” tā par grāmatu saka autore.

TRĪSPAĶĀPJU TIESU SISTĒMAI LATVIJĀ – 20 GADI

Pirms 20 gadiem ar Augstākās tiesas 1995.gada 3.oktobra plēnuma lēmumu apstiprinot kasācijas instances – Senāta – un apelācijas instances – tiesu palātu – sastāvu, tika pabeigta Latvijas tiesu sistēmas reforma. Bija izveidota trīspakāpju tiesu sistēma, kādu to paredzēja 1992.gada 15.decembrī pieņemtais likums „Par tiesu varu”, un izveidots jauns Augstākās tiesas struktūras modelis.

20 gados kasācijas instance paplašinājusies, līdzās Civillietu departamentam un Krimināllietu departamentam 2004.gadā izveidojot vēl arī Administratīvo lietu departamentu. Savukārt apelācijas instance Augstākajā tiesā tiek pakāpeniski likvidēta – Krimināllietu tiesu palāta darbību beidza 2014.gadā, Civillietu tiesu palāta darbosies līdz 2016. gada 31. decembrim. Augstākā tiesa būs tikai kasācijas instance, taču bez vēsturiskā Senāta vārda, jo šis nosaukums tai atņemts kopš 2014. gada.

Senāta Civillietu departamenta pirmais sastāvs: 1.rindā no kreisās Rita Saulīte, Ruta Zaķe, Mārīte Zāģere; 2.rindā Zigmants Gencs, Imants Fridrihsons, Mārtiņš Dudelis, Rolands Krauze, Roberts Namatēvs

KASĀCIJAS INSTANCE 20 GADOS: FAKTOS UN SKAITĻOS

Civillietu departamenta priekšsēdētāji:

- Mārtiņš Dudelis (1995–2007),
- Valerijans Jonikāns (2007–2010),
- Zigmants Gencs (2010–2014),
- Edīte Vernuša (kopš 2015)

Krimināllietu departamenta priekšsēdētāji:

- Pāvels Gruziņš (1995–2010),
- Pēteris Dzalbe (kopš 2010)

Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāji:

- Valerijans Jonikāns (2004–2007),
- Veronika Krūmiņa (kopš 2007)

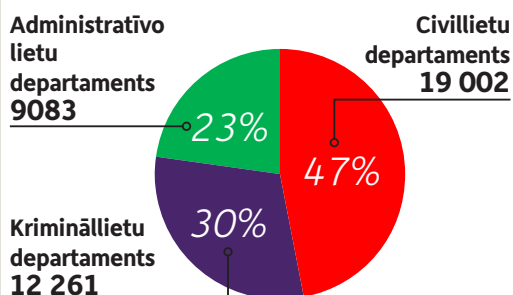
Senāta Krimināllietu departamenta pirmais sastāvs: no kreisās Georgijs Kuzņecovs, Astrīda Kazārova, Fricis Jaunbelzējs, Pāvels Gruziņš, Vilnis Vietnieks, Zaiga Raupa

Kasācijas instancē pavisam strādājuši:

- Civillietu departamentā – 28 tiesneši (tai skaitā šobrīd – 17),
- Krimināllietu departamentā – 16 tiesneši (tai skaitā šobrīd – 8),
- Administratīvo lietu departamentā – 15 tiesneši (tai skaitā šobrīd – 9)

Kasācijas instancē izskatīts vairāk nekā 40 tūkstoši lietu

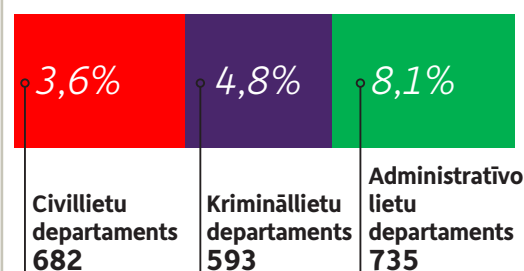
Kasācijas instancē izskatīto lietu skaits
(1996.gads–2015.gada 3.oktobris)
% no kopējā Senātā izskatīto lietu skaita

Kopā izskatīto lietu skaits **40 346**

Judikatūras datubāzē publicēts vairāk nekā 2000 kasācijas nolēmumu

Augstākās tiesas mājaslapā judikatūras datubāzē publicēto kasācijas nolēmumu skaits
(2002.gads–2015.gada 3.oktobris)
% no kopējā departamentā izskatīto lietu skaita

Kopā publicēto nolēmumu skaits **2010**

Plašu informāciju par Augstākās tiesas darbu var atrast mājaslapā

www.at.gov.lv